

JÓCSIK LAJOS

A FEKETE KECSKE

UJ IDŐK IRODALMI INTÉZET RT.
(SINGER ÉS WOLFNER) KIADÁSA
BUDAPEST, 1948

1.

Egészen aprócska koromban senkihez sem ragaszkodtam jobban, mint atyai nagyanyámhoz. Úgy lehetett, hogy szinte az ő karjaiba szült az anyám. Erre az eseményre ő jobban, pontosabban emlékezett bárki másnál, s ha a nap szóba került, mindig parázs vita kerekedett, mert anyám és nagyanyám emlékezete szerint vagy négy nap különbség volt a születésben. Csak természetes, hogy a nagyanyáé volt a hitelesebb dátum.

Anyám szempontjából kisegítés volt a nagyanya uralkodása felettem s én a nagyanyai ölt szoktam meg az anyai helyett. Könnyen ment az, mert a melege és védelme éppoly tökéletes volt.

Ha felmástrom hároméves koromban udvarunkon az ölbe rakott fa tetejére és nem tudtam lejönni, csak kiáltottam:

- Nagymama, vegyen le! - s ő már rohant, hogy leszedjen a magasságokból.

Ha az utcán baj kerekedett körülöttem, elég volt elkiáltani:

- Nagymama! - s ő már szaladt, két karját magasra tartotta, hogy elriassza a veszedelmet, egy erősebb pofozkodó gyereket, vagy rám támadó állatot és egyebeket.

És az Isten útjai! Nagyanya mégsem élt velünk haláláig és úgy halt meg, hogy egy marék földet sem dobhattam a koporsójára.

Pedig azok a végtelen mesék és elbeszélések egyetlen kecskénk, a fekete Mica legeltetése közben! Mert az ő tisztje az volt nevelésem és védelmem mellett, hogy gondját viselje éj-fekete kecskénknek.

A napot sem tudom, amikor eltemették. Azt a napot sem tudom, mikor Micát, miután leellett néhány kecskenemzedéket, apám eladta a Mojs nevű hentesnek, aki birkák és kecskék vágásával és feldolgozásával foglalkozott. De ha hűtlen valaki a közösséghez, vagy annak tagjaihoz, sokszor van része komoly figyelmeztetésekből a hűség iránt.

Maurice Maeterlinck a romantikus belga író Kék madarában mily kedvesen és szomorkásan mondja a halott nagyapa:

- Csak az hal meg, akit elfelejtenek. Valahányszor gondoltok ránk, mi felébredünk.

Nálunk azonban sokkal szorosabb a viszony az élők és holtak között. A mi halottjaink az életben kötött kötelmek jogán meg is követelik, hogy reájuk emlékezzünk. S ha elfelejtjük, amire életükben és életünkben szereztek jussot maguknak, én mondom, feljönnek közénk és közétek, és jogaikra szigorúan és félelmetesen figyelmeztetnek.

Nagyanya már vagy hat esztendeje legeltethette Micát az égi mezőkön vagy a tejút melletti égi árkok partjain, amikor én már messzire szakadtam az érsekújvári árokpartoktól s láttam már Szajna partjait is Páris alatt, láttam a Morva mellett Brünnben, a morvák nagyvárosában és Pozsony ligetében is kerestem Reviczky nyomait.

A történések szele - talán történelmi szélnek is lehetne nevezni - belefujt életünkbe s mi a kisvárosból egészen a Szajnáig repültünk. S onnan visszajöttünk vagy rohantunk, aszerint, hogy milyen erős volt a hazai rög vonzóereje.

Sokszor úgy volt, hogy szabályos időközökben valami titkos erő ellenállhatatlanul űzött hazafelé. Pozsonyban hetente jelentkezett, Brünnben havonta, Prágában kéthavonként. Csak megszállott valami keserves, fájdalmas, szomorú iszonyodás mindennel szemben, és csak mentünk és csak hullottunk előre az utcákon és a révület csak akkor ért véget, amikor kiszálltunk otthon az állomáson.

Ugyanez a vágy és riadás űzött ilyenkor, mint amivel valami kergető veszedelem elől nekirohantam egykor a nagyanyai ölnek.

És a kisváros megringatott. Ujjainkkal és tenyerünkkel érintettük a proletár házat, ami mégis csak családi ház volt és fészek, és boldogan árasztotta ifjúságunkból az alomszagot. És a lélegzetvétellel belénk szállott az együttes küzdelem önbizalma, a sorsot kísérő hazai féltés. Ahogyan reggel meztelen talppal ráereszkedhattünk a szoba vagy a kert földjére, annak tudata, hogy apa elnyűhetetlen a napszámos kitartásban, hogy Imre már túl van az egyetemen s külföldi gyárakban gyakorol, hogy nincs letörés és visszahullás, hogy a többiek, a társak is hasonlóan küzdenek, újjáteremtette erőnket és kedélyünket. Sokszor volt, hogy megszégyenülve mentünk vissza, de leginkább csak boldogan.

Az északról jövő gyorsvonat éjfélkor ért a hazai állomásra.

Az állomásépület kijáratából két hatalmas út vezetett a városba, mint a bajusz két szára. Én a jobboldali száron ereszkedtem mindig hazafelé.

Az út mentén kétoldalt hatalmas gödrök fogadtak, melyekben égis éró jegenyék meredeztek sötéten és félelmetesen a kisvárosi éjszakában. Az ember nem nézett se jobbra, se balra, csak felfülelt a jegenyék suttogására.

A gödrök után már utcában mentünk tovább, de itt is csak azért mozogtunk bátorságosabban, mert itt-ott gázlámpák világítottak. Azonban a jobboldali utcák sötétek és rövidek voltak s a Babka-temetőhöz vezettek, ahol összes rokonaink feküdtek a régiek közül, s egy sír, amely mély sejtelmekkel hatott mindig rám, mert az én nevemet viselte születésem évszámával. Nagybátyám nyugodott alatta, aki akkor halt meg, amikor én születtem, szerencsétlenség közben vesztette életét, s nevére keresztelt a hálás rokonság, azt hiszem nagyanya indítványára.

A vasútról jövet általában azért szoktam sietni, hogy gyorsabban áthaladjak a Sugárútra tátongó Horvát- és Bogyó-utca torkolatán, amelyen keresztül a Babka-temető halottai figyelték az éjszakai útonjárókat.

Ettől kezdve néhány nyugodtabb lélegzetvételre jutott idő, mert kocsmák következtek és nagy vendéglők, melyekből rendszerint bátorságos énekszó szűrődött az éjszakába.

De alig hagytuk el a Simkó vendéglőjét, baloldalt egy rezgőnyárfák alá épített kápolna állott, Szent Antalról elnevezve. Itt ugyancsak siettünk túljutni a téren, mert fiatalabb korunkban éjjel ezen a téren egyedül átjönni félelmetes volt, és éppen ezért nem volt tanácsos. Hiába siettünk azonban, mert másfél perc múlva már a legfélelmesebb területen kellett áthaladni. Rejtelmes és sejtelmes térség volt ez, melyet az út felében szelt át. Balra a szegényház állott, ismeretlen sorsú szegényekkel, sárkány öregasszonyokkal, perlekedő hársziákkal, az éjszakába belebolyongó öregekkel, városunk rémével, a Postás Sándorral, aki félnótás volt, gyermekek hajkurászója (mivelhogy állandóan csúfolták szegényt), aki kétöles óriás volt, állandóan olyan szenvedő képpel, amilyennel a jobb lator Krisztusra feltekintett a Kálvárián.

A szegényház padlásán sejtelmek és baglyok fészkeltek, az épülethez csak akkor mertünk közel menni, amikor nagyanya velünk volt, mert Micát és a többi kecskéket a szegényház előtti téren szoktuk legeltetni.

Jobboldalt itt is kápolna állott, Máriáról elnevezve, egy kis dombon, elég tágas térség közepén, mely koleratemető volt a hatvanhatos járvány idején. Finom sárgás agyag volt a földje e területnek s ennél fogva idejártak agyagért a tapasztásokhoz. Borzalmak helye volt a kápolna környéke, mert koponyák, csigolyák és lábszárcsontok heverték szerte-széjjel, az agyagszedők rúgták szét a csontokat a mezőn.

Hát itt rémséges volt áthaladni, koromsötét éjszakában az éjféλι vonatról jövet, az emlékek és fehérlő csontok, a szegények, Postás Sándor és egyebek miatt, de legfőképp azért, mert a városba érkezők közben már jobbra-balra az éjszakában elmaradtak.

Az első szigorlatom után, melyet túlon-túl lelkiismeretesen fogtunk fel magyar diákok a cseh egyetemen, éjfélikor jövet, agyoncsigázottan, feketéktől és aktedronoktól kimerülten, amint a térség közepére értem, nagyanya és a Mica halálának hatodik évében, a Mica csengetyűjét hallom a kápolna mellől. Oly világosan és tisztán s az első pillanatban oly barátságosan hallottam, mint a gyermekkorban.

És odanéztem, ahonnan a hang érkezett.

És ott láttam mind a kettőjüket!!

A Mica legelt s nagyanya magas alakja még megmagasodva állott mögötte. Az alak alig bontakozott ki az éjszakában, hisz az a selyem feketeruha volt rajta, amelyben eltemették, a selyem összefolyt az éjszaka bakacsinjával. De fehér arca és fehér kezei mégis kiformálták az alakját, a Micáét pedig, amely ugyancsak összefolyt az éjszakával, csengetyű hangja formázta ki.

Pillanatig tartott a vízió, amíg odanéztem. S pillanat műve volt a távolság is hazáig. Bezörögtem az ablakon. És szokás volt, hogy anyám az ablakon keresztül kiadta a kulcsot, nyissuk és zárjuk a kaput, úgy menjünk be. Amint kinyitotta az ablakot, betoltam mind a két szárnyát és úgy ugrottam be, anyám karjaiba, reszketve és verejtékesen.

A látomást el kellett mondanom, a reszketés és verejtékezés miatt, másként nem lehetett.

A család néma döbbenettel hallgatta. Végre apám szólott:

- Elfeledkeztünk róla, holnap misét kell mondatni érette.

- Én is pont erre gondoltam - mondotta anyám.

A beszélgetés nehezen fordult más dolgokra. Csak hajnal felé értünk első szigorlatomhoz.

- Mikor vizsgáztál? - kérdezte anyám.

- Tegnapelőtt, december negyedikén.

- Szent Isten - kiáltotta Mária nővérem -, Borbálakor, hisz az a nagyanya nevenapja. És nem mondattunk misét!

Reggel anyám besietett a ferencrendiekhez és misét rendelt. Másnap reggel az egész család némán felvonult a misére, mely hajnali mise volt tulajdonképpen. Csak a végén járta körül a pap a ravatalt, amelyet a holtak üdvéért áldozó miséken szoktak az oltár elé kitenni. És a kántor alkalmi éneket énekelt ilyenkor, melybe hangosan belefoglalta, hogy kinek az üdvösségéért száll a tömjénfüst és az ének. Erről tudják meg az ismerősök, hogy kire kell emlékezni.

A kántor magas tenorban jelentette:

*Fodor Borbála hű szolgálódért,
Hallgasd könnyörgésünket.*

Fodor Borbála? Miért mondták nagyanyámat leány nevén? Miért nem férje után?

Az egyházi bölcsességekben rendkívül jártas Katka néni, anyai nagyanyám édestestvére okosított fel:

- Így biztosan hozzája talál az áldozat, mert az özvegyembereknek második feleségük is szokott lenni.

- Aha, igen - szoltam -, hogy a mennyei könyvelők könnyen el tudják könyvelni fent az áldozatot!

A templom ajtajában történt már ez a beszéd. Apám is hallotta és rámvonta szemöldökét. Szemei fátyolosak voltak és én elhallgattam. Bárhogyan történt is, a vízió, a látomás üzenet volt, hogy az élők ne felejtsek el a holtakat, hanem erősítsék magukat avval, hogy rájuk emlékeznek.

Akkor tíz napig maradtam otthon. Az esti lefekvéseknél és a hajnali ébredéseknél, nem programszerűen, hanem természetesen ábeszéljük nagyanya idejét, amely a mi időnk is volt, hisz mi vagyunk az ő folytatása, amint a mi gyermekeink és unokáink lesznek a mi folytatásunk olyan időben, amikor mi már nem leszünk.

2.

Amikor a félelem és a mise hangulata elmult, Imre, aki mindig hajlott érzelmek és szent dolgok profanizálására, az egész család megrökönyödése közepette egyszerre csak minden bevezetés nélkül azt kérdezte az egyik hajnali beszélgetés során:

- Biztosan ő volt?

Mindnyájunk lélegzete elállt eme a kérdésre. Mert ha nem is lett volna ő? A látomás mégis őt mutatta, őket, nagyanyát és Micát, az öreg állatot. S a vízió vezetett az új áldozathoz s az egészben ez volt a leglényegesebb.

De Imre nem hagyta. Mikor nem kapott feleletet, azt kérdezte még:

- És mondd, a Mica nem ismert fel, nem mekegett rád, hogy me-e-e?

- De már abbahagyod! - szólt rá helyettem és a család helyett is apánk.

Imre azonban visszafelelt.

- Mert ha csak fehérséget látott Lajcsi magas törzsön, akkor az lehetett a Fejetlen Apáca is!

Imrének az érvelése hatott. Kiutat jelentett ugyanis a szorongásból. Abból, amit a vízió okozott. S én feszülten figyeltem. Azt gondoltam, hogy ha most nem jön valami koppanás, vagy titokzatos hang, valami magyarátnélküli jeladás, mintegy tiltakozásul Imre okoskodása ellen, akkor jogszerű a racionalista okvetetlenkedése.

A hang és jeladás azonban elmaradt. Az egész család velem együtt várt pár pillanatot, ugyanavval az izgalommal és nyugtalansággal. S hogy az ablak se zörrent, a zár sem pattant a kapuban, a padlás is hallgatott, a kutya sem vonított, apa feloldotta a várakozó csendet:

- Mit mondasz? A Fejetlen Apáca? Csak ne beszélj, mert attul már nagyobb legény is berezelt, mint te!

Tudtuk, hogy ki volt ez a nagyobb legény, a történetét is ismertük, de most jól esett hallani újra. A rend kedvéért kérdeztük csupán:

- Ki volt az a nagylegény?

- A Kocsis szomszéd, a Gyula, a híres mozdonyvezető!

- Hogyan?

- Hát, tudjátok, az úgy volt, hogy vagy tizenöt-húsz évvel ezelőtt...

- Megvan az már több is - mondotta anyám -, Imre éppen karonülő volt...

- Hát vagy huszonöt évvel ezelőtt, egy téli éjszaka zörgetik a palánkot a Kocsis szomszéd felől és valaki keservesen kiált az udvaron át:

- Imre bácsi, Imre bácsi, az Istenért, gyűjjön ki.

Kimentem hát és látom, hogy a Kocsis szomszéd holtta váltan borul a kerítésre. És majdnem sírásba csukló hangon nyöszörgi:

- Megkergetett a Fejetlen Apáca.

Bor nem dült belőle, nem lehetett tehát a szavában kételkedni.

- De a keservit neki, szomszéd, végire kell járni ennek - mondtam, és mert akkor már ez is, az is vallotta, hogy a Mária kápolna mögül egyszerre csak előbukkant egy magas alak, fekete ruhában, s ott, ahol a fehér apáca-partelli következett, megszakadt a törzse, egyesek még véres csíkokat is láttak ijedelmükben a fehér nyakvédőn. Mondom hát a szomszédnak:

- Vegyen magához valamit, oszt gyerünk! - Én a hasító baltát kaptam kézhez és elindultunk a kápolna dombja felé. És mit gondoltok, mit láttunk?

Senki sem felelt, csak a szívek dobogtak rettenetesen a torok kapujánál, mert bár hallottuk a históriát, minden rémséget lehetségesnek tartottunk és némán hallgattunk. Apa így folytatta:

- Hát bizony nyomokat láttunk a havon, a nyomok lefelé vezettek, az út felé. És a Gyula akkor így magyarázta:

- Látja szomszéd, itt jöttem az út közepén. A kápolna előtt még keresztet vettem és gondoltam, hazáig elmondok egy miatyánkot és egy üdvözlégyet. De alig kezdtem belé, egyszerre csak szoknyasuhogást hallok balfelől. Odanézek, hát az Apáca. Rohantam és ő is utánam. A gázlámpánál aztán elmaradt. De én a fejemmel taszítottam be a kaput.

Mit mondjak! A félsz le s fel futkosott ott bennem is és megvallom, nem igen ízlett a nyomon felfelé menni, honnan ered, honnan jön? S amint ott tanácsalankodunk, az egyik bokor mögül nevémen szólít valaki:

- Mi az, mit keresnek, Imre bácsi? - s áll is fel valaki, mintha elébb dolgát végezte volna. Odanézek s látom, hogy a Grozoli bíró kocsisa mászott elő s ruháját igazgatta.

- No, magának sincs jobb dolga, mint ilyen helyeken félre járni! - mondom neki.

- Miért, hisz pont erre a célra való hely ez, ha már az ember a disznóölésben jóllakott kolduskásával. Maguk meg mit hajkurásznak itten baltával meg husánggal?

A Kocsis Gyula elmondta a történetet s a lóköető nagyokat röhögött rajta s a Gyulát pityizálással gyanusította:

- De, Gyula bácsi! Nem a restiben találkozott maga valamilyen csinos apácával?

A Gyula ezen megsértődött. Otthagytuk osztán a Grozoli kocsisát és visszajöttünk. A város akkor már tele volt a Fejetlen Apáca históriájával. Többeket is megszalasztott a Kocsis Gyulán kívül. Fialalasszonyokat is, amikor az éjféli vonatokról hazafelé mentek, meg lányokat, akik majd hogy rosszbajt kaptak. Amikor a Stecikné, akinek a kertje a régi koleratemetőre nyílt, égy éjszaka kiment az udvarra, a kerítésen rábámult az Apáca rémséges, fejetlen nyakával, s az asszonyt reggel eszméletlenül lepték meg a kerítés mellett. A rém sokszor csak azt művelte, hogy holdvilágos éjszaka az úttól messze, lassan sétált. Nem iramodott senki után, csak sétált. S akik ilyenkor látták, rohantak, mint a veszedelem.

Már az egész város arról beszélt, hogy ijeszt a Mária kápolna körül. A plébános újra felszentelte a kápolnát, de a rémséget nem tudta elűzni. Meg-megjelent az rendületlenül. S így történt, hogy a városi tanácsban Lizi Lajos virilis gazda felszólalt a kísértet ellen. A felszólalásra utasításba ment a város kapitányának, hogy legalább négy markos zsandárlegény lesse meg a rémet és járjon el a legkeményebben ellene.

A város felizgult a határozatra. Hogyan, fegyveres erővel a kísértés ellen? Hát nem Isten megkísértése ez? Nem volna jobb, ha minden templomunkban, minden oltárnál egy reggelen a papok és barátok misét mondanának a koleratemető régi halottaiért?

De a kapitány hajthatatlan maradt. A tanács határozatára csak azt mondotta:

- A parancs az parancs!

- És mit csinált a kapitány?

- Azt, hogy úgy az estébe hajló délután, amikor már vénasszonyok sem imádkoztak a kápolnában és a Mária szobor előtt a kápolna mellett, embereivel beszivárgott a szent helyre. S mikor már ott voltak mind az öten, ő és a négy zsandárlegény, belülről magukra zárták az ajtót. És várták izgalommal a kísértetjárás óráját, a tizenkettőt. A Kangyura, a rendőr, aki ugyancsak benne volt a mancsaftban, elmondta nekem, hogy azért összeverődtek a térdek, amint ültek a padokon. Cigaretézni persze nem lehetett a kápolnában, s csak abból merítették kurázsit, hogy négyen voltak, meg a parancsnok. Egy közülük mindig a kémlelőlyukon figyelt kifelé és jelentette a látottakat.

Végre távolról vonat rohanása bontakozott ki az éjszakában: beérkezett a féltizenkettes személy Budapest felől. Erről tudták, hogy egy félóra kell még, s akkor, ha van kísértet a tájon, történni kell valaminek. Ahogyan a vonat beállott az állomásra és néhány nagyot szusszantott, kis idő múlva távoli sietős lépések zaja verődött a járdán és a kövezeten. Osztán ritkultak a lépések, a vonatról és útról jövő utasok el-elmaradoztak és csak magányos útonjárók tartottak a kápolna felé az éjszakában.

És mire a magányos lépések a kápolna előtt verődtek, éppen Kangyura volt a kémlelő lyuknál, sikoly szakadt bele az éjszakába és az útonjáró sebesen futásnak eredt.

Node, Kangyura is kitaszította az ajtót s a négy zsandár a parancsnok vezénylete alatt kivont karddal a sikoly és a futó lépések irányába vetette magát sebesen. És akkor látják, hogy a szegény útonjárót öles feketeség üldözi!

- Hruza ma preházi - morogta Kangyura, aki izgalmas pillanatokban szlovákul szokott szólni, mert hisz szlovák származású volt ő, s ez a jelmondata annyit jelent, hogy borzalom nyargal bennem, borzalom jár át, de nem lehetett a mancsaftból kiszakadni és elszaladni. A négy rohanó zsandár és a parancsnok ugyancsak zajt csaptak az éjszakában. És mi történt? Az öles feketeség egyszer csak megáll és hátrafordul, fejetlen törzsét a rohanók felé fordítja. De egy pillanat múlva ismét visszafordul és sebesebb rohanásba kezd, mint amikor előbb az útonjárót üldözőbe vette.

S a csendőrlégénység látva a kísértet sebesedő futamodását, bátorságot kap, egyikük-másikuk harci kiáltásra is bátorodik.

- Állj meg, bitang!

Csak a megriasztott útonjáró szempontjából volt keserves ez a helyzet. Mert neki nem volt bátorsága egy pillanatra sem hátrafordulni, hogy felmérje a helyzetet. De ki tudta ő ezt számítani? Rá tudott jönni arra, hogy a kísértet csak két lábbal indult utána és képtelenség, hogy most egy csapat lábával üldözze? Azt se tudta megállapítani szegény, hogy a kísértet most közte és a zsandárok között rettenetesen szorult helyzetbe került, amelyből a legszívesebben elmenekülne, eltűnne, fel az ég irányába, vagy le a földbe, vagy jobbra, ha a Gázgyár kerítésén kísértet- vagy szellemmódra át tudná vetni magát, vagy balra, ha nem volna ott a Tomasek gyümölesösének kőfala. S az üldözött útonjáró azt sem tudta, hogy az „Állj meg, bitang”, amit Kangyura hallatott, az nem neki szól, hanem a kísértetnek. Csak egyet tudott, hogy a zaj, a rohanás erősödik mögötte, amiből nyomorult helyzetében is megállá-

pította, még volt ereje hozzá, hogy a kísértet utoléri őt. Még futott egy ideig, eldobta táskáját, vasutas táska, volt, de aztán megbotlott valamiben és elvágódott. És estében érezte, hogy valami végigvágódik rajta, valami rettenet szoknyában átrepül rajta. S az eszmélete majdnem elhagyta szegény Antalikot, mert ő volt az, amikor újabb testek vágódtak végig rajta fektében. S aztán kavarodás a feje körül. A parancsnok a négy legénnyel rávetette magát az öles sötétségre, s amint nyúlnak hozzá, kezét, lábát és fejet is ér a fogásuk a ruha alatt. S tépték róla a kísérteti ruhát s vonszolták a legközelebbi gázlámpa elé s meglepetve látják, hogy az apáca kelengyéből kibontakozik:

- A Grozoli kocsisa!

Apa várt az elbeszéléssel. Mert hisz vége is volt tulajdonképpen. Elfogták a rémséget, akiről olyan egyszerűen és nyomorultul kiderült, hogy nem is szellem, hanem csak játssza a kísértetet.

- De miért játszotta ezt?

- Jó pénzért volt kísértet!

- Hogyan, ki fizetett neki?

- A gazdája!

- Miért?

- A tárgyaláson derült ki, hogy miért. A régi koleratemetőt akkor kezdték parcellázni. Mi is itt vettünk anyáttal telket és itt építettük a házat, amelyben születtemek, ezt a fedeleket a fejünk felett. Először csak a mi házunk állott itt, ahol az egykori temető széle lehetett.

Aztán jött utánunk a többi szegény. S akkor a bérlő azt gondolta, hogy elriasztja ettől a proletár honfoglalástól a szegényeket az ijesztéssel, hogy ő vehesse meg az egész területet. A város ebbe az irányba vetette púpjait, mint a kenyér a forradásait. A telkek minden esztendőben drágábbak lettek. A kocsis a bokorban felöltötte a kísértet-kosztümöt, meghajkurászott valakit egy-egy este s elterjedt a híre, hogy kísért a vidéken.

A beszélgetés véget ért. Imre sem szólt a végén cinikusan:

- No, látod! - hanem hallgatott s hallgattunk.

A kocsis a kísértet szerepében nem csökkentette volna az én vízióm jelentését, hanem kiemelte. A história után nagyanya még biztosabban állott ott a kápolna dombján szilárd szellemvalóságban, uralkodói magasságban s tartásában uralommal. A tájat és ifjúságunkat őrizte.

3.

A keresztkomaságból nálunk a vérrokonságnál is komolyabb és mélyebb rokoni kapcsolatok születtek.

Apa, amiként mesélni szokta, együtt katonáskodott keresztapámmal, akire legelső sorban is azért lettem büszke, mert vezetéknévén ugyanúgy hívták, mint Kanada fővárosát: Ottavának, teljes nevén pedig Ottawa Ferencnek. S akkor aztán bírni sem lehetett velem, amikor valamelyik vadnyugati regényben megtudtam, hogy Michigan államban van egy törzs, igaz, mindössze 1000 főből áll, de dicső vadásznemzetség. Ó, mily Ottawa törzset alkottunk tizen-húszan a Berekben, a Nyitra partján, elhatározva, hogy felvesszük az érintkezést a michigani Ottavákkal.

De most nem erről akarok beszélni.

Amint tehát apa és Ottava Ferenc együtt katonáskodtak Komáromban és együtt hadgyakorlatoztak Klobucsár táborszernagy legfőbb parancsnoksága alatt, nagyon jó barátságba keveredtek és megfogadták, hogy egymás gyerekeit ők és feleségeik tartják majd a keresztvíz alá.

Ezt a fogadalmat tett is követte. De milyen tett, különösen keresztapámék részéről. Mert míg mi nemzettünk összesen négyen, de egy elhalálozott közülünk, addig Ottaváék ontották a gyermekeket, mintha a kihalófélben levő michiganbeli népet innen, a Nyitra partjáról kívánta volna a sors felszaporítani. Mert Ottaváék lettek vagy tizenketten, kettő-három közülük is belekerült a Babka-temető földjébe, de a tizenkettőn felül.

Mi nagyon szerettünk keresztapámékhoz kijárni. Mert hozzájuk ki kellett járni, kint laktak a városon kívül a Nyitrára vezető út mentén, de messze az országúttól egy hold közepén. Ottava Ferenc egyetlen hold földje közepére építette, vagy rakta házát, mert földes, szobakonyhás fecskéfészek volt ez a hajlék.

De micsoda hajlék és micsoda birodalom!

Ottaváék nemcsak gyerekekkel voltak teli, hanem mindenféle állattal.

Elsősorban is gyönyörű kecskéik voltak. Tehenet nem bírt el az egy hold föld, de különben keresztapa már a paraszti sorból kikopott és mozdonyfűtő lett éppen úgy, mint apa. Keresztanyát lekötötte a rengeteg gyerek, mindig csak szült, csak szült. De a gyerekek jók voltak pásztorítani a kecskéket, ötöt-hatot, a vasút töltésének a laposaiban vagy az országút partjain.

Aztán rengeteg házinyuluk volt a kecskék mellett az istállóban és külön ketrecekben. Mindenféle színű és mindenféle fajta. A nyulakat is a gyerekgazdálkodás céljaira tartották. Mert a sok apró kéz egy-kettőre begyűjtötte innen-onnan a füvet, a lucernát és lóherét is a széles határból a nyulak táplálására.

Mennyire irigyeltük az Ottava gyerekeket a gazdaságért! Keresztapa nagy adakozó volt. Odaállított a kecskeistálló ajtajába és azt mondta:

- No Imrus, no Laji, fogjatok magatoknak nyulat, aztán vigyétek haza.

Mi rá is vetettük magunkat és hajkurásztuk az állatokat, de kifogtak rajtunk, egykettőre a fészkekbe és lyukakba lobbantak.

Keresztapa nevetett és szidott:

- Fene az ügyetlenjeit! Mindig mondom apátoknak, hogy málészájúak vagytok, ha nyulat sem tudtok magatoknak fogni.

De azért sohasem adott nyulat.

Voltak galambjaik is, pallagiak, meg bukfencek és pávafarkúak. Ó, micsoda gyönyörűség volt, amikor a legidősebb Ottava, a Feri, felhajtotta őket a magosba, hogy hányták a bukfencet a bukfencek. Amikor csak lehetett, a kertek alatt kiszaladtunk hozzájuk.

Az eperfás országút Ottaváékig a fájdalmak és a gyönyörök útja volt. Imre elsősorban is jobban tudott szaladni, mint én és mindig elhagyott.

- Várjál meg, várjál meg! - kiabáltam utána és szedtem lábaimat, kicsiny híján a szívem a torkomon ugrott ki. De Imre ritkán várt meg. Ők már nagy tanácskozásokban voltak, mire én fulladozva kértem keresztapámékhoz. Aztán az eprészkedések az országút eperfáin, amiket szederfáknak hívnak arra mifelénk. Egy-egy délután avval kezdődött, hogy szedezni felke-rekedett a roppant gyerekcsapat, az Ottaváék és mi, tejeskannákkal és lábasokkal felszerel-kedve, hogy haza is hozzunk szedret.

Öröm és nyomorúság volt egy-egy ilyen szedező kivonulás, mert én még nem tudtam fára mászni és így arra voltam ráutalva, amit Imre és az Ottava gyerekek a fákról leráztak. Egyetlen vigasztaló az volt, hogy nem voltam egyedül, mert az Ottaváéknál csak két fiú volt, a többi leány, s a leányok még az idősebbek is, osztoztak velem a faalatti nyomorúságban, mert ők sem tudtak a fákra felmászni.

Úgy emlékszem, hogy a keresztapám és a mi családunkat nemcsak a közös keresztelések, hanem a közös boldogság és a közös szomorúság is összetartotta. Apám és keresztapám egyforma küzdelemben éltek a vasúton és egyforma nyomorúságba zuhantak, amikor az első háború után a vasútról kicsöppentek.

De az volt a szép, s számunkra legalább is döntő lett, hogy a nyomorúság legnehezebb óráiban is úgy állottak egymás mellett, mint két katona, akiknek egymástól függ életük, a megmaradásuk.

A nyomorúságban és kenyértelenségben azt cselekedték, hogy közösen munkát vállaltak a nagyobb gazdáknak. De azt hiszem, a közös munkáknak nemcsak az volt a magyarázata, hogy a közös nyomorúság egymáshoz szorította őket, hanem a közös szégyenérzet is, amit kettesben jobban el tudtak viselni.

Mindketten ugyanis szolganyomorúságból kerültek a vasútra s a fűtői munka már valami emelkedést és feltörést is jelentett számunkra. A szegénységnek ez az eliparosított feltörése azonban a nagygazdákat rettenetesen böszítette. Nem tudták könnyű szívvel elviselni, hogy az egykori szolgalegények megbátorodtak, mondjuk felemleresedtek. S amikor a visszahullás bekövetkezett, fizettek is a gazdák szóval, bánásmóddal, mintha személy szerint vétett volna az egykori szolgalegény ellenük. Volt hát valami közös védekezés is abban, hogy keresztapám és apám munkát nem vállaltak csak kettesben. A védekezésre, sokszor támadás és megtorlás formájában, sor is került.

Emlékszem közös felháborodásukra egy délután.

Úgy Kisasszony-napja körül lehetett, amikor kóróvágást vállaltak közösen a Mária-utcai Bencze nagygazdánál, akinek két, apámékkal egykorú fia volt s az egyik kiment velük a kukorica földekre a Csikei határba.

De már délután itthon voltak s olyan állapotban, azt hittem, hogy a világot szedik szét.

- Hát láttál ilyen piszkos, mocskos disznót, mint ez a Bencze? - dühöngött keresztapám még nálunk is.

- Az Istenért, mi történt? - vetette bele félelmét anyám a két ember haragjába.

- Hát vágjuk a karót és beszélgetünk - kezdi keresztapám, de elvörösödik és apa veszi a szót.

- Ahogy a mai nyomorúságra fordult a szó, egyszer csak az a mocsokpofájú azt mondja a Ferinek:

- No Ferenc, látod, kár volt annyi kölyköt halomra csinálni. Vége van a vasúti világnak, a dínom-dánomnak, most már elmegy a kedvetek az asszonyokra mászni.

- Gyalázatos disznó! - szólott anyám. - No és mit mondtatok erre?

- Semmit.

- Semmit? Szégyen és gyalázat! - nyilvánította véleményét nagyanyám is.

- Mondani nem mondtunk semmit, de úgy szájon vágtam a mocsokját, hogy fölfordult - szólott apa. - Aztán elgyüttünk. A Kupka majorjánál a dombról visszaneéztem, még mindig feküdt a piszok. Imre fiam, eredj, mondd meg vén apjának, hogy menjen ki kocsival a fiáért.

Imrével együtt elszaladtunk. Imre volt a követ. Megálltunk a Bencze-porta kapujában, az öreg éppen vizet merített a kútnál. Imre odakiáltott:

- Bencze bácsi-i!

- Mit ugatsz, te marha kölyök?!

- Édesapám azt üzeni, hogy menjen ki kocsival a fiáért, mert úgy szájon vágta, hogy most is rázza a lábát! - Azzal eliszkoltunk.

A csikei határ jó négy-öt kilométer. Este valóban gyűtt a Bencze visszafelé. Fia halottféhéren ült a szekér alján, nekidülve az oldalnak a hátsó lócsbe kapaszkodva.

Híre futott az esetnek a nagygazdáknál, s ennek az lett a következménye, hogy könnyebb munkát nem bírtak felvállalni, hanem csak a gyilkos, nehéz munkára hívták őket.

Már jól mentünk a tél felé, amikor fatuskók és tönkök ásását vállalták fel kettesben, ugyancsak valamelyik nagygazdánál. A munka azért jutott nekik, mert nem vállalkozott erre senki. Egy hétig tartott ez és láthatóan lecsigázta mindkettőjüket.

Amikor a bért megkapták, keresztapámékhöz vonultak s a Ferit elszalasztották egy liter borért. Úgy gondolták, hogy jogos az egy liter bor a baromi munka után. Nálunk ezt nem lehetett volna végrehajtani, mert anyám, különösen ezekben a szomorú hónapokban, nagyon rövidre fogta a cukliszárat, amint apám keresztapámnak jóhiszeműen panaszkodta. Ital csak akkor került elő, amikor valaki meghült és izzadásra ítélte nagyanya a gyógyulásért. Akkor is legfeljebb egy vagy két deci rumot hoztunk a Fischer kocsmájából. Anyánk ilyenkor mindig utánunk szólt:

- De zsebre tegyétek az üveget, nehogy valaki meglássa!

Mulattak hát, apa és keresztapa az egy liter bornál. Mi éppen ott voltunk Imre bátyámmal.

Mivel ilyen mulatás keresztapáméknál is ritkán szokott előfordulni, nagy esemény volt ez kereszttestvéreimnek is, nekünk is egyaránt. Emlékszem, a fene majd megevett bennünket, hogy csak a nyelvünket belemárthassuk a nagyok poharába. Istenem, mennyi nyelv és mennyi íny ontotta a vágyakozás és megkívánás nedveit akkor a keresztapámék konyhájában!

Keresztmama észrevette állapotunkat, s hogy a vágyakozás ki ne törjön rajtunk, megfejté a kecskéket és finom, párolgó kemény tejet hozott be és mérte a seregnek poharakba, bögrékbe és tányérokba, mert hogyan lett volna Ottaváéknál 14 bögre vagy pohár?

Ez a művelet nem ment baj nélkül és nem ment a legcsendesebben. Az egyiknek kevés jutott, a másiknak a tányérja fordult ki a tülekedésben. A civakodásra és ricsajra apa és keresztapa megjelentek a szoba ajtajában. S láttam rajtuk, hogy komorodnak el s szinte eláll a lélegzetük.

Mi a bátyámmal ugyancsak kaptunk egy hörpintésnyit és felhajtva a tejet, illedelmesen, de szemünkben a felkeltett étvágygal ott tébláboltunk a sereg legszélső karéjában. És apánknak rajtunk akadt a tekintete. Egy villanatra csak, egy villanatra találkozott a tekintetünk, s ő volt az, ő, aki sebesen elkapta a tekintetét. S azután hallottam, hogy így szólt keresztapámhoz:

- Nektek csak jó, mert vannak kecskéitek, jut hát legalább tej a gyerekeknek.

Keresztapám pontosan tudta, hogy apa mit mondott volna még, ha lett volna kedve kimondani. De nem szólt többet, hanem keresztapa kiáltotta:

- Hát az Imre meg a Laji kaptak már?

Tizenkét gyerektorok kiáltotta a választ:

- Kaptak, persze, hogy kaptak, ők kaptak legelőször!

De kérdezték volna csak tőlünk, hogy akarunk-e még, vagy kérünk-e még? Hogyan kiáltottuk volna, hogy igen. Hogyan vétkeztünk volna ott nyilvánosan is anyánk oktatása ellen, aki, keresztapánkhoz készültünkben, sohasem mulasztotta el a figyelmeztetést:

- Aztán, ha kínálnak valamivel, ne egyetek! Mondjátok, hogy éppen most ettetek, vagy hogy majd eszettek otthon.

Anyánkat messziről is égette és sütötte a szégyen, hogy éhségünkől vagy falánkságunkból szegénységünkre vagy éhezésünkre fognak következtetni.

Így hát némán álltunk ott s arra gondoltunk, hogy magunk meg tudtuk volna inni az egész tejet, amit keresztanya behozott.

Nem hiszem, hogy keresztapa nem látott belénk, mert hisz akinek tizenkét megmaradt gyermeke van, az már olvasni is tud a gyermeki lélekben. S meg vagyok győződve, hogy tudott is. Mert így szólt apához:

- No hát Imre, húsvétra leellenek a kecskék. Akkor küldd el a két lókotót és válasszanak egyet. De nekik kell ám megfogni.

Imrével összenéztünk, mert nem hittük el.

- Higyjétek ám - szólott keresztapa -, nem tréfálok! Igaz-e asszony, hogy azt adjuk, amit megfognak háromhetes korukban!?

Mi csak akkor kezdtünk hinni az ígéletben, amikor keresztmama is megpecsételte:

- Hát persze, hogy igaz. Választhattok. Aztán vagy meghagyjátok, vagy levágjátok, legalább egy kis húst is esztek húsvétra.

- Levágni? - figyeltsz! - kiáltotta Imre kipirultan. Én meg sírással küszködtem arra a gondolatra, hogy levágjuk a kis gidát, de ki tudja, hogy megkapjuk-e?

Hát életem legkeservesebb hónapjai következtek akkor húsvétig. Minden délután ott voltunk keresztapáméknál. Időnk legnagyobb részét az istállóban töltöttük, ahol végnélkül rágtak és kérődzöttek a kecskék. Az öt állat közül három volt terhes. Végnélküli vitatkozások kezdődtek, amint fogdostuk a növekvő hasukat, hogy elsősorban is melyik hányat fog elleni. Az csak természetes, hogy a Ferié volt a döntő szó:

- A Mica, a fekete, négyet fog elleni, mert tavalý is négyet ellett. Két koromfeketét és két tarkát. A Sárit azt háromra saccolom. A Rózsi nem ad többet kettőnél.

Úristen négy meg három az hét, meg kettő az kilenc! Hogyan tudunk választani majd kilenc kecskéből?

És egyszerre csak Imre hallatlan árulást követett el, mert kijelentette, hogy:

- Én a Mica négy kecskéje közül akarok választani egy koromfeketét.

Majdnem sírva fakadtam, hogy ő már előre letette a garast, pedig hát keresztapa ígérete nekem éppen úgy szólt, mint őneki. Azt vártam, hogy ezt a fontos eseményt közös akarattal megbeszéljük, aztán összebeszélünk, mert a kisgidát be is kell fogni ám!

Bosszút, hallatlan bosszút akartam elkövetni, de csak annyi futotta füstölgésemből, hogy nem vártam meg őt az iskolából, hanem egyedül és önállóan jártam ki keresztapámékhöz figyelni és számon tartani az eseményeket a kecskeistálló körül.

- Nem volna jó, ha teljesen odaköltöznél? - szólott Mária nővérem zsörtölődve, amikor késő este fáradtan és kimerülten értem haza. - Keresztanyád megfogadna kecskeszolgának, az istállóban aludhatnál a Mica meg a Sári mellett.

Beszélg bolond, beszélj, gondoltam nyugalommal, mit ért egy hosszúhajú a kecskék dolgához?!

Egyszer, úgy húsvét felé lehetett, apa azt mondta, hogy a következő napokban keresztapákhoz csak akkor lehet elmenni, ha ő megengedi.

Mi lehet ez? Összekülönböztek talán keresztapával? Vagy apa valamiért megneheztelt? Vagy talán keresztapa visszavonta az ígéretét? Ó mennyi álmatlan vergődés és szenvedés volt ennek az apai tiltásnak a következménye! És mennyire megrendült bizalmam Imrében. Mindenféle ürüggyel el-eltünedezett, de én láttam, hogy a Nyitrai-út felé fordul, amint kiteszi a lábát. Úgy tesz, mintha ellenkező irányba menne, de mindig vissza-visszasandít, nem nézi-e valaki. Pedig én mindig néztem és lestem. Bementem a kamrába és annak ablakán lestem utána. Ő el sem tudta képzelni, hogy valaki innen figyelheti. Az Andódi-utca felé tartott s mikor látta, hogy senki sem néz utána, futva fordult a Nyitrai-út irányába.

A harmadik napon este, amikor egymás mellett voltunk az ágyban, azt mondtam neki:

- Te gazember, tudom, hogy apa engedélye nélkül a keresztapákhoz jársz. Megmondom az apának!

- Lajoska, drága öcsém, ne szóljál, inkább megmondom, mi történt.

- ???

- Ezen a héten leellettek az összes kecskék!

- Igazán? És hány lett? - kérdezem izgalommal.

- Több lett, mint amennyit Feri számolt!

- Több lett, hogyan? - kérdeztem majdnem kiáltva.

- Ssss, ne kiabálj, mindent elmondok - suttogta Imre. - A Micának tényleg négy lett, de Sári se hagyta magát és ugyancsak négyet ellett. És Rózsi tényleg kettőt, ahogyan a Feri számította. Ez összesen tíz kisgida. Ó, ha látnád, milyen aranyosak!

- Imre, holnap engem is elviszel? - fogtam könyörgésre a dolgot.

- Elviszlek, ha nem szólsz az apának.

- Nem szólok, de esküdj meg, hogy holnap elviszel.

- Isten bizony elviszlek.

Arra, hogy miért tiltottak el keresztapáéktól az elles hetében, csak jóval később jöttem rá. Nem akarták szüleink, hogy szemtanui legyünk ennek a csodának. Ó drága szülői féltés, légy áldott a földön.

Másnap reggel fáradtan, izzadtan és összetörten ébredtem, s amikor kinyitottam a szememet, apa, nagymama és mama ott álltak az ágyam mellett.

Mi történt, miért komorak, miért aggódnak?

Amikor Imre hazajött az iskolából, izgalommal készültem, hogy átszököm vele a keresztapákhoz. De Imre komoran így szólt:

- Ma nem lehet, én is itthon maradok.

- Nem tartod meg a szavadat?

- Nem tartom meg, mégpedig miattad!

- Miattam, ne hazudj!

- Igen miattad, mert nem is tudod, hogy mit csináltál az éjszaka!

- No mit, semmit, be sem pisiltem!

- Azt nem, de egyszerre csak felugrottál, felrántottad a lábadra a mama egyik cipőjét és kirohantál, egyenesen a keresztapák felé. Mi meg utánad, apa a fele úton fogott meg.

- ???

- Igen, igen. Aztán visszahoztunk. Fel sem ébredtél. Csak néha nyögtél, hogy: Mica, Mica ne. Aztán apa azt mondta, hogy fogjalak és kiáltsak, ha újra útnak erednél.

Szinte hihetetlen volt ez a történet. De aztán láttam, hogy mindenki engem figyel. Ha hirtelen ránéztem valakire, elkapta a tekintetét. Látszólag senki sem törődött velem és mindenki körülöttem settenkedett és ólálkodott. Imre, biztos utasításra, mindig a nyomomban volt. Ha bementem a szobába, bejött utánam. Ha kimentem a kertbe, akkor ott talált valami tennivalót.

Egyszerre csak úgy négy óra tájban beállít hozzánk a keresztapa. S amint kilöki a kaput, már kiáltja is:

- A fenébe is Imre, miért nem jönnek hozzánk a gyerekek? A kecskék azóta egy szikrát sem esznek és teljesen elapad a csöcsükben a tej.

- Aha, már megvan az ellés, most már mehetünk. Úgyis tudok mindent!

De azért örültem, amikor apa így szólt:

- No hát, készüljetek, átmegyünk keresztapákhoz.

És átmentünk. Amikor befordultunk a föld végén a házuk felé, sebes iramodásnak eredtünk. Egyenesen az istállónak. Hát az gyönyörűséges egy látvány volt! Az öt nagykecske körül mindenütt csak ksigida és ksigida. Összesen tíz darab! Négy koromfekete, négy tarka és kettő tiszta fehér. Mire apák odaérkeztek, mi már hajba kaptunk, hogy melyiket választjuk. Apa az ajtóból aprókat az állatok felé köpött. Később tudtam csak meg, így kell ezt tenni, hogy az állatok ne kapjanak szemverést.

Aztán, amikor felkerültek a tarisznyák az anyakecskék tőgyére, jeléül annak, hogy a gidák elválasztásának az ideje elkövetkezett, lestük, izgalommal lestük, hogy keresztapa állja-e a szavát. Minden nap, amely úgy múlt el, hogy semmiből sem lehetett az ígéretre következtetni, külön kínlódás, egy életre való tépelődés közepette telt el. De végre, egy kora tavaszi délután megszólalt az, akinek a szavát régen vártuk és régen lestük:

- No csirkászok, választottatok-e már ksigidát?

Mi már régen készen voltunk a választással. Egy tiszta feketében egyeztünk meg Imrével, akármelyikben a négy fekete közül. Imre felelt:

- Választottunk, egy feketét!

- Nohát fogjatok akkor egyet!

Végre itt a nagy pillanat. Fogjunk egyet. Hát mi ne fognánk? Hisz madarat is fognánk egy fekete gidáért. És elkezdtek hajkurászni a fekete gidákat. A föld végében ugrándoztak éppen, egy agyagbányában, ahonnan keresztapa földjéről agyagot szoktak venni.

Azt hittük, hogy utánuk vetjük magunkat és megvan. Sokszor volt úgy, hogy elérjük a farkát vagy a lábát.

- Fogd, szorítsd, te marha! - kiabált Imre, amikor a bánya egyik sarkának nekihajtottam a két feketét, de egy ugrás és fent voltak a partokon, ahová mi csak kerülővel juthattunk fel. Kint a földeken pedig teljesen reménytelen volt a helyzet, mert minden irányban elszaladtak.

A parton ott állott a keresztapa és nagy nevetéssel bátorított:

- No gyerünk, kergesd, Imre, ne légy olyan mamlasz!

Csburgott, nem, szakadt rólunk a verejték és majdnem sírva fakadtunk izgalmunkban és dühünkben.

Imre egyszerre csak eltűnt, s amikor fürkészve körülnéztem, látom, hogy átugrott a Kanozsai-kertbe, ahol mindenféle káposztatorzsák maradtak a földön, mivelhogy csak a fejeket vágták le ősszel. És kitépett egyet-kettőt s azzal vissza. Egyet nekem is a kezembe nyom s mondja:

- Csalogasd az öreg kecskét! - így aztán kezünkben nyújtva a torzsát, elkezdünk kiabálni:

- Mica ne, Mica ne!

A vén kecske felénk hegyezte a fülét és el is indult s a torzsát tépegetni kezdte. Imre a szakállát is megfogdosta, a fejét is vakargatta, úgy, ahogyan keresztmamáától látta.

És ahogyan ott vakargatjuk a vén Micát, a fekete kisgidák farkukkal sebesen legyezgetve odarohannak az öreghez és nekiesnek a tarisznyába kötött tőgyének. És Imre csak sandít felénk és egyszerre csak elveti magát és elkapja az egyik fekete gidát. A gida szörnyen mekeg a kezei között. És Imre csak ennyit kiált:

- Megvan, keresztapám, ez a miénk! - és avval fut és iramodik is a Nyitrai-út felé, én meg állok s remegve várom, utána szól-e keresztapa, hogy:

- Te bűdös kölyök, hozod vissza!

De nem szólt utána. Imre pedig rohant. S én látva, hogy keresztapa nagyot nevet rajta, én is utána eredek. Imrétől irigyeltem egy kissé a diadalt, de megnyugtató, hogy a felnőttek állották a szavukat, s elhozhattuk a kecskét. A kis gida koromfekete volt, selymes szőrrel, soha olyan finom szőrt még nem láttam életemben. Álla alatt két kis csengetyű lógott, szeme tisztán ragyogott és a száját, a száját meg lehetett csókolni.

A boldogsággal az eget vertük. Boldog kielégülés vett erőt rajtunk s az eseményt senki sem orozhatta el tőlünk.

Mica, mert erre kereszteltük a gidát, így érkezett meg hozzánk. Nem hozzánk, hanem egyenest a családunkba.

4.

Egyenesen csodálatos, hogy egy olyan kis jószág, mint a mi egyhónapos kis Micánk, mennyi változást tudott családi és szomszédi viszonyainkon okozni.

Elsősorban is meg kell egészen őszintén mondani, hogy nálunk sem fogadták egyforma szeretettel és egyforma érzelmekkel. Mária nővérem már csak azért sem szerette meg, mert nekünk örömünk tellett benne. Ő mindent becsmérelt és gúnyolt, ami nekünk kedves volt. Leány volt, tehát velünk szemben mindig ellenzékben volt. Meg aztán az ő feladata volt a családi munkamegosztásban rendben tartani az udvart, a kertben az utakat. Ehhez képest minden napja avval kezdődött, hogy korán reggel felseperte az udvart és a kerti utakat. Tehát rögtön átlátta a Mica köztisztasági jelentőségét, nevezetesen azt, hogy olykor-olykor az ártatlan állat bogyókat fog itt-ott elpotyogtatni. Na már most, miénk lesz az állattal az élvezet, mert végtére is mi szereztük, és övé lesz a bogyók sepregetése. Hát ez, elismerem, rettentően igazságtalan és lealázó helyzet. Mariska azonban mindig meg tudta magát védeni, ezért sokszor így szólott hozzánk:

- Ezentúl majd söpörtök ti, taknyosok, majd fütyülök nektek kecskebogyót söprögetni.

- No jó, majd sepregetünk mi - szólott Imre. Én még fel nem értem a seprű nyelét, nem tehettem hát könnyelmű kijelentést.

De a sepregetésről Imre rendszerint megfeledkezett. S amikor gyerekháború tört ki a szerte elheverő bogyók felett, rendszerint nagymama fogta a seprűt és lapátra szedte és a ganéjrakásra vitte a kertbe.

Egyszer aztán fordulat állott be. Apa, látva a nagy háborúságot az udvartisztogatási kérdések körül, így szólott hozzánk:

- Ó, milyen oktalan szamarak vagytok, én édes gyermekeim! Hát nem tudjátok, hogy a kecskebogyó a legjobb tápláléka a szőlőnek, meg a ringlónak, meg a körtének?

Ettől kezdve megfordult a bogyók becsülete. A háborúság nem múlt el, mert eztán azon veszekedtünk, hogy ki viszi a kecsketrágyát a kertbe. Mert mi a kerti birodalmat úgy osztottuk el, hogy Imréé volt a körtefa, mely a legkorábban érett be. A ringlót a Mariska foglalta le. Nekem hagyták a szőlőt, amely legkésőbb ontotta gyümölcsét. De akkor már nekik nem volt gyümölcsük és rájártak az én tőkémre. Apa oktatása után Imre minden kecskeganéjt a körtefa tövébe akart hordani. Mariska a ringló alá. Én örülhettem, ha az én tőkém alá jutott egy-egy szem. De azóta - egészen bizonyos ez - több és ízesebb, édesebb fűrtöket szüreteltünk minden ősszel.

Ha Imre otthon volt, illetve ha nem volt iskolában, a Micához nem lehetett közelíteni sem. Ő fogta a kecskét. Az nem jött tekintetbe, hogy a Micát, az öreget, én is ettem, mialatt ő a kicsit elcsípte, ő volt a szerző és ezt az előnyét alaposan kihasználta és biztosította. Sokszor még a kicsi Mica nevét sem lehetett előtte kiejteni. Ehhez egyedül neki volt jussa és joga.

Én elhatároztam, hogy a legkíméletlenebb harcot veszem fel vele. Majd megmutatom én, hogy kié a kicsi kecske!

Imrének csakhamar az lett a mániája, hogy a kecskét teljesen magához szoktassa. Hogy a szeme rebbenésével is kormányozni tudja. Hogy az állat mindig kövesse. Hogy kétségbeesetten mekegjen és bőgjön, ha reggel iskolába megy. S ha itthon futni kezd, akkor utána rohanjon. Ha ebédhez ülünk, akkor egy széken mellette heverjen. Ha szól hozzá, akkor visszamekegjen. Ezért a szegény állatot állandóan idomította, állandóan egzecírozta.

Úgy vettem észre, hogy a Mica kelleetlenül veszi Imre uralkodását. Elhatároztam tehát, hogy magamhoz édesgetem. Amikor egyszer azt hallottam a felnőttek beszédjében, hogy:

- Megnyalnád, mint kecske a sót! - szeget ütött ez a fejembe és kipróbáltam a Micán, szereti-e? S amikor láttam, hogy kedvesen el-elnyalogatja a konyháról kicsent darabkákat, akkor már tudtam, hogy magamhoz édesgetem és elhatároztam, hogy alkalmas pillanatban ezt Imrének is tudtára adom.

Alig vártam, hogy az iskolából hazajöjjön. Könyveit a sarokba dobta és szaladt a baromfiudvarba, hogy Micát elővegye. Kihozta az udvarra, aztán futni kezdett a kert felé, miközben egyre csak kiabálta:

- Mica ne, Mica ne! - és várta, hogy a kecske utána induljon.

A kicsi állat el is indult utána.

És ekkor jöttem én, ekkor lendültem ellentámadásba. Amikor a kicsi Mica már a disznóólig futott utána, akkor én kiáltottam rája:

- Mica ne, Mica ne, Micuska ne!

Izgatottan vártam, mi lesz. És a Mica megállott, de Imre is az én kiabálásomra. A kecske egy darabig tétovászkodott, aztán megindult énfelém. A diadal óriási volt, de csak egy pillanatig, mert a következő másodpercben Imre is megindult énfelém. Én pedig sebesen megindultam nagyanya felé, akit a konyhában meg is leltem. Ő hárította el felőlem az Imre képében közelgő veszedelmet.

Amikor már legelészni kezdett a jószág, akkor egyenletessé vált uralkodásunk az állat felett. Kivittük a Vásártér szélére legeltetni. A térség közel volt hozzánk, a mi utcánk beletorkollott. Csodálatos birodalom volt ez a nagy és szabad terület gyerekeknek és kecskéknek egyaránt. Nekünk azért, mert a teret körös-körül fakorlát kerítette be vagy három kilométer kiterjedésben. S az volt ám a teljesítmény, ha elindultunk a korlát tetején, aztán nem estünk le róla száz és száz métereken keresztül. Aztán deszkákat is ki lehetett cipelni és a korláton keresztbefektetve milyen gyönyörrel lehetett hintázni. S a kecskéknek, libáknak milyen pompás legelő volt a Vásártér kövér füve!

Hát a barátaink közel, hogy bele nem örültek a gondolatba és a valóságba, hogy nekünk kecskénk van. Imre ebben a baráti környezetben sohasem viselkedett úgy, mintha a kecske csak az ő kizárólagos tulajdona lett volna, mint otthon. Sohasem mondotta:

- Az én kecském -, amikor hencegni próbált a pajtásaink előtt. Mindig azt mondta:

„A mi kecskénk így, a mi kecskénk úgy...” Itt tehát engem is beengedett a birtoklásba.

Igaz, ezt saját érdekében cselekedte. Mert amikor a kecske a pajtások csodálata közepette ott legelészett és kissé távolabb talált menni, ha tehát téríteni kellett, ő csak nem mehetett utána, amikor ott voltam én. Ilyenkor így szólt:

- Lajkó, téríts! - És én a boldogságtól eszemet veszítve mentem téríteni. A többiek is törték magukat a térítés után. És Imre-császár kegyesen és kegyelemmel osztogatta a térítéseket.

Amint azonban hazahajtottunk, megint csak kiestem a birtoklásból és a megosztott uralomból. Imre kérlelhetetlenül visszahelyezkedett az egyes birtoklás alapjaira s a Mica nevét egybirtokos-egyirtok ragokkal forgatta:

- Az én Micám, az én édes kicsi Micám, az én csodálatos kis fekete bogaram.

Kibírhatatlan volt. Azóta is idegenkedést, sokszor dühöt érzek, ha dolgokat és javakat az egybirtokos-egyirtok ragjával hallok. Az Imre elleni lázadásaim emlékeznek vissza bennem, sokszor szinte belepirulok.

Legjobb barátom, Gömör Lajos, a szemben fekvő Gázgyár gázmesterének a fia, aki szomszédunkban lakott, velem egyidős fiú, a Mica szeretetében forrt össze velem és én övele. Neki sokszor panaszkodtam Imre kérlelhetetlen és rideg gazdamódszerei miatt. Imrét ő is irigyelte. Neki is csak annyi jutott tulajdonképpen a Micából, mint nekem, a térítettség, ha Imre egyszer-egyszer kegyesen megengedte. A közös kizorítottságban a közös birtoklás alapjaira helyezkedtünk. Természetesen csak akkor, ha Imre iskolában volt. Lajos is lopott otthon sót a Micának. Amikor már volt akác és rájöttünk, hogy a Mica mennyire szereti, nem volt az a magas fa, ahová Lajos fel ne ment volna, hogy a Micának ágakat törjön. És a Mica is megszerette Gömör Lajost. Ha egyszer rászólt volna a Micára, amikor Imre játszott vele, egészen bizonyos, hogy hozzá is szaladt volna, de Lajos ezt nem merte megtenni.

Ezek a mi gyerekháborúskodásaink voltak, amelyek a kicsi kecske körül folytak.

De az idősebbek is háborúságba keveredtek a kecske körül.

Elsősorban is a pajtásaink otthon elmesélték a nagy eseményt. S egyszer apa a városból jövet - meséli - találkozott Sovány Pista apjával, az öreg Sovánnyal, aki így szólott hozzá:

- Te Imre, a kecskétek miatt majdnem rosszbajt kap a Pista még a Bandi.

- Hogy-hogy?

- Amióta a ti kecskéteket meglátták, nem bírok velük. Toporzékolnak, vegyek nekik is.

És anyámat is állogatták a többi anyák. És ki kedvesen, ki bosszúsan és szemrehányólag újságolta, hogy nem bírnak a gyerekeikkel.

És mi nem is sejtettük, hogy ebből miféle veszedelem készülődik a Mica körül és körülöttünk. Apa és mama úgy látta hát, hogy nemcsak mi bolondulunk bele a kecskébe, hanem a szomszédok gyerekei is. Nem tartották tehát helyesnek, ha most a szomszédok és ismerősök, a családapák és anyák kecskeháborút vívnak a Mica miatt a gyerekeikkel. Így egy délután apa csak előveszi a disznóölő nagykest és vészesen fenni kezdte a fenőkövön. Én nem szólt egy szót sem. Mama pedig a nagy tálat vette elő, amelyben disznóöléskor a disznók vérért szokták elfogni és törölgetni kezdte..

Úristen, mi lesz ebből?

Imrével döbbenten összenéztünk.

És amikor apa elkészült a fenéssel, csak így szólt:

- No, hol az a kecske?

Erre mindketten irtózatossá és könnyörgésbe kezdtünk:

- Jaj, apa, mama, ne bántsák a Micát, ne vágják le a Micát!

Mariska az apa és mama pártján:

- Vágjuk le, jó lesz a pecsenye, vágjuk csak le!

Én akkor félelmemben reszketni kezdtem és szégyen ide, szégyen oda, összevizeltem magamat.

Imre azonban rákiáltott a gidára:

- Mica ne, Mica ne! - és sebes iramodásba kezdett a Vásártér felé. Mica érezte-e, nem-e a nagy veszélyt, utána vágatott.

Én pedig sírtam és csöpögtem. Nagyanya megszánt és kézen fogott:

- Ó, gyere te, drága bogaram, tegyelek tisztába, ne sírj, úgy sem vágják le, no, nem vágják le a Micát.

Hát inkább mi haltunk volna mártírhalált. Így aztán apa, mama és nagyanya meghánytákvetették a dolgot. Nagymama tisztába rakott. Másik nadrágot adott rám, s amibe beeresztettem, azt a lavórban kimosta és a kerítésre dobta megszáradni. Miután ezt mind végrehajtotta, ő is bele-beleszólt a vitába:

- Miért nem hagyjátok nekik azt a kecskét, nem látjátok, hogy rájuk jön a rosszbajt? Meg aztán esztendőre már teje is lesz, az pedig jó lesz a gyerekeknek. Meg aztán én is ehetnék néha kávé.

Ez az érv úgy látszik hatott. De az Imre sokáig nem akart a Micával előkerülni, pedig már sötétedett. Így hát nagymama elindult érte, hogy megkeresse és hazahozza. A Vásártéren már nem találta. Erre körüljárta a szomszédokat, mert világgá csak nem mehetett. A Soványéknál, ahol a legtöbb gyerek volt és a legnagyobb udvar, nagyanya meg is találta Imrét. De ott volt minden barátunk és minden pajtásunk is. Hátul négyen-öten valami kuckófélét eszkábáltak a Micának.

Amikor nagyanya belépett a kapun, mindnyájan hozzárohantak és kórusban kiabálták:

- Nagymama, ne vágják le a Micát!

- Nem engedjük levágni a Micát!

- Jól van, nem vágják le, apád is megígérte - szólott nagyanya -, csak gyere haza.

Amikor Imrét mehozta a kecskével, apa így szólt:

- Hát legyen igazatok, nem vágjuk le a kecskét, de majd meglátom, meddig lesz kedves és ki fogja őrizni?

- Én fogom őrizni! - kiáltotta Imre.

- Én is fogom őrizni! - szóltam én.

- Én is segítek, Imre bácsi! - kiáltotta át a palánkon Gömör Lajos, aki éppen úgy életét adta volna Micáért s az utolsó jelenetet a palánk hasadékaiban át figyelte.

Ezzel a csatát megnyertük. Micát megmentettük.

Akkor már biztosan ültünk a nyeregben, amikor kis idő múlva apa és Mancza János, a szomszéd szabómester, akinél Gömör Lajosék is laktak, csúnyán összevesztek a Mica felett.

Mancza János régi és híres úri szabó volt. Valamikor Nyitráról indult el a szabó sorsa felé. Apja és anyja, haló poruk sincsen már valamelyik nyitrai temetőben, batyut kötöttek neki, mint hatodik gyereknek és János elindult dél felé. Dél felé azért, mert erre lefelé vitt az út, könnyebben és sebesebben lehetett menni. Estére már itt volt a városban, tehát az első napon megtett összesen 44 kilométert. Amikor ideérkezett, sorra járta a szabómestereket, de sehol sem kellett munka. Senki sem varratott, a magyaroknak nem volt kedvük ruházkodni. Nemrégén verték le a szabadságharcot, a szabóknak pedig nem volt kedvük inasokat felvenni. Mire? Így ment tovább Mancza János Komárom felé, ahová harmadnap meg is érkezett, miután megtett ezen a napon 33 kilométert. Itt fel is vették. Mert hát a komáromi szekeres gazdák azok szekereztek a szabadságharc leveretése után is. Élni kellett, tehát szekerezni is kellett. Ennek folytán szűr is kellett, meg nadrág is kellett, hát Jánost fel is vette az egyik szűrszabó, ahonnan éppen az egyik inas segéddé szabadult.

Mancza János utolsó gyerek volt, még hiányzott neki anyja szoknyájának a melege. Sokszor szeretett volna vasárnapra, két ünnepre hazaszaladni. De ez Nyitráig 77 kilométer, vissza ugyanannyi, 154 kilométert nem igen lehet két nap alatt gyalogszerrel megtenni. Gyalog, mert az útonjáróval mindig szembe jön a szekér az utakon.

Amikor aztán felszabadult, itt telepedett meg, mert innen látni lehetett a nyitrai hegyeket, a Zobort, amelynek alján, a Pár-utcában, ott laktak a szülei.

Az én gyermekkoromban már nagyon öreg volt a Mancza János, de nem engedett a negyvennyolcból. Két segéddel dolgozott, de inast már nem tudott kapni, mert az inasok már a modernebb szabókhöz húzódtak tanulásra. Így tehát szörnyű perlekedés színhelye volt a palánkon túli Mancza-udvar, ahol Manczáné örökösen Manczát szidalmazta, amiért nem tud inast szerezni, aki a disznókat etetné, meg elmehetne artézi vízéért is, mert a Mancza-lányok, szám szerint hárman, csak artézi vízben voltak hajlandók mosakodni.

Mancza János az inas szerzés dolgában azt cselekedte, hogy a kapujára kitűzött egy hirdetést:

**Mancza János úri szabónál
inas felvétetik.
Mancza János úri szabó**

Az írás ott volt, kézzel írva. Imre, valahányszor elmentünk előtte, mindig leolvasta. Talán azért, hogy hencegjen vele, ő már tud olvasni, talán azért, hogy az olvasást a Mancza betűin gyakorolja.

Sokáig értelmetlen volt előttem, hogy Mancza János úri szabó. Azt hittem, hogy vannak parasztszabók is, akiktől Mancza öntudatosan megkülönbözteti magát. Azt is gondoltam, hogy a hirdetésben azért van ott, hogy úri szabó, hogy könnyebben kapjanak inast, aki úri helyre kerül. No bezzeg, szegény inas!

Akárhogy volt is, inasnak nem szegődött el senki és így nem akartak megszűnni a perpatvarkodások, melyek során egyszer Mancza a feleségét, aki vérig sértette, valami szabószerszámmal az udvaron át kergette, leírhatatlan kifejezésekkel szidalmazva őt, míg az asszony nálunk talált menedéket.

Egy ilyen perpatvarkodás közepette, mely hozzánk is áthatott, hisz csak palánk választott el bennünket egymástól, apa átszólt a palánkon:

- Mancza úr!

- No mi az?

- Tudok inast, felvehetné!

- Ki az? - figyeltek át erre a nemvárt hírre.

- A Micát szívesen elszegődtetném.

Erre mély és dermedt csend következett, majd a Mancza morgása, de értelmét nem lehetett pontosan kivenni. Aztán a felesége hangja csapott át hozzánk, aki mindig kész volt pártot ütni az ura ellen:

- Igaza van, szomszéd, már csak kecske jut ennek a vén kecskének.

Este azonban, amikor úgy vélték, hogy mi behúzódtunk már a fészkünkbe az udvarról, a felesége csendesen és kitartóan szidalmazta Manczát. A leglényegesebb foszlány átszűrődött:

- Látod, már ilyenek is gúnyt mernek belőled üzni, a híres úri szabóból!

Aztán az történt, hogy Mancza egy jó ideig beszüntette a köszönést.

Mit bántuk is mi ezt! A fontos az volt, hogy apa büszke lett a Micára, mert különben nem tartotta volna alkalmasnak, hogy inasnak ajánlja Mancza János úri szabóságába!

5.

Apa tehát azt mondotta, amikor a Micának megkegyelmezett:

- No majd meglátom, meddig lesz kedves és ki fogja őrizni?

Akkor három fogadalom hangzott el, Imréé, az enyém és a palánkon át Gömör Lajosé, mint segédlegeltető.

Egy pillanatig sem gondoltam, hogy e fogadalmak ne legyenek véglegesek. Megingathatatlanok. Mi ingatná meg? Mert hát nem boldogság, hogy van egy kicsi kecskénk? Nem boldogság, hogy ügyes a formája? Nem boldogság, hogy tiszta fekete? Hogy még foltnyi, sőt még szőnyi más szín sincsen rajta, fekete, mint a májusi éjszakák és a két szeme is úgy ragyog, mint két májusi csillag az égen? És nem boldogság, hogy az egész környéken csak nekünk van kecskénk? Nem boldogság, hogy majd a mi Micánk is leellik és kicsi gidáink lesznek, egy egész falka, mint keresztapáéknak?

Bizony nagy, kimondhatatlan boldogság volt ez!

S hogy mindenki, az Imre, Lajos meg én teljesen birtokába jussunk a boldogságnak, a következő legeltetési tervben állapodtunk meg: Amíg Imre iskolában volt délelőtt, addig ketten legeltettünk a Gömör Lajossal. Délután Imre volt a teljes jogú pásztor. De délután mi ketten befurakodtunk a pásztor uralmába, mert ott settenkedtünk és térítgettünk. Mi tehát az uralomban határozottan gazdagabbnak éreztük magunkat.

Amikor iskolaszünet volt, akkor pedig közös volt a legeltetés, mégpedig úgy, hogy egész napra elmentünk azokra a mezőkre, ahol keresztapáék falkája legelt, a Tulipán nevű rendező-, illetve tolatóállomás alá, a Piritóba.

Valóságos hadbavonulások voltak ezek az iskolaszüneti napok. Anyáink, a miénk, meg nagymama, meg a Gömör Lajos anyja föltagariznyáztak bennünket. Tettek a tarisznyába kenyeret, néha zsírosat, néha lekvárosat. Annyit már tudtunk, hogy szalonna volna a tarisznyába való, de szalonna nemigen volt. Néha azért anyánk vett pár koronáért paprikás szalonnát az Udvaros hentesnél és a kenyér mellé vöröshagymát is dugott. Sokszor azonban csak kenyér és vöröshagyma lapult benne, ahogyan később az iskolában tanult nótá mondta, hogy:

*Van vereshagyma,
A tarisznyába,
Keserű magába.
Szolgalegénynek,
Hej a szegénynek,
Kevés a vacsora.*

Nem mondhatnám, hogy nekünk elég lett volna, de a gyerekszájnak nem volt keserű. A legkomolyabb és a legszebb étkezések voltak azok ott a mezőn. Kissé öregesen bontottuk ki a zsákokat, amint elharangozták a toronyban a tizenkettőt. A kenyér és a szalonna íze úgy kívánta a hagymát maga mellé! És az együttesen úgy követelte a vizet. Az Ottava-gyerekeknél mindig volt egy tejeskanna, amivel egyikünk-másikunk vízért szaladt az utolsó házakhoz. Milyeneket lehetett ezekre az ebédekre inni! Aztán, amikor estefelé hazamentünk! Nem mentünk, hanem hazahajtottunk. Komolyan, ahogyan pásztorokhoz illik. Micsoda vacsorák estek ilyenkor. Anyánknak sokszor hullottak a könnyei. Nem volt olyan étel s azóta sincsen, amit mi meg nem ettünk volna.

És a vidék, a Piritó, csodálatos hely volt.

Tó volt az mindenképpen.

A vize a pozsonyi vasút és a nyitrai országút között terült el. Hatalmas nagy víz volt, bokrok és rekettyés pagonyok szegélyezték. A kecskéket térítgetni se kellett, mert bevették magukat a tó partjaira és egész nap legelésztek. Korán jóllaktak és akkor ledültek és kérődztek.

Hogy mi mindent adott nekünk a Piritó!

Elsősorban is tele volt mindenféle állattal, bogárral. Volt benne csíkbogár és csibor. Voltak akkorák, mint egy gyerektenyér. Sebesen úsztak. Lábaikkal, mint hosszú evezőkkel sebesen eveztek s így szabadon nem is lehetett elcsípni őket. Egy pillanat és belevetették magukat a hinárba.

De mi nem azért voltunk pásztorok és halászok is, hogy ki ne fogjunk rajtuk!

Ottava Feri szerzett egy nagy karót, amelynek a végén ágak-bogak voltak. Azt belenyomták a hinárba és elkezdtek csavarni. Amikor jó nagy csomó rácsavarodott, akkor sebesen a partra húztuk. És aztán a pásztorok nekiestek szétszedni a hinárt, mert a zsákmány ott lapult benne.

És mi minden lapult ott?

A csíkbogarak és a csiborok is ott voltak. Igyekeztek elmenekülni, de nem volt idejük.

Számtalan béka is ott kapálózott és - Istenem, akkor láttam először ilyen csudákat - akadtak vízigyíkok is, azaz tarajosgöték és szalamandrák.

Persze a zsákmány a nagyoké lett. Mi csak nézhettük a seregletet. Ottava Feri befőttes üvegekbe rakta a zsákmányt és elvitte az iskolába, már negyedik gimnáziumba járt akkor.

Amikor estefelé hazahajtottunk, a setétedés jött utánunk, úgy jött utánunk a nyomunkban a nyitrai hegyek felől, mint valami tolvaj. Ha sokáig elmaradtunk, nagyanya elénk jött a nyitrai útra s Imrét szidalmazta, mint a pásztorok fejét, az elmaradásért; nekem fogta a kezemet, én meg a Gömör Lajosét.

Olykor nagyanya megállt és visszatekintett.

És miközben azt mondta, hogy: „Uramjézus” - keresztet vetett.

Néha én is hátra-hátrapislantottam s olyan rézvörös csillámlásokat láttam itt-ott a Piritó felett.

És azt is megfigyeltem, hogy nagyanya ilyenkor vetette a keresztet és ilyenkor mondta, hogy Uramjézus, és egyszer azt is mondotta, hogy:

- Uramjézus, adj örök nyugalmat nekik.

Amikor aztán hazaértünk, hallottam, amint otthon apának, mamának azt mondta:

- Nem kellene a Piritóra engedni őket. Nem lesz jó vége ennek.

- Miért, még mindig látta őket?- kérdezte anyám.

- Láttam a fele útról a setétedésben, amint visszanéztem.

Vajjon mit láthatott a nagyanya és mi az a rejtelem? Nem mondom, hogy a Piritó nem volt rejtelmes. De érdekes rejtelmek lakoztak benne: a bogarak és víziállatok, de a nagyobbak mindig megbírtak velük és soha egyikünknek se lett semmi baja. Sem akkor, amikor a hinárt húztuk a karókkal, sem akkor, amikor a zsákmányt összeszedtük.

Mi lehet hát az a rejtelem, amitől féltenek bennünket?

A vacsoránkat gyorsan megettük és bújtunk az ágyba Imrével. Az ágyban odasúgom:

- Imre, a nagyanya valami rejtelemről félt bennünket.

- Honnan tudod?

- Előbb azt mondta, hogy látott valamit a Piritónál, amikor elénk jött.

- Mit láthatott?

- Maradjunk nyugodtan, tegyünk úgy, mintha aludnánk, talán kitudjuk. Szerencse, hogy Mariska már elaludt.

Valóban úgy tettünk. És nem csalódtunk. Mert a mama azt kérdezte a nagyanyától:

- Hogyan is volt az akkor, hatvanhatban, mama?

- Hát tudod, lányom, az úgy volt, hogy hatvanhatban elrendelték nálunk a tagosítást.

- Mi az a tagosítás, Imre? - kérdeztem súgva.

- Fogd be a szád, mert észrevesznek.

- És amikor elrendelték, mérnökök gyűttek a városba és felmérték a határt! Aztán gyűléseken megmondták, hogy a mérésnek mi lett az eredménye. A gazdáknak sokféle esett földjük a határban. Egy darab a Csikei-dűlőben, a másik darab a gugi határban, a harmadik a Rago-

nyában, a negyedik a Tormás pataknál vagy Anyala mellett Ezek mind olyan távolságok, hogy egy nap elég az egyik dűlőbe kimenni. Aztán a mérnökök kihozták, hogy a régi barázdákat eltörlik és egybe kimérik mindenki földjét egy helyen. Ne kölljön a gazdáknak időt pocskékolni a nagy távolságokkal, meg az állatokat fárasztani.

- Hát ez helyes is volt - szólott apa. - Tudom, mikor a Kurucnál szolgáltam, akinek a Ragonyában és a gugi határban voltak a földjei, bizony egy nap nem lehetett csak vagy Gugra, vagy a Ragonyába kimenni. Vagy emlékszik, mama, amikor a tehenek mellett voltam a Dobcsányinál. Már öt óraker el kellett indulni a Hármashegyéről, hogy beérjek az állatokkal az esti fejéshez.

- Jó-jó, persze, hogy helyes volt a tagosítás, csak az nem volt helyes, ahogyan végrehajtották.

- Hogy-hogy? - kérdezte apa.

- Várj csak, elmondom. De jó, hogy a Dobcsányit eszembe hoztad, majd arrul is mondom neked egyet és más.

Nagyanya várt egy kicsit, hogy kíváncsiak-e az idők távolságából a Dobcsányi dolgára. Persze, hogy kíváncsiak voltak, mama is, apa is, de ők nem árulták el, hisz felnőttek voltak. Hallgattak és vártak, de nem úgy, mint mi, akik szerettünk volna bekiáltani:

- Aztán hogyan volt, nagymama? - Csak hát alvást színleltünk, mert lehet, hogy abba is hagyták volna az esti beszélgetést és máskorra tették volna el. De a kérdés Imrének is, nekem is majdnem kiszaladt a számon.

- Hát az helyes is volt, amit a mérnökök akartak. Csak volt egy kicsi bökkenő.

- ???

- Mégpedig az volt, hogy a dűlők nem voltak egyforma jók. Azt te is tudod, hogy a Ragonyában, Udvard alatt, a Zsitva partján, ott vannak a legjobb földek.

- No hát, a gugiak se rosszak, vagy a csikeiek - szólott apa.

- Igaz, igaz, de a Zsitva minden esztendőben megöntözi a földeket, amikor megárad. A gugi határban, ott Guta alatt pedig a Nyitra, meg a Holtnyitra, meg a Cergát öntözi a határt. A csikei földek is jók, de már a Hármashegyén sok a homok, az anyalai földek meg semmire sem jók. Egy hold harminc kiló szemet se ad, kár bele a munka az anyalai határba. Így hát nagy háborúság ütött ki a gazdák között, hogy kinek hol mérjék a földeket.

- Persze, mindenki csak a jóhoz kapaszkodott.

- Bizony úgy! És ahogyan tudjátok, hogyha a szegény meg a zsíros kapaszkodik valamihez, akkor a zsíros gazdának jobban odaragad a kezéhez, amihez kapaszkodik, mint a szegénynek, kinek száraz a marka és nem ért hozzá, hogyan köll zsírozni.

- Ez már igaz - szólott mama. - Nekünk is mennyit köllött kapaszkodni, amikor Imrét a vasútra felvették, hogy megszerezzük a hízott ludat meg a hátulsó sonkát, amivel a művezetőt köllött megkenni.

- Hallgass, minek hozod ezt föl? - szólott apa a mama visszaemlékezésére.

- Jól van, nem azért mondom, csak mondom.

- No hát a háborúságban az történt, hogy a nagygazdák elkezdtek vendégelni meg itatni a mérnököket. Megvágták ám a malacot, disznót, birkát. A szegénység meg járhatott bekukucs-kálni az ablakon a Dobcsányiakhoz, a Benczékhez, a Domanizsákhöz, meg a Nedeczkyékhez. Mert csak nézzétek meg az újvári határt, hogy hol vannak ezeknek a földjeik. Én tudom, meg is mondom nektek, hogy hol voltak azelőtt. A Dobcsányinak a százhusz holdja szét volt

szórva teljességgel. Igaz, volt neki a gugi határban is vagy ötven holdja, de azt ott is hagyták a mérnökök. Ötven egy tagban, azon lehet kezdeni valamit, ha messze van is. De rengeteg földje volt a Nyitra mellett, amiken majdnem mindig víz állott. Ezek helyett, nem tudom, mibe került neki, egy tagban kapott a Ragonyában. A Bencze földjei leginkább az anyalai homokon voltak. És egy tagban megkapta a csikei határban. A Domanizsa nem akart fizetni meg etetni, ravasz és fősvény volt az öreg, annak sok homokot hagytak a Hármashegyben. De Nedeczky is jól járt. Egyik rokona követ volt, így hát egy tagba kapott meg mindent a gugi határban. Így volt ám!

- Hát ez disznóság!

- No és mit csinált a szegénység?

- Hát csak morogtak és átkozódtak.

- No, mentek is azzal valamire, agyon köllött volna verni a mérnököket, akik a földekkel ilyen gazemberségeket követek el!

- Hát nem ártott volna - szólott nagyanya. - De én azt se mondanám, hogy az átok hiábavaló volt.

- Miért, talán megfogott valakit közülük?

- Mindegyiküket megfogta! Úgy tizenöt-húsz év múlva a tagosítás után, egyszerre csak tüzes lángok jelentek meg a Piritó fölött.

- No és mi köze ezeknek a mérnökökhöz?

- Hogy mi köze? Ezek az elátkozott mérnökök lelkei. Nem lelik nyugtukat haló porukban és bolyonganak abban a határban, ahol a bűnüket elkövették.

- Eh, lári-fári - szólott apa és jó volt, hogy közbeszólt, mert a verejték kezdett bennünket Imrével az ágyban kiverni. Szentséges Isten, mi meg milyen nyugodtan éltünk és hancúroz-tunk a Piritó partján! De nagymama leintette apát:

- Imre, ne kísértsd az Istent, ne légy hitetlen!

- Hát mi a bizonyíték, hogy a csaló mérnökök lelkei bolyonganak a Piritó fölött?

- Többféle bizonyíték is van. Az egyiket maga Dobcsányi mesélte, amikor egyszer hazafelé jött a komjáti vásárral. Hát, amint a Piritó mellé érnek a Nyitrai-úton, egyszerre csak Dobcsányi hallja, hogy valami úgy csinál a háta mögött, mint amikor akácfa sistereg és sír a tűzön, hogy: - Ssssssssssss!

Dobcsányi hátranéz és látja, hogy másfél méteres tüzes oszlop tart feléje a vízen. Belecsap a lovakba, azok megbokrosodnak. Hátra-, hátranéz, de a láng csak szalad utána.

- Na és?

- Hát ez a láng lett az a mérnök, akivel ő összeszúrta a levét. Vagy ott van Bencze. Kérdezd meg tőle, hogy mennyiért merne éjjel a csikei határba kimenni? Semennyiért! Mert a Csikébe is a Piritó mellett köll kimenni! Aztán te is emlékezhetsz, hogy az egyik mérnök, olyan tizenöt esztendősen lehettél, öngyilkos lett. Ez meg a Nedeczkyvel paktált. És amikor eltemették, megszorodtak a lángok a Piritó fölött, meg arra a határban.

Hát ez nagyon keserves dolog volt, megtudni ezt a históriát. Imre, amit még sohasem tett, a jobb karját kinyújtotta s azt mondta:

- Lajoska, hajtsd ide a fejedet.

Ő kívül feküdt az ágyban, én a fal mellett. No de a fal akadály lehet egy ilyen rémnek? Nem lehet akadály, ha keresztül akar jönni rajta. Hát bizony odahajtottam a fejemet.

S a rémséges dolog az volt, hogy apa ellenállása is mintha megszűnt volna, mintha legyőzték volna őt nagyanya bizonyítékai. Mert egyszerre csak így szólt:

- Hát lehet, hogy van benne valami. Különbén én is mindig úgy éreztem, hogy van valami abban a határban. Attul gyermekkoromban mindig fáztam, amikor a Hármashegyre kellett legeltetni menni. Egyszer, úgy augusztus felé lehetett, már vártam a déli harangszót, hogy itatni hajtsak a Cergátra. Hát hallom is, hogy megszólal a nagytemplom öregharangja, kicsit rá meg az andódi harang is elkezdte az Úrangyalát. Gondolom magamban, hogy elmondom az angyali üdvözetet meg a hiszekegyet, aztán téríték itatni. Hát, amikor a hiszekegyhez érek, pont ott, ahol az van az imádságban, hogy „szálla alá poklokra...”, hát látom, hogy a Cergát gátján áll egy ló.

- Egy ló?

- Az, olyan hároméves forma csikó. De úgy állt, hogy a testit csak félig láttam, a nyakát és az elejét. És az emberforma vót.

- ???

- Úgy ám! És nézett a város felé. Osztán felém fordult, felvágta hátulsó lábait és levágtatott a töltésről a Cergát partjára. Hát én nem mertem odahajtani a marhákat, hanem inkább a csordakúton húztam nekik izzadva a vizet.

- No látod! - szólott nagyanya - és mindez a Nedeczky rétjein történt. Mindig mondtam és most is azt mondom, hogy bűnös úton kerekített földek ezek, nincsen azokon Isten áldása.

Hát ez nagyon sok volt nekünk. Ki tudta volna, hogy ilyen rejtelmes az újvári határ, hogy ilyen rémségek laknak benne? Ezen töprengtünk Imrével, bár nem szólottunk egymáshoz.

Máskor, hasonló izgalomban, az ismerős zajok, amelyeknek ismertük az okát, értelmét vagy eredetét, nagyon meg tudtak nyugtatni. Ilyen állandó és ismerős zaj volt a szembelevő gázgyár két szívó motorának az egyenletes zaja. De most ez a gépzörej is végtelenül nyugtalanító volt. Szemben a mi házunkkal a gázgyár frontja tökéletesen ki volt világítva, mert a gyár reklámból is pompásan világított a maga portáján, de most, most nem mertünk volna a szoba ablakán kitekinteni. Az volt az érzésem, hogy különféle rémségek úgy sorakoznak ott a kocsiúton, mint egy svadrony regruta.

S azt is tudtuk, hogy a fénylő gázlámpák árnyékai úgy keletkeznek a szoba falán, hogy az ablak előtt álló akácfa ágai árnyékokot vetnek rája. S amikor kicsi szél támadt, akkor az árnyékok olyan mozgásba jöttek, mint egy támadó hadsereg. Formák és alakok, fények és fekete foltok nyüzsögtek a falon, gyönyörűség volt nézni, olyan csodálatos színjáték volt.

Most azonban semmiért sem mertem volna a falra tekinteni. Szentül meg voltam győződve, hogy piros lángok és nyelvek táncolnak ott.

Imre pedig egyre erősebben szorította a nyakamat. Már alig bírtam ki, úgyhogy rá is szóltam:

- Imre, ne szorítsd annyira a nyakamat.

Én sügni akartam, hogy csak ő hallja. De lehet, hogy az izgalomban hangosabban mondtam. S az is lehet, hogy a csendben, mert a konyhában mindhárman hallgattak és gondolkodtak, a csendben a suttogást jobban meghallották.

- Hát ezek fent vannak? - kérdezte mama.

- Aludtok el rögtön! - szólott nagyanya.

- Gyerünk, feküdjünk le mi is, hisz már tíz óra - szólott apa.

És bejöttek ők is. Lefeküdtek. Jó biztonságot hoztak be a szobába. De még sokáig nem tudunk elaludni.

6.

Így állunk hát a határral, a mezőkkel, vizekkel, mocsarakkal, fákkal, füvekkel - törtem fejemet másnap öregesen és szomorúan. A Piritó esett is, meg emelkedett előttem. Esett, mert tegnaptól kezdve vége a gondtalanságnak. Emelkedett, mert a csudáira rájöttünk nagyanya elbeszélése révén.

Hát milyen titkokat rejthet egy határ!?

És mit takarhat az egész határ?

A húsvéti ünnepeket eseményesen és gazdagon ünnepelte meg az egész város. Az asszonyok, leányok és emberek egész éjjelekre kiköltöztek a Kálvária hegyére, amely ha nem is volt olyan magas, mint a képeken és stációkon festett bibliai Kálvária-hegy, domb, mégpedig a legmagasabb domb volt mindenképpen.

Ezek az ünnepek nagyon, de nagyon hosszúak voltak. Soha nem értettem meg, hogyan lehet ilyen hosszan és elnyújtva vándorolni stációtól stációig, ahol mindig ugyanazt az imádságot, ugyanazt az éneket énekelték. És természetesen sokat nem is értünk föl ésszel és értelemmel.

*Az Atyának egy fiát,
Kit öröktől nemzett,
Mefogák éjjelután
Igaz Istenembert.*

Pedig fújtuk is ezt az éneket. Fújtuk, mert az öregek is fújták, az asszonyok, lányok meg visították.

A város a böjti hetekben alig aludt valamit. Mert ha valaki otthon is maradt, az énekek utána mentek és felköltötték. A nagyhéti ceremóniákból tehát nem lehetett kimaradni.

Én azért szerettem a Kálváriára járogatni. De nappal és nem éjszaka. Nappal azért, mert messzire el lehetett látni. Az egész határt be lehetett tekinteni. Az egész határt, amelynek egyik titkát már mi is tudtuk. A többit pedig sejtettük és kutattuk.

A húsvét koratavasán köröskörül párák és ködök szegélyezték a határ szélét. A koratavaszi napban ezüst keretet kapott a város minden oldalról. S a vadvizek meg a folyó megkeresték minden holt medrüket. A medrek megteltek vizekkel. A természet visszafeleselt az ember környezetváltoztató akaratára: tavasszal olyan volt a határ, mint évszázadokkal azelőtt, amikor itt még város sem állott. A tér, amelyet be lehetett látni a Kálvária-dombról, olyan volt, mint egy díszes lepény a mézeskalácsos sátora alatt. Színes vonalak és rajzok ékesítették a kalácsot és minden, az egész kerek térség ezüst színben ragyogott. Csak éppen nem volt mézeskalács szaga. Friss fűzfáillata volt. Mert a folyó ágaiban és az elhagyott, de most vízzel telt partjain mindenütt fűzfák állottak, s mint valami fiatal lányok és menyecskék, fésülködtek a tavaszi napon. Koronájuk friss vesszőillatát fújta hozzánk a szél.

Nagyanya sokat szeretett a Kálváriára járogatni. Mondhatni: minden szabad idejét ott töltötte. És akkor is ment, amikor már az ünnepek elmúltak. Sokszor mondta:

- No, gyere bogaram, elmegyünk egy kicsit a Kálváriára.

És én szívesen mentem vele.

Stációjárásai szörnyen hosszú ideig tartottak. De engem elengedett, nem kellett vele végigjárni mind a tizenkettőt, még a kápolnát külön és a Jézus sírját is külön, tehát tizennégy helyet, ahol mindenütt egyforma hosszú időt töltött, talán egy egész rózsafüzért is elimádkozott. Én az utolsó aktust vártam mindig a nagy hegy tetején: amikor minden stációt végigjárván, feljött a számos lépcsőn lassan, imádkozott a három kereszt előtt, aztán leült a hegy peremén a padra, ahol én vártam már rá. Amíg az ájtatosságai tartottak, nem volt szabad hozzászólni. A padon megeredt a nyelve. Itt már szabad volt kérdezni is.

- Nagymama, mi az a ketyegő fene?

- Ketyegő fene? Hát honnan veszed ezt?

- Az Ottava Feri szokta mondani:

*Asszonyok, emberek
Kaszákat, kapákat,
Ketyegő fene jár a
Határon.*

- Hát a fene tudja, mi az a ketyegő fene! Valami olyan lehet, ami ráijeszt az emberekre.

- Mint a piritói lángok? - szaladt ki a számon, de már nem lehetett visszaszívni, elárultam magam.

- No, gézengúzok, kihallgattatok bennünket, nem aludtatok multkor! - Kérdéssel tereltem el a várható szidalmazást:

- Nagymama, mi van ott messze, ahol a vasúti töltés meg a folyó eltűnik a fák mögött?

- Ott messze, az a nyárhidi határ, mögötte meg a Turkó-dűlő. Nyárhíd az falu volt valamikor. De a törökök megjelentek és tábort vertek ott, amikor a várost ostromolták. Azután a falut állandóan zaklatták, ezt-azt kértek mindig a bírótul. Megunta a bíró a zaklatást. Megbeszélte a nyárhidiakkal, hogy egy éjszaka az egész falu bevonul ide a városba, az üres házakat meg felgyújtják.

- És felgyújtották a falut?

- Fel bizony! Akkor éppen Forgách uram volt a kapitány, aki éppen itt, ebben az utcában lakott a Kálvária alatt. Spionok állandóan jártak a várbul a nyárhidi bíróhoz, hát megbeszéltek, hogy melyik éjszaka jönnek a nyárhidiak. De a bíró az nagy csavaros eszű ember volt. Nem nyugodott, hogy a török basának tudtul ne adja, amit akart. Hát mielőtt elindultak volna, megfogott egy tyúkot, kicsavarta a nyakát és a falu végén felakasztotta egy fára. Aztán a plébánossal ráírta egy cédulára és a tyúk nyakába akasztotta:

*Nyárhidiak elmentek,
Engem ittfelejtettek,
De töröknek nem tojok,
Inkább itt a fán lógok,
S ha elvágod madzagom,
Csókolj püspökfalaton.*

Éktelen haragra gerjedt a basa. És elrendelte, hogy ostromolják meg a várat. Hát amint jönnek a törökök és támasztják a létrákat a falakra, a nyárhidi bíró levágotott vagy száz csirkét, meg tyúkot, meg kakast, aztán csak hajigáltatta a törökök közé. Azok meg otthagyták a létrákat és kapkodták a tyúkokat, egymás kezéből tépték. Este a tábortűznél sütögették. A basa meg

négybe akarta hasítani a szakácsát, amikor aznap vacsorára sült tyúkot csinált, de nem volt más a sátonnál, hát a basa kénytelen-kelletlen megnyaldosta a sült tyúk püspökfalatját.

Ez gyönyörűséges egy dolog volt, ahogyan a nyárhidi bíró kibánt a törökkel. A tyúkverset ott egyszeri hallásra megtanultam és nem felejtettem el. Csak a madzag meg a püspökfalat viszonya nemigen tetszett, mert én még jobban kibántam volna a törökkel, ennek folytán a püspökfalatot másként is neveztem volna. De eszembe jutott, hogy szent helyen vagyunk, a hegy tetején, ahol a lator olyan fájdalmasan tekint fel a Krisztusra, hogy elszégyelltem magam a gondolatokért és ezért elhessegettem azokat magamtól.

Szerettem volna nagyanya figyelmét más tájak felé kormányozni, hátha ott is születik egy-egy nyárhidi vers, amit könnyen meg lehet jegyezni, hogy adjam tovább a Gömör Lajosnak meg a többieknek. És nagyanya körül is tekintett, már messzire pontosan nem látott, de a lelkével mindennek tudta pontosan a helyét. Kezeivel nagy köröket írt le, amint a határra mutatott, körülbelül úgy, mint Krisztus a képen a templomban, a hegyi beszédnél, miközben ezeket mondta:

- Ó, Istenem, mindenütt víz, az egész határ csupa víz!

Valóban, a folyó keresztül-kasul járta a határt és félig körülfogta a várost. Ezenkívül mindenütt mellékágakon kanyargott a határban, sok-sok félkört írt le, amerre az ember ellátott.

- Itt minden a víz által múlt el, és minden a víz által keletkezett.

- A vízözönben nagymama?

- Ó, dehogy, fiam. Nincs annak még háromszáz esztendeje sem, hogy itt egy kicsi falu állott. Görögnek hitták azt a falut. Osztán az esztergomi papok, amikor a török elfoglalta a várost, ott Komárom felé, ahol majdnem egy félkört írt le egy holtág, most tele van vízzel, nézd csak kisfiam...

- Igen, tele van ott vízzel egy árok.

- Hát ott építettek először várat.

- De most már nincsen ottan semmi!

- Hát aztán lerombolták, csak az eke vet ki néha téglákat és vasakat. A király mérnökei ki-mondták, hogy erősebb várat kell itt építeni, ahol vagyunk. Összeterelték a folyó partján fekvő községeket, Lök falut, amely az első vár mellett volt, aztán Tököt és Gugot. Azok is a víz mellett voltak, csak arra az erdő felé.

És egy nagy kört írt le a jobb karjával a Berek irányába, jelezvén, hogy arra feküdt Tök meg a Gug nevű község.

- Hát ezekkel építették a várat, robotba. A szegények tíz évig robotoltak, aztán, hogy lakossága is legyen a várnak, itt fogták a négy falu népét, nem engedték őket haza.

Kis szünetet tartott, miközben többször is azt mondta:

- Úgy biz a, úgy biz a...

- Én még lánykoromban jártam a töki határba, Gug az messze volt. A folyó egészen a Tök község alá folyt. Azt a határt még mindig tökföldeknek nevezik. A temetőjük a víz partján volt. A víz most is mossa, mossa a temetőt. A magos partrul csontok lógnak bele a vízbe, koponyák, lábszárak, meg mindenféle csontok figyelik a folyó folyását. A régi tökiek porladnak ott és ha megárad a víz, mint most is, viszi őket lefelé a Vágdunába meg a Dunába. És Isten tudja, talán a tengerbe is, messze-messze.

És karjával újabb kört írt le a levegőbe dél felé, ahol a messzeségben a hegyek kéklettek, de alig lehetett őket kivenni:

- Ott, arra folyik a Duna a tenger felé - szólott még s aztán újra azok az „úgy bizony”-ok, mint előbb, mintha nem is lettem volna ott mellette. Aztán hirtelen megélnékvült, s miközben a szoknyája zsebébe nyúlt, a következőket mondta:

- Látod, majdnem elfelejtettem.

- Mit, nagymama?

- A rózsafüzért. - És kivette régi, nagyszemű rózsafüzérét.

- Látod itt ezeket a zöld szemeket?

A kereszt és a füzér két szára között zöld szemekből állott a füzér, a többi fekete volt.

- Egyszer híre járt, hogy aranyak vannak a töki földek alatt a temetőben meg a környéken.

- Aranyak?

- Aranyak biz'a. Régi aranypénzek. Nohát fölkerekedett, aki csak bírt a városban. Ásókkal, kapákkal futott a szegénység, de a jó testben levő gazdagok is ott fújtattak, versenyt futottak a töki földek felé. Ment, futott, rohant mindenki aranyat ásni.

- És találtak aranyakat?

- Hát nem találtak. A te nagyapád is szaladt a legényeivel és jó nagy területet körülálltak a legényekkel és elkezdtek ásni. Hát ástak estéig. Csontok azok voltak, meg az egyik koponya körül rózsafüzérszemek szerte-széjjel. Hát azokat összeszedték. Ez a pár szem is azokból való. Akkor felfűztem a rózsafüzéremre. Milyen esendő is az ember és milyen könnyen bolondul kincsek, a gazdagság után.

Keresztet vetett magára és halkán, befelé mondta:

- Isten nyugosztalja szegényeket.

Vajjon kit? A nagyapát, aki már nem él, vagy a töki halottakat, akiknek csontjait a folyó viszi és akiket haló porukban széthánytak a kincskeresők?

Miközben nagyanya beszélt, megvallom, figyelmem már kettészakadt, mert egy csapat velem egykorú és nálam idősebb gyerek jött be a Kálvária-kert ajtaján. Aztán elkezdtek súgni-búgni.

Megfigyeltem, méteres, félméteres botokkal voltak felfegyverkezve. Aztán az egyiket kiállították a Kálvária bejáratához, a másikat meg velünk szemben a Krisztus sírja fölé. A kölyök gyanusan leselkedett, ahogyan ott állt; hol bennünket nézegetett, hol meg társait figyelte a sír előtt.

Nagyon kíváncsi voltam, mi lehet ott, mit csinálhatnak.

Azt mondtam nagyanyának:

- Nagymama, félre kell mennem!

- Kicsire vagy nagyra?

- Csak kicsire.

- Hát menj le a sövényhez.

Amint elindultam, a velünk szemben kiállított őr füttyentett egyet. Mire lementem a lépcsőn, a Krisztus sírja előtt már karéjban és fenyegetően állottak a gyerekek. Az egyik kihívóan így szólt:

- Mit akarsz itt, te vízimajom?

- Elsősorban is én nem vagyok vízimajom, másodsor meg akarok, amit akarok.

- Verd be a pofáját - szólt az egyik. De azért senki nem mozdult, hogy beverje a képemet.

- Hol laktok? - kérdezte a bandavezér. - Mi itt lakunk a környéken.

- Mi meg itt a gázgyár mellett. És van egy erős bátyám is.

Tudtam, hogy ezt ki kell mondanom és éppen most kell kimondanom, mert különben nekem estek volna, s míg nagymama kiáltásomra ideér a lépcsőkön, ők már messze elszaladtak volna. Más, egy teremtett lélek sem volt a Kálvárián.

- Hát idenézz. Nem sokat ijedeztünk mi a te bátyádtól, de ha eljár a pofád, beverjük ám. Ha nem, akkor te is kapsz a zsákmánybul.

- Milyen zsákmánybul?

- Hallgass, majd a végén szólj.

És avval a hátuk mögül előszedték a botokat. És akkor láttam, hogy a botok végén egy-egy szurokgomb volt, amelyet tenyerükkel és leheletükkel melegítettek, hogy ragadjon. Aztán benyultak a pálcákkal a Krisztus sírjába, ahol szerinte-széjjel aprópénzek hevertek. És a pénzek odaragadtak a szurokra s azzal ki. A bandavezérnél volt a kassza.

Egyszerre csak füttyülés hallatszott a Kálvária ajtaja felől.

- Jön valaki, gyerünk!

És azzal iramodásba kezdtek. A bandavezér odahajított nekem két hatost, miközben ezt mondotta:

- Aztán tartsd a pofádat, mert legközelebb beverjük ám, hiába van erős bátyád! - Azzal a többiek után iramodott.

Kisvártatva az egyházfi jött föl kapukulcsokkal, hogy bezárja a kápolnát és a Kálvária kapuját.

Nagyanyámat ismerte, mert így szólott hozzá:

- Zárunk, zárunk, Borbála néni.

- Hát jól is van, be kell itt zárni mindent.

- Bizony be, mert képzelje, a multkor még szerelmes párok is elmerészkedtek ide, erre a szent helyre.

Nagy izgalomban voltam a két hatos miatt, ami ott volt a zsebemben. Mondjam, hogy égetett? Igen, de nem a kezemet, hanem az arcomat. És éjjel félrebeszéltem álomban. Bláboláltam, ahogyan a családban egy külön hangutánzó ige keletkezett erre. Azt beszéltem folyton, hogy:

- Nem kell a pénz, nem kell a pénz.

Amíg otthon tanácskoztak, én tudtam miért és mitől van. Az arcom éppen úgy égett, mint tegnap.

Aztán, amint átjött Gömör Lajos, elmentünk titokban a Kálváriára. Alig vártam, hogy terhemtől szabaduljak. Egy alkalmas pillanatban visszadobtam a pénzt, aztán felmentünk a hegyre. Valami könnyedséget éreztem a szívemben a magosban, repülni szerettem volna. A határ éppen olyan volt, mint tegnap. Kitártam kezemet, írtam a köröket, mint nagymama, és magyaráztam Lajosnak a tegnapi szerzett tudományommal:

- Az ott a Nyárhíd, az amott a Tök falu helye, ahol egyszer kincset keresett az egész város.

- És találtak? - kérdezte Lajos..

- Úgy ám, találtak: kalácsban lyukat - és akkor nagyon-nagyon felszabadultan nevtünk rá egyet. Azóta sem tudom, hogyan jutott eszembe Lajosnak pont ezt a választ adni.

7.

Mica pedig nagyon szépen növekedett, nagyon szépen gyarapodott testben és lélekben egyaránt.

Testben úgy, hogy magasodott, hosszabbodott, s ami a legfontosabb, egyszerre csak a fején megjelentek a kis bütykök, a kis szarvacskák, annak jeléül, hogy kezdi elhagyni immár a csecsemőcske állapotot és ha bak lett volna, azt lehetett volna mondani reá, hogy már kamaszodik, már szinte iskolába lehetne beiratni. De Mica nőstény volt, azaz leány, s ennek látható jelei is keletkeztek, mégpedig a két hátulsó lába között, a hasa alatt megjelentek a pici tőgyecskék. És ezt csak véletlenül vettük észre. Mert a tőgye is fekete volt s a fekete szőre elég sokáig eltakarta a titkot.

A titokra Gömör Lajos jött rá. Övé lett a felfedezés érdeme.

Úgy történt, hogy a szegényház előtti bógáncsbokrok között való legelészés közben bógáncsok csimpszkodtak a szőrébe, a hasa alján. Lajos azt mondta:

- Látod, hogy éktelenkednek ott azok a bógáncsok?

- Igen, le kell szedni.

- Leszedem.

- Jó, szedd le.

Azzal tört egy zöld ágat és a Micát csalogatni kezdte:

- Mica ne, Mica ne!

Mica jött is Lajoshoz. Akkor az egyik kezével megfogta a nyakát, a másikkal meg hozzáfogott a tisztogatáshoz. És amint tisztogatta, keze letévedt a hasa alá, vagy talán ott is volt egy bógáncs és egyszerre elkiáltotta magát:

- De a teremtésit, mi van ennek a hasa alatt?

- Mi volna?

- Hát tele lett a markom valami csupasz meleg hússal.

- Ne bolondozz!

- De, istenbizony - mondotta ő, mert mindég készen állott az esküvésre, amikor kellett.

A Micát ijedtében elengedte, amikor a marka tele lett a csupasz hússal s a kecske elszaladt. Másodszor nehezebben lehetett megfogni, lehet azért, mert elszégyellte magát ő is. De megfogtuk azért és pontosan kivizsgáltuk. Ott lógtak és csilingeltek a kicsi csecsei, olyanok voltak, mint a legnagyobbik ujjam.

- Hány van neki? - kérdezte Lajos.

- Hát én sem tudom biztosan, várj, megszámolom.

Lajos fogta és gügyögött neki:

- No, ne félj, csak megnézzük, aztán eleresztünk. Ne szégyelld magad, bogárkám, hisz senki se látja. - Én pedig alája bújtam és alaposan megvizsgáltam.

- Siess, mert szégyelli magát - sürgetett Lajos izgatottan.

- Hát megvan. Kettő van, két csecse van a Micának.

- Nem több, nem négy?

- Hát nézd meg, ha nem hiszed.

Akkor én fogtam a Mica nyakát és a Lajos tartotta meg a vizsgálatot.

- Ez, persze hogy ez volt a markomban. Egy, ez az egyik és mellette a másik, kettő..., valóban két csöcse van.

Azzal Micát elengedtük. Farkát feltartva vágatott a bokrok közé. Nem lehetett volna semmi-vel se újra magunkhoz édesgetni.

Tanakodtunk, hogy kinek áruljuk el a nagy titkot, a felfedezést. Megállapodtunk, hogy magunknak tartjuk meg. Imrének sem mondjuk el. De egyszer nemsokára aztán megsértett mindkettőnket. Későn jött haza az iskolából, lehet, hogy bezárták vagy büntetésből valamit el kellett végeznie (előfordult az néha) és mi kihajtottuk Micát. S amint a fűben heverésünk a szegényház előtt, berobbant a térre és elkezd ócsárolni bennünket:

- No, ti taknyos pásztorinasok, hol a Micám?

- Ott legel, nem látod a szemedtül? - szóltam én. Lajos nem mert ilyenkor közbeavatkozni.

- Nem látom a szememtül? Mindjárt szájonkaplak.

- Persze, dühös valaki, mert bezárták!

- Engem bezártak? Nem hallgatsz?!

- Nem hát, mert igenis nem látsz a szemedtül. Azt sem tudod, hogy Micának már fakad a szarva meg a tőgye.

- Talán a te szarvad fakad, meg a csecsed a hasad alatt.

- Ha nem hiszed, nézd meg - mondtam diadallal.

- A tiédet, vagy a Micáét?

- A Micáét, te híres.

És ugyanúgy, mint a Lajos, Imre is tört egy ágat, odacsalogatta Micát és végigvizsgálta.

- Szerencsések, hogy igazat mondtatok - szólott, de a következő pillanatban majdnem kővé meredtünk. Mert a Zoltay-uccából, amely a szegényházi térre nyílt, nagy diadallal jött minden Zoltay-uccai barátunk: a Makk Feri, a Sovány-gyerekek, a Karcsi, Pista, Bandi, ott volt a Kosovics Elemér és a Grand Miso is és vezetnek egy tiszta fehér kecskét.

- Hát ezt hol vették? - Nem kérdeztük mi ezt, csak a szemünkben lobogott a kérdés, amint mind a hárman egymásra néztünk.

- Mellékes, hogy hol vették, a fontos az, hogy van nekik - szólott Imre. És a diadalmenet közben odaért.

- No, nekünk is van kecskénk már! - jelentette be a legnagyobb hangú, a Makk Feri. Még hozzá szerette volna tenni: „Nemcsak nektek” - de ezt nem mondta. Mi meg nem lettünk ettől okosabbak. Mert kié mégis a gida, Kosovicséké, Soványéké, vagy az egész Zoltay-uccáé? A

diadal és öröm mindegyiké volt, körülbelül úgy osztozkodtak a kicsi kecskén, mint mi a Gömörly Lajossal.

- Hát kié a kecske? - kérdezte Imre. A Sovány Pista felelt:

- A mienk. Apa vette a mai hetivásáron, harminc koronáért.

- De mink már elhatároztuk, mi is fizetünk az árába - jelentette ki Makk Feri, akit csúfnevén Nácinak is szoktak nevezni, de csak az idősebbek, mert ha nekünk kiszaladt a szánkon, akkor kaptunk tőle egy-egy pofont vagy mást is.

- Hogy-hogy fizettek az árába?

- Fizetünk egy-egy koronát, hogy a kecske a Zoltay-uccáé legyen.

- Nem mondom, egészen jó üzlet, nekem is fizethetnétek. Én is kinevezném a Micát ucca-kecskéjének - válaszolta Imre.

- Hát akármit beszélsz, a mienk szebb kecske - szólott sértődötten Makk Náci, istenbocsá' Makk Feri.

- Mi van szebb benne?

- Mert a színe fehér.

- No bizony, molnárkecske.

- A tietek meg kominár (kéményseprő).

Hát nem mondom, engem egy kicsit megingatott ez a bejelentés. A fehér az szebb színnek tűnt fel akkor egy pillanatra, arra is gondoltam, hogy jobb lett volna talán keresztapánál fehérret fogni akkor. De Imre kivágta magát:

- Hogy kominár, mert fekete, nézd csak meg éjjel a tiéteket, nem lesz-e fekete? A Mica nappal meg nem fehéredik ki a te kedvedért.

- No, az igaz - szólott Sovány Pista -, a sötétben minden kecske fekete, igaza van Imrének.

Ezen mindenki nevetett és Makk Feri, a Náci le volt győzve. De Imre még nem hagyta magát:

- No és van már neve?

- Igaz ám, látod - szólott Sovány Pista -, nevet még nem adtunk neki.

- Hát látjátok, a legfontosabbra nem is gondoltok: a keresztelésre és máris hasonlítgatjátok ezt az újszülöttet a mi Micánkhoz. Pedig ismerjétek be, hogy kisebb.

- Ami igaz, az igaz, a fehér kisebb a Micánál.

- No, látod, hasonlítgatjátok, oszt az én Micám tisztességesen elkeresztelt kicsi jószág, ti meg azt mondjátok, hogy fehér. Addig szóba sem állunk, amíg nem lesz becsületes neve.

- Mi legyen, mi legyen? - tanácstalankodtak a Zoltay-uccaiak.

- Hát idenézsetek, ha bak volna, akkor férfi nevet kellene adni neki és én javasolnám akkor, hogy legyen Jani.

- ????

- Jani azért, mert közöttünk nincsen Jani. A Jani, ha megnő, akkor János. A mi szomszédunk pedig a Mancza János, meg kecske, mert szabó.

- Mi legyen hát a neve?

- Hát olyan filigrán kicsi fehér kecske, jól menne rá az Irén.

- Az nem lehet - szólt Grand Miso.
 - Miért ne lehetne?
 - Mert anyám kipofozna és többet közétek nem engedne a hugom miatt, aki tudjátok, hogy Irén.
 - No, az igaz, nem sérthetjük meg vele a hugodat - szólott a Sovány Pista, akiről beszéltek, hogy szerelmes az Irénbe.
 - Hát akkor, legyen Ica!
 - Ica sem lehet! - jelentette be Kosovics Elemér.
 - Hát talán nálatok van Ica? Hisz neked se hugod, se nővéred sincs, a mamádat meg Kati néninek hívják.
 - Azért nem lehet Ica, mert a gázgyár igazgatójának a legszebb lánya Ica, aztán az öccse meg a bátyja nem engedne be többé a gázgyárba játszani.
 - Persze, ne kereszteljük Icának.
 - Bözsi sem lehet - jelentette be Makk Feri az ő védett nevét és tudtuk, hogy ezt Soványék Bözsije miatt nem lehet. Ennek is örültem, mert Gömör Lajos nővérét is Bözsinek hívták, nem lett volna jó hát a Lajost vagy a Bözsit megsérteni.
 - Hát tudjátok mit, adjuk neki annak a lánynak a nevét, aki fönt hordja az orrát.
 - De van-e olyan lány? Mi minden lánnyal jóban vagyunk - jelentette ki Sovány Pista.
 - A fene ebbe a kecskekeresztelőbe, hát egy rongyos nevet nem tudunk adni - dühösködött Imre. - Hát én mondom egy jó nevet, jó becsületes kecskenév, keresztapámnál is így hívják az egyik legjobb kecskét.
 - No, mondd már!
 - Sári!
 - Sári, jaj, az nem lehet! - rikkantott Sovány Pista.
 - Hát az miért?
 - Mert a mama testvérít Sárinak híják. Jaj, egy hétig pofoztatna a Sári néni ezért a sértésért.
 - Hát idenéztek Zoltay-uccaiak, így nem megyünk semmire. Szerezzünk egy naptárt, abból nézzük ki, hogy milyen nevet adunk neki.
 - De hol vegyünk egy naptárt?
 - A Kosovics Eli lakik a legközelebb, akassza le a konyhábul és hozza ki a keresztelőre.
- Eli elszaladt és kisvártatva lihegve loholt vissza, kezében lobogtatott egy falinaptárt, amit újévkor a Wilhelm fűszerkereskedőtől kaptak, nekünk is pont olyan volt a konyhában.
- No Feri, olvasd a neveket, te úgy is papnak készülsz - szólott Sovány Pista. És Makk Feri elkezdte olvasni a neveket. Akkor már aratás előtt állott az idő. És megindult a szertartás. Feri olvasott, a többiek szavaztak, ilyenformán:
- Makk Feri: június 1, Pamfil.
- Imre: marha név, azt se lehet tudni, fiúra vagy lányra való.
- Makk Feri: június kettő, Erazmusz.
- Többen: nem jó, nem jó, mi az, hogy Erazmusz?

Makk Feri: június három, Klotild.

Sovány Pista: hát ez jó volna, de ez olyan nagyos név, meg azért nem jó, mert nem lehetne becézni.

Makk Feri: június négyet átugrom, mert a Jézus szent szívinek a napja; június öt, Bonifác.

Mind: nem jó, mert férfi név, bakra való.

Makk Feri: hát itt tizedikéig nincs is női név, akkor meg az áll ott, hogy Margit királyné.

Grand Miso: az szent volt, szentrül ne adjunk nevet.

Makk Feri: hát akkor csak a női neveket olvasom, dátum nélkül, ahogy sorjáznak a naptárban.

Többen: az lesz a legjobb, olvasd hát.

Makk Feri: Jolán, Paulin, Ediltrud, Veronika, Rufina, Zsuzsanna, Klára...

- Állj! - kiáltotta Sovány Pista. - Van Zsuzsanna a környéken, vagy valamelyik rokonságban?

Miután Zsuzsanna nem találtatott, a kis fehér kecske elkereszteltetett Zsuzsinak, ez a név nagyon jól passzolt reá, gyöngye volt, fehér volt, mint a Zsuzsik szoktak lenni és becenévnék is nagyon szépen hangzott:

- Zsuzsi ne, Zsuzsika ne, ne, ne.

Akkor Sovány Pista így szólt:

- Légy hát Zsuzsi, kicsi gida - és háromszor csak a forma kedvéért megköpdöste.

Köpéseket mindenki ejtett rajta, mert új állat volt, és a köpések, természetesen a formás kis köpések, amik inkább pökések vagy sercintések, nem teli nyállal való fröcskölések, mindenkítől rája kerültek, aminek az volt az értelme - nagyanyámtól tudtam meg -, hogy a kicsi állaton ne fogjon a szemverés, hanem erőben-egészségben növekedjék.

Imre aztán a ceremónia után odacsalta a Micát és így szólott:

- Micuka, te már nagy lány vagy, itt a kishugod, a Zsuzsi, fogadd testvérednek és vigyázz rá.

Makk Feri megint okvetetlenkedett:

- Nagy lány, hisz alig nagyobb nála valamivel.

- Nagy lány, serdülő lány, akkora, mint te fiúban, mert ennek már kibuggyant a csecse, a tőgye.

- Hiszem, ha látom - szólott a Náci.

- Hát hajulj le, Náci, és nézd meg! - És Náci lehajolt. Imre pedig két lába közé fogta a Micát és megszorította, hogy csak úgy nyögött és kínjában elejtett három bogyót.

- Ez a tied, Náci, mert mindig jár a szád. - Náci elvörösödött. És akkor sorra könyörögtek, hogy a Micát testileg érinthessék a hasa alatt. Amikor Kosovics Elire, aki olyan csunyaszájú volt, rákerült a sor, fogdosás közben elkezdett énekelni:

*Folyó partján nő a kavics,
nő a kavics, nő a kavics,
megfogom a csecsed Maris,
a...*

- De majd megfoglak én - hallatszott egy rettenetes ordítás a szegényház felől. Odanéztünk, hát alig néhány lépésre ott volt a Postás Sándor.

Riadva futottunk szét, a Zsuzsi meg a Mica kétségbeesve rohant utánunk.

8.

- Állj meg, állj meg, hogy fogjalak meg! - kiáltott Postás Sándor és lomha, öles léptekkel a Kosovics Eli után szaladt. Elemér mellett azonban ott szaladt a Makk Feri, aki a Váralja-utcába kanyarodott. Postás Sándor utánvetette magát. Amikor Soványék látták a helyzetet, a Náci segítségére siettek és elkezdték kiabálni:

- Sándor, zlatidvatszaty - forint húsz, zlatidvatszaty - forint húsz.

A zlatidvatszaty szlovákul van mondva és magyarul annyit jelent: forint húsz.

Amikor Postás Sándor ezt meghallotta, visszafordult és a Soványok után vetette magát. Akkor meg Grand Miso kezdte rá, aki megkerülte a szegényházat és a Postás Sándor hátába jutott. És így futkosott mindig abba az irányba, ahonnan a hangokat hallotta.

Emlékezete csak egy napra futotta. Ha reggel összeakadtunk vele, akkor vigyázni kellett, mert Sándor elbújt és egyszerre csak előugrott fa, bokor, vagy sarok mögül, csak az volt a baja, hogy mindig korán kiáltotta el örömét, hogy megfog, el lehetett inalni előle. Most is azért robbant közénk, mert Kosovicsot felismerte, aki reggel már egyszer csúfolta őt.

Hatalmas, öles ember volt Postás Sándor. Inge sosem volt. Ha valaki megszánta és dobott rá valami jobb göncöt, alig várta, hogy levethesse és hetipiacokon, amikor magyar és szlovák gazdák jöttek be a Vásártérre, árulta közöttük a holmiját, amiközben szlovákul és magyarul mondta az árát:

- Zlatidvatszaty - forint húsz.

Mindig, mindenért forinthúszat kért. A zavarodása is forinthússzal kezdődött, valamikor régen Nagyszombatban.

Ahogy otthon hallottam, amikor néha-néha egy-egy hajkurászás alkalmával szóba került, amikor átkozódásai udvarunkra behatoltak, tehetős gazdaemberek voltak a szülei és papneveldébe adták Nagyszombatba.

- Bizony, akkor nagy volt a regula a nevelde klostromában - mondta nagymama. - Sokszor napokig nem volt szabad még annyit sem mondani a kispapoknak, hogy bu vagy bá.

Ez a Sándor meg olyan nótázó és füttyörésző kedvű gyerek volt. És egyszer, a közös ebéd alatt, amikor ismét reájuk volt vetve a néma regula, ez a Sándor, Isten tudja, hol járt az esze, megfélekezett magáról és hangosan akkorát böffentett alul vagy fölül, mintha a pad szakadt volna alatta. Szegények mindig babot és krumplit ettek, ha hús volt, az is legfeljebb birkahús. Hát nem is lehet csodálkozni, hogy Sándorbul egy marék gázzá vált bab hangosan kiszaladt.

Nem is lett volna semmi baj, ha nem lett volna jelen a püspök, rettentő nagy úr, aki civilben valamiféle gróf volt, talán a Csákyakbul vagy a Forgáchokbul.

Hát ez lett a szegény Sándor szerencsétlensége. Mert citálták ide, citálták oda, és amikor fenyítették, meg a gyóntatója agyusztálta, hogy hát:

- Miért nem vigyáztál, Sándor, miért nem türtőztetted magad, Sándor, pont, amikor a Püspök Úr is jelen volt, Sándor - hát Sándor elvesztette türelmét és azt mondta gyóntatójának:

- Hát a szentatyából is kiszaladt volna, ha annyi babot enne, mint mi.

És a böffentést meg is bocsátották volna neki, ha szótlánul viseli a dorgatóriumokat. De ez, ez a kijelentése, ez eldöntötte a sorsát. Azt tanácsolták neki, hogy tegye le Isten szolgájának a ruháját és menjen haza.

A Sándor meg nem tette le a reverendát, hanem megszökött. Megszökött a klostrombul és gyalog elindult hazafelé. Nyitranak vette az irányt, onnan Ürmény felé kanyarodott, s mert éppen ráesteledett, bevette magát a kocsmába, mely fogadó is volt.

Amint benyit a csárdába, éppen ott mulatnak tőlünk a csizmadiák, akik a nyitrai kirakodó vásárral jöttek hazafelé, meg ott ivott a Zachár is, a vicsapapáti pap.

Ez a Zachár pont olyan hatalmas ember volt, mint Postás Sándor. És pap létire pontosan úgy kezelte az ördög bibliáját, mint Postás Sándor. Úgy forgatták ott a kártyát - öregapátok szemtanuja volt, meg legöregebb legénye, a Durmusz, aki mindig elkísérte a vásárokra -, mint a sátán meg a segédje. Huszonegyeztek. A Zacháron öreg, pecsétes reverenda volt, a Sándoron meg tiszta új, a szemináriumi szabó munkája.

Egész éjjel verték az asztalt, kicsibe játszottak, de hajnal felé már Sándor vesztesége felment forinthúszra. Akkor Sándor azt mondta:

- No most felteszem a reverendát, hat forint az ára, az egész bank!

Zachár végignézett rajta, osztán a maga kopott reverendáját nézte végig, s talán arra gondolt, hogy Isten tudja, mikor csináltathat magának új reverendát, hát nekiment és az egész bankot egyszerre megütötte. És Sándor állta is a szavát, azon nyomban levetette a magáét.

De egész éjjel evett és ivott. Hát azt miből fogja kifizetni? Akkor felállt és ezt kérdezte a korcsmárostul:

- No Kelessy uram, mit szoktak cselekedni az olyan vendéggel, aki nem tud fizetni?

- Hát jól farba rúgjuk a bitangját, hogy hazáig szalad.

És akkor Sándor kinyitotta az ajtót, a hátulját odafordította a csaplárosnak és azt mondta:

- Nohát, akkor fizetek, Kelessy uram.

Ugrott is az hozzája, de azt Sándor nem várta meg, hanem Újvár felé elrohant.

Hát volt is vihogás meg röhögés a vásárosok között, a Durmusz majd hogy görcsöt nem kapott.

Öregapádék éjjel nem akartak útnak indulni. Reggel indultak el és azt hitték, hogy beérik Sándort valahol Komjátznál vagy Surány alatt. De Sándor nem volt sehhol. Haza se jött. Mondták, hogy itt látták, vagy ott látták.

Egyszer szilvás tótokkal utazott szekéren, máskoron Kolonban tünt föl. Le volt soványodva. Árokban, kazlakban aludt és kéregetett. Vagy tizenöt éve egy nyitrai hajdú hozta haza Újvárba, szülővárosába, gondoskodjon az róla.

Szülei, amíg éltek, fizették neki a szegényházat, de elfogyott a vagyon. A Sándor meg bolyongott. Ha elkeveredett valamerre, a községek mindig Újvárba suppolták. Aztán végre megragadt. Most nem csavarog, nem vándorol. Csak akkor haragszik, ha ilyen vásott kölykök nem hagynak békét neki, amilyen te is vagy, úgy ám, meg a Kosovics, meg a Gömörly Lajos.

Úgy általában mindenki tudta a históriáját és mindenki sajnálta. A gazdák kosztoltatták, rokonai is voltak a Nagyfésoron, vetettek is rá göncöt és békében élhetett volna, ha nem lettünk volna mi, gyerekek, akik az utcákat és tereket felvertük vele, miközben hallatlan bűnére emlékeztettük avval, hogy odakiáltottuk neki:

- Sándor, zlatidvatszaty-forinthúsz.

A méreg ilyenkor előntötte, vére fejébe szállott és dühöngve, átkozódva rohant utánunk.

Egy kis idő múlva a zavargás után mama élesztőért küldött a Wilhelmhez. Gömör Lajos éppen náluk volt és elindultunk kettesben a város felé. Visszajövet találkoztunk Postás Sándorral. Megszólítottam:

- Hová-hová, Sándor bácsi?

Rámnézett sötét, egybemosódott szemeivel, mintha tétovázott volna egy pillanatig, de aztán mégis szólott:

- Megyek a templomba, fiam.

Amikor a háta mögé kerültünk, összenevettünk. Lehetett vagy húsz lépésre és Gömör Lajos szemei táncolva, pajkosan azt mondták:

- No most!

És rákezdtünk:

- Sándor, zlatidvatszaty-forinthúsz, zlatidvatszaty-forinthúsz.

- Ej, ti gazemberek, álljatok meg, hagy fogjalak meg!

Vett egy követ és utánunk hajította, de hol voltunk mi már! Mire a Damjanich-uccán lenyargaltunk és végigszaladtunk a szegényházi tér oldalán, a Fischer kocsmájánál, már el is felejtettük a Postás Sándort. A Fischer bácsi éppen az egyik koldust távolította el, azaz tuszkolta kifelé a kocsmából, mert elitta aznap kerestetét, sőt az utolsó fraklit nem is tudta kifizetni. De hát, amint Fischer bácsi magyarázta:

- Lehet egy ilyen embernek hitelezni? Ugye, hogy nem lehet. Hitelbe az ilyen Isten kontójára iszik, és ki tudja, hogy a magosságos mennybeli vállalja-e érte az adósságot!?

Amint kinyílt az ajtó, átható borovicska szag meg sűrű füst vágódott ki az uccára és foghíjas szájak szlovák és magyar éneke. A szlovák ének:

<i>Pilo bi sa pilo,</i>	<i>Ihatnánk, ihatnánk,</i>
<i>Kabi bolo zacso.</i>	<i>Ha volna miért.</i>
<i>Slivovica, tenkelica</i>	<i>Szilvórium, törköly,</i>
<i>Estye k tomu borovica.</i>	<i>Aztán hozzá borovicska.</i>
<i>Pilo bi sa, pilo.</i>	<i>Ihatnánk, ihatnánk.</i>

Az utolsó szót a borovicát, rettenetes felkiáltással ordították és láttam, hogy akkor üres fraklis üvegeikkel mentek a kármentő felé, ahol Fischer felesége a borovicskát kimérte.

Egy keserves hatvanéves magyar hang meg ezt reszelte:

*Édesanyám is volt nékem,
Keservesen...*

Aztán Fischer bácsi becsukta a kocsmát és a kocsmá visszanyelte a kiöntött hangokat és a koldusfájdalmakat. Mintha valakiben visszareked a hányás.

Gyönyörű délelőtt volt, már nyári meleg sugárzott szét, mi ugrottunk egyet-kettőt, s mindent elfelejtettünk, csak a boldogságot nem.

Az élesztőt nem vittük be, hanem felmáztunk az ablak párkányára, behasaltunk az ablakon és úgy adtuk át:

- Mama, itt az élesztő!

Mama, nagymama jóhiszeműen dorgált:

- Gézengúzok, már meg merre fogtok bejárni?

- Mi nem járunk, hanem repülünk - és karjainkkal repülő mozdulatokat is tettünk, a konyhába befelé.

Egyszerre csak egy rettenetes ordítás:

- Megvagytok bitangok, megvagytok! - és Úristen, Postás Sándor rohant felénk, vagy húsz lépésre lehetett. Pattantunk az ablakról, mint a nyíl és Sándor rettenetes kiabálása úszott utánunk:

- Megfoglak bitangok, megfoglak!

Mama, nagymama ijedten ugrottak az ablakhoz, azt hitték, hogy Postás Sándor megfogott bennünket. De mi már messze jártunk. Futás közben még hallottuk, amint Sándor nagyanyát megszólítja:

- Borbála néni, maguké azok a bitangok?

- Ó, hogy volnának a mieink, be akartak mászni az ablakon, jó, hogy megzavartad őket, Sándor - tagadott meg a nagymama bennünket.

- Hagyd őket, Sándor - szólott mama -, gyere inkább, egyél egy tányér levest.

Erre Sándor bement az udvarra és kapott egy tányér levest. Akkor már visszasettenkedtünk a Lajosék udvarába és a palánkon keresztül néztük, amint Sándor ebédel az udvaron, a fal tövében ülve. A leves szaga átlengett a palánkon és úgy párolgott, mint az engesztelő áldozat illata, vagy az ártatlan imádság, az ég felé. Az ég pedig mosolygott, hunyorított, Sándorra is, ránk is. Mint egy roppant sátor, mindenkit betakart, levegőjével mindenkit áthatott. Sándor még egy tányér krumplicuszpájszot is kapott nagy kenyérral. Ezt már alig bírtuk ki a palánk tövében lapulva. Csak az volt a szerencse, hogy Sándor gyorsan evett. Amikor elkészült, jó pár pohár vizet húzott rá. Utána azt mondta:

- No, most már eldudálhatnak éjjelig is.

- Ne dudálj, Sándor, hanem menj és fogd meg azokat a kölyköket - tanácsolta nagymama.

- Ja, akkor megyek - és ment.

Mi pedig a kerten át a palánkon. Mariska éppen petrezselymet szedett a kertben:

- No, megálljatok, lesz kapsz, itt volt a Postás Sándor, ilyesmit csinálni!

- Itt volt és el is ment, nem a te ebédedet ette meg.

- Persze a tiédet, nem is kapsz máma ebédet.

Behúzódtunk a Lajossal a ribizlibokrok alá, piroslott már a ribizli, és azzal szórakoztunk, hogy nem szedtük, hanem legeltük a fürtöket. És azzal versenyeztünk, hogy kinek a gyomra korog hangosabban és sűrűbben. Először nevetgeltünk ezen, de aztán mind komolyabbá vált a dolog, számomra annál komolyabbá, mert Lajos mamája egyszerre csak átkiáltott, így szokta mindig:

- Lajos, gyere azonnal ebédelni!

Hát Lajos, mintha kígyó marta volna meg, ugrott és mászott át a palánkon.

De mikor fognak értem kiáltani?

Nem kiáltottak. És alig bírtam keserűség nélkül a Sándorra gondolni, amint ette a párolgó levest és a csuszpájszot, a nagy darab kenyérral, most meg a Lajos ebédel bent, én meg itt éhen halok a ribizlibokrok alatt.

De Lajos nem hagyott cserben.

Egyszerre látom, hogy mászik vissza a palánkon és amint lehuppan, suttogva mondja:

- Elhoztam a virslimet, meg egy darab kenyeret, együtt megesszük - és húzta is ki a nadrág zsebéből a virslit, az egyikből, a másikkól meg a kenyeret. Aztán megfelezte velem. Ők jobban éltek, mint mi, apja a gázgyárban a szereléseknél nagyon jól keresett. Mi a virsli nevét sem ismertük még akkor, ők már ehettek ilyesmit.

Ez az ebéd egy kicsit megnyugtató. Most már talán estig is ki lehet bírni, hogy nem jelentkezünk. De egy idő múlva nagymama ereszkedett le a kertbe és úgy félhangosan mondogatta, miközben a bokrokat nézegette:

- Hol vagytok, ti jómadarak?

Majdnem kiáltva mondtam:

- Itt vagyunk, nagymama!

- Hát mért nem gyűttök ebédelni? Hisz már két óra is elmúlt.

- Nem is vettük észre, gyere Lajos, ebédeljünk! - És rohantunk, szabadultan és boldogan. És bocsánattal nevetett ránk 1920-ban a júniusi nap.

9.

Hej, de aztán olyan napok jöttek, amelyek elfűjták a boldogságot, még a Micát is messze fűjték tőlünk, pedig csak annyi történt, hogy június, a vidám, mókás legény csavart egyet a bajuszán, megpödörintette és a melegebb, férfiasabb júliusra fordult az idő.

Amint Péter-Pál napja közelgett, akkor Imre azt mondta:

- Nohát, vége az iskolának, a Mica egész nap az enyém lesz.

De nemsokára bebizonyosodott, hogy jobb lett volna, ha Imre nem teszi ezt a kijelentést, mert a Mica nem lett sem az övé, sem az enyém, egészen a nagymama gondjaira maradt.

Péter-Pál felé apa, mama, keresztapám és keresztanyám egyre nyugtalanabbak lettek. Később tanultam meg a szót, hogy idegesség. De amit megismertem általa, az pontosan ráillett apára, mamára, keresztapára és keresztanyámra is.

Hogy a mieink miért voltak idegesek?

Megmondom azt is.

Azért voltak idegesek, mert a Takarékbán igen nagyon megfogyatkozott a pénz.

No hát nem voltak kincseink a Takarékbán, nem voltunk mi Dárius rokonai. Hanem hát, amíg apa a vasúton volt, a mama minden fizetésnél indította a nagymamát:

- Vigye ezt a harminc forintot a Takarékbába.

És nagymama egy kis könyvvel és harminc forinttal, amit gondosan keszkenőbe kötött és zsebre tett, elindult a város felé. Amikor visszajött, diadallal nyújtotta át a könyvet. Ezt mondta ilyenkor:

- Nézd meg, Mariska, jól írták bele?

Mama megnézte a könyvet. Volt benne 1537 forint. Ezt megállapította. Ezeröttszázharminchét meg harminc, az ezeröttszázhatvanhét.

Aztán megakadt a nagymama küldözgetése a Takarékbba. Amióta kitört a béke, ahogyan akkor mondani szokták. Mama azóta ilyeneket mondott a nagymamának:

- Mama, menjen, hozzon ki ötvenet.

És akkor nagymama szoknyája zsebébe rejtette a könyvet és délre megérkezett ötvennel.

De már májusban a varázslatos kis könyv felmondta a szolgálatot. Nagymama egyre ritkábban kapta a parancsot: - No vegye és menjen a Takarékbba.

És ahogyan ez történt, annál nyugtalanítóbb tanácskozások estek nálunk. Egyszerre mama így szólt apához:

- Te Imre, jó volna a nyárra legalább a kenyérről gondoskodni.

- Hajaj, mennyit törjük a fejünket ezen mi az Ottava komáddal.

- No és van már valami helyetek?

- Helyünk még nincsen, de Ferenc sorra járja a gazdákat a Nagyfésoron, meg a Kisfésoron. Tegnap a Nagyfésort járta, de ott már mindenkinek van aratója. Mára a Kisfésoron megyen házrul-házra.

- Imre, aztán nehogy arra gondolj, hogy ki lesz a marokszedőd.

- Tudom, Mariska - de már akkor apa futott is ki a konyhábul és úgy tűnt föl, mintha mondani akart volna még valamit.

Este keresztapa megérkezett és lankadtan vetette magát a székbe. És nem valami vidámsággal a hangjában ezt mondta:

- Hát Imre, kár volt akkor azt a koszos Benczét úgy szájonvágni. Ette volna a fene a koszos pofáját, kutyaugatás... Úgy veszem észre, hogy nemigen akarnak bennünket aratásra föl-fogadni. Lehet, hogy azt gondolják, dögöljete meg most a vasutasok. De nagy is a kínálat. Tudod, a Kurucznál ki fog az idén aratni?

- Ki?

- Hát a Siberna, a híres mozdonyvezető, aki kesztyűben vezetett, attul félt, hogy a kezéhez ragad a szabályozó. Milyen világ, Úristen, milyen világ? - sóhajtott föl keresztapám.

- Hát Kisfésoron már mindenkinek van aratója? - kérdezte mama tárgyilagosan.

- Van már mindenkinek. Régi, kipróbált aratója van mindenkinek. De a Naszvadi-utcában még nem voltam, meg a Tót-utcában sem. Holnap megpróbálok még egy-két gazdát. No, Isten veletek.

Mit értünk mi fel ésszel ezekhez a dolgokhoz? Semmit! Csak azt láttam és láttuk, hogy most valami nagy kérdés dől el azon, hogy apát és keresztapát megfogadja-e valaki aratásra. Apa a padlásról le is hozta a kaszanyelet, amely ott volt keresztbetéve a gerendákon. Az udvarban megfogta, szétvetette a lábait, aztán tett egy-két mozdulatot vele, mintha aratna vagy kaszálna. És ezt mondta:

- No, régen csináltam, nem tudom, hogyan fog menni. Majd meglátjuk.

Délutántájt keresztapa sebesen berontott hozzánk és alighogy a kaput betette, már kiáltotta:

- Imre, a Majzonnál elszegődtem aratásra!

- Nem volt más? - kérdezte apa keresztapát.

- Nem! Mindenkinek volt már aratója, csak Majzonnak nem.

- Persze, Majzont, a tót Krisztust régi aratói, az udvardiak elhagyták!

- Hát elhagyták, ez a mi szerencsénk, így legalább meglesz az esztendei kenyér.

- Elhagyták, elhagyták - szólott apa. - Azért hagyták el, mert tizenkilencben egyszerre csak nagy tót lett a Majzon.

- Hát nagy tót lett? Tót is volt ő, magyarul alig tud beszélni. Habár az igazság az, hogy valami francia pattantyús tüzér volt az ősök, mikor Újvár várát megépítették. Azt is hallottam, hogy Majzon az franciául házat jelent. Hát ki tudna ezeken eligazodni?

- No és mit vállaltál? - kérdezte apa.

- Hát én vállaltam mindent. Csak három-négy pár arató kellene, hogy időre végezzünk. Eddig még csak kettő van, ti meg mi. Kellene legalább még egy arató. Én azt mondtam, hogy három megvan, de hát nincsen. Lehet, hogy a Vörös Ferkóékat, a sógoromat be tudom szervezni az aratásra - szólott keresztapa és utánatette még:

- Későre jár az idő, hát megyek haza. Holnap reggel beszéllek Vörös Ferkóval.

Másnap úgy tíz óra tájban belobbant keresztapám hozzánk és kiáltotta:

- No Imre, a Ferkó velünk tart, hát megbírjuk a Majzon hatvan holdját.

De nem volt olyan egyszerű a dolog. Apa is, keresztapa is szolgaleányi sorból kerültek a vasútra vagy húsz esztendővel azelőtt. Mi lesz, ha egyszerre rájuk szakad az aratás?

Keresztapának a háza meg a Nyitrai-út között volt egy félholdon búzája. Hát megállapodtak abban, hogy mielőtt a Majzonnál, a tót Krisztusnál munkába állanak, levágják keresztapa félhold búzáját.

Úgy is lett. Apa egy délelőtt kaszapengével jött meg a városból, azt a nyélre erősítette. Aztán az udvaron tett egy-két vágást. Utána kiment a vásártérre, ahol fű, meg gyomok, meg mindenféle növények nőtték be az állásokat. És nekifogott kaszálni. Vágott, vágott a füvekből, mi gereblyével szedtük utána, amit vágott, aztán meg-megfente a kaszát.

- No jó lesz - mondotta - és másnap elindultak, hogy levágják a keresztapa félholdját, mert egy nap mulva a Majzon földjébe kellett beállani.

Amikor este megérkeztek, apa kezdte:

- Hát én úgy éreztem magam, mint legénykoromban. Bírtad szedni, Mariska, utánam?

Mama egy kicsit sértődötten mondta:

- Szedtem én markot híresebb kaszások után is, mint te!

- No-no, híresebb aratók után? No csak álljunk be holnap a Majzonéba!

Este még arrul folyt a beszélgetés, hogy amíg apa és mama aratnak, kinek mi lesz a teendője. A nagymama főzi az ebédet, Imre meg Laji, amint a toronyban elveri a tizenegyet, elindulnak otthonról az ebéddel, hogy tizenkettőre kiérjenek, mert messze van a ragonyai határ, ahol a Majzon földjei vannak. A Vámhídnál meg kell várni egymást. Ha mi érünk oda hamarabb, akkor mi várjuk meg az Ottava gyerekeket, ha ők, akkor ők várnak minket. De mire az öreg templom nagyharangja a déli tizenkettőt húzza, mi is ott legyünk a Majzon táblájában. Úgy is volt.

A Vámhíd ragonyai fejénél volt a találkozó féltizenkettőkor. Hol mi, hol az Ottaváék értek oda néhány perccel előbb. Aztán együtt iramodtunk neki a ragonyai határnak Udvard felé. Mire az udvardi templom hangja odaért déli tizenkettőkor, mi is kint voltunk az ebéddel. Az

étel még meleg volt, amint enni kezdték; a leves meg a főzelék még párologott, amint a kendők közül kibontották.

A beszélgetésből kivettem: úgy is lehetett volna szegődni, hogy Majzonné adja az ebédet. De akkor apa is, mama is, meg keresztapa is és keresztanya is, teljesen ki lettek volna szolgáltatva a Majzonéknak. Inkább tehát a maguk kosztján maradtak.

Nálunk nagymama főzött. Az ebéddel sokszor hárman mentünk ki. Imre, Mariska, meg én. Néha eljött velünk a Gömör Lajos is.

Az ebédek az árnyékban estek mindig. A földek végében akácfa állottak, azok adták a hús helyet az ebédhez. Mamáék, apáék egy kicsit félrebb húzódtak a keresztapáéktól. Mindenki maga akart lenni az ebédnél, mindenki a szégyenre készült föl a félrehúzódással. A mások szégyenére, ha valamivel jobb ebédet küldtek utána, és a magáéra, ha az ő ebédjük volt a gyengébb és szegényesebb. Pedig azt is meg lehetett volna csinálni, hogy vagy nálunk főznek, vagy Ottaváéknál a Vörösne, mert Vörösnek keresztapám legnagyobb lánya, Margit volt a marokszedője. De a saját szegénységén birkózott minden család, a saját szegénységén, amit a gyomrok megkoroghattak, de kívülről nem hallott és nem látott senki.

Amikor vége van az ebédnek, az egyik edénnyel vagy az Imre, vagy az Ottava Feri vízért szaladt a ragonyai őrházhoz, amit mi bakterháznak nevezünk. Amikor megérkezett, mindenki jót húzott belőle. És akkor lefeküdtek, miután meghagyták nekünk, hogy amikor a lengyár dudája dudálni fogja a félkettőt, akkor keltsük fel őket.

Alig nyelték le az utolsó korty vizet, a paprikáskrumpli vagy a krumpli-, bab- és lencsefőzelék után, mely főzelékek jó sok hagymával rántattak, hogy a húsok illúzióját keltsék az aratókban és a marokszedőkben, az aratók és a marokszedők mély álomba borultak a föld végében, az akácfa árnyékában.

Közel marhagulya legelészett a Zsitva partján, ennek következtében sok volt a légy az akácfa alatt. Mi pedig, miközben apa, mama meg a keresztapa és a keresztmama, meg a Vörös és Margit aludtak a fák alatt, hajtottuk róluk a legyeket meg a bögyöket.

Sokszor mulatságos volt, mert amint aludtak, kérkedtünk, hogy ki tud legjobban horkolni. Itt mi lettünk a győztesek, mert apa vitte el a győzelmi pálmát. Horkolni horkolt keresztapa is, meg a keresztmama is. Mama is jól tudta húzni a rókabőrt, de apa úgy horkolt, hogy még a tehének is felkapták a fejüket a Zsitva partján. Emlékszem, valaki egyszer a horkolással kapcsolatban azt állította, hogy a horkolási készség egyenesen arányul a munkához és a fáradtsághoz. Ha pedig ez így volt, akkor az apa volt a legfáradtabb ember a csapatban. Hogy pedig a legfáradtabb lehessen, a legtöbbet kellett dolgoznia, vagy a szokatlan munka neki kellett, hogy a legnehezebb tegyen.

Sokszor úgy csináltuk, hogy Imre, Ottava Feri, meg én vigyázót állítottunk a magunk kebeléből. Mert nehezen lehetett kibírni, elviselni a következőket.

A Majzon földjeitől alig karnyújtásnyira a lövölde nagy golyófogó sánca emelkedett, amit már a lengyártól is látni lehetett. Hát nehezen tudtuk kibírni, hogy oda ne menjünk, amikor a hűvösben apa meg keresztapa meg a Vörös bácsi versenyeztek a horkolásban. Ilyenkor egyikünk ottmaradt felügyelni és vigyázni arra, hogy mikor a lengyár dudája félkettőkor megszólal, akkor felköltse az aratókat. Akire nem esett a választás, az mehetett a Zsitvára vagy a lövöldéhez, ahová akart. Imréék számára természetes, de számomra bosszantó volt, hogy leginkább rám esett a sorsolás. Imre tépett egy füvet, hátra tette a kezét, a fű az egyik markában volt és így szólt:

- Üss!

Hát én ütöttem, hol a jobb kezét, hol a bal kezét, de alig találtam el, melyikben tartja a füvet. A választás után rendszerint az Imre vágatott el az Ottava Ferivel a Zsitvára vagy a lövöldére, ahol kilőtt puszkagolyókat lehetett a gátokból kikaparni.

Én meg rendszerint ottmaradtam. Vigyáztam az alvókra, hogy ne aludjanak tovább a lengyár gözdudájánál. Amikor már úgy saccolomra az idő vége következett, feszülten füleltem a város felé, mikor szól a lengyári duda, mert apa szigorúan meghagyta, hogy egy percig se hagyjuk őket tovább aludni. Amikor a feszült várakozásban megérkezett a várt hang, amely nehezen emelkedett a határ fölé, mint valami szárnyaszegett nagy madár, aztán kisvártatva már biztonságosan repült, akkor odamentem apához és miközben ráztam a karját, azt mondtam:

- Apa, már dudál a lengyár.

Apa úgy aludt, mint a nyúl, azonnal felébredt. Egy pillanat se kellett. Belehallgatott a levegőbe, s amint a lengyári dudát meghallotta, már ugrott is, miközben azt mondta:

- No, akkor gyerünk!

Mamát, keresztapát, keresztmamát, meg a Vöröst már ő segítette ébreszteni:

- No koma, no komámasszony, gyerünk, szól már a lengyár.

Nekünk kötelességünk volt, hogy vizet hozzunk a legközelebbi őrháztól, azonközben míg alszanak. Mert miután felébredtek, rendszerint inni kívántak. Hát kellett, hogy ott legyen a víz félkettőkor.

Jót húztak a kancsóbul, a korsóbul. Az edényeket az árnyékba állították. Aztán lehajtott fejjel elindultak a félbehagyott rendek és kékék felé.

Az apa, keresztapa, meg a Vörös kézbe vették a kaszát, fogdosták, igazították a fogását, aztán, mintha jelet adott volna valaki, elkezdtek aratni. Egyenletesen vonták a szerszámokat jobbról-balra, mindenik vágásnál tettek előre egy fél lépést. Mama, keresztmama, meg a Margit a kaszások mögé álltak, ki-ki a maga kaszája után. És amikor ők elkezdték egyenletesen vágni a rendet, az asszonyok igazítottak egyet a derekukon, nyújtózván egy nagyot, mintha a déli alvásban egy-egy csigolya félrefordult volna a helyéről gerincükben. Aztán elkezdtek egyenletesen a hajladozást és gyűjtötték kévébe a levágott éleket: apa, keresztapa, meg a Vörös vég nélküli mozgására a kaszával: jobbról-balra. Mintha apa lett volna, aki vezényel, igaz magának is, a többieknek is. Mert néha meg-megállt és kivette a kaszakövet, hogy fenjen egyet a kaszán. Ekkor a többiek is megálltak és követték őt a kaszafenésben. Az asszonyok is felgyenesedtek ilyenkor és igazítottak egyet a kendőjükön. Aztán újra az egyenletes mozgás.

Amikor felnéztünk a vasúti töltésről hazafelé menet, még láttuk őket. Ők azonban nem néztek felénk. Egyenletesen hajladoztak jobbról-balra meg vissza, mintha örökké csinálták volna.

10.

Hogy lesz, mi lesz az aratással? Hogyan és mint fizetnek majd a kereszttek? Ezek a kérdések forogtak otthon állandóan sötét este, amikor apáék megérkeztek és pirkadó hajnalon, amikor elindultak a munkába.

- Mit gondolsz, Imre, mennyit ad a Majzon gabonája? - kérdezte nagymama apát az este.

- Hát úgy veszem, hogy meglesz a tizenegy mázsa holdján.

- Mit vársz, Imre?

- Hát várok úgy hatvan mázsát. Ha háromfelé osztjuk is, akkor is meglesz a húsz mázsa páronként.

- Bár engedné az Isten - sóhajtott nagymama.

A Majzonban azért volt tisztesség. Mert minden este szekér ment apáékért és minden hajnalban, ahogy valami látás esett a szürkületben, már ott volt a szekér a házunk előtt.

- Hó, hó-ó-ó - szólt elnyújtva a Majzon kocsisa, a lovak megálltak, erről tudtuk, hogy apáért meg mamáért jöttek. A keresztapák már a szekéren voltak.

Fél négykor már ott álltak a tábla végében.

Néha-néha este, amikor megjöttek, azt hallottuk jókedvűen:

- No, azt hiszem, hogy lesz elég a kenyérpusztítóknak.

Kenyérpusztítók? Hát kik lehetnek ezek? Töprengtem és kérdeztem Imrét is, aki így felelt:

- Hát csak mi lehetünk azok, mert mi pusztítjuk a kenyeret. Igaz, te pusztítod a többet, te vagy a nagyobbik kenyérpusztító - szólott ő, s nem mondhatnám, hogy szólása valamiképpen megnyugtató. Én a nagyobbik pusztító? Jaj, a keservit neki.

Aztán egy reggel Imre azt mondta:

- Nohát, én se pusztítom tovább a kenyeret.

- Nocsak mit csinálsz? - kérdezte nagyanya.

- Én mit csinálok? Hát munkába állok.

- Nocsak, nocsak! És nem gondolod, hogy egy kicsit még megnőjél? Köhög a bolha és nincsen tüdeje.

- Nincsen tüdeje? - kérdezte Imre és mellét kifeszítette, majd így folytatta: - Hát tudja meg nagymama, a Grozoli éppen gyerekeket keres munkára.

- Ugyan milyen munkára, te?

- Hát lent szagatni!

- Lent szagatni? - sohase hallottam.

- Pedig lent szagatni. Mert a Grozoli megállapodott a lengyárral, hogy ültet száz holdon lent. És ültetett is. Azt kell most kiszagatni. Az ispán, az a majomképű, éppen most toborozza a gyereksapatot hozzá.

- No majd meglátom - így szólott nagyanya és azzal átfutott a szomszédokhoz, tudnak-e ők is valamit.

A szomszédoknál is ez volt a helyzet. Mindenki, a Soványék, a Makkék, a Grandék tele voltak lázzal és tervezgetéssel. Nagymama meggyőződhetett, hogy Imre vállalkozása teljesen igaz.

- És mi lesz a bér?

- Hát gyereknapszám, nyolc korona egy napra. A nagyobb kamaszok, a tizennégy évesek, háromnegyed férfi napszámot kapnak.

A Zoltay-utca meg a Gázgyár-utca kavargott, mint egy tavaszi méhkaptár. A gyerekekről a láz átragadt a szülőkre is, nálunk nagyanyára és komolyan készítette Imrét a holnapi hajnalra. Mert hajnalban kellett kelni. A Grozoli ispánja a gyerekeket a Nyitra Várhídjánál szedte

össze, aztán ki a Ragonyába, ott voltak a lenföldek, közel a lengyárhoz. Az apáék messzebb arattak, a Zsitva alatt.

A lent azt nem aratni, hanem szaggatni kellett. Ez a szaggatás nagyon drága lett volna ember-napszámban. Nem kellett akkora erő hozzá, elég volt gyerekkéz is. Így az ispán elkezdte toborozni a gyerek munkaerőt.

Hát a mi utcánkból csak Imre jelentkezett. De a Zoltay-utcából ott volt minden munkaerő, azaz a Soványék, a Makk Feri a Kosovics Elemér, meg a Grand Miso is. Az első nap reggel ötök már fönt voltak, apáék már régen kimentek és elkezdtek mindenféle jelet leadni egymáshoz, füttyögéseket meg előre megbeszélt hangokat. A Váralja-utca sarkán, amely a Széchenyi- és a Kórház-utcán a Vámhídhöz vezetett, ott találkoztak, onnan egy csapatban vagy bandában mentek ki a Vámhídhöz.

A munkát este hatkor végezték, amikor a bőrgyár dudája megszólalt. Hétkor már otthon voltak.

Amikor Imre megérkezett, nagy diadallal robbant be az udvarra, öreges komolykodás meg hányaveti hengegés volt benne, amikor első szava az volt a Mariskához:

- Adj vizet, hogy megmosakodjak.

Éppen úgy, mint apa a mamához, amikor apa munkából érkezett meg.

És ami csodálatos, Mariska nem felelt vissza, hogy:

- Hogyisne, majd én foglak kiszolgálni! Vegyél vizet magadnak, ha akarsz.

Hanem komolyan kitette a vödröt az udvarra, tetejébe meg a lavórt és abba vizet töltött.

Imre meg levetette az ingét, amint apa szokta, és derékig megmosakodott. És láttam, amint felfújta a mellét, a karjait meg törülközés közben úgy feszítette, hogy az izmait, a muszklit mutogatta. Közben pedig minden mozdulata, mintha a szokott fitymáló mondását mondotta volna, hogy:

- Legény kell ide, mégpedig karos, nem pedig olyan, mint te, te sz...os.

Hát ez nagyon, de nagyon fájdalmas volt, alig lehetett kibírni. Nem ízlett nekünk a kecskelegeltetés, nem örültünk az egyeduralomnak a Mica felett a Gömör Lajossal, amikor az idősebbek már kenyeret kerestek, mint a nagyok. Árváknak és utolsóknak éreztük magunkat, elhagyatottaknak. Olyanoknak, mint a bénák és nyomorékok, akiknek a karjuk vagy a lábuk hiányzik és csak ülnek, ülnek a kuckóban, vagy a fal tövében a napon és nem bírják elviselni, hogy az idősebbek keresnek rájuk.

Nagyanya szeme azonnal észrevette, hogy bennünket hihetetlenül epeszt a dolog. Azt mondta:

- Hát az is munka ám, az ebédet apáéknak a Ragonyába kivinni. Hogy Imre munkába állt, ez a ti dolgotok a Mariskával. Őt úgy se lehet egyedül a Ragonyába kiengedni.

De Mariskával ez nem volt valami nagy élvezet. Mert azt hitte, hogy Imre után az uralom felettem és a Gömör Lajos felett most már őreá szállt.

Ha előbbre mentünk néhány lépéssel, már szólt:

- Mit rohantok, mik vagytok ti, csikók?

Ha elmaradtunk egy kicsit, már kiabált ránk:

- Mit báméskodtok, gyertek, ti mamlaszok!

Vele sehogy se volt jó. És amint ott egzecírozott bennünket, megbüntette az Isten. Mert csak mindig rajtunk tartotta a szemét, ahelyett, hogy a lába alá nézett volna. Igaz, a nagyanya mondta neki:

- Osztán vigyázz a gyerekekre!

Hát ő olyan nagyon komolyan vette ezt a vigyázatot, hogy észre sem vette, a bőrgyár után egy helyen kő van az út közepén, belebotlott és a kosárral együtt elesett, éppen akkor, amikor mentében hátranézett, hogy minket egzecírozzon:

- Gyertek már, ti bámész mamlaszok!

És abban pillanatban le! A leveses fazék eldőlt, azt gyorsan visszaállította, de a lekváros gombócokkal kifordult a lábos.

Nevetni nem mertünk, mert kikaparta volna a szemünket, így hát leguggoltunk és segítettünk összeszedni a gombócokat.

- Fújjátok le róluk a port, ti taknyosok, úgy is ti vagytok a hibásak!

Mi szó nélkül fújtuk róluk a port, csak befelé nevtünk. De jókedvünk egyre múlt avval, ahogyan a Majzon földjei siettek felénk.

Apáék már vártak és fogtak neki az ebédnek. A leves könnyen leszaladt a torkukon, éhesek voltak. Hanem a gombócok forogtak a szájukban. Mi, amikor felénk tekintettek, lesütöttük a szemünket, a Mariska meg támadásra és vádaskodásra készítette a körmeit, ha apáék a gombócokról észreveszik, hogy mi történt. És akkor apa így szólt:

- No Mariska, gyalog jöttek a gombócok?

- Miért, apa?

- Mert úgy érzem, hogy poros maradt a talpuk.

- Úgy ám, ropog a talpuk - erősítette mama.

Nem mertünk szólni, magyarázkodni. A leves foltjai ott voltak az abroszon, a mama szeme azonnal tudhatta, hogy kiborultak valahol az edények.

Imre este otthon újra:

- Adjátok vizet a lavórhoz.

Aztán nagyanya kezdte kérdezgetni őt:

- Mondd, Imruska, osztán sok gyerek van ott a lenföldeken?

- Hát vagyunk vagy nyolcvan-kilencvenen.

- Osztán hány évtől szedi az ispán a gyerekeket?

- Vannak ott olyan Lajos-formájúak is, hétévesek.

Nagyanya felénk pislantott jelentőségteljesen, majd így szólt Imréhez:

- Hát ha vannak olyanok is, akkor miért nem szerzed be az öcsédet meg a Gömör Lajost?

Imre nem szólt. De nagyanya tudta, hogy hol kell a bitangot kezelés alá venni:

- Hát látod, inkább te keresel az öcsédre, amikor az is kaparhatna még valamit?

Ez az érv hatott, mert hogy ő rám keressen, az ő szombati keresetéből rám is jusson egy korona is? Ha el tudta volna is viselni, sohasem felejtette volna el. És így szólt:

- Nem bánom, holnap reggel gyertek el ti is, majd beszéllek az ispán úrral.

Mi már félórával hamarabb készen voltunk, frissen, amikor őt a nagymama még mindig költögette. Aztán csak elkészült ő is, nagymama meg akkorra készen lett a tarisznyával, amit nekünk készített. Gömör Lajos is ott volt már tarisznyásan, izgalommal és komolyan. Amikor nagyanya a tarisznyát az Imre nyakába akarta akasztani, akkor csak azt mondta:

- Hát a taknyos mire való?

A taknyos én voltam. És akkor nagyanya hozzám fordult és így szólt:

- Vidd hát fiam a tarisznyát, mind a kettőtöké benne van.

A Vámhídnál már ott gyülekeztek a közelebb lakó gyerekek, nagy csapatban. Valóban voltak olyan magunkfajta robotosok is közöttük. Talán mi is belecsúszhatunk a bandába.

Kis idő múlva megérkezett az ispán és akkor Imre mindjárt oda ment hozzá:

- Ispán úr, vegye fel az öcsémet meg a barátját, ők is eljöttek.

- Hány évesek?

- Hat mult mind a kettő.

- Hát mit gondoltok, mi ez, óvoda vagy csecsemőotthon?

- Vannak itt már ilyenek, ilyen fiatalok.

- Nem bánom! De Juliska megszoztatod őket? - szólott egy jól megtermett lányra, aki a szólításra éppen úgy húzódott a többiek háta mögé, mint mi az Imre mögé.

- No hát, mi a nevetek?

Bediktáltuk nevünket és akkor az ispán odaszólt:

- Fél gyereknapszám.

Mi még annak is örültünk volna, ha ingyen felvesz, ha ott lehetünk a többiekkel.

Aztán elindultunk a lenföldekre. Azoknak már a fele el volt intézve. A len ki volt szaggatva, kévékbe volt kötözve, a kévék négyesével, ötösével, egymásnak voltak állogatva, nem voltak úgy keresztbe rakva, mint a learatott gabona.

Alig volt fél hét, amikor elértük a földeket. Szélrül beállottunk, az ispánnak már szólani sem kellett. Öt lensort fogott mindenki és ez alól nem volt kivétel. Nekünk is öt sor jutott, mint a többieknek.

De hogyan fogunk evvel megbirkózni?

Imréből itt bújt ki, hogy mégis testvér lakik benne. Maga mellé vett és az én öt soromból elvállalt egyet. Egyet meg a Sovány Pista fogott el, aki így szólt:

- Ne félj, nem lesz itt semmi baj.

Ugyanígy fogták közre a nagyobbak Gömör Lajost is, a Kosovics Eli meg a Grand Miso.

Aztán az ispán indított. Hangosan elkiáltotta magát:

- No gyerünk, hagy szóljon, hagy menjen, hagy szóljon, hagy menjen.

Erre nekilátott a csapat.

A len már száraz volt, ha feljebb markolta az ember, törött a szára, hát jól alul, a tövinél kellett megmarkolni. De a törött szárok fel-felszúrták a tenyerünket. A len meg tele volt gazzal, tövissel és szúrós mácsonyával. Ha lennel együtt markoltuk meg a gatz, tüske szúrt a tenyerünkbe. De meg az ispán is ott járt mögöttünk s ha gatz látott kitépve a lencsomókba, már szórta:

- Az Istenteket, levonom a béreteket!

Ha kikerültük a gatz és egy-két szál len maradt a gyom mellett, akkor is azt mondta:

- Az Istenteket, levonom a béreteket!

Hát vigyázni kellett erre a munkára mindenképpen.

11.

Az ispánnak egész nap be nem állott a szája. Hol káromkodott, szidott bennünket, ha gyomot vett észre a lenben, vagy ha elmaradt szálakat a gyomok között.

Kedvenc szokása volt észrevétlenül azok háta mögé lopózni, akik kényelmesen hajladoztak a len után és az ülepükre vágni:

- Hajolj sebesebben, az apád teremtésit.

De sokszor a gyerekek még úgy sem hajlottak, mert kínjukban az ülepüket fogták, ahová az ispán, az a majomképű odavágott és keservesen sírtak vagy nyögtek.

A többiek pedig nagyot röhögtek azokon. Nem, ebben a nagy gyerekbandában nem volt egy szemernyi összetartás. A város különböző utcáiból valók voltak. A legtöbbször mi sem ismertük, akik a vásártér peremén éltünk a Gázgyár szomszédságában.

Amikor megkezdődött a munka, akkor egy sorban álltunk a föld szélén. De csakhamar szétszakadozott a sor, mintha ellenség dúlta volna szét az egyenes arcvonalat. Mert voltak, akik az ispán kegyeit keresték és előreszaladtak. Amikor a frontunkat néhány lépéssel megelőzték, többször visszafordultak és gúnyosan néztek felénk, mintha mondták volna:

- No koszosok, ki a legény? - Vagy:

- No, gyertek utánunk, ha tudtok!

Ezek előlről hajtottak bennünket, az ispán meg hátulról szorított az elsők után. Aki elmaradt, annak a nevét beírta mindennap a kis könyvbe, később tudtuk meg, hogy mi célra cselekedte ezt. De csak az elmaradók neveit írta be. Az előreszaladók nevét nem jegyezte fel.

Az első reggeli órákban frissen ment a munka, de már kilenc felé fáradtunk a folytonos hajladozásban. Akkor egy pici pihenőt adtak, amikor a második fordulónál kiértünk arra az oldalra, ahol a kezdéskor tarisznyáinkat lehánytuk. Mi vásártérik együtt maradtunk és haraptunk az ételből annyit, amennyit früstökre beoszthattunk. Akkor mondom Gömör Lajosnak, aki mellettem feküdt:

- No Lajos, a Mica legeltetése könnyebb!

- Bizony könnyebb - és nézte Lajos az összeszurkált tenyerét.

- De azért nem jár napszám, kenyérpusztítók! - vágott közénk Imre. És odavágása tökéletes volt, igazság volt benne, ellenvetni semmit sem tudtunk reá.

Rövid pihenő után újra be a sorba. De kár volt pihenni, mert a hajladozás még nehezebben ment. Valahogyan azért délig elkínlódtunk.

Amikor már az árnyék rövidebb és rövidebb lett, majdnem úgy megkicsinyedett, mint egy lábunk között settenkedő kiskutya, akkor a banda bátrabb tagjai, akik a munkások és napszamosok pártján állottak és nem keresték az ispán kegyeit, mint azok, akik előreszaladtak, elkezdtek olyan hangokat hallatni, mint a bőrgyár vagy a lengyár dudája:

- Duuuuuuuuuuu...

A hangot mindig csak egy fújta.

Az ispán belefülelt a levegőbe, a gyárak felé fordította fejét, aztán óvatosan a banda irányába és felordított:

- Az apád hétszentségit, ne dudálj, te bitang!

A duda erre elhallgatott. De kisvártatva a sor másik végén kezdte rá ismét valaki:

- Duuuuuuuuuuuu...

Az ispán megint fülelt, ugyanúgy, mint előbb és megint káromkodott:

- Ne dudálj, te bitang, mert úgy s...be rúglak, hogy az anyádba repülsz vissza.

Ez mindennap így történt. Aztán egyszerre csak az egész had a gyárok felé fordult, amely irányból gyenge, majd egyre hatalmasabb bűgő hang jött felénk, az igazi:

- Duuuuuuuuuuu!

Ebbe a hangba több hang is belefűjt, a hangok egybeolvadtak és úgy jöttek felénk. Amikor oda értek, senki sem várt semmi parancsot az ispántól, hanem rohant az egész had a fák alá, ahol letarisznyáztunk a munka kezdetén.

Az egész határban az volt a közmegállapodás, hogy a déli munkaszünetet a gyárok dudája szerint veszik. Valamikor a déli harangszó volt ez a jel. Amikor az öreg féllábú Klemanovics, a harangozó meghúzta az Úrangyalához az öreg harangot, melyet még akkor öntöttek, amikor Újvár várát felépítették, akkor a széles határban a mezők munkásai megállottak, ebédeltek és lepihentek. Tudta ezt a Klemanovics és mondta is hajdan:

- Én vezénylek az egész határnak.

Az öreg harang hangját mindenütt hallották. Az volt a híre az öreg haragnak, hogy tiszta időben a hangja elszáll egészen Esztergomig. Itt a határban nagy, erős madárként repült, Köbölkút felett már úgy suhant, mint egy galamb, Esztergomba már méhecske zümmögésével érkezett, de megérkezett és leszállt a Bazilika kupolájára.

Aztán a háborúban elvitték az öregharangot, ágyúnak. Nagyanya könnyekkel szokta mesélni:

- Az egész város a Kossuth Lajos téren volt, amikor a harangot leszerelték. Nem volt olyan erős kötél, amin le lehetett volna engedni a toronyból. A szerelők kibontották a torony legfelső ablakát és az öregharangot letaszították. Félig bevágódott a földbe, amint leesett. Leesett és megrepedt.

Az új harang, amit közadakozásból utána öntöttek, már alig bírta meg a mi határunkat is.

És már Gug, vagy Tormás, vagy a Ragonya fölött úgy szállt, mint a zümmögő méhecske. Ekkor alakult ki, hogy a gyárok dudái adják a jelet a mezei munkásoknak is. Csak evvel volt egy baj. A bőrgyár dudája mindig néhány perccel később szólott, mint a többi. A dudákat a munkavezetők szólaltatták. Tizenkettő felé tartották az órát a kezükben. És amikor a kis-mutató meg a nagy egymást a tizenkettes fölött betakarta, meghúzták a gőzdudák fogantyúját. A bőrgyár órája mindig későbbben járt, mint a többi. És amikor a lengyár, meg a jéggyár, meg a vasúti műhely dudája egyszerre hozzánk ért és amikor erre a jelre az egész sereg futni kezdett a fák alá, ahol a tarisznányaink voltak, az ispán tehetetlenül ordította utánunk:

- Bitangok, a bőrgyár még nem dudált!

De nem hederített reá senki.

Az ebédnél mindenki külön bokrot keresett magának. Mi is félrehúzódtunk Imrével, csak Gömör Lajos volt velünk.

Ebéd után, ahogyan az ugyancsak ősi szokás volt, lefeküdtünk a fák alá a hűvösbe pihenni. Voltak azonban lányok és fiúk egyaránt, akik nem pihentek, játszottak, hancúroztak. Talán ez a legjobb kifejezés: fiatalkodtak.

Az ispánnak meleg ételt hoztak ki egy csézán. Tőlünk kissé messzebb, kényelmesen letelepedett egy árnyékos helyen és a kocsis megvárta, amíg ebédelt. Nem: amíg elköltötte az ebédet.

Az ebédszünetek fél kettőig tartottak.

De már egy óra tájban azt vettük észre, hogy magányos dudahangok szállnak felénk. Azonnal megalapítottuk, hogy ezek a dudahangok gyengék, nem gőztől és nem géptől valók. És ilyenkor a bátrabbak megszólaltak:

- Gyengén szól a dudája ispán úr! Talán gyenge volt az ebéd?

És ezekre a kiáltásokra a duda elhallgatott. Az ispán alvást színlelt a bokorban.

Amikor már érezte a sereg az ebédszünet végét, akkor már mindenki úgy ült, hogy arccal a gyárak felé fordult, pontosan hallja, ha megszólalnak a rézkürtök.

És érdekes volt, hogy az a duda szólalt meg legelőször, amelyik a legutolsó volt tizenkettőkor, a börgyár gőzsípja.

És amint a börgyár gőzsípja leadta a jelet, az ispán, mintha kígyó csípte volna, felugrott a bokorból és kiabálni kezdett:

- Munkára, munkára, bitangok, nem halljátok?!

- Ez csak a börgyáré - szóltak vissza a bátrabbak a bokrok közül.

- Ne pofázz, a Krisztusodat, te bitang - ordította a majomképű torkaszakadtából. Vagy:

- Fogd a pofád, te istentelen, mert hazazavarlak!

Megindult hát lassan a hadsereg, de mindenki úgy indult a tábla felé, hogy egy lépést előre, kettőt hátra tett meg.

Látta ezt az ispán és ordította:

- Úgy mentek, mintha jönnétek, szedjétek a lábatokat, mert rátok hanyok. - És az utolsó rá is vágott.

De itt mindenki utolsó volt, a kilencven főből álló hadat mégsem lehetett végigverni.

És mintha ki lett volna számítva, a sereg hátul a fák alul éppen akkorra ért a szaggatás frontjára, amikor a lengyár, a jéggyár és a vasúti javítóműhely dudája egyszerre megszólalt.

De, hogy odaért a csapat, abban egy ideig még nem volt köszönet. Mert, akik hátrább álltak, azok elfelejtették helyüket és olyan sorba kapaszkodtak, amelynek a munkása előbbre volt néhány méterrel vagy lépéssel, amikor délben letették a munkát. Tíz-tizenöt csoport is veszekedett, amíg az ispán szét nem választotta őket. Evvel is eltelt egy kicsi idő. Aztán felhangzott fulladva mögöttünk az ispán hangja:

- Hagy szóljon, hagy menjen, hagy szóljon, hagy menjen.

Amikor valakire a nagy szükség reá jött, annak engedélyt kellett kérnie az ispántól, hogy félre mehessen a szomszédos kukorica- vagy gabonatóblákba. Az ispán avval engedte el őket, hogy:

- Siess, te bitang, öt percet adok.

De lehet ilyesmit az óra szerint igazítani?

Persze, hogy nem lehet.

De az ispán nem ismerte be ezt. Kivette az óráját és ha letelt az engedélyezett idő, akkor már ordított a kukorica felé:

- Fejezd be, te bitang, mert levonom a béredből. Vagy:
- Meddig tart, te, ne küldjek egy ollót?

12.

De ezen a ponton, pont ezen, kétszer visszavertük a majomképűn az összes durvaságokat és sértéseket, mégpedig a saját fegyvereivel. Elsősorban is az ispán is ember volt, mint mi, ennek következtében neki is pontosan olyanok voltak a szükségletei, mint nekünk. Tehát ő is eltűnedezett a szomszédos táblákba. De a maga számára nem mért ki perceket. És az egész sereg feszülten figyelte ezeket az eseteket. Sokszor napokig azon járt a sereg esze, hogy az ebédhordó csészás kocssal össze kellene beszélni és valami szert kellene az ispán ebédjébe belecsempészni, hogy minél gyakrabban félrejárjon. De hiába a tervek, e tekintetben semmi sem sikerült.

Így hát maradtak azok az alkalmak, amelyeket az ispán természete, a maga rendje szerint, a mi kívánságainktól függetlenül szolgáltatott. Tehát az ispán éppen olyan normálisan tűnedezett el, mint mi. Amiként a mi eltűnésünket ő, az ő eltűnéseit mi tartottuk számon. És ilyenkor az egyik Hönig-utcai fiú százig számolt és ha az ispán még mindig guggolt, egy-egy hang torzítva egy kissé, hogy ne lehessen felismerni, elkiáltotta az ispán fegyvereit:

- Siess te bitang, fejezd be te bitang, mert levonom a béredből. - És:
- Meddig tart, te, ne küldjek ollót?

Mire az ispán dülva-fúlva visszajött, és feltette a kérdést:

- Ki volt az, aki kiabált?

Senki se szólt, mindenki ráhajolt a lenre és olyan szorgalmasan dolgozott, mintha mindenki első akart volna lenni. A stréberek ilyenkor bánták meg, hogy előreszaladtak, mert ők a kiáltozásokból és a pajzánkodásokból kimaradtak. Mert ha ők kiáltanak, amit szerettek volna, az ispán megállapíthatta volna, hogy honnan jön a hang, mivel húsz-huszonöt méterrel is előbbre voltak a sereg girbe-görbe frontjától.

A Grozoli, a bérlő néha-néha meglátogatott bennünket. És amikor kijött, ugyanazon a csészán, melyen az ispánnak az ebédet hordták, sohasem jött egyedül. Egyszer a lengyár igazgatóját hozta magával, de volt eset, amikor a leányait is. Legtöbbször a Birike jött ki vele. Amikor Birike érkezett, az ispán nyakát törve rohant a csészához, már a fele úton lekapta a kalapját és kiabálta, hogy:

- Kezeit csókolom, Birike...

Mire a cséza a táblához ért, az ispán már ott volt és segítette Birikét a csészából lefelé.

Elbűvöltek bennünket ezek a percek. Mindenki abbahagyta a munkát és nézte a csodálatos színjátékot. A Birike frissen, szagosan leszállt a csészából. Valóban szállt, mint egy csodálatos madár, miközben az ispán jobbát felajánlotta neki.

És megesett néha, hogy Birike egészen sorainkhoz jött és akkor ámultunk és bámultunk rá igazán.

Mert Birike mennyei szagokat árasztott a mezőn, ahol mi a magunk verejtékének a szagát és a velünk egy sorban dolgozó leányok hónaljának a júliusi szagát élveztük eddig, orrunk és tudónk nem kis tiltakozására.

De Birikét az orrunkkal követtük. Követtük és belélegeztük.

Ilyenkor hiába szólott az ispán reánk:

- Hagy szóljon, hagy menjen - a munka ment, csak akkor már, amikor az égi tünemény el-libegett a csézán.

Néha-néha az is megesett, hogy az elrobogó csézából felénk intett negédesen és kedvesen. Apja a lengyár igazgatójával merült el valaminek a megtárgyalásában.

Voltak közöttünk, akik önfeledten intettek utána az ő intésére, de ha ezt az ispán észrevette, ránk ordított:

- Hát neked int, te marha? mit hadonászol?

Ebből pedig kettőt lehetett kikövetkeztetni.

Az egyik, hogy az ispán nem is olyan ispánféle, hanem lehet intező, mert máskülönben a Birike csak nem integetne neki.

A másik meg az volt, hogy ez az ispán, legyen akárki, szerelmes a bérlő leányába, a Birikébe.

És az Isten útjai kiszámíthatatlanok. Kiszámíthatatlanok, mert a szerelem érzéseit küldte le a szőrösképű ispán szívébe Birike iránt, de nem az ispán szép szemeiért, hanem azért, hogy mi, kilencven párutcai, vágóhídi, szedreskertti és várostérszéli kölykök, megvegyünk rajta minden elégtételt kínoztatásunkért, gorombaságaiért és hajkurászásaiért.

Hát hogyan is történt ez?

Az ispán természete az Istentől származó szerelmi érzés mellett normálisan működött. Tehát, mialatt az ispán szerelmes volt, nem függesztette fel a természet az egyszerűbb és durvább életnyilvánulásokat a szerelemre vagy Birikére való tekintettel. Hanem rájöttek ilyenkor is a természet követelményei és törvényei, és egy délután, miután az ispán a noteszébe feljegyezte egyikünk nevét, amiért sokáig volt a táblában a félreeső helyen, egyszerre csak az ispán is, úgy mintha sétálna csak, észrevétlenül belevetette magát a mellettünk zöldellő kukorica-táblába. De mi észrevettük az eltávozást és tudtuk az okát.

De mit tesz a végzet és a bosszúállás?

Amikor az ispán eltűnt, pont akkor tűnt föl a cséza a bérlővel és Birike leányával, akin kék-pettyes babos szoknya, fehér blúz és nagy, napellenzős kalap volt, barna haja úgy omlott ki a kalap karimája alól, mint a meleg nap júliusban, délutáni napsütésben a határban. A csézában ezúttal is ott ült a lengyári igazgató. És már azon is örültünk, hogy az ispán nem látja ezt a tüneményes érkezést. De Birike nem örült ám ennek. Nem örült, hogy nincs ott a férfi, aki karját nyújtaná, amikor földre száll. Hát hol lehet a férfi, erre gondolt valószínűleg Birike, amikor kénytelen volt a kocsis segítségét elfogadni az ispáné helyett. S amint leszállt, láttuk, hogy nyugtalanul nézett körül, aztán akaratosan és idegesen elindult mifelénk a lentáblán. Amint odaér, a leghátul állóktól azt kérdezi:

- Mondják, kérem, hol az ispán úr?

- Nem tudjuk, kérem - felelték azok szemérmesen, miközben lesütötték a szemüket.

De Birike nagy ismerője volt az emberi léleknek és a lesütött szemekből a kelleténél többet olvashatott.

- De mondják meg, kérem, hol az ispán úr?

A kérdezettek azonban csak nem feleltek.

És ebből Birike még nagyobb gyanut fogott.

Aztán tovább jött a többiekhez, előbbre, ahol többen állottunk.

- Maguk se tudják, hol az ispán úr?

Itt is némaság volt a felelet.

De Birike idegesebb és nyugtalanabb lett.

- Mondják meg, kérem, fontos beszédem van vele!

Még mindig némaság a válasz. És Birike:

- Ha nem mondják meg, szólok az apukának és mind elkergeti magukat!

Hát ez az érv valahogyan hatott. Mert az egyik szedreskerti gyerek megszólalt:

- Mi arra láttuk menni a kukoricás felé!

- Mikor?

- Már van öt perce is, és még nem tért vissza.

- És egyedül ment? - kérdezte még Birike rosszat sejtve.

A legidősebb kamasz, a Zalezsák, aki megérezhette Birike lelkiállapotát, azt mondta:

- Mintha egyedül ment volna.

De Birike rácsapott:

- Mi az, hogy mintha? Vagy egyedül, vagy nem egyedül!

De erre már nem kapott választ. És akkor így szólt:

- No majd végire járok én ennek a dolognak. Merre ment?

Az egyik fiú a sok közül kinyújtotta a karját és mutatta az irányt, miközben azt mondta:

- Arra, kérem!

És Birike elindult abba az irányba. Ruganyos, energikus léptekkel ment. Mi minden lépését, amivel a kukoricást közelítette, a borzadály és vihogás olyan érzésével kísértük, amely az emberiséget elfogja majd az utolsó ítélet napján, amikor hegyek megindulnak, a gonoszok elpusztulnak és az igazak megigazulnak. Az ilyen majomképű ispánok pedig begazolnak.

És Birike alig tett néhány lépést a kukoricásba, mely kukoricás akkora volt, hogy félig a csipejéig már beérte őt, amikor hallatlan sikoly hagyta el torkát.

- Jaj!!!

És ki a kukoricásból, és rohant a cséza felé, ahol a papája és a lengyári igazgató már vártak reá.

El voltak merülve az üzleti tárgyalásokban és nem vették észre a leány állapotát.

Mi büvölettel néztük az ő rohanását és a gyengébb természetű leányok szeméből kicsordult egy-egy könnycsepp.

Az erősebb természetű kamaszoknak jutott figyelem az ispán iránt is. Amikor hazafelé mentünk, mesélték:

- Az semmi! De az ispánt láttátok volna! A kötözködésnél marokra kapta nadrágját, gatyáját és a kukoricásban úgy szaladt a Birike után.

Voltak, akik hallani vélték, hogy az ispán kiáltotta:

- Birike, pardon, Birike, jaj, bocsánat!

De Birike nem hallgatott rája és elszaladt.

Egy a bizonyos, hogy az ispán akkor délutántól fogva eltűnt. A majorból az öreg Paskát, a béresgazdát küldte ki ránk fölviigyázni. Mi gyorsabban dolgoztunk. És mire bejárt Budapest felől a hatórás gyors, amely nekünk a munka végét jelentette, több lent kiszaggattunk, mint akkor egész nap.

És akkor mindenki Birikére gondolt, vagy harminc leány és hatvan fiú. És van ennél nagyobb boldogság egy viruló fiatal szépség számára?

De egyfel többen gondoltunk akkor Birikére. Mert rágondolt az ispán is. De volt akkor nyomorultabb dolog ennél a Birike számára?

13.

Este a gyárak meg a vasút különböző ideig dolgoztak, ennél fogva dudáik nem szólaltak meg egy időben. Világos tehát, hogy este a munkát nem lehetett dudahangra befejezni. Harang nem szólt ilyentájt, csak este nyolckor. Az aratók sok esetben a nyolcórás harangszóig dolgoztak, vagy még ezen túl is. Önmagukat hajtották.

Ebben a helyzetben az lett a közmegegyezés, hogy valamelyik vonat után igazodik a munka, amely vagy indul, vagy érkezik az állomásra. Nálunk az ötös pesti személy, vagy a hatos gyors, vagy a félhatos komáromi személy volt a jel, amikor a munkát be lehetett fejezni.

A vonatok előbb sohasem érkeztek a kitűzött időnél. A javunkra tehát sohasem jelezheték a munka végét. Ellenben késni mindig késhettek. Ennek következtében a vonatok szerinti időszámítás mindig az ispán, illetve a bérlő javára dolgozott. Amennyit késett a vonat, annyit dolgoztunk túl a munkaidőn.

Amikor a csapat felszedte a tarisznyákat, csoportokba szakadozva elindultunk hazafelé. A csoportok versenyeztek a sietésben. A sietés rohanássá növekedett. Így egymást kergető rajokban értünk a Vámhídra és belevegyültünk a munkások csapataiba, akik éppen akkor jöttek ki a gyárakból, amelyek a folyó másik oldalán sorakoztak egymás mellett.

Az ispán néhányszor nem engedett bennünket szétszaladni a munka után. Ilyenkor azt mondta:

- Ma a major felé megyünk, nem az udvardi, hanem a besenyei úton. Egy se merjen elinalni, mert az szombaton nem kap fizetést.

- Mi lehet ez?

A választ csak később kaptuk meg.

Amint megyünk a major felé vezető úton, egy hatalmas táblához értünk. A tábla vöröshagymával volt beültetve. A fejek kövéren, vörösen félig kikandikáltak a földből, a száruk még zöld volt, bár már fonnyadozott. És amint elérjük a tábla sarkát, az ispán elkiáltja magát:

- No, bele a táblába, tapossátok meg ezt a hagymát, így ni!

És azzal beállott ő is a tábla szélibe és elkezdte taposni a hagyma zöld szárát.

A seregnek nem kellett több. Azt hittük, hogy az ispánt valami rombolási düh vezérli, amire ez a tömeggé változott csapat minden pillanatban készen állott. Belerohantunk a hagyma-táblába és gyúrtuk, tapostuk. Az ispán rikkantva biztatott:

- Gyúrad, gyúrad, hagy menjen, hagy szóljon!

A csapat, mint a jégverés, úgy pusztított végig a táblán. A száguldás után azt hittük, hogy most már iszkolhatunk hazafelé, de az ispán a tábla másik végén újra csatasorba állított bennünket és visszafelé indított:

- No, gyúrad csak még egy kicsit, gyúrad, gyúrad!

És mi végiggyúrtuk visszafelé is. Amikor kiértünk a tábla túlsó szélire, ott már csak azt kellett mondania még az ispánnak:

- No most utoljára, aztán haza!

Fele idő alatt szaladtunk végig a táblán és onnan haza. Az ispán megállt a tábla szélén és kajánul vigyorgott.

Akkor még nem tudtam, hogy a hagyma szárának a megtaposása a természetnél szükséges eljárás. Így az ispán ezt a munkát ingyenesen hajtatta végre a tizenöt holdas táblában.

Ingyenben? Az ám!

Amikor hazaértünk, Imre diadallal mondja:

- Szép hagymát hoztam magának nagymama! - és azzal gyönyörű szép fejeket szed ki a tarisznyából.

És én szégyelltem magamat, hogy nekem ez nem jutott eszembe és nem tettem legalább egy fej hagymát zsebre. Mert ennyit talán megért az én taposásom is.

Amint multak a napok felettünk, belejöttünk mi is a len szaggatásba. De azt hiszem, nem a munkateljesítmény növekedése szempontjából, hanem abból a szempontból, hogy hogyan kell a legnagyobb teljesítmény látszatát kelteni a legkisebb munkával. Ha elment mellőlünk az ispán, megálltunk és pihentettük és igazítottuk a gerincünket. Ehhez képest, ha a szeme ránk esett, dolgoztunk, mint a barmok. Mindent megtettünk, hogy a munkát később kezdjük és korábban fejezzük be. Mindent kieszeltünk, hogy a munka könnyebb vége essen a kezünkbe, mikor az ispán a boldogabb végít akarta megmarkoltatni velünk. Erőnk fele abban telt el, hogy harcoltunk az ispánnal, az ispán teljes erejét ránk fordította, hogy a kívánt lendületbe hozzon bennünket.

A tűző napban nem lehetett a munkát sokáig víz nélkül kibírni, ám a víz nyakló nélküli fogyasztása nem volt jó, mert a júliusi napban rettenetesen izzadt az ember.

A vizet egy-egy öntözőkannában hordták ketten a vasúti őrháztól, amely elég messze volt a lenföldekhez. Egyszer a vízhordó pár sokáig elmaradt vagy az ispán találta hosszúnak az utat. A vízhordókat éktelen káromkodások közepette leváltotta:

- A bitang pofátok teremtésit, úgy hoztátok azt a vizet, mintha a halált hoznátok, szedjétek a lábaitokat, mert úgy a s... - és elfulladt a hangja a méregtől, nem tudta befejezni. Aztán kifújva magát megszólalt:

- Többet nem ti mentek vízért.

És elkezdett új vízhordókat válogatni. Egyszerre csak a szeme megakadt rajtunk, a Gömör Lajoson meg rajtam:

- No, a ti munkátok úgysem ér sokat, vegyétek a kannát, de aztán szedjétek a lábatokat!

Mi nem bántuk, hogy a munkánkat leszólta, mert a vízfordás az olyan volt a lenszaggatáshoz képest, hogy az után szívesen kapott volna mindenki, még a nagyobbak is.

Vettük hát a kannát és iramodtunk az őrház kútjára. De csak addig mentünk sebesen, amíg a kukorica el nem takart. Akkor lassítottunk, hogy behozzuk a nagy sietséget.

Ebben a munkában nagy örömünk tellett. Menet és jövet leültünk, megnéztük élvezettel a vonatokat, amint jöttek, mentek. Az volt a legnagyobb öröm, ha akkor jött vonat, amikor mi éppen az őrház udvarán húztuk a vizet. Félelemmel és lelkesedéssel néztük a feszülő mozdonyt, amint hányta a füstöt meg a szikrát. Apa is ilyenén volt fűtő, csapott fel bennem egy diadalmas érzés. Aztán számoltuk az elcsattogó teherkocsikat, míg az utolsó is el nem szaladt, amelynek a fékházából a zárfékező nézett bele a határba. A Makk Feri apja is zárfékező volt.

De fel kellett ébredni a révületből, mert a vizet várták a táblában. Teleszívtuk magunkat az őrház kútján, aztán elindultunk a kannával visszafelé.

Amint kiértünk a kukoricás fedezékéből, gyorsítottuk lépteinket, mert az ispán ilyenkor már figyelt.

Akinek víz kellett, az hozzánk rohant. Egy ütött pléhbögréből szétmértük mindenkinek a maga porcióját. Egy bögrénél senki sem kaphatott többet. De így se volt elég végigítani a társaságot. Menni kellett újra a kútra. Másodszor aztán a sor másik végén kezdtük az itatást.

Így folyt a munka veszélytelenül a határban, legfeljebb az ispán kiabált, de már szinte fel sem vettük.

De azért veszélyek mindig, minden lépésben akadhatnak. Éppen ezért vigyázva kell járni a földeket, meggondolva lépni a barázdákban, hozzákomolyodni a határhoz, a munkához és nyugalommal végezni a feladatot.

Egyszer, hogy éppen megérkeztünk és mérjük a vizet, éppen Imre meg Sovány Pista ivott, amikor odaér a táblába a major gazdája, az öreg Paska és beszél valamit az ispánnal.

A csapat fele még verekedett a vizen, amit Gömör Lajos porciózott, amikor az ispán azt kiabálja:

- Hé, ki tud lóval kapálni?

- Lóval kapálni? Hát ilyesmit ki tudhatna?

- Igen, lókapával répát kapálni - mondja az ispán.

Hát ilyesmit még nem is láttunk, nemhogy tudnánk, hogyan megyen az?

Láttam, Imre összenéz Sovány Pistával, csak vágott egyet a szemük és egyszerre jelentkeznek:

- Mi tudunk lóval kapálni.

- Hát akkor a keze alá adom ezt a két bitangot, Paska bácsi, vigye őket. - És elindultak a major felé.

A szaggatás után az ispán újra odavitt bennünket a hagymatáblára. És amint gyúrjuk a táblát, hát Imre, meg a Pista, meg a Paska legidősebb fia ott mennek el mellettünk, büszkeségükben ránk sem néznek. Az Imre vezet egy lovat, a Pista egy olyan kis kerekeken guruló ekeféle szerszámot tart a két szarvánál fogva, a Paska fia pedig mellettük megy és egyenesen be a majorba.

Mire készen lettünk a gyúrással, Imréék is fordulnak ki a majorból.

- Hát hogy volt? - rohantuk meg őket a kérdésekkel.

- Kapáltunk, vagy csaraboltunk, ahogy az öreg Paska mondta.
 - Azzal az ekével kapáltatok?
 - Azzal bizony.
 - Hogyan?
 - Úgy, hogy a ló húzta, én vezettem, az eke a répasorok közé volt beállítva.
 - Én meg tartottam, hogy a sorbul ki ne forduljon - szólott Sovány Pista.
 - És a Paska fia?
 - Az meg felügyelt, hogy jól csináljuk-e. Először megmutatta, de aztán úgy ment, mint az öreg kapásoknak. Mondta is a Paska:
 - Ha megöregszetek, öreg kapások leszek.
- Nagyon, de nagyon irigyeltük őket. És izgalommal kérdeztük:
- Holnap is odamentek?
 - Oda hát.
 - Már reggel odamegyünk.
 - Minket nem vinnétek el?
 - Hát csak egy kapa van, ahhoz meg mi elegen vagyunk ketten.
- Így ballagtunk hazafelé. Ők ketten dicsőségesen, mi pedig sárgulva az irigységtől, mert már untuk az ispánt és untuk a hajladozást. Ezért a beosztásért még a vízfordást is odaadtuk volna a Gömör Lajossal, pedig az sokkal élvezetesebb volt a szaggatásnál.
- A Vámhídrul a Kórház-utcába fordultunk, ahol a csapat nagy része elkanyarodott a Szedres-kert, meg a Vágóhíd irányába, amikor Imre maga mellé intette a csapatot és a Pistátul azt kérdezte:
- Pista, elmondjuk nekik?
 - Hát ha nagyon szépen megkérnek.
 - No mit, mi, mondjátok már! - sürgettük őket.
- És Imre, miután jól kiélvezte a helyzetet, külön-külön vizsgálva meg a kíváncsiság nagyságát mindegyikünk arcán, s miután azt elég nagynak találta, ünnepélyesen így szólt:
- Hát, amint ott vezetjük a lovat, a Pista meg tartja a kapát, mit gondoltok, mit vet felszínre a kapa?
 - Aranyat - mondtuk többen.
 - Fenét!
 - Valamilyen állatot, vakondot, egeret!
 - Nem!
 - Valamilyen régi fegyvert!
 - No, majdnem eltaláltad. Majdnem fegyvert, de nem régit, nem a török időkből valót.
 - Hanem?
 - Hanem, egy gránátfejet.

- Ne mondd, gránátfejet?

- Bizony azt!

- Hogyan került az oda?

- Hát tizenkilencben, a harcokban.

Valóban más magyarázat nem is lehetett. Harcok voltak tavaly a határban a vörös katonák és a legionisták között. Puszkagolyót mi is találtunk szaggatás közben is.

- Aztán, mit csináltak?

- A Paska felvette, mert ő ment hátul. Aztán megpróbáltuk szétszedni, szétbontani a gyűrűjét. Paska ütögette a kapa szarvához, de csak nem akart szétválni.

- És aztán?

- A Paska eltette, hogy holnap megpróbáljuk szétszedni, én majd viszek ki szerszámokat - mondotta Sovány Pista.

Porosan, fáradtan érkeztünk haza. Otthon várt az udvar közepén a lavór tiszta vízzel. Megmosakodtunk. Vacsoráztunk és fekdüdtünk le, mire mamáék, apáék hazaértek, mi már mélyen aludtunk.

Másnap reggel Sovány Pista tarisznyájában ott voltak a szerszámok. Amint azonban kiértünk a hídhöz, az ispán nem indított bennünket a lenföldre felé, hanem levitt a híd egy száraz íve alá; a folyó csak a harmadik alatt folydogált szerényen és szegényesen. És ott félreállította Imrét meg Pistát és a következő tanításba kezdett:

- Bűdös taknyosok!

E pillanatban nem tudtuk, hogy kinek szól ez a megszólítás. Nekünk mindnyájunknak, vagy csak Pistának meg Imrének.

- Hát bűdös, szarházi taknyosok. Ha nekem munka közben találtok valamit, az Isteneteket, és azt felveszitek, mint ezek meg a Paska tegnap, hát én váglak benneteket ezer darabra, nem a gránát.

És láttam, hogy mindketten belefehérednek ebbe. Pista a tarisznyáját kézben tartotta, mert a szerszámok miatt a madzagja vágta a hátát, leejtette a tarisznyát, amelyben a szerszámok hidegen és vészesen összekoccantak.

- Mert mit csinált ez a három gazember?

Meredve, kövé váltan hallgattunk.

- Azt csinálta, hogy talált egy gránátfejet. És elkezdtek a bitangok a sarabolóhoz ütögetni. És mit csinált a gránát?

Itt többen Imréék felé néztek, ők mondanák meg, mit csinált, de az ispán folytatta:

- Akkor ennek a két bitangnak a szerencséjére nem robbant fel. De munka után az a marha Paska, hogy az Isten pofozza fel, ahol van, három majori gyerekkel kiment érte egy kalapáccsal. Elkezdtek ütögetni, kettőnek elvitte a féllábát, a Paskát meg agyonvágta. Mehetek vasárnap a temetésére.

Dermedten álltunk ott, az ispán pedig a dermedtségünk csúcsára hágva, így tanított bennünket:

- Hát látjátok, látjátok ti..., ti... ebellette bitangjai? Még jó, hogy nem a lenföldön történt ez veletek. Mert akkor az én nyakamban maradt volna a felelősség. Munkára bitangok!

14.

A borzalomtól, a félelemtől dideregve vonultunk akkor munkába, összekoccant a fogunk.

Imre még olyan volt, mint a fal, a vér lefolyt a fejéből és szédülés kerülgette. Az utolsó házhoz bement vizet inni. Némán vártunk rá. A Sovány Pista meg mintha tüskébe lépett volna, valahányszor a szerszámok a tarisznyában összekoccantak. Amikor aztán összeszedték valahogyan magukat, hozzáfogtak, hogy megeskessenek bennünket. A Sovány Pista arra, hogy senkinek sem mondjuk meg, hogy szerszámok vannak a tarisznyájában.

- Esküdjetek meg, hogy nem szóltok senkinek!

- Isten bizony, Isten bizony, nem szólunk!

Amikor a Pista kivette az esküt, akkor Imre következett:

- Esküdjetek meg hogy nem szóltok otthon, hogy mi is szét akartuk szedni a gránátfejet.

- Isten bizony, senkinek sem szólunk.

A Gömör Lajostól külön is kivette Imre az esküt, mert a szomszédunkban lakott, tehát tőle fenyegetett leginkább a veszély:

- Lajos, mondd, hogy Istenbizony!

- Istenbizony, én se szólok.

A többiek is csendben, elgondolkozva vonultak ott csapatokba szakadozva.

A munka is némán kezdődött. Elértük már a kilenc órát is és nem akadt senki, aki elődolgozta volna magát a lenben. Mindenki igyekezett frontot tartani, senki sem mert a többiek-től elszakadni. És amit találtunk szagatás közben, azt vittük az ispánhoz. Vittünk üres patrónt, vittünk puskagolyót és kérdeztük:

- Ez nem robban, ez nem robban?

Az ispán egy ideig türelemmel válaszolt:

- Nem, ez se, ez se robban! - És elhajította a patrónokat és a golyókat a mezőn.

Dél felé már idegesebb lett. Amikor valaki újra egy puskagolyót vitt hozzá, rátámadt:

- Mondtam, te marha, hogy ez nem robban!

- Hátha dum-dum golyó - kérdezte a golyó találója.

- Marhák, hát nem tudjátok, hogy a dum-dum akkor robban, amint becsapódik?

- Tudtuk, csak elfelejtettük - válaszoltak többen.

- Ne pofázzatok, hanem dolgozzatok. Hagy szóljon, hagy menjen!

Délben már feloldódott valamiképpen a rémület. Még ebédeltünk, amikor a Kosovics Elemér, a fene tudja honnan, az árokbul, egy olyan éjjeli-forma lyukas edényre tett szert. Háta mögött tartotta és miután azt kérdezte:

- Ez se robban? - előrántotta a kért orra alá tartva az éjjeli edényt.

Lett nagy röhögés, viháncolás, pajzánkodás.

- Az akkor robban, ha belecsinálsz! - válaszolták Elemérnek, ő pedig végigjárta az összes csoportokat az edénnyel. Eközben közel ért ahhoz a bokorhoz, ahol az ispán várta az ebédet és meghallotta, mikor Elemér itt is megkérdezte:

- Ez se robban?

Az ispán azt hitte, hogy ez a kérdés neki szól, felkelt ültéből s amikor meglátta Eleméernél az éjjelit, éktelen haragra gerjedt:

- Majd szétrobbansz te, te pimasz, ha a lábamnak nekiszaladsz.

Elemér próbálta menteni magát:

- Nem az ispán úrtól kérdeztem, hanem a Zalezsáktul.

- Hát akkor is szétrobbansz, ha nem dobod el azt a serblit.

Elemér messzire elhajította az ócskaságot és visszasomfordált hozzánk.

Hanem az ebédidő közepe táján újra felcsapott a borzalom nemcsak köztünk, hanem az egész határban.

Lassan, mint a halálos bűn, vagy mint a fekete kárhozat, vagy mint a kínszenvedés, feltűnt a határban a major felé vezető úton a fekete hullaszállító kocsis. És ment, nem ment, hanem vonult végig a határon, olyan lassan, mint amikor valaki úgy mond beszédet, hogy külön ejt ki minden szót vagy szótagot. S messziről nem lehetett látni, hogy ki hajtja a kocsit, mert a kocsis felett egy kis deszkasílt volt, amely felülről és két oldalt a kocsist eltakarta. Hát a rémületben nem kellett sok képzelőerő, hogy magát a halált képzeljük oda a kocsis helyére, vagy a kocsis mellé. Olyan rémes volt, bár magától értetődő, amikor valaki hangosan is kifejezte ennek értelmét:

- Megy a hullakocsi a Paskáért.

Az ispán nem lett volna ispán, ha ki nem használta volna a helyzetet:

- Látjátok, látjátok, ti fertelmes gazemberek?

És a fertelmes gazemberek közül többen is látni akarták. Mert amikor befordult a kocsis a majorba, a kukoricák fedezete mellett elrohantak, hogy lássák a berakodást. Különben is félkettőig volt még egy félórányi idő.

S valamivel félkettő előtt már jött is a kocsis visszafelé. S amerre elment, megállott a munka a határban. A kaszások abbahagyták az aratást, a szedők a hajladozást. A kaszások levették a kalapjukat, a szedők hányták a keresztet. Nálunk is a lányok vetették a keresztet, a fiúk némán nézték a kocsis vonulását, melyben bent feküdt a Paska fia.

Milyen állapotban?

Erről a „fertelmes gazemberek” hozták a hírt, akik beszaladtak a majorba. De a kettő közül az egyik, mert másik hányást kapott nyomban, amint Paskát a színben, ahol egy lepedőre össze volt szedve, megpillantotta. És az erősebb természetű ezeket mondta:

- A feje ép volt, csak borzalmas kínokba torzult az arca. Ellenben a belei úgy lógtak szerte széjjel, mint amikor ölésnél a böllér a disznó hasát fordítja ki. - Lányok a borzadálytól holtta válva és visítva, hogy „ujj Istenem, ujj Istenem” - elrohantak.

- És a kezei, meg a lábai?

- A bal keze az ép volt. A jobb keze nem volt sehol. A lábai meg darabokból voltak összerakva a hasa alatt.

Jó, hogy szólott a duda. A bőrgyár dudája szólott, de senki se várta be a többi hangját, mindenki ment és állott a táblába.

Amikor a kocsis már vagy egy kilométerre vagy kettőre lehetett a majortól, egy asszonyka rohant utána és sírását és jajgatását egészen hozzánk lehetett hallani:

- Jaj, édes fiam, hozzátok vissza a fiam, adjátok vissza a fiam!

Kisvártatva láttuk, hogy a Paska is, az öreg béresgazda is rohan a felesége után és kiáltja:

- Asszony, Juliska, várjál, ne szaladj!

De az asszony, hallotta vagy nem hallotta az ura szavát, csak rohant.

Akkor az öreg Paska odakiáltott az aratókhoz, akik éppen megmerevedve néztek a kocsi után:

- Jaj, emberek, állítsátok meg a feleségem!... ne szaladj, édes Julisom!

A marokszedő asszonyok fogták le az öregasszonyt. Vigasztalták, kendőjükkel az arcát, szemit törülgették, korsóbul vizet adtak neki, mert roskadozott. Leültették egy fa tövébe, hogy megnyugodjon. Aztán úgy vitték vissza, mint egy gyereket. Meg-meg kellett állni vele, mert lépésenkint rogyadozott.

Az öreg Paska tíz-húsz lépésnyire el-elmaradozva, ugyancsak rogyadozva ment utána, zsebkendővel a szemeit törölgette. Jó messziről is látni lehetett, hogy görbébb az öreg háta és nagy időt öregedett hozzá a tegnapi hatvan esztendejéhez.

Hát ezt nem lehetett kibírni könnyek nélkül. A lányok pedig úgy zokogtak! A határ sírással telt meg és ezt még az ispán is tűrte. A tábla széliben állott, nekitámaszkodott egy fának és öklével verte a fejét. Kire gondolt akkor ez az ember?

Ahogy ott állottam a síró, zokogó határban, amint nekem is peregtek a könnyeim, szinte természetesnek tűnt volna fel, hogy a nagymama a város felől, vagy a mama a Ragonya felől, szívével megérzi, hogy milyen veszélyek között élünk mi, holott úgy tűnik fel, hogy körülöttünk minden el van rendezve. Dolgozunk gyerekeinkkel és fizetést kapunk majd vasárnap reggel, mint a nagyok. Oly természetes lett volna, ha rohanva megjelennek; egyik vagy a másik, vagy egyszerre mindketten és az ölükbe ragadnak.

De nem ragadtak ölükbe, hanem a határba beragasztott mindenkit akkor a nyomorúság és szomorúság.

Amikor az ötös személy végigvonult a határon, ez is olyan volt, mint a Paska után szálló keserves anyai sóhajtás.

A munka végeztével akkor senki sem rohant.

Együtt maradtunk, amíg csak lehetett, amíg az újvári utcák szét nem szortíroztak bennünket.

A szomorúságot hazamenet az mérte, hogy akik a majorba Paskát nézni beszaladtak, azok is hallgattak, nem legénykedtek a borzalommal, amelynek tanúi voltak.

Amint befordultunk a Vámhídról a Kórház-utcába, a kórház bejáratánál ott volt az egész utca, mert Paskát idehozták, hogy a hullaházban valahogyan emberi formába rakják, mielőtt az Isten elé áll.

Az utca csoportokba verődve beszélte a tragédiát. Mindenki tudott hozzátenni valamit.

Megállott a csapatunk egy-egy kupaktanácsnál és hallgattuk:

- Hát, mire reggelre megtalálták Paskát, már rókák rohantak szerteséjjel róla a határba.

- Persze, a beleit is azok dúlták szét.

- Úgy kellett összegereblyézni a beleit.

Hallgattunk és nem szóltunk közbe, hogy mi jobban tudjuk, hisz ott voltunk, vagy onnan jövünk.

Nem szóltunk, senki sem szólott közülünk.

Ez volt első megtartása az Imrének és Pistának tett eskünknek.

15.

És amint mentünk hazafelé azon a késő délutánon, amikor Paskát a hullaházba szállították, megkockáztattam:

- Jó volna a Micának vinni valamit.

Erre Sovány Pista is szólott:

- Én is pont arra gondoltam, hogy a Zsuzsinak is jó volna egy nyaláb füvet szedni.

Hát igen. A Micáról, a Zsuzsiról egészen megfélekedtünk ezekben a napokban. Elmúlt talán a szerelem irántuk?

Nem, nem hinném!

Vagy a kenyérkereseti gondok terelték más irányba figyelmünket és kötötték le erőinket?

Ez túl nagy és komoly magyarázat lett volna ahhoz az egyhetes munkához. Azok között az események között mi csak másodrendű tényezők voltunk akkor. Ránkjöttek az erők és az események, és mi legfeljebb annyit tehattünk, hogy az események irányába hajlottunk, amint a vízinövény egy pillanatig se gondol arra a folyó ágyában, hogy a folyással szembeálljon, hanem belesímul a folyó sodrába. Nekünk már az is nagy erőnkbe tellett és szép teljesítmény volt, hogy a sodorba belehajoljunk és belesímuljunk. Mert lett volna erőnk szembezállni az ispánnal? Vagy Paska miért nem volt erősebb a gránátnál, amely széttépte őt?

De most a Paska tragédiája a sodorból kivetett a partra bennünket.

És ekkor éreztük a nagy különbséget a hét eleje és a hét vége között.

Mert íme: a hét elején még a Zsuzsit kereszteltük, egy hét múlva a Mica is, a Zsuzsi is szomorúkodhattak utánunk.

A Mica be volt csukva a baromfiudvarban a tyúkok, kakasok közé, tehát alacsony társaságban élt. Apa azonban mindig gondolt reá. Mert a határból sohasem jött haza úgy, hogy ne hozott volna a hóna alatt egy-egy csomó füvet, lóherét, vagy lucernát. Szedjünk tehát mi is nekik valamit a malomnál.

És elhagyva a kórház hosszú frontját, átcsaptunk a Kapisztóry-téren, átmenetünk a Nyitra egyik ágán, amelyet Újnyitrának neveztek. A malmot hajtotta ez az ág és a hídon túl, ahol már a földek következtek, a parton szép selymes füvet találtunk. Valahányan voltunk, nekiestünk a szedésnek. És a Kosovics indítványára két egyforma csomóba osztottuk a füvet:

- Egyik a Micáé, másik a Zsuzsié.

A Mica ránk mekegett, amint benyitottunk a kapun és felágaskodva nézett át a kerítésen. Amikor a zöld füvet meglátta a hónunk alatt, az étvágy finom nedvei levedzettek az orrán, ajkán.

Otthon nagymama újságolta:

- Mára nagy sérelem érte a Micát.

- Milyen sérelem? Milyen, nagymama?

- Hát a szegény sokat mekegett itt elhagyatottságában. Amióta elmentetek, ellepte a szomorúság. Nem vihetnétek magatokkal fél gyereknapszámra az ispánhoz?

- Nagyanya, hát ez a sérelem?

- Nem, nem ez, nem is erről akarok beszélni.

- Hanem mirül, mondhatná már!
- Azt gondoltam, hogy megbeszélem valamelyik tehénpásztorral a dolgot, hogy becsapjuk a csapatába a tehenek közé minden reggel. Este meg visszahozza.
- Kivel beszélt?
- Beszéltem vagy hárommal is.
- ???
- A Sátek azt mondta, hogy csak nem csúfíja vele a gulyát.
- A Sátek, az a hrapuny, az örülhetne, ha a kicsi Mica egyet rábogyózik - méltatlankodott Imre. Aztán:
- Hallod a Sáteket, Lajkó? - kérdezte Imre.
- Hallom, hallom. De mit mondtak a többiek?
- A Mezey-gyerek, aki a Mária-utca nagygazdáinak a jószágát legelteti, a pohos Liszy Lajosnéét, meg a Benczéét meg a Domanizsáét, azt mondta:
- Borbála néni, a gazdák nem fizetnék ki Mindenszentekre a komenciót, ha megtudnák, hogy kecske is van a csordában, méghozzá a maguké.
- No, ez már nagyobb sértés, mint a Sáteké, ez már vért kíván - vágta ki Imre és így folytatta:
- Az lehet, hogy nem kapná meg a komenciót, mert hogy apa a Bencze fiát szájon vágta, meg hogy én kibabráltam vele, amikor megvittem neki a hírt.
- No most már kíváncsi vagyok a harmadikra.
- Hej, a harmadik, az sértette meg a Micát meg minket a legjobban.
- Mit mondott?
- Az azt mondta, hogy csak kókusok tehenével nem ékteleníti el a csordát.
- Kókusok tehenivel?
- Igen, mert a kecskéket a szegény ember tehénkéjének hívják - magyarázta a sértést nagyanya.
- Ki volt ez a sértegető?
- A Bizik-gyerek, akit ti csillagvizsgálónak csúfoltok. - Azért volt a Bizik csúfneve „csillagvizsgáló”, mert valami szemhiba folytán akkor is, ha vízszintesen akart nézni, felfelé kellett tartania a fejét, mintha az égboltot vizsgálná. Épp olyan szegények voltak, mint mi, de milyen gazdaöntudatot vett fel, amint a gazdák teheneit őrizte. No, megállj, Bizik, ezért majd még számolunk!

Szombat este volt és ezért többféle izgalomban éltünk s ezek egy kicsit feledtették velünk a sértéseket a Micával kapcsolatban. Az első, boldog izgalom az volt, hogy holnap vasárnap és nem kell munkába menni.

- Végre pihenhetünk - mondtuk Imrével, de úgy, hogy Mariska meg ne hallja, mert bizonyosan odaszólt volna:
- No, nagylegények, aztán miben fáradtatok el, a gazemberkedésben? És én nem fáradtam el itthon a házimunkában? Mi?

S való igaz, mert nagymama mozgása már lassú, fáradt, öreges. Az egész dologban az volt az izgalmas, hogy mi holnap mégis kapunk valami napszámot, ő pedig, Mariska, nem. Ez izgatta őt is láthatóan, érezhetően. Éppen ezért Imrével elhatároztuk, hogy a holnapi fizetésből majd

adunk neki valami méltányos összeget, amiért egész héten „főzött ránk”. Igen, a nagyanya kezeivel leginkább, de azért igazságos, hogy ő is részesedjék a keresetben.

Másnap mi is „kimosakodtunk” és „kiöltözködtünk”.

Mit jelentett ez a kimosakodás és kiöltözés?

Jelentette elsősorban azt, hogy szent nap van, mert pihenő nap van, vasárnap van. Jelentette azt, hogy akik egész héten át dolgoztak, azoknak jogos a pihenés. Jelentette továbbá azt, hogy akik egész héten át piszokkal, izzadsággal és szomorúsággal maratták bőrüket és lelküket, azok most kimossák a port a bőrükből és a szenvedést - ha lehet - a lelkükből. S mindehhez kellett a külsőség, a kiöltözés, a tiszta ruha: alsó és felső. A tiszta alsóruha, vagyis az ing és a gatyá friss szagú simogatásában diadallal létezett a test, s a vasárnapi hangulatban diadallal szállt a lélek a jövő felé, az élet felé.

S ebben a hangulatban vártuk a fizetést a bérlő udvarán. Az udvar felső részén az emberek, apák, bátyák, tőlük távolabb az asszonyok és a nagyobb lányok. Az udvar alsó részén pedig mi, a lenszaggató csapat.

Az öregek nyugodtan álltak és tempósan beszélgettek és pipáztak. Mi csoportokban vagy álltunk, beszélgettünk, mint az öregek, de voltak, akik viháncoltak, játszottak. Egy-egy belső cseléd ráförmedt ezekre a csoportokra, amint végigment az udvaron.

A fizetés ideje nagyon nehezen következett el, holott azt mondták, legyünk ott jókor.

Végre úgy tizenegy óra felé megjelent az ispán és elkezdődött a fizetés. Előbb az embereket fizették ki, aztán következünk mi. Az emberek, akik között egyikünk-másikunk apja is ott volt, akkorra gyorsan elszéledtek. Az ispán rögtön azzal kezdte, hogy:

- Ugyebár mindnyájunkat porig sújtott a szomorúság a fölött, ami Paskával történt.

Hogyne vert volna le porig mindenkit. Amint szóba hozta, néma csendbe merevedtünk s a leányok szeméből lassan, egyenletesen kifakadt egy-egy könnycsepp.

Az ispán várt a némaságban egy kis ideig, aztán így folytatta:

- Hát látom, hogy mindenki igazat ad nekem. Hát hogyha mindenkit porig levert a szomorúság és a gyász, akkor ezt kifejezésre is kell juttatni. Ennek pedig csak egy módja van. A csapat nevében rendeltem egy koszorút kilencven koronáért. Ezért pedig mindenkitől levontam egy koronát.

Esett le az állunk!!

Egy koronát, összesen pedig kilencvenet? Kilencvenet egy koszorúra? Hát hisz a leányok úgyis beszéltek, hogy a legszebb virágokat szedik le a Paska koporsójára, mégpedig ingyen. Kilencven koronáért össze lehet különben vásárolni minden virágot a kertekben. De hát Isten neki, legyen úgy.

Aztán a nevünket olvasták és bemondták, mennyit kapunk. A fizetés majdnem mindenkinél kevesebb volt, mint amiben előre megalkudtunk. Minden kis semmiségért egy-egy koronát levontak a fizetésből. Például, amikor a Kosovics Elemérhez ér az ispán:

- Kosovicsnak jár 96 korona, 1 korona a koszorúra, 1 korona levonás, mert a serblit mutogatta.

Amikor Imre nevéhez ért:

- A járandóság 96 korona, 1 korona a koszorúra, 1 korona levonás, mivel a gránátot nem dobták a fenébe, mikor megtalálták.

Ugyanígy Sovány Pista fizetéséből is levont 2 koronát. Izgalommal vártuk Gömör Lajossal a mi sorsunkat. Végre:

- Gömör Lajos 48 korona, 2 korona levonással, mert az utolsó napon vizet hordott!

No a keservit, hát ez kibánt velünk. Nem volt egyetlen elégedett gyerekmunkás sem, de csak morgott, füstölgött a „tömeg”. Senki se mert szólani. Az ispán mellett fizetés közben ott állott jobbrul, balrul egy-egy kocsis, mint testőrök. A tömeg pedig oszladozni kezdett, akik megkapták pénzüket, azok elszéledtek. A távozó csoportok reménytelen terveket szőttek, hogy hogyan kellene kibánni az ispánnal.

Amikor a vége felé a tömeg jócskán megfogyatkozott, a kocsisok is otthagyták az ispánt. Akkor Kosovics Eli azt kérdezte az ispántul:

- Hétfőn menjünk újra munkába?

- Persze, hogy gyertek, édes fiam.

- Frászt a hasadba - szaladt ki a számon röviden és hirtelen. Az ispán erre a kocsisok után kezdett kiabálni. Természetesen azt én nem vártam meg, amíg a lapaj fogdmegek előkerülnek. Elszaladtam, csak egyszer néztem hátra s akkor azt láttam, hogy az egész vásártérszéli csapat, Imre, Pista, Eli, mind szaladnak és az ispán lehetetlenül toporzékol. És amikor beérnek, a Pista azt mondja:

- Jól megmondtad a pizsoknak, Lajkó! - Én meg olyanokat lélegeztem, hogy a gombok pattogtak az ingemen. (Igaz, hogy könnyen, mert Mariska szokta felvarrni és a varrással mindig sietett.) Amint Imrével megállapodtunk, Mariskának adtunk, amiért főzött ránk: én öt koronát, Imre hatot adott le a keresetéből.

Paskát délután háromkor temették. A csapat nagyrésze ott volt a kórházi hullaháznál. De alig mozdult a bánatunk és alig adtuk első jeleit az őszinte szomorkodásnak, egyszerre csak valaki azt mondja:

- Hát hol a koszorú, amit a mi nevünkben rendelt az ispán kilencven koronáért?

- Igen ám, hol a koszorú? Már majdnem elfelejtettük.

És ettől a pillanattól kezdve folyton lestük, jön-e, hozza-e valaki a mi koszorúkat? De a koszorút nem hozta senki. Az ispán se volt sehol, sem a hullaháznál, sem a temetőben. Mi pedig az egész idő alatt másra sem gondoltunk, csak a koszorúra, amely nem akart megérkezni. A sírásók immár a sírt is földombolták. A rokonok már az öreg Paskánét is elvitték, mi még mindig vártuk, hogy talán megérkezik a koszorú. Aztán a várakozás közepette valaki észbekapott.

- Hát várunk, mi marhák? Nem ismerhettük ki eléggé az ispánt?

Akkor aztán elindultunk hazafelé a hosszú Nyitrai-úton. Paskát már az új temetőbe vitték, amely túl volt a pozsonyi vasúti töltésen, ennél fogva az új temetőbe a Piritó mellett kellett jönni, menni.

Az ispán gazsága nem ment ki a fejemből.

Amikor a bányadt, leáldozó napban a Piritó felé pillantottam, az ispánról füstölgvén, fájdalom, tehetetlen harag gomolygott szívemben, lelkemben, mint ősszel a szálló köd. Ebből a gomolygó ködből lassan-lassan szilárd gondolatok kezdtek az ispánnal kapcsolatban kibontakozni:

*Haljál hamvadban,
Égjél holtadban,
Bolyongj a határban,
Lakjál a zsembékban,
A Piritóban!*

És ahogyan mindez kiformalódott a Piritó felé pillantgatván, mint a fészekre tartó madár, megkönnyebbülve szálltam hazafelé.

16.

Amint hazaértünk, apáék is éppen akkor szálltak le a Majzon kocsijáru a ház előtt. Vasárnap estére ők is végeztek a Majzon gabonájával. Ezúttal nem a kocsis hozta őket, hanem maga az öreg Majzon. Ekkor láttam őt egészen közélül. Magosan és hatalmasan ült az ülésen. Vállas, csontos ember volt, orra hajlott, szemei üregesen ültek az arcában, őszes szürke bajsza kétfelé dúsán eresztett és talán a fülére is rá lehetett volna csavarni. Amint odaértünk és köszöntünk, azt kérdezte apától:

- To su tvoje deti, Imre? (A te gyerekeid, Imre?)
- Moje, Stefan bácsi. (Enyém, István bácsi.)
- No dobri chleba zsranci. (No jó kenyérpusztítók.)
- To su, veru. (Bizony azok.)

Mi kenyérpusztítók? Hisz mi is dolgoztunk, mi is kerestünk, a fizetés itt van a zsebünkben. Igaz, nem sok, de éppen elég ahhoz, hogy ne mondhassák ránk, hogy kenyérpusztítók. Mert ha minden pénzünkön kenyeret vennénk, akkor bizony annyit hozhatnánk a Kavka péktől, hogy ránk száradna. És ki is vágta:

- Én nem vagyok kenyérpusztító, István bácsi!
- Pocsujes, Imre, zse on uzs nieje chlebazsraneč. (Hallod, Imre, hogy ő már nem kenyérpusztító.)
- Veru uzs pracoval u Grozoliho. (Bizony, már dolgozott a Grozolinál.)
- Pracoval, a cso? (Dolgozott és mit?)
- Na lenovisty. (A lenföldeken.)
- No, a kolko si vydelal? (No és mennyit kerestél?)

Mondom, hogy negyvennyolc koronát.

- Styridsatyosem korun, no to je pekny plat! (Negyvennyolc koronát, hát ez szép fizetés.) - És még azt kérdezte:
- A cso robis s tolko penázi? (És mit csinálsz annyi pénzzel?) - Apa felelt helyettem:
- Ide do skoly, a dobry to bude, na knizsky. (Iskolába megy és jó lesz könyvekre.)
- No pocsuj, len pocsuj, este ani do skoly nechodi, a uzs pracuje. (No halld csak, halld csak, még iskolába se jár s már dolgozik.)

Látszott rajta, hogy gondolkodik, csak nem szólott semmit. Közben apáék is leszédtek a szerzőszámokat, meg a cíkmókokat, meg egy nyaláb lóherét a Micának és akkor apa azt mondta még:

- No s Bohom, Stefan bácsi! (No, Isten áldja, István bácsi!) - És István bácsi mintha felrezzent volna ott az ülésen a gondolataiból, azt mondta:

- No s Bohom, Imre, s Bohom, Mariska, a potom pridetye aj na masinu, ako sme sa dohodli (Hát, Isten veled, Imre, Isten veled, Mariska, aztán gyüttök masinázni is, ahogyan megegyeztünk)?!

Avval a lovak közé csapott és irányt vettek a Tót-utca felé.

Akkor aztán otthon sorra került minden, minden részletet újra és újra átbeszéltünk. A konyhát és a szobát olyan hangulat töltötte el, mint amikor hosszú vándorlás után hazaérkeznek a vándorok. Az estében a petróleumlámpa úgy világított, mint a testvéri szeretet, szépen, egyenletesen. Apa, mama megelégedett fáradtsággal ültek, ölbejtett kezekkel, de olyan örömmel, mint amikor meleg vízbe ereszkedik az ember a teknőbe vagy dézsába, a karácsonyi vagy húsvéti nagy fürdés és fürösztesek idején. A tűz úgy lobogott, mint a visszaemlékezés valami nagy harcra, küzdelemre, amely már messze van, mert már vége van. Mariska krumplit hámozott, megmosta három vízben, ezalatt nagyanya egy hatalmas lábosban, melyből hat ember vacsoráját ki tudta porciózni, elkészítette a paprikás krumpli alapozását, hagymával, paprikával, kevés zsírral. S a szaga, amit azóta se sikerült felfedeznem egyetlen konyha tájkán sem, a szaga lassan fölkel, mint az ébredő kutya és mindnyájunkat körülszimatolt. De a gyomrunkat is, a gyomrunkat is kutyához, mégpedig vakkantó kutyához lehetett akkor hasonlítani. Én azonban úgy egész magamat inkább hasonlítottam volna küldött farkashoz, mert már a paprikáskrumpli nem is korgást, vagy áhítóaszt támasztott bennem, hanem dühös csattogását fogaimnak. Meg is kérdeztem a Mariskától:

- Mariska, láttál te már kisharkast?

- Nem láttam, mért te már talán láttál?

- Láthatsz te is, ha rám nézel. És ha nem siettek, akkor lekapom a tűzről a lábost és kiszaladok vele a kert végibe.

- Csak ne sietess te senkit. Azt hiszed, hogy ha adtál öt koronát, akkor már parancsolgathatsz?

- Milyen öt koronát? - rezzent fel mama. A nagyanya beszélte el, hogy fizetést adtunk a Mariskának.

- Nézd csak, nézd csak - gondolkodott és révedezett mama mosolyogva, apa szeme is huncutul szaladozott rajtunk.

- Adtunk, de már jövő héten nem adunk - toppant be Imre, aki ezalatt a Micával volt elfoglalva.

- Akkor nem is dolgozok rátok! - vágta ki a Mariska.

- Csinálj, amit akarsz, de holnap már nem megyünk munkába!

- Bizony nem - sorakoztam fel Imre mellé -, mert csalóknak és tolvajoknak nem dolgozunk.

- Nem dolgoztok? - felelt vissza Mariska -, itthon fogtok gazemberkedni?

- Hát pedig, ha megpukkadsz is, csalónak nem dolgozok - keltem vele viadalra, miközben ők Imrével nyelvük öltögetésével váltottak egy-két testvéri üzenetet.

- Mi történt, hogy holnap már nem akartok kimenni? - kérdezte apa.

Erre mi elmondtuk a levonásokat, meg a koszorú dolgát.

- Hát még mindig így kibabrálnak a gyerekmunkásokkal, azt a boldogságos keservit ennek a világnak! Én is így voltam, emlékszik mama? Tavasszal a tehenek föl vállálásánál ígéretes, Mindszentekre meg egy dénár, két dénár. Hát a Majzon István bácsi no valóban megérdemli, hogy Krisztusnak híjják. Az megadja azt, ami dukál annak, aki nála dolgozik. No, ne is menjetek holnap munkába!

Az Imrével diadallal állottunk ott, abban a biztonságos családi hangulatban. Mariska dühösen vágott felénk egy-egy tekintetet, tudtuk, fáj neki, hogy a következő héten elmarad az ő bére is, de hát csak nem adhatjuk be a derekunkat annak a koszos ispánnak azért a tizenegy koronáért, ami Mariska járandósága volt mitőlünk. Különben is már megegyeztünk abban, hogy egyetlen egy vásártérszéli sem áll munkába hétfőn. Dolgoztasson az ispán, akivel akar. Ezt ki is kell mondani akkor, mert ez volt a győzelem összegezése és Mariska gondoljon, amit akar. Én ki is mondtam:

- Dolgoztasson az ispán, akivel akar!

Mariska vágott felém egyet a nyelvével hangtalanul, de nyelvét gyorsam visszaszívta. Én meg visszavágtam, de nem hangtalanul, hanem miközben kilógott a nyelvem a számból, mekegést hallattam hozzá, hogy:

- Me-e-e-e!

Másnap visszaállott a boldog élet a Vásártéren. Már kora reggel kint voltunk, az egész sereg, nem hiányzott senki sem és kint volt a Mica meg a Zsuzsi. Az állatokat hamar jóllakattuk. De mit csináljunk aztán? Az idő lassan múlt, lassan ment, nem olyan gyorsan, mint kint a lenföldön. Mert ha nehéz volt is a hajlodozás, de Imréék csaraboltak, mi vízért jártunk, beszélgettünk, egy-kettőre vége volt az időnek. Itt sem lehet hát tétlenül heverészni. A két kis kecske kicsi jószág a mi nagy erőnknek, amit ott kipróbáltunk a munkában. Minden pillanatban mindenki készen volt arra, hogy felugorjon, ledobja az ingét, felfújja a mellét, két karját behajlítva kifeszítse, mint a birkózó plakáton volt szokása a birkózóknak, amelyek mellett Imréék sokszor megállottak és áhítattal ejtették ki a nevet: Czája Bertalan. Czája Bertalannak érezte ott magát mindenki. De ez nem volt elég, ez a ki nem mondott, csak érzett czájabertalankodás. Nem volt elég a fákra felmászás és ágtörés a Micának meg a Zsuzsinak. Mert a csapat egy egész kecskecsordát is el tudott volna látni élelemmel. Kellott, kellett valami különöset kitalálni, ami méltó a csapat híréhez. De mit? Akkor Imre azt mondta:

- Ide hallgassatok, idomítsuk be valamire a kecskéket, hogy csudájára járjanak az emberek!

- Az jó volna, de mire?

- Például arra, hogy két hátulsó lábukra álljanak, ha leadunk egy jelet.

- No ahhoz egy valóságos szelídítő és idomító kellene.

- Akkor legalább annyit, hogy amikor leadunk egy jelet, akkor hozzánk fussanak.

- Milyen jelet?

- Például azt - mondta Sovány Pista -, amit rohamkor a bakának szoktak fújni:

*Hé baka, hé baka,
Tele a gatyá!*

És füttyülte hozzá a megfelelő dallamot.

- No hát próbáld meg füttyülni - szólt Imre Pistához. És Pista rázendített és füttyült, füttyülte a bakarohamot, de a kecskék meg se mozdultak, még a fejüket se vetették fel, de a fülüket sem mozdították legelészés közben. Sovány Pista nyakán pedig kidagadtak az erek. És ebben a

pillanatban Mica elkezdett golyózni. És olyan önkéntelenül kiszaladt a számon, mint az ispán előtt:

- Pista, fizet a Mica! - Arra Pista abbahagyta a füttyülést és rám mordult:

- Lajoska, szájonkaplak, csak zavarj bennünket idomítás közben!

Elhatároztam hát, hogy nem zavarom az idomítási munkát. És csak figyeltem. És amikor figyeltem, hát egyszerre csak az agyafúrt Imre azt mondja:

- Hát bele is szakadhatunk a füttyülésbe! Másképpen kell a kecskéket idomítani!

- Hogyan? - kérdezték többen is.

- Hát azt láthatjuk, hogy bogyóznak a füttyülésre. Ellenben kezdjük el futni, majd gyűnnek utánunk, mint a veszedelem!

És úgy is volt. Felállottunk és futásnak eredtünk. És amint a Mica meg a Zsuzsi meghallották a dobogó lépéseket, ők is a csapat után eredtek.

- Hát ez semmi! - jelentették ki többen. - Ehhez nem kell semmi idomítás.

De akkor Imre azt mondotta:

- Futás közben füttyüljük a hébakát. - És szinte egész nap ilyen futkosással telt el az idő. Aztán leheverésztünk, a kecskék pedig harapták a füvet. Egy óra múlva pedig Imre azt mondta a csapatnak:

- No most ne fussunk, hanem jó erősen csak füttyüljük a hébakát. - És egy jelre, amit Imre adott, a társaság elkezdte füttyülni a hébakát. És mindenkinek a szíve készült kiugrani, hogy most mi lesz, mozdulnak-e a kecskék? És mi történt?

Amint a kecskék meghallották a füttyöt, felkapták a fejüket, felénk tekintettek, majd összenéztek. Imre ordított:

- Fújjátok, a keservit!

És a kecskék bizonytalanul, majd egyenletes futással elindultak felénk.

Leírhatatlan volt! A csapat diadalordításba tört ki. Magánkívvül ordított mindenki. Mindenki a kalapját, sapkáját dobálta a levegőbe. Aztán az egyik fele a csoportnak odaszaladt a kecskékhöz, ölelték, csókolták az állatokat, a másik fele meg rávetette magát Imrere és verni kezdte:

- Te gazember!

- Te büdös gazember!

- Te büdös nagyeszű!

- Te büdös nagyeszű varázsló!

Hangzottak a kiáltások és mindenki bokszolt egyet Imrén. Mi tagadás, én is ordítottam, hogy:

- Te büdös nagyeszű - és a többiek nyuvasztásába én is belevegyítettem egy-egy bokszolást és egyszer ülepen is rúgtam a nagyeszűt.

Aztán Imre kibontakozott ebből a baráti körülvevésből és mialatt a sapkáját a fejére tette, diadalmasan mondotta:

- Ész is kell ám az idomításhoz!

És akkor már megadással és boldogan tekintettünk reá, a nagyeszűre. Csak azt szerettük volna tudni, kitől tanulta így ki az idomítást. De erről a nagyeszű hallgatott. Ahhoz is nagy volt az esze, hogy leintette a többit, amikor a kecskéket tovább akarták a hébakával hajkurászni.

- Majd holnap, pasasok, mert a kecskének is van ám dunsztja. Ha most becsapjuk őket, akkor bogyóznak ám futni.

Imre a Gázgyár-utca számára is győzelmet aratott és egészen természetes, hogy ezt nem hagyhatta csak olyan könnyen a Zoltay-utca. Izegetek, mozogtak, hogy most ők is cselekedjenek valami nagyot és diadalmasat. És ha valaki nagyon erőlködik, ki is tud sütni valamit. És a Sovány Pista a nagy erőlködés után azt mondja:

- Gyerekek, hát tudjátok mit?

- No mit?

- Estére menjünk fel a korzóra.

- No és?

- A kecskéket is vigyük fel. Járjunk körbe-körbe a korzón, a piacon. A Mica meg a Zsuzsi pedig úgy is követnek bennünket. Lenne ám nagy csudálkozás, amint ott sétálnánk a kecskékkel, mint a menyecskékkel.

Leírhatatlan volt az indítvány hatása. Sovány Pistát a vállunkra emeltük. Imre is emelte, én is odaugrottam, fogtam a lábát és nyomtam fölfelé, csak szájon rúgott a marha Pista.

És az elhatározás után, amint szürkülni kezdett, elindultunk a Főtér felé, mely négyszögletesen, hatalmasan terült el a város közepén. Egyik frontján a nagytemplom állott, tornya karcsúan kinyúlott fel az égre, a másik oldalán üzleti épületek meg a városháza, a harmadik oldalán az „Arany oroszlánhoz” címzett szálloda, a negyedik oldalán meg a Nemzeti Kávéház. És ezen a téren, ebben a négyszögben körbe-körbe sétáltak a fiatalok, lányok és fiúk, gimnazisták, a katonák, a városháza hivatalnokai, szinte az egész város ott volt minden este, munka után, mint a régi görög városokban, mindenki ott adott egymásnak találkozt, a város fontos dolgait itt beszéltek meg. Itt kötötték a barátságokat és Isten tudja még mit. Aki nem ment a korzóra, az nem számított embernek. Az magános, szomorú ember volt, annak nem voltak ismerősei, barátai, annak szinte nem volt senkije. És semmi jelentősége és szava sem volt a városban.

És akkor a csapat a Batthyányi-utcáról a Vásártér irányából jövet benyomult a tér frontjára, amerre a sétálók menete tartott. A mi menetünk a következő rendben masírozott. Elöl ment Imre, Sovány Pista, Kosovics, Grand Miso meg a Makk Náci. Aztán Mica meg a Zsuzsi. Utánuk mentünk mi, én a Gömör Lajossal.

A Mica meg a Zsuzsi úgy mentek ott, mint a vőlegény, a Mica, mert ő fekete volt, meg a menyasszony, a Zsuzsi, mert ő fehér volt, mint a kisasszonyok.

Hát fertelmes dolog volt. Tettünk két kört, míg teljesen leszállt az este, a korzózás ideje. Akivel találkoztunk, rettenve bámult ránk. Mi nem szóltunk egymáshoz, csak vonultunk, vonultunk, az előre megbeszélt rendben. Rökönyödve, kíváncsian forogtak utánunk az emberek:

- Hát kik ezek?

- Nézzétek, mintha idomítva volnának azok a kecskék?

És csak mentünk rendületlenül körbe-körbe. És a korzón felbomlott a kialakult rend, amit a szokások alakítottak ki. Mindenki mögöttünk tolongott. Alig bírtuk magunkat hátul tartani a Gömör Lajossal. Amikor Grand Miso meg a Kosovics hátra-hátra pislogtak, ijedve intgettünk nekik, hogy gyűjjenek hátra. Hátra is állottak, mögénk és fedeztek. Aztán a tér felül is nagy csoport alakult ki, akik oldalról követtek.

- Az anyjuk teremtsit, kik ezek?

- Hol vették ezt a két kecskét?

- Úgy megy az a két állat, mint a szerelmesek!

És mentünk, csak mentünk, féltünk, meg befelé nevtünk is. De Úristen, hogyan bontakozunk ki ebből a tömegből, úgy körül vagyunk véve, hogy innen ép bőrrel nem menekülünk. Na, Sovány Pista, ezt hozta a te kitalálásod! De az volt a szerencsénk, hogy a térre minden oldalról mellékutcák torkollottak be. A tömeg a tér felől gyülekezett mellettünk, ha veszélyes a helyzet, akkor egy ilyen mellékutcán eliszkolhatunk. De azok a gazemberek csak nem akarnak befordulni egyetlen utcába sem, csak köröznek-köröznek, pedig tarthatatlan a helyzet, mi éreztük ezt, habár volt is fedezet a hátunk megett.

Egyszerre csak harsány hangot hallunk:

- Álljon meg a menet, álljon meg!

Odapislantunk, hát azt látjuk hogy két rendőr nyomakodik felénk a tömegen keresztül.

Akkor a Mica mellett előre fúrtam magam és oda ordítottam Imrének, Pistának:

- Rendőrök jönnek!

- Hol?

- Itt oldalról furakodnak!

Imre és Pista is odanéznek és fehérednek el. Most mi lesz? Végre isteni áldásként jött felénk a Simor-utca, amelyen át, egy kis szerencsével, a kispiac felé eliszkolhatunk és onnan a szegényház felé. És Imre és Pista fordultak is a Simor-utcába. De a menet nem tudott egyenletesen kibontakozni. A tömeg kiömlött oda is. A kecskék elkeveredtek, miközben a rendőrök kiabálták:

- Álljatok meg, bitangok, álljatok meg!

Mi meg nem állottunk meg, hanem az emberek között kifúrtuk magunkat a futás, a menekülés egyetlen lehetséges irányába.

De hol vannak a kecskék, mert mit ér, ha mi elfutunk? Amikor a tömeg vagy harminc lépésnyire kavargott a Simor-utca torkolatában, Imre meg Pista, mint a hadvezérek, akik újra akarják rendezni a megvert csapatot, megállítottak bennünket és azt parancsolták:

- Fújjátok, amennyire bírjátok:

Hé baka, hé baka...

És rákezdünk. És fújtuk élesen, hasító füttyökkel. És egyszerre csak kibontakozott a lábak közül a Mica és bőgve jött a hang irányába, és kisvártatva a Zsuzsi is. Együtt aztán sebesen elináltunk a szegényház felé.

A piac, a korzó kiabálva, zszibongva maradt mögöttünk. A Zoltay-utca sarkánál megesküdünk, hogy titok marad minden, ami történt és aztán csapzottan szétváltunk, az egyik csapat a Zoltay-utcába, a másik: Imre, a Lajos, a Mica meg én a Gázgyár-utca felé.

17.

- Hát hol a fenébe csavarogtatok? - fogadott apa otthon, szigorúsággal és féltéssel a hangjában. Nagymama már a Piritót is megjárta utánatok!

- Hol gazemberkedtetek? - vegyítette bele hangját Mariska is az apáéba.

- Elcsavargott a Mica! - füllesztett Imre.

- Igen, azt kerestük - siettem Imre segítségére én is és vártam, lestem, hogy túlessünk a vallatáson.

- Hát így őrzik a Micát! - emelte ki Mariska a dologból a lényegét, amelyen a fenyítés szempontjából megakadhat az apai tekintet. De szerencsére az apai tekintet nem akadt meg ezúttal a lényegen. De a következő vasárnap megakadt ám, mégpedig ugyancsak Mariska jóvoltából.

Vasárnap mi arra ébredtünk mindig, hogy az újságárús hangja hasította szét, mint éles beretva, az álmom felrakott sátrát, amikor reggel már hatkor belehasított álmunkba a rikkancs, hogy:

„Város és vidéke!”

Ezzel a kiáltással járta végig a várost és árulta az utcákon a helyi lapot. Amikor elkiáltotta magát, mi akkor ébredtünk föl. Mama már nyitotta is az ablakot és nyújtotta ki az 1 koronát, az árús pedig nyújtotta be a lap zizegő, friss példányát, amelyet a Vadász nevű nyomdában gyártottak és főleg a város eseményeiről írtak. Minden benne volt ebben az újságban, ami a városban történt, olyan érdekes dolog, amelyet a polgároknak tudomásul kellett venni.

Aztán nálunk úgy történt az olvasás, hogy ebéd után a Mariska, mert ő tudott legjobban olvasni, elkezdte az elején a fölolvast és addig olvasott, amíg mindent ki nem olvasott az újságból. Sokszor megesett, hogy olvasása kudarcba fulladt, mert akik hallgatták, apa, mama, de legalább nagyanya, elaludtak olvasás közben és akkor Mariska dühösen lecsapta az újságot:

- No most már olvashatok, amikor rakásra hortyognak.

Ezen a délutánon is így történt. Apa, mama, nagyanya már szenderedőben voltak, mi pedig készülődünk a pajtásainkhoz, amikor Mariska felkiáltott, hogy arra még a halottak is felébredtek volna az olvasást hallgatni.

- Hát nem hallják, figyeljenek!

- No mi az, kitört a háború? - kérdezte apa, amint a szenderedésből felütötte a fejét.

- Az nem, hanem a gyalázat az kitört, hallgassák csak:

- Vásártéri suhancok tréfája a korzón két kecskével.

- No Imre, te nagyeszű, most pácban vagyunk - súgom oda neki. Mariska pedig sebesen ráteszi az olvasást:

- Lapzártakor jelentik, hogy vásártéri suhancok ízléstelen tréfát hajtottak végre szombat este hét és nyolc óra között városunk főterén. Amikor városunk polgársága a nehéz szellemi és fizikai munka után, hagyományos szokás szerint esti sétájába kezdett városunk főterén, egyszerre csak arra lettek figyelmesek, hogy egy suhancokból álló csapat jelent meg a tisztos polgárok között két kecskével. A nagyobb suhancok elől mentek, mögöttük egy fekete és fehér kecske, utánuk pedig a banda fiatalabb tagjai és ementtel beállottak a sétálók közé. És ezen elvetemült fickók a sétáló és korzózó párok ősi szokását irtózatossá csínyükkel alaposan megzavarták. Mert, amint köröztek városunk főterén, egyszerre csak fölbomlott a korzózás hagyományos rendje és mindenki köréjük sereglett, körülöttük tolongott. Az egyik suhanc állítólag azt is kiabálta, hogy ime, bemutatjuk Mica vőlegényt, ez a fekete kecske volt, aki most jegyezte el Zsuzsikát (és itt az egyik köztisztviselőben álló patrícius család nevét kiáltották), ime a fehér kecskét. Az összes korzózó párok hallatlan sértésnek vették ezt a csínyet és meg kell állapítanunk, hogy nem minden ok nélkül. Mert a fekete és fehér kecske, amelyeket Micának és

Zsuzsinak kiáltottak ki, pontosan példázta a jegyben járó párokat és udvarlókat és leányokat. Kisvártatva a rendőrségen megjelent Kvetan Miklós, városunk egykori polgármesterének fia, aki személyes sértés címén felhívta a kapitányság figyelmét a csínytevésre, mert őt ismerősei körében Micunak becézik és menyasszonya nevében is tiltakozott, aki pedig senki más, mint a takarékpénztári elnökünk ártatlan és tisztaéletű leánya, Zsuzsika. Kvetan Miklós a kecskék azonnali eltávolítását követelte a korzóról. De ugyanilyen bejelentést tett még a rendőrségen ősi kereskedői patrícus családunknak, a Konlegner famíliának egyetlen utóda, Konlegner Miklós is, sőt M. uram is, a fanagykereskedő, akinek Zsuzsi nevű leánya hívta fel síró görcsök között édesapja figyelmét a hallatlan eseményre. Városunk polgármestere személyesen utasította a karhatalmat a közbelépésre. Két szolgálattelévő rendőr azonnal a tetthelyre sietett, hogy a sihedereket és a kecskéket letartóztassa. A tömeg azonban olyan erős csoportokban kísért a rakoncátlanokat, hogy mielőtt a rendőrök hozzájuk férhettek volna, a Simor-utcán át elszaladtak. A „Városunk és vidéke” nevében, úgy is, mint lapunk szerkesztősége, úgy is, mint a város és vidék polgárságának képviselői, minthogy lapunk mindig híven tükrözte a polgárság érdekeit és sérelmeit, tiltakozunk hasonló ízléstelen provokáció előfordulása ellen. Éppen ezért példás megtorlást követelünk. Megelégedéssel vesszük már most tudomásul, hogy a polgármester úr fontolgatja egy olyan intézkedés megtételét, amely során számba veszik városunk kecsketenyésztőit és az állatok nevéből megállapítják, hogy kinek van Zsuzsi és Mica nevű kecskéje. Egyébként már régen elmúlt az idő, amikor a város külső parasztuccáiból teheneket hajtottak végig városunk főterén, a békés és ízléssel rendelkező polgárok nem kis bosszantására, akik a város felvirágoztatásán és országos hírnevén azzal örködtek, hogy a tanácsban letiltották a csordáknak a Fő-téren való hajtogatását. Ennek a maradi szokásnak most a kecskékkal kapcsolatban sem szabad visszatérni. Ha valaki erre kísérletet tenne, lapunkkal mindig szemben találja magát. S. D.

Amint Mariska befejezte az olvasást, rögtön hozzá is tette, mintha még ez is benne lett volna az újságban.

- Látja, apa, ezt csinálták a gazemberek, pedig azt hazudták, hogy elvesztek a kecskék.

- Ti voltatok, fiaim? - kérdezte apa nyugodtan. Egyszerre feleltünk:

- Mi voltunk, apa!

- Hát, mi a fenének csináltok ilyent?

- A Sovány Pista találta ki.

- Hát akárki találta ki, marhaság volt. Ilyesmit ne tegyetek, mert a város urai nem ismerik a tréfát. A koszos újságírója pontosan leírja, én is emlékszem, hisz éppen akkor volt, amikor én tehenész voltam, hogy a város gazdái, meg a polgárok, a kereskedők, boltosok, hivatalnokok milyen hosszú harcot vívtak, hogy szabad-e a tehenekkel a város főterén végigmenni. A gazdák azt mondták, hogy miért ne volna szabad, hisz ők a város alapja, ők az adófizetők. A kereskedők azzal érveltek, hogy a város elveszti hírét, ha idegenek azt látják, hogy a Fő-tér, a piac éppen úgy tele van tehénklapincákkal, mint a külső gazdautcák. Hát mi lett volna abbul, ha az utcaseprők minden nap összeszedték volna a néhány talicska tehéntrágyát? Nem lett volna semmi. Hordhatták volna a polgárok vagy hivatalnokok kertjeibe. Akkor a Csizmazia volt a polgármester, akinek az apja maga is gazdaember volt a Kisfésoron. Hát a kereskedők nem is győztek addig, amíg ő a város élin állt. Csak akkor, amikor meghalt és gyűtt a Kvetan, aki a kereskedőkhöz húzott. Akkor kellett nekünk a tehenekkel nagy kerülőket tenni. Nehéz volt, mert a tehenek már megszokták az egyenes járást.

- No, de az van az újságban, hogy megindítják a nyomozást - okvetetlenkedett Mariska.

- Nyomozást? Két kis kecske után? Hát egy hétig is eltartana, meg ki is nevetnék a várost meg a polgármestert, válaszolta apa.

- Különben nemcsak egy fehér meg fekete kecske van a világon - okoskodtam én.

- Azért ne okoskodj, mert ülepedre verek - szólott apa -, többet ne csináljatok ilyesmit, mert nem akarok azokkal ujjat húzatni.

S miközben azt mondta, hogy azokkal, arra vágott a fejével, a Fő-tér felé, ahol köröskörül a kereskedők, a patrícusok laktak, meg ahol a városháza és a rendőrség volt.

Mindenütt azonban nem ment így a dolog, nem ment ilyen simán.

Soványéknál mind a három fiút elagyabugyálták. De Pista kapott legtöbbet, mert ő ment legelől a menetben.

- Te voltál a vezető? - kérdezte apja és kapott egy pofont.

- Te voltál a bandavezér? - És erre a második kérdésre ismét csak kapott egyet.

- Te találtad ki? - és erre kettőt kapott szegény Pista.

Apja azért tudta ilyen pontosan, mert amikor az eset a cikk nyomán kitudódott, a Makk Náci kifecsegett mindent.

De kapott a Grand Miso is, akit az anyja, mert apja már régen meghalt, a seprűnyéllel vert össze.

Hát mi nem mertük megvallani, hogy szárazon úsztuk meg a dolgot, bármennyire akarta is Mariska kiosztatni számunkra a nyakleveseket.

A család annyi óvintézkedést azért foganatosított, hogy egy ideig sem Micát, sem a Zsuzsit nem engedték kihajtani.

Így már korán otthon voltunk délután, mert a kecskék nélkül nem volt érdemes tovább maradni a Vásártéren.

Egyszer csak az esteiken azt vesszük észre, hogy a családban nagy tanakodások folynak és valószínűleg rólunk folynak, mert amikor váratlanul betoppantunk a konyhába, akkor egyszerre elhallgattak. De mi nem azért voltunk edzett pásztorok, hogy meg ne tudjuk, mit beszélnek rólunk. Kihúzódtunk az udvarra és mintha a kertbe szaladtunk volna, a disznóóltul azonban a palánk mellett visszakanyarodtunk és leültünk a fal alá a konyhaajtóhoz közel. Innen pontosan hallani lehetett a benti beszélgetést.

A mama kezdte:

- Már alig tíz nap és itt van a szeptember, iskolába kell menniük.

Hú a fene, erre nem is gondoltunk. Mama tovább folytatta:

- Mit csinálunk a két nagyobbikkal? Kijárták már az elemit.

- Mit csinálnánk, tovább kell tanulniok. Ha mesterségre mennek is, akkor is jó, ha elvégzik a polgárit vagy a gimnáziumot, legalább négyet - szólott apa.

- Hát az igaz! - válaszolt mama. - Menjenek akkor tovább, az Imre a gimnáziumba, Mariska meg polgáriba. Majd meglátjuk, mit hoz a jövő.

- És arra a gézengúz vakarcsra is ráfér az iskola fegyelme - mondta nagymama.

A gézengúz vakarcs én voltam, az utolsó gyerek, a vakarék. És az iskolára gondolva, majd-nem kiugrott helyéből a szívem a fal mellett. Mert mi lesz, hogy lesz ott? Mi lesz a Micával, vagy a Mariskával a polgáriban, Imrével a gimnáziumban?

E nehéz kérdésekre akkor még sejteni se lehetett a feleletet.

18.

Majzonéknál elmasináztak.

Ahogy visszaemlékezem az eredményre, három pár: apáék, keresztapáék, meg a Vörösék összesen 72 mázsa gabonát kerestek ki, mindegyik családnak jutott tehát tizennégy mázsa.

Amikor a kommenciót hazafuvarozták, akkor is Majzon ült a hajtódeszkán. Ő adogatta apának a zsákokat a kocsirul, apa pedig föl a padlásra hordta, hordta jó sokáig.

Készen lett ezzel is és törülgetve a homlokát azt mondta a Majzonnak:

- Stefán bácsi pogyte k nám (István bácsi, gyűjjön be).

- No dobre, idem pacskaj len konye vipájám (Jól megyek, csak várj, amíg a lovakat kifogom).

A kifogás csak annyibul állott, hogy az istrángokat kötötték le a kishákrul és a lovak hátán keresztbe tették. Apa is segített a kifogásnál. Aztán mentek be, én is utánuk.

- Vitajte, Stefán bácsi (Isten hozta, István bácsi) - szólott mama és kötényével letörülte a széket, amikor kínálta.

- Dobri gyen, Mariska, ako sza mátye? (Jónapot, Mariska, hogy van?)

- No uzs sa dobre máme, uzs sa od zima nyebojim. (Már jól vagyunk, nem félünk a téltől). - Ez a keresetre vonatkozott, ami már a padláson van. Éhen nem halunk már, az bizonyos.

- Imre, dobre sztye pracovali u mnya. Jászom anyi tomu nyeveril, lebo szi uzs dávno nyedrzsál koszu v ruke (Imre, jól dolgoztatok nálam, nem is hittem volna, mert hát kaszát már régen forgattál).

- Kegy sa musí, cslovek aj cserta zabije (Ha köll, az ember még az ördögöt is agyonvágja).

- No to je pravda. Aj já szom moc pracoval. Ako to vies, bol szom hudobni pacholok, vsecko Anyica prineszla. (Hát az igaz. Én is sokat dolgoztam. Amint tudod, szegény kocsislegény voltam, mindent Anyica hozott a házhoz). Kicsit gondolkozva még hozzátette, mintha azon törte volna magát, mondja-e, ne mondja-e?

- A v takovom priepade len práca, len robota patri muzsovi. Nyenyi to dobri, kegy jeden je boháti, a druhi zsobrák. Ako sza toto magyarski povedá: Suba subához, guba gubához. (És ilyen esetekben csak a munka, csak a robot, ami a férfinak jut. Nem jó, ha az egyik gazdag, a másik meg koldus. Ahogy magyarul mondják: suba subához, guba gubához.)

- Pravda, pravda (igaz, igaz) - hajtogatta mama.

- Ale Imre, povedz mi, precso nyejdes zpety na zseleznyici? (De Imre, mondd, miért nem mész vissza a vasúthoz?)

Ez egy kicsit meglepte mamát, apát, erre nem voltak felkészülve.

- Antalík mi povedal, zse uzs aj asi gyeszatykrat tyá volali zpátki (Antalík mondta, hogy már vagy tízszer hívtak vissza).

Valóban estefelé többen is jártak hozzánk a szlovák vasutasok közül, akik mindenáron rá akarták beszélni apát, hogy menjen vissza. De apa csak nem ment, és most is azt válaszolta István bácsinak:

- A csobi k tomo osztatnyi povedali? (Mit mondanának a többiek?)

- Csobi povedali, csobi povedali? (Mit mondanának, mit mondanának?)

- A na to szi nyemiszlis zse detyi tyi rastu. Malé detyi malé tyazskosztyi, velké detyi velké tyazskosztyi. (És arra nem gondolsz, hogy nőnek a gyerekeid. Kis gyerek kis gond, nagy gyerek nagy gond).

- Csisztu pravdu povedátye, István bácsi (Tiszta igazságot beszél, István bácsi) - szólott mama, mert hogy mi mekkora gond vagyunk, azt mama tudta a legjobban.

Így folyt akkor ott a konyhában a beszélgetés, barátságban, emberségben. De apa még mondani akart valamit.

- A estye jedno, István bácsi, Vi sztye práve, teraz povedali: suba subához, guba gubához (És még egy, István bácsi, éppen az előbb mondta: suba subához, guba gubához).

- Ale Imre, ked ty myszlis, zse ty si guba, a já suba, alebo opak, tak sa mylis. Jednaki sme v Kristovi, Imre, ty a já, a vsteci, to sza nepocsitá, zse já slovenszky a ty madyarsky lepsí hovoris (De Imre, tévedsz, ha azt hiszed, hogy te vagy a guba, én meg a suba, vagy fordítva. Mindnyájan egyek vagyunk Krisztusban és nem számít az, hogy én szlovákul, te meg magyarul beszélsz jobban).

Erre az igazságra senki se tudott semmit mondani, elhagyták a szavak István bácsi száját és repkedtek a konyhában, mint fehér galambok, szinte szárnyuk suhogása töltötte meg a levegőt és olyan volt, mintha István bácsi válláról apa vállaira, onnan vissza röpdösnének.

Nagymama belépett a konyhába, valami gyanúsat tart a köténye alatt, de azért neki is vállára száll egy fehér galamb. Nagyanya kétdecises rumosüveget tartott a köténye alatt és sebesen jött meg a Fischer kocsmájából, ahová hasonló alkalmak idején jární szoktunk egy kis italért, de mindig csak két deciért. Az üveget a köténye alatt pedig azért tartotta nagymama, hogy senki se lássa, hogy ő most pálinkát hoz. Senki se lássa és senki se mondhatta, hogy no, milyen jól megy ezeknek a koszosoknak, vagy hogy no, már kerestek valamit és isznak, elisszák, aztán koldulni mehetnek.

Nagyanya ezúttal két deci borovicskával tért haza, mert István bácsi a borovicskát szerette. Aztán kicsi poharak is előkerültek, amelyek amíg eszemet tudom, ahány volt, mind más formájú és más színű. Mama abrosszal is letakarta az asztalt és kenyeret is tett rá, a szelőkést melléje, mert úgy volt a szokás, hogy ha ittak, egy-egy harapás kenyeret küldtek az ital után. A borovicska után főleg, mert ez volt a legerősebb ital. Csak olyan erős emberek bírták, mint István bácsi, meg az apa.

Apa töltött és koccintottak:

- Na zdravie!

- Na zdravie! (Vagyis: egészségedre, egészségére!)

A második pohárnál:

- No zse sme zsatvu scasztnye dokoncsili (No, hogy az aratást szerencsésen befejeztük).

- A detyi ako sa maju? (És a gyerekek hogy vannak?) - No jak sa, más ty pisni chlebanezsraneč? (Na és te, hogy vagy, te büszke kenyérnempusztító?) - fordult hozzám és még hozzátette:

- Vpipij szi jeden stamperlik (Igyál egy pohárával).

- No még csak az köllene neki, akkor össze is pisilné magát, aztán hogyan vinném beiratni holnap az iskolába - mondta nagymama.

- Veriu zajtra uzs idu vsteci tri (Bizony holnap mennek mind a hárman).

- Imre, szcsasztni mozsies bity más zsacso pracovat (Imre, boldog lehetsz, van miért dolgozni)
- szólott szomorúan István bácsi, akinek nem voltak gyerekei. De állt is fel és indult. A konyha ajtajából még visszaszólt:

- Imre, a potom aj za rok ku mnya! (Imre, aztán esztendőre is hozzám).

- Igyeme, igyeme (megyünk, megyünk) - mondta apa is, mama is. Mama a fejemen tartotta a kezét, miközben kikísértük István bácsit. Mintha könnyűvé pelyhesedett volna a mama keze.

A következő napon valóban elvittek bennünket beiratni. Hát ez nem volt közönséges dolog. Mariska, Imre már jártak iskolába, ők már tudták, hogy milyen a beiratkozás, de én még nem. Ők azért izgultak, mert Imrének és Mariskának is felvételi vizsgát kellett tenniük a polgári-ban, meg a gimnáziumban. Hogy lesz, mint lesz, megállják-e a helyüket? Mit fognak kérdezni a felvételi vizsgán? Sokszor volt úgy, hogy el-elpityerentették magukat. Én nem sírtam ugyan, de mintha hasmenést kaptam volna, izgalmamban sokszor kellett félreszaladnom.

Végre kimosakodtunk és kiöltözködtünk, ki az egész család: apa, mama, nagymama is, mert egyedül egyikünk sem mehetett. Engem nagymama vitt, Imrét apa, Mariskát mama kísérte.

Az iskolától nem féltem, hisz számolni, meg betűzve már olvasni is tudtam valamit. Csak az ismeretlen helyzet, ismeretlen gyerekek, lesz-e barátom közöttük. Igaz, a Gömör Lajost is ma iratják be az elsőbe, de velem jár-e az iskolába?

Nagymama szinte holtá váltan vonszolt maga után és keresztül az iskola kapuján.

Aztán arra nem is emlékszem, hogyan mentünk tovább, csak egyszerre ott állottunk egy nagy teremben, sok szülő volt ott sok gyerekekkel, majdnem mind holtá váltan, mint én. Egy asztal mellett ült egy szemüveges ember és nagy ívre sorra írta fel a szülők és gyerekek adatait. Miután felírta apa nevét, mama leánynevét, a kérdésekre nagymama válaszolt:

- Mi a gyerek neve?

- Lajos.

- Mikor született?

- 1913 május 4.

- Hol laknak?

- Gázgyár-utca 7.

Ennél a szemüveges felnézett, végignézett rajtunk, gondolkozott, miközben nagymama védőleg fejemre tette jobb kezét. És a szemüveges még azt kérdezte:

- Nincs semmi betegsége a gyerekeknek, nem varas a feje, vagy nincs valami baj?

Nagymama keményen válaszolt:

- Tiszta gyerek ez, kérem, ezzel nem fog az iskola szégyent vallani.

De alig értünk haza, nagymama éktelen haragra lobbant:

- Hát azt hitte az a koszos, hogy varas meg bogaras a gyerek feje? Hogy tetük rágják le az ő nyakát, a mindenit a tintanyalójának!

Alig értek haza mamáék, azonnal kiderült, hogy őket is érte sérelem a Flenger-intézetben, ahol apácák tanítottak. Elsősorban is néhány mozdonyvezetőné is odahozta a lányát. Hát az apácák azonnal megrohanták őket és együtt gügyögtek, mamáékra rá sem hederítettek. Még szerencse, hogy volt ott egy-két fütőné, együtt könnyebb volt várni és kibírni a helyzetet.

Aztán beiratkozásnál, mintha fogukat húztak volna az apácaknak, ímmel-ámmal írták fel a szükséges adatokat.

Az egyik apáca meg is jegyezte, amikor Mariskával elkészült:

- Aztán jól kell magát viselnie, mert úri intézetbe kerül.

Mama és Mariska elvörösödve, megszégyenítve, alig találták meg a kijáratot.

Apa meg az Imre izgalom nélkül jöttek haza. Imre megcsinálta a felvételi vizsgát és ott nem tettek semmi megjegyzést se a Gázgyár-utcára, sem arra, hogy úri intézet a gimnázium.

Lehet, nálunk is simábban ment volna, ha minket is apa vitt volna beiratni.

Kaptuk be az ebédet és rohantunk ki a vásártérre Micával. Rohantunkban szaladt utánunk a kicsi állat, miközben harsányan füttyültük a hébakát.

Isten a megmondhatója, hogyan, milyen öntudattal éltünk volna a mezőben a beiratkozás után, ha nem mutatkoztak volna intő jelek nálam is, Mariskánál is. Imre azért feszítette a mellét, mert elemistából gimnazista lett és ez határozottan rangosodást jelentett a vásártéren is. Csakhogy a Grand Miso, a Makk Feri is beiratkoztak, ők is letették a felvételit.

Amikor már kint vagyunk és heverészünk a fűben, mezítláb és boldogan, látjuk ám, hogy jön Makk Feri, a Náci.

Amint megáll a Zoltay-utca sarkán a vásártér szélén, vizsgálja a poros országutat, hogy átjöjjön-e rajta hozzánk.

Mi lelte a Nácit, mit vizsgál?

Akkor látjuk, hogy nincsen mezítláb, mint mi, hanem rajta van a beiratkozási ruha, fekete cipővel, amely vakító fényesre van kikefélve, kifényesítve. Aztán nagy nehezen rászánta magát, hogy átkeljen a poros úton, miután meggyőződött róla, hogy mi nem megyünk őhozzá.

- Mi az Náci, temetésre méz vagy lakodalomba? - kérdezte Imre.

- Egyik helyre sem - válaszolta kurtán.

- Hát akkor miért van rajtad az ünneplő cipőd?

Náci még nem felelt.

- És miért olyan fényes, Náci, mi lelt?

Ekkor Náci megszólalt:

- Hát öregem, mátul kezdve más életet kell kezdeni, mert gimnazisták vagyunk. A mama is azt mondta.

És Náci hozzáfogott hogy új életet kezdjen. Azóta mezítláb alig láttuk, és ha átkelt a poros utakon, a tulsó parton letörülte a cipőjét. A vásártér körüli kertekben ért a gyümölcs és virtus volt még akkor is, ha szereztünk belőle, jó körtét, almát, vagy szőlőt a lugasokból. A szerzés úgy történt, hogy átvették Imréék magukat a kerítésen és hoztak. Loptak no! Náci e naptól kezdve nem vett részt a szerzéseken. De az étvágya majd kitörte, amikor a szerzők a zsákmánnyal megérkeztek és Nácinak ettől a naptul nem adtak.

- Nézd, hogyan eszünk, ha sajnálsz a cipődet, Náci! - mondták neki többen. És Náci szomorúan nézegette tükörfényes cipőjét, amelyre egy porszemnek sem volt szabad ráülnie, hogy Náci gimnazista lett.

19.

Másnap nagyanya az iskola kapujáig elvezetett engem. És amikor elbocsátott, azt kérdezte:

- Lajkó, gyűjtek érted?

- Nem kell, nagyanya, hazatalálok.

A többieket is így hozták iskolába az első napon.

Az udvaron óriási nagy zivajgó gyereksereg. Különösebben senki sem ordított, de a láрма mégis az egekig, vagy legalább a nagytemplom tornyáig egészen bizonyosan fölhatott. Mi, elsősök nem nagy bátorsággal mozogtunk ott, de a többiek, akik már itthon voltak ebben a nagy épületben, azoké volt a bátorság és a dicsőség.

Aztán megjelentek a tanítók és kiválasztották az elsősöket.

Amikor kiválogattak bennünket, akkor újra felosztottak három csoportra, a három első osztály szerint. Akkor már megleltem Gömör Lajost is, akit anyja korábban hozott. Az ő nevit előbb kiáltották, mint az enyémet, amikor csoportokra szedtek szét bennünket. Lajos elindult, aztán visszafordult és azt mondta:

- Gyere te is.

De nem lehetett menni. Végre is nem kerültünk egy osztályba. Amikor láttuk, hogy a szülők kívánságára egyeseket egy osztályba összeraknak, akkor megbeszéltük, hogy a Gömör Lajos anyja bemegy az iskolába és megkéri a tanítót, hogy engedjék őt át az én osztályomba. De az anyja azt mondta:

- Ezt én nem kérhetem ő miatta, menjen az ő anyja és kérje meg a tanító bácsit, hogy helyezék át őt a te osztályodba, te miattad.

Mi ezt akkor nem igen értettük, de mintha apáék és mamáék keményebb szemekkel nézték volna egymást azóta.

Amikor a válogatás elkészült, bevezettek bennünket egy terembe.

Vezetek? Nem, bezúdultunk és helyet foglaltunk. A szó ősi értelmében foglaltuk el a helyeket. És ez annyit jelentett, hogy a foglalás pontosan olyan törvények szerint ment végbe, amilyenek szerint végbe kell mennie a foglalásnak. A fürgébbek, az erősebbek törték magukat az első helyekre. A gyengébbek és méla kedélyűek, vagy mondjuk ki: a mamlaszok, azok hátrább szorultak a padokban.

A legügyesebb honfoglalók a gazdasoriak voltak, az erős, természetes parasztfiúk, akik a hosszú gazdautcákból már kialakított szervezettel jöttek az iskolába, mind ismerték egymást és összetartottak. A padsorokat már kötelékben szállták meg és oda senki fiát be nem engedtek volna, még akkor sem, ha lett volna ott hely.

Én valahol a közepe táján foglaltam magamnak padot, helyet.

Jó óráig tarthatott, amíg mi a foglalás zajában egymást lökdöstük és taszigáltuk a padokban, amikor nyílt az ajtó és megjelent a tanító. Felállott a dobogóra az asztal mellett és szólnia sem kellett, akkor is lecsendesedtünk. De ő szólott, szólott hát, még pedig azt mondta, miután felmérte az osztályt és a helyzetet:

- Nem oda Buda! De nem ám!

És aztán elővett egy papiroost. Arról a neveket kezdte felolvasni. És akinek a nevét olvasta, azokat beültette az első padokba. Aztán a második padokban ülők nevei következtek és így tovább.

Így egészen más képe lett az osztálynak.

Előre kerültek a nagykereskedők és a hivatalnokok fiai, akiket a foglalók ősi ereje szerte-széjjel szétszórt az osztályban. Aztán következtek vegyesen a nagy gazdák és a mozdonyvezetők gyermekei. Aztán jött egy vegyes mező, ahol iparosok, kisebb gazdák gyermekei kaptak helyet. Ide szorultam én is, volt mozdonyfűtő fiaként. Utánunk azután össze-vissza mindenki, aki még elhelyezésre maradt.

Amikor a tanító a nagy művel készen lett, akkor végigmustrált bennünket, kinek van cipője, ki jött mezítláb.

Elül mindenkinek volt cipője, a mi fertályunkon már voltak mezítláb is, mögöttünk pedig kivétel volt a cipő. Amikor ez a mustra befejeződött, a tanító elégedetten nézte hol a papirost, hol meg az osztályt, miközben mintha csak magának mondotta volna:

- Na jól van, nagyon jól van.

Utána még mindenféle utasítások következtek, hogy mennyi pénzt hozzon mindenki könyvre, irkára, palatáblára, miegymásra.

- Holnap mindenki hozzon tizenöt koronát! - adta ki az utasítást, aztán haza, illetve szélnek eresztett bennünket, mert mindenki rohant és vágatott, mint a szélvész, mint a riasztott madársereg. Az iskola előtt már vártak a mamák és nagymamák. Majdnem földöntögettük őket rohantunkban.

- No, mit tanultatok az iskolában? - fogadtak otthon.

- Semmit, csak a tanító bácsi azt mondotta, hogy holnapra vigyünk tizenöt koronát.

Nekem még volt a nyári keresetemből 41 koronám, amit a mama kezelt, volt hát „mihez nyúlni”; mondtam magamban, mint a mama, nagyanya szokta, mikor benyúltak a sublód középső fiókjába, ahol a pénzt nálunk tartani szokták és kivettek erre-arra, a család szükségletei szerint.

A tanítónak, akit Szabó Vazulnak hívtak, volt egy jó tulajdonsága és voltak olyan szokásai is, amiket nem tudtam megérteni.

A jó tulajdonsága az volt, hogy nagyon ügyesen tudott tanítani. Eleven képei voltak, amelyekkel az egyes betűk önmagukban értelmetlen formáját érthetővé és könnyen megjegyezhetővé tette a számunkra.

Az f betűnél arról beszélt, hogy ha otthon forró a leves, akkor a tányér fölé hajolunk, mint ahogyan az f betű feje előre hajlik és fűjjük:

- f-f-f-f-f

- Az m betű meg olyan - mondotta -, mint a bika, amikor bekötött szemmel vezetik és dühében azt mondja:

- M-m-m-m

A hangokat az egész osztály kórusban ismételte utána.

A bikánál a gazdagyerekek alig akarták abbahagyni a bikáéhoz hasonló dühös morgást.

Az l betűre meg az volt a kitalálása a tanítónak, hogy az olyan, olyan hosszú, mint a dióverő lécs, amellyel összel, tehát nemsokára a diót le is fogjátok verni a fáról.

A ty betűre meg azt mondta, hogy az olyan, mint az ingaóra ingája és pontosan úgy ketyeg, és megketyegette az osztályt néhány percig:

- Ty-ty-ty

Hát a betűk és hangok rejtelmét nem kellett neki kétszer magyarázni. Eleven képei segítségével úgy beittuk magyarázatát, mint a szivacs, vagy mint az olvasztott viasz.

Ennek a módszerének köszönhető, hogy egészen haláláig csak elsősöket tanított.

Ellenben rettentő rossz szokásai is voltak.

Az első rossz szokása, hogy Vazul volt a keresztnéve.

Mi az, hogy Vazul? Milyen név az? Ismerőseink közül senkit sem hívtak Vazulnak. De egyetlen emberrel sem találkoztam, aki erre a névre hallgatott. Hogyan kaphatta hát ezt a nevet életem egyetlen Vazulja, milyen bolondéria vagy bogaras kívánság hatására kente rá a keresztelő papja?

De a mi Vazulunknak volt egy rettenetes szokása, amivel pontosan úgy kitűnt, mint nevével, még pedig az, hogy állandóan szedte az orra piszkát, a susnyát és rakta a szájába és rágta.

Állt az osztály előtt és magyarázott. Magyarázat közben az orrát piszkálta. Amikor sikerült belőle kivenni valamit, egészen közel tartotta a szeméhez, mert rövidlátó volt, megnézte és azonnal a szájába.

Hát ez rettenetes dolog volt!

Otthon ebéd közben sokszor megesett velem, hogy ugrottam föl és hagytam ott az ebédet, amikor a tanító susnyaevése az eszembe jutott. A családnak a legnagyobb erőfeszítésébe került, hogy ezt a képet elhessegesse, illetve hogy hatását közömbösítse.

Amikor apa látta, hogy fordul ki a számból az étel, akkor azt mondta:

- Aha, már megint a Vazul? A fene a dolgába annak a Vazulnak. Mit eszi a susnyát, hát csak egye, amikor én ezt a jó krumplilevest ehetem. Majd bolond vagyok én azért nem enni a mama főztjét, mert susnyát rág. Tudjátok mit, legközelebb ajándékba küldünk neki egy fél kilót. Még a Micától is kérünk. Aj, de jó ez a leves. Mama, adnál még egy tányérral?

És apa, hogy az evés gyönyörűségét kifejezze, amit sohasem szokott, sietett, a kanálával koccintgatta a tányérra, szürcsölt és csámcsogott, szóval olyan mutatványt művelt, mint egy színész, akinek egy nagy teremben meg kell játszania, hogy most nagy étvággyal, törhetetlen étvággyal eszik.

Ezek a jelenetek, amelyek sokszor előfordultak, mert Vazul mindennap rágta a susnyáját, lassan megerősítettek.

Segített az is, hogy Vazul a másodikban már nem tanított és lassan kilépett az életemből.

Egyszer a plébános, aki az iskola legfőbb személyisége volt, a szülők állandó panaszára elhatározta, hogy drasztikus eszközzel leszoktatja a susnyaevésről.

Vazul ugyanis minden hónap első péntekjén gyónt és vasárnap áldozott. Amikor minket felvezettek a templomba, felállítottak bennünket az oltár és a padok közti téren, a tanítók pedig az első padokban helyezkedtek el. Vazul még ezen a szent helyen is ette a susnyát. Hátrahátra néztem és láttam, hogy az imakönyve fölé hajol rövidlátó, vaksi szemével és jobbkezevel az orrában turkál és rakja a szájába orra piszkát. És egyszer, egy első péntek utáni vasárnapon határozta el a plébános, hogy leszoktatja Vazult a susnyaevésről. Mert már az iskolaszék is foglalkozott Vazul eme rossz szokásával vagy betegségével, és a plébános volt az iskolaszék elnöke.

És a dolog úgy történt, hogy a mise végén elkezdődött az áldozás. Előbb az asszonyok járultak az áldozó helyre, aztán a férfiak. Legvégül pedig a tanítók, azok, akik áldozni szoktak. Vazul is szokott. Járása előrehajló volt, de ilyenkor még jobban meghajolt és ő ment

utolsónak, mint Isten és a közönség legájtatosabb szolgája! És amint letérdel és már igazítja is a száját a szentostya befogadására, a plébános súgott neki valamit. Hogy mit, azt mi akkor nem hallottuk. Csak láttuk, hogy Vazul sebesen felkelt és rohant ki a templomból a nélkül, hogy ostyát kapott volna.

De nem volt nehéz megtudni, hogy mit mondott neki a plébános. Mise után az egyházi beszélt a szülőknek, akik értünk jöttünk, hogy hazavigyenek bennünket.

A plébános azt súgta neki, amikor hozzáhajolt:

- Nem áldozhatsz, Vazul!

- Miért, plébános úr?

- Mert ettél már ma!

- Semmit sem ettem!

- De amikor a dominuszvobiszkumnál kifordultam, láttam, hogy susnyát tettél a szádba. Krisztus testét tehát nem veheted magadhoz.

Így mesélte el az egyházi a történetet, nagymama is hallotta.

De Vazul csak tovább ette-ette az orrapiszkát, talán nem is tudta, hogy mit cselekedett.

Neki többször is voltak ilyen cselekedetei. Akkor is, amikor az ny betűt tanultuk. És ezt sem felejttem el soha, amíg élek ezen a földön, de ha tíz életem volna, akkor is visszaemlékeznék erre.

Szabó Vazul kiosztotta irkáinkat és kiadta, hogy tollal írjuk le a füzetbe az ny betűt, amit ő a táblára fölírt.

Én is megkaptam a füzetemet és buzgalommal, igyekezettel hozzáfogtam, hogy leírjam az ny betűt. Egy egész oldalt kellett teleírni. Amikor készen lettünk, Szabó Vazul végigjárta a sorokat és megvizsgálta a füzeteket. Az első soroknál szórta a dicséreteket:

- Jól van, szépen csináltad, Sanyika!

- Nagyszerű, Zoltánka!

Amint hátrább ért, a mi soraink felé, ott már fogytak a dicséretei. Felém közelegve már dorgálásba is fordult a Vazul dicsérő szava:

- Hát, Horváth fiam - szólott az egyik szegénygazda fiához -, nem tudom, mi lesz belőled?

- No, Dobcsányi, igyekezz, igyekezz, mert a tehének őrzéséhez is kell ám írni-olvasni tudni, meg legalább százig számolni.

Így érkezett én hozzám is és kezébe vette a füzetet és vaksi szeméhez tartotta. Majd leengedte és azt kérdezte:

- Mondd, fiam, mit mondtam én, hogy hány betűt írtatok egy sorba?

- Nem tudom, tanító úr.

- Mit, nem tudod?

Egyenesen néztem rá.

- Nem tudod, nem figyeltél, amikor én azt mondtam, hogy hat ny betűt írtatok egy sorba, te meg csak ötöt írtál? No várj csak, te gézengúz!

És felrohant az asztalhoz, lekapta a nádpálcát és sebesen jött felém. Én azt hittem, hogy packát vagy körmöst kapok, mint ahogyan eddig osztogatta a tenyérre az ütéseknek-

annak. Nyugodtan állottam ott. Nem éreztem magam bűnösnek az egy elmaradt ny betű miatt, így tehát nyugodtan nyújtottam kezemet már akkor, amikor még hozzám sem ért.

Előre hajolt, vaksi szemével tőlem a harmadik sornál meglátta ezt. Meglátta és felordított, pedig engem a bátorság mellett talán az a buzgalom is vezérelt, hogy a büntetést elszenvedjem. De ő ordítva ért hozzám és ahelyett, hogy a tenyereket kiporciózta volna, eszeveszetten elkezdett ütni, verni, ahol ért.

- Mit, te bitang, nekem fogod nyújtogatni a kezedet, te gazember! - És mint a villám hasított a pálca reám. Még a levegőben volt, de a suhintását is hallani lehetett. És vert, és csak vert, ahol ért. Én védekezőleg a karjaimat a fejem fölé emeltem, de vágott, irtózatossággal, fejemen, karomon zuhogtak az ütések.

De egy szó sem hagyta el fájdalomba mártva a számat.

- Mit, te még nem is sírsz, még nem is könnyörögsz, hogy elég?!

És még dühösebben vert, amit már nem bírtam kitartani.

Akkor kínomban, azt sem tudom hogyan, leroskadtam a pad alá és amikor ott is vert, a lábak között mászni próbáltam előre. Először előre próbáltam menekülni, de ordított:

- Ne engedjétek a bitangját!

És a lábak elől az utamba álltak, amerre menekülni próbáltam.

Akkor a hátulsó sorok felé próbáltam kitörni, miközben a két padosor közötti folyosón toporzékolt, a rövidlátó szemével keresve.

- Hol vagy, hol vagy, te bitang?

A hátulsó sorok lábai szétnyíltak és másztomban még segítettek is.

Aztán már nem tudom mi történt. Átnedvesedtem és amint a nedvesség elöntött a nadrágom tájékán, úgy öntött el a rémület és elájultam.

Még hallottam, hogy az egyik gyerek azt mondta:

- Már nem mászik, itt fekszik.

- Vegyétek ki!

Azt már nem tudom, hogy vettek ki. Az osztály néma volt, amikor felnyitottam a szememet. Az egyik fiú vizes zsebkendővel állott előttem. Körülöttem a padok össze-vissza voltak tologatva. Az asztalnál a tanító ült sápadtan, rövidlátóan hunyorgatva, bambán és bután nézett maga elé. A padomon ott volt az írka a ny betűkkel. A zsebkendőből a víz lecsöpögött az írka alá és elmosta a betűket.

Bennem fáradtság, a bőrömön sajgás és olyan minden-mindegy érzés volt, a gyomromban pedig üresség és olyan érzés, hogy ez az üresség emelkedik a torkom felé, aztán megint visszaesik és így föl-le, föl-le.

A pedellus kint már húzta a kisharangot, amivel az óra végét jelezte. Tompán és örömtelenül szólt a kisharang és mintha messzebrül szólott volna, pedig itt volt közel, majdnem a mi osztályunk ajtaja fölött.

Az osztály pedig nem moccan és a tanító tovább is bambán ült a katedrán és csak bámult a semmibe.

Aztán egyszerre megszólalt:

- Magához tért már?

- Már régen - válaszolták többen.

- Miért nem szóltatok?

Senki sem szólott. Akkor azt mondta:

- Álljatok fel, imádkozunk.

Én is felálltam, kezeimet összetettem, de ha akartam volna is, akkor sem tudtam volna hangosan kimondani: Miatyánk, ki vagy a mennyekben, szenteltessék meg a te neved, jöjjön el a te országod...

Az imádság befejeződött, de a tanító még mindig állt ott. Aztán mintha révületből ébredt volna, megszólalt:

- No mi az, befejeztétek? Miért nem szóltatok? Takarodjatok!

Az osztály gyorsan szétfutott.

Egy pillanat és senki sem volt mellettem, mindenki elfutott mellőlem. Az iskolaudvar közepén lehettem, már üres volt az udvar. A Fő-téren is mindenütt loholó gyerekek, akik úgy szaladtak, hogy vissza se néztek. Mitől félnek vajjon? Az én gyalázatomból, vagy a tanítótól, vagy az iskolától. Ettől az ódon régi épülettől, vagy mindattól, amit együttvéve iskolának szoktunk nevezni?

Én pedig úgy mentem, mint ilyenkor egy nyolcéves gyerek menni szokott: azt hitte, hogy reá van írva a gyalázat minden jele, amiből, csak rá kell nézni és azonnyomban mindenki megtudja, hogy mi történt. Éppen ezért úgy mentem, hogy a népesebb utcákat elkerültem s még a kihaltabb uccákon is sokszor átmentem a másik oldalra, ha szembejött valaki.

És csak most vándorolni lehetne, ha a ház minél messzebb menne avval, hogy közeledek feléje.

Aztán össze-vissza hasogatott bőröm fájdalma mélyebbre húzódott és mélyen égetett valami úgy, mint amikor pálinkát ittam a multkor és az égést még órák múlva is éreztem belül.

No már most mit tegyek?

Mondjam el otthon, mi történt velem? Apa egészen bizonyos, nem hagyná annyiban a dolgot. Mit tenne?

Elmenne, összetörné a tanítót? Vagy panaszt emelne ellene az iskolaszéknél? Ki tudja ezt megmondani? Itt ezen a téren, a Fő-téren minden másképpen, van, nem úgy, mint a Vásártér körül. Más népek élnek itt és másként gondolkodnak. És másként boldogulnak is, a Sanyikák és Zoltánkák, a patikus meg a jegyző fia. Már akkor egészen bizonyosan tudtam mindezt.

Eljött közben a ház egészen elém és éppen úgy, olyan biztonságosan, mint azelőtt, kezembe adta a kilincset. Benyitottam hát és elhatároztam, hogy én nem mondom meg a történeteket, hacsak másoktól nem tudják meg. Még nem tudtam, lesz-e ennek folytatása, de csak sejtésemesen éreztem, hogy ezen a napon valami elkezdődött, amit be kell fejezni. Hogy hogyan, ezek éltek sejtelmek formájában bennem.

Közömbösen ebédeltem és a leckémet is, a tegnapit is újra megcsináltam, unalombul, szóra-kozásbul, vagy szégyenem feledtetésére, mert a tanító úgy zavart ki bennünket, hogy leckét sem adott föl.

Apa, mama a leckéket szegények túl komolyan vették. Így hát a tanulás benyúlott a délutánokba és ennek folytán a nagymama járt ki a kecskével, a Micával a szegényházhoz, vagy a Vásártérre. Mi csak akkor mentünk ki, amikor már elkészültünk. És ebben mindig én vezettem, mert nekem kevesebb volt, az én dolgaim könnyebbek voltak. Imrét a szükségesnél

hosszabb ideig is ott tartották a könyvek mellett, mert hát Istenem, ő már azt a félelmetes tantárgyat is tanulja, amit úgy mondtak akkor, mint az Isten szent nevét, áhítattal és félelemmel:

- Latin!

Imre szegény, düledt szemekkel borult a latin könyve fölé és vég nélkül mondott valamit, amit én is megtanultam tőle hallásból, csak amikor én is odakerültem, ahol akkor ő volt, akkor tudtam meg, hogy az az első főnévi ragozás mintája a Pirchala-könyvben, hogy:

Terra
terrae
terrae
terram
terra
terrae
terrarum
terris
terras
terris

Nem vártam hát be őt, hanem szaladtam ki a mezőre Micához és a nagymamához.

Most is alig vártam, hogy már mehessek.

Nagymama a szegényháznál ült és szemlélődött, rózsafüzér volt a kezében, avval már elkészült és ilyenkor szívesen beszélgetett.

- No meggyüttél, megvan a leckéd?

- Megvan, nagymama.

- No, akkor eridj, játsszál egy kicsit.

- Nem akarok játszani, nem akarok a gyerekek közé menni.

- Mi az, bántott valamelyik? Csak szólj.

- Nem, nem bántott egyikük sem. Csak azt szeretném tudni, nagymama, hogy kik és mik vagyunk mi?

- Hát hogyan kérdezed ezt?

- Nagymama, engem máma a tanító megvert az iskolában, amiért nem hat ny betűt, hanem csak ötöt írtam egy sorba.

- Megvert, az a... az a susnyaevő Vazul? Ó, drága, kicsi bogaram!

- Meg. És mindig azt látom, hogy akik az első sorokban ülnek, azokat becézi, azoknak gügyög, a jegyző fiának, meg a patikusénak, meg a nagykereskedők fiainak. Ha felénk jön, ott már csak morog meg verekszik, mint a veszett kutya. A B-ben, Gömör Lajos a második sorba került, miért kerültem én az Á-ban a tizedikbe?

- Ó, szegény dédapád, vajjon látja-e ezt onnan a magasságokból?

- A dédapa?

- Bizony a dédapa, az én apám, fiam, bogaram.

- Miért gondol a nagymama most dédapára?

- Jaj, nagy a sora annak, nagy a sora annak. Menj csak, térítsd a mező közepire a Micát, mert úgy veszem ki, hogy arra pillog a Mária-utca felé. Addig talán összeszedem a gondolataimat.

Ugrottam, mintha kilőttek volna. A Micát a szegényház előtti térség közepére hajtottam, ahol bokrok voltak, legelészhet vagy ágaskodhat a bokrokra, amint tetszik, és rohantam vissza a kápolna kerítéséhez. Nagymama éppen megcsókolta a rózsafüzér keresztjét és tette zsebre.

- Jaj, fiam, az nagyon régen volt. Még én se voltam a világon, csak az én mamám élt, aki lány volt még, tudod a Klára dédmama, a Haulik Klára, aki Teruska testvéred mellett van eltemetve a Babka-temetőben. A Teruska akkor halt meg, amikor te hároméves lehettél.

- A dédapa meg, az én apám meg kispap volt az esztergomi papneveldében, ahol a Klára dédmama bátyja, a Haulik Gyuri bácsi fiatal paptanár volt.

- De nagymama, a papoknak nem szabad nősülni!

- Nem bizony, fiam. De dédapád nem is maradt pap.

- Kiugrott?

- Hát kiugrott, de hogyan? Nagyon cifra dolog volt ám az, nagyon. Úgy volt, hogy a dédanya idősebb leánytestvére, a Rozália készült férjhez menni Nagyszombatban. Valami gazdag kereskedő vette el, a Haulikok ott szőlősgazdák voltak. Hát a Gyuri bácsit, ki az esztergomi papneveldében tanított, nagyon szerették a kispapok, és ő is szerette őket, egyet-kettőt meg nagyon is. Azt mondja a kispapoknak, akik éppen fölszentelés előtt állottak, hogy hát ide nézzetek Isten jövendő szolgálói. Azok ránéztek és Gyuri bácsi így folytatta: Ma-holnap fölszentelnek benneteket. Akkor megkezdődik a szent élet számotokra. Hát jó volna, ha a világi örömeiktől elbúcsúzhathátok. Abbíz nem volna az utolsó dolog, válaszolták a kispapok. Hát én adok nektek alkalmat, mondta Gyuri bácsi. Elgyüttök velem Nagyszombatba, Rozália hugom esküvőjére. Az már teszi, mondták a kispapok, mikor indulunk?

Ez úgy csütörtöki nap lehetett és Gyuri bácsi azt mondta, holnap elindulhatnánk két szekérrel, mert szombaton lesz az esküvő, a szertartásra éppen megérkezünk, péntek este Újvárbán meghálunk.

Hát úgy is lett. Másnap felkerekedett Gyuri bácsi vezetésével a Rozália néni esküvőjére tizenkét kispap.

- Tizenkettő?

- Az a, tizenkettő! És köztük volt az újvári Fodor András is, akik nagygazdák voltak a Nagyfésoron. Hát a Gyuri bácsiék a Fodor András szüleinél háltak meg. Ittak-ettek, danolásztak, le se feküdtek, hajnalban úgy indultak Nagyszombatba.

Meg is érkeztek a kispapok. Volt ám az szép esküvő. A fiatal párt a Gyuri bácsi eskette meg, mert úgy volt megbeszélve, hogy ha időben megérkeznek, akkor ő végzi el a szertartást a nagytemplomban. A kispapok meg karéjban körülfogták a fiatal párt, hogy egy hónapig beszéltek a szép esküvőről Nagyszombatban. De aztán másrul is beszéltek ám. Mert az volt a baj, hogy az egyik koszorúslány, a Rozália néni fiatal huga volt, a Klára, a te dédmamád, akinek a sírja ott van a Teruska mellett.

Hát Haulik Klára nagyon szép lány volt. És amikor már táncra került a sor, azok a gazember kispapok, hogy hát még egyet mulathassanak a fölszentelés előtt, olyan táncolást, ivást, meg nótázást csaptak, hogy annak csudájára járt minden nagyszombati. Akkor tanulták meg tőlük Nagyszombatban, ahogyan dédanyád mindig mesélte nekem ezt a gazember nótát, hogy:

*Nem leszek én barát,
Szeretem a kislányt,
Eladom érte a reverendát,
Eladom, eladom, a csattos imakönyvem,
Ölelem a kicsi szeretőmet.*

Ebből aztán nagy baj lett, mert a kispapok második nótája az volt, hogy:

*Hej a nagyszombati
ko-kolostorban,
barátok járnak
fapapucsban.*

*Fapapucs kopogja,
in nomine pátrisz
reverenda alatt,
csutorát visz.*

A nagyszombati püspöknek meg beárulták az egészet. Elferdítve adták be neki, hogy a kispapok disznó nótát énekeltek, mert a reverenda alatt nem is csutorát vittek, hanem minden mást, kislányt, meg fene tudja mit. És a nagyszombati püspök át is írt a hercegprímáshoz. Az meg raporra rendelte a Gyuri bácsit. Hú, tudtam is latinul, mert apa mindig mesélte, várj csak: ad audiendum verbum, ami magyarul olyan fejmosást jelenthet. No, de Gyuri bácsi kimosta valahogy magát a prímás előtt, csak Fodor András, Isten nyugosztalja dédapád, hát az feledkezett meg magyarul. Egész éjjel mással se táncolt, mint Gyuri bácsi legkisebb hugával, a Klárával.

- A dédnagymamával?

- Avval biz a. Másnak nem volt szabad a dédnagyanyádat fölkérni. Osztán három nap mulva hazamentek, hogy elkezdjék a szent életet, mert sebesen közeledett a fölszentelés ideje.

A Fodor András azonban teljesen megváltozott. A lelkigyakorlatokon nem figyelt a prédikációkra és verseket kezdett írni. És a gyóntatója meg is találta az egyik versét, sokáig megvolt az egy füzetben nálunk otthon, de Istenem, ki tudja hová lett. Az egyiket lánykoromban én is megtanultam, de aztán elfelejtettem. Várj csak, talán tudok belüle valamit. A címe az biztosan az volt, hogy Haulik Klárához. Aztán úgy kezdődött, mint a hétfájdalmú Szűzanya szenvedése, akinek hétágú tör verte át a gyöngye szívét, csak a Fodor András, a dédapád, a szerelemre fordította a hétfájdalmat:

*Hétágú töröket
Forgatnak most bennem,
De van nekem,
Lesz nekem,
Tüzes, szép szerelmem.*

Hát így kitudódott minden. Kitudódott, hogy beleszeretett a Klárába, a Gyuri bácsi legkisebb hugába. És Fodor András letette a reverendát, letette a papi ruhát, kilépett a szemináriumból a fölszentelés előtt.

- Ó Istenem, ó Istenem - mondta nagyanya és elrévedt a messzibe, a semmibe. A szája eközben úgy járt, mintha mondott volna valamit, de hangok nem jöttek ajkára. Én nem mertem tovább kérdezni, mert mintha elmondott volna mindent, ami fontos. Dédapám tehát papnak készült és kilépett. De mi lett aztán? Nagy félénken azt kérdeztem:

- Osztán?

- Hát osztán dédapád hazagyútt ide, de az apja nem akart vele szóbaállani. Látni se akarta. Ki is tagadta.

- Kitagadta?

- Ki, mert keményszívű ember volt a nagyfésori Fodor Ferenc, az én nagyapám, Isten nyugosztalja. András fia nem is mutatkozott előtte. Hol a padláson, hol a pelyvásban húzódott meg, csak anyja hordott neki ételt a köténye alatt. Egyszer aztán azt mondta az anyjának:

- Mama, most már elmegyek.

- Elmész, fiam? - kérdezte sírva.

- El, mert hát, ha Isten úgy akarja, akkor megyek a sorsom elé.

Anyja próbálta tartóztatni, de nem lehetett. Nagyszombatnak indult, ott elbúcsúzott dédanyádtul. Megigértette vele, hogy megvárja, amíg vissza nem jön.

Osztán beállott Nyitrán kovácsinasnak.

20.

- Kovácsinasnak?

- Hát annak. Az úgy lehetett, hogy kitanulja a mesterséget, aztán ha fölszabadul, elveszi Haulik Klárát.

- És dédnagymama várt rá?

- Várt bizony, várt, csak hogy ez nagyon nehéz dolog volt. Az én időmben, a mamám idejében meg pláne vénlánynak számított az, aki tizennyolc éves koráig nem ment férjhez. És a dédnagymamád lehetett úgy tizenöt, amikor dédnagyapádat megismerte és tizenkét esztendeig várt rá.

- Miért olyan soká?

- Annak is megvan a nagy története. Amikorra dédapád a mesterséget tanulta Nyitrán, a híres Vidróczkynál, volt Nyitrán egy tanító, aki maga is mesterséget tanult valamikor. Még hozzá takácsmesterséget. Csak hogy ő takácslegényből lett tanító, dédapád meg kispapból lett kovácslegény. Ő ment fölfelé, dédapád meg ment lefelé. De nem számított ez semmit, mert nagyon nagy barátságba keveredtek.

- Úgy mint apa meg keresztapa?

- Még annál is nagyobb barátságba.

- És hogy hívták azt a takácsbul lett nyitrai tanítót?

- Várjál, azt is megmondom, gondolkozzak csak egy kicsit. A Mica mit csinál, nem köll téríteni?

- Nem, nem kell, a Soványék is kicsapták a Zsuzsit a Bandival, együtt legelésznek.

- Várj csak, várj, a neve hasonlított a vásártéri Stanckéra, Stan, Stanc, ja, aha Stáncsics. A keresztneve meg Mihály volt. Hát ez a tanító nagyon szerette a könyveket, éppen úgy, mint dédapád. Vasárnap aztán sokat csavarogtak a nyitrai hegyekben. Amíg a többiek ittak meg kugliztak a kocsmában, addig ők a hegyeket mászták és tervezgettek.

- Mít?

- Hát azt tervezgettek, hogy jó volna világot látni. Elmenni messzire, megnézni, hogyan élnek a többi népek, tanulni a nagy városokban, látni és tapasztalni.

- És elmentek?

- El.

- Együtt mentek?

- Nem mentek együtt, csak egy irányba. A tanító hamar elkerült Nyitráról. Így elszakadtak egymástul. Csak a vágyakozásuk maradt meg egyformán. A dédapád Németország felé ment. Volt neki egy kis könyve, abba mindig beírta, hogy hol állapodott meg, milyen városon ment keresztül, mennyi ideig maradt egy helyen. Ó, Úristen, mennyi város volt abba a könyvbe beírva! Én már soknak a nevét elfelejtettem. Azt tudom, hogy Drezdával kezdődött a kis könyv. Ott dolgozott egy ideig egy német kovácsnál és tanulta a német szót. Osztán volt Berlinben is. De ott megunta a németeket:

- Unom már a sok handrikálást, gyerünk tovább, András - szokta mesélni apa. - Menj és nézd meg a franciákat.

És avval kapta magát és ment a franciák országába. Útközben benézett a belgák városaiba is, abba is, amiről csipke is van elnevezve, Brüsszelbe persze, brüsszeli csipke. De azt mondta, hogy onnan is hajtotta valami egyenesen a franciák fővárosába, Párisba.

- Párisba?

- Bizony egyenesen Párisba.

- Bemegyek egy egyletbe, amit magyar mesterlegények alakítottak ottan, mert sok magyar dolgozott a franciáknál - mondotta egyszer apa, amikor mesélt. - Hát mit gondoltok, mit látok ott. Hát látom, hogy valamilyen gyűlést tartanak és ki beszél ott, az én Miska barátom, a Stáncsics, a nyitrai tanító. Hát rettentően megörültünk egymásnak és sokáig dörzsöltük egymáshoz szakállas ábrázatunkat.

- Úgy emlékszem, Stáncsics csalta dédapádat még tovább, a tengeren túlra, Angolországba.

- És átmentek a tengeren?

- Át, de csak a Stáncsics. Dédapád már nagyon vágyakozott hazafelé, mert akkor már tíz esztendeje járta az országokat. El is indult hát és 1840-ben, pontosan tudom ezt, mert sokszor emlegették ezt az esztendőt, betoppant a Haulikékhoz, Nagyszombatba. Úgy karácsony táján volt ez, éppen az ünnepekre készülődtek. Azt nem is köll mondani, hogy Klára dédanyád megörült neki. És örülgettek a nagymamáék is, mert dédanyád a kitartó várakozásban megöregedett, sok kérés kikoszorózott és ami igaz, máshoz már nem is tudott volna férjhezmenni. És így volt is az igazságos, mert evvel nyerte el a jutalmát a kitartásának.

Amikor híre járt itthon, hogy dédapád a vándorlásból megérkezett, hát az anyja sírva fakadt örömeiben, mert már biztosra vették, hogy nem látják többet, hogy elnyelte a nagyvilág. Az apja konoksága is engedett és a nagymama sírására befogott az öreg Fodor, hogy elmenjen fiáért Nagyszombatba. Ünnepe másodnapján mentek, estére oda is értek. De ez a nap volt az igazi karácsony, mert tengernyi fájdalom múlt el akkor mind a két család életében. Dédapád akkor már nem volt mai gyerek, de hogy megjött a messziségből, amely már olyan volt, mint a köd, vagy a semmi, ami mindent elnyel, hát ezt úgy vették, mint a Megváltó születését, a kicsi Jézus megjövését. Sírtak, csak sírtak, ahányan voltak és beleegyeztek, hogy a fiatalok a farsangban tartsák meg az esküvőt. Az eljegyzést mindjárt meg is tartották, nagy vigalom közepette. Mama mindig mesélte ezt a nagy gyönyörűséget. Dédapád, amikor először átölelte a mamát, mint hitese menyasszonyát, azt mondta neki:

- Klárikám, emlékszel a Rozika esküvőjén, amikor még reverendában voltam, hogy énekeltük, hogy:

*Fapapucs kopogja,
in nomine pátrisz,
reverenda alatt
szépkislányt visz.*

- Nem is igaz, nem így énekeltek - szólott Klára dédanyád durcásan -, mert csutorát vittetek a reverenda alatt.

- Csutorát, csutorát, de mi kislányra gondoltunk. Hát most már megmondom, igazat árulkodtak a nagyszombati püspöknek. A Gyuri bácsinak volt miért a hátát tartania a Rudnay hercegprímásnál.

- Igen hát, a Gyuri bácsi. Jó volna, ha ő adna össze bennünket - mondotta dédapád -, éppen úgy, mint Rozikáékat.

- Hát sokat vándoroltál - szólott az öreg Haulik -, nem tudhatod, hogy az most egy kicsit lehetetlen.

- Miért volna lehetetlen? Esztergom azóta se lett messzebb Nagyszombattul.

- Az nem, de ő került messzibbre.

- Hová, olyan messzire?

- Hát, amikor te világnak mentél, akkor a papi egyetem dékánjává nevezték ki Pestre. Aztán a helytartótanács tanácsnoka lett és gyorsan megválasztották prisztinai választott püspöknek. És most három esztendeje zágrábi püspök lett.

- Hü a mindenit neki! Ezt se ő, meg mi se gondoltuk volna, hogy így elszalad vele a szekér, amikor a Rozika esküvőjére gyöttünk. No hát, Zágráb egy kicsit messze van, akkor hát nem adhat minket össze a Gyuri bácsi. No, majd megírjuk neki, hogy legalább levélben küldje ránk a püspöksógor az áldását. Nem igaz, Kláríka?

Így beszélgettek ott a Haulikéknál. Farsangban aztán meg is volt az esküvő. Csendben, szerényen, mert Klára anyám már kint volt az időbül.

- Nem illett harmincéves fejjel hozzám a nagy dinom-dánom, mint a Rozikához, hát csendben maradtunk és nekünk csak az volt a fontos, hogy végre egymásra találtunk - szokta mondogatni matrona-korában is.

- Osztán?

- Hát osztán az esküvő után a fiatalok idegyöttek lakni. Amint beszéltek, éppen akkor halt meg a Bodoky kovács és apám átvette a kovácsmühelyt. Az volt az a kovácsmühely, amelyik most is ott van a Kórház-utca elején.

- Amelyik a Tyukmiszé?

- Az a Tyukmiszé. És, amint átvette, hát egyre-másra köllött a segédeket fölfogadni, mert alig bírták a munkát. Mert gyorsan híre ment annak, hogy meggyött a Fodor András, aki kispap vót valamikor, és most kovács. Mindenki látni akarta. Hát másképp nem láthatta, csak úgy, ha odavitte ráfoltatni a kerekét, vasaltatni a kocsiját, ekéjét, vagy ha nála rendelte meg a kerítéseket a temetőbe, a kedves halottak sírjára. Ömlött hát a munka. A kíváncsiság átcsapott a szomszéd falvakra is. És a vásárosok, a komáromiak meg a nyitraiak, akik járták a környékbeli vásárokat, mind nála patkoltattak és vasaltattak. Sokszor tíz-tizenkét szekér is állt ott az udvarban meg a Kórház-utcában.

- Osztán?

- Osztán, bogaram, két év mulva már nem akartam tovább várni az egekben, azt gondoltam, hogy lejövök onnan és megszületek. És meg is születtem bogaram, 1842-ben. Pont akkor, amikor a nagyharang a toronyban leszakadt. Pont azon a napon születtem én.

- Tüled szakadt le a nagyharang, nagymama?

- Nem tülem, te gézengúz, hanem amikor apa, a te dédapád nagyon várta, hogy én csecsemő formában megérkezzek, akkor szaladtak érte, hogy az Istenért, gyűjjön, mert baj van a toronyban. Hát ő szaladt is, fel a toronyba. Én éppen akkor szálltam le a toronyablak mellett, amikor apa fönt vizsgálta a nagyharangot. És azt mondtam neki:

- Itt vagyok apa.

És ő azt mondta:

- Menj csak, édeslányom, mondd meg az anyádnak, hogy mindjárt jövök.

Hát én mentem is és be is toppantam a kürtön a mama ágyába. És kicsi idő múlva meg is érkezett apa és azt mondta:

- Jó, hogy gyüttél, lányom, Boriskám, mert már nagyon vártunk. - Osztán nekifogott a legényeivel fölrakni a harangot. És el is készült vele, amikor engem keresztelni vittek a templomba.

- Jó-jó nagymama, jó, hogy meggyüttél akkor - mondtam én -, mert én is örülök neked. De mi már a Gömör Lajossal tudjuk az egészet. Inkább elmondhatnád, hogy mi volt osztán?

- Azt a gézengúz mindenedet! Hát ha te jobban tudod, mint én, akkor minek kérdezed? - És ölbekapott, de már ez nagyon nehezen ment.

- Ej, de megnőttél, te gyerek, már nem vagy mai csirke! - és lassan kicsúsztatott az öléből. - Osztán most upre pupos, hajtsd a Micát, nincs több mese, mert hamar a nyakamra nősz.

Az este jól megereszkedett már. Térítettem hát a Micát és mentünk hazafelé. A gázgyár lámpagyújtogatói égő botjukkal szaladtak szerte-szét az utcákon, és itt is, ott is felgyulladt egy lámpa. Éppen úgy dolgoztak, mint nagymama, aki abban az időben gyújtogatót lámpákat, amikor még ő sem volt és senki sem volt még a családból. A lámpásai fényesen égtek, az elmúlt idő egy-egy darabját szórták be fényességgel, éppen mint a most kigyulladt lámpák az utcák egy-egy darabját. Október közepe volt akkor, arról tudtam, mert már másfél hónapja jártam iskolába. S hazafelé mentünkben nem éreztük még az őszt, az időben, az estében. A visszahozott idő egészen áthatotta a jelent és pontosan emlékszem, hogy a susnyaevő Vazulra akkor már nem is tudtam haragudni.

21.

Mire hazaértünk, otthon már állt a bál. Állt a bál, tehát veszedelmek tornyosultak a szülői házban, mégpedig Imre körül. Imre szegény a szobában még mindig a könyvei és leckéi fölött gubbasztott, Mariska is bent tanult, ő a kanapén ült a fal mellett. Imre az ablaknál, az asztal mellett a nagy óra alatt. A konyhában a mama a tűzhelynek dülve szomorkodott, apa pedig félkarjával az asztalra dülve nézett az asztaltul és a Gázgyár-utca 7. szám alul a bizonytalan jövő felé.

Nagyon-nagyon komor volt a hangulat. Az első pillanatra teljesen érthetetlen is volt, de csak nekünk, akik egészen más egek alul léptünk most be a család komor és villámokkal állapotos ege alá. Az alatt az ég alatt, ahol mi voltunk, a család multjában, voltak bajok; de voltak emberek is a bajokhoz. A dédapa: az erős kovács, lehetett-e az ő számára méltó veszedelem? Azt hiszem, a veszedelmek, ha meglátták is, megverve oldalogtak el tőle, mint a kutya, behúzott farokkal.

Amint beléptünk és kérdezni szerettük volna a komorság okát, szólal is meg a mama:

- Jó hogy gyün mama, hozd csak azt a levelet, Mariska.

Nagymama nem várta meg, míg Mariska jön a levéllel, hanem azonnal kérdezte:

- Milyen levéllel, ki írt nekünk levelet?

- Hát nem kisebb személyiség, mint az Imrének, annak a csavargónak az osztályfőnöke.

És koccantak össze a fogaim: - No szegény Imre, neked is akadt Vazulod az iskolában. - És akkor a bajokat sejtve, még örültem is az én Vazulomnak, aki nem irkál haza leveleket, mint az Imre osztályfőnöke.

- No és miről írt levelet az osztályfőnök? - kérdezte nagyanya.

- Hát drágalátos unokajárul, meg a Micárul - válaszolta mama, nem kis bosszúsággal és haraggal.

- Akkor nincs is olyan nagy baj - készülődött nagymama csendesíteni a háborgó vizeket, az égigtörő hullámokat.

- Nincsen, no csak hallgassa meg!

Mariska közben előjött a szobából és a konyhai lámpa alá állva olvasni kezdte:

- Tisztelt Uram!

Osztályfőnöki kötelességemnek teszek eleget, amikor a figyelmeztető sorokat megírom Imre fiával kapcsolatban.

- Hallja, no hallja? - kérdezte mama nagymamától. - Figyelmeztető sorok! Figyelmeztető sorok, alig jár három hónapja iskolába. Hát akkor négy vagy nyolc esztendő alatt hány levelet fogunk kapni a csodálatos mákvirággal kapcsolatban?

- No várj csak, várj csak, lányom, ez csak a bevezetés, lássuk mi van a tárgyalásban? - érvelt nagymama.

- A tárgyalásban, no hisz, csak hallgassa! - És Mariska folytatta:

Meg kell mondanom, hogy a gyermek egy kissé, hogy úgy mondjam, csalódást okozott a felvételi vizsga eredményével szemben. Akkor élénk és eszes tanuló benyomását tette reám, most pedig kitűnik a figyelmetlenségével, pedig a fiúnak van esze.

- Hát látja a gazembert: kitűnik a figyelmetlenségével, pedig van esze. Hát én kiverem belüle vagy az észet, vagy a figyelmetlenséget, vagy azt a rongy kecskét, mert a Mica miatt van minden. Hogy le nem vágtuk húsvétra azt az állatot.

- A Mica miatt? - kérdeztem elhűlve és izgatottan vártam Mariska fölolvását.

A figyelmetlenség különösen az én óráimon nyilvánul meg, de a többi kolléga is tapasztalta már ezt a fiú viselkedésében. Én már többször megállapítottam, hogy a fiú nem fordít elég figyelmet a latin nyelv tanulására, hogy ne mondjam, ismeretlen szépségeinek a felfedezésére. És, ami a levelem írására készített, az a megállapításom volt, hogy a fiú figyelmét valami Mica nevű kecske vonja el a tanulástól...

- No itt van a Mica, látja a Mica! - szakította félbe a levelet mama, olyan érzelmi állapotban, amelyben némi diadalézés is cikázott az arcán, előbb tett kijelentéseivel kapcsolatban.

Elsősorban is az utolsó órán arra lettem figyelmes, hogy szomszédjával valamit olvasnak és kuncognak felette. Odaugrottam és a padjukon megtaláltam „Városunk és vidéke” című lapunk egy számát, azon az oldalon kinyitva, amelyen a „Vásártéri suhancok tréfája a korzón két kecskével” című cikk állott. A vallatásnál aztán kiderült, hogy a cikkben az Ön fia is szerepel, meg az a kecske is, amely a figyelmetlenség állandó forrása.

- Látja, ahelyett, hogy odafigyelnének, a gazemberkedésen jár ott is az eszük és ez a megátalkodott Átilla, ez még a szomszédját se hagyja odafigyelni. - Ó drága Olvasó, ugye megérzed, hogy ez még mindig a mama hangja, aki ha haragudott is, teljes szívvel féltette a megátalkodott Átillát, aki ezalatt egy pillanatra sem vette fel a fejét a könyvről, amelybe már

Isten tudja hány órája a levél hatására behajolt. De azután egy szörnyű rész következett a levélben, meg kell hallgatni:

De még szörnyűbb dolgok is kiderültek. Az Ön fia, mint szomszédja kivallotta, fogadkozott, hogy egy előre megbeszélte időben újra felviszi a kecskét a korzóra és az egész osztály előtt újra bemutatja azt, amit a cikk megírt. Hát én azt mondom Önnek édes Uram, hogy még csak ez hiányozna, hogy a lapok megírják, hogy a gimnázium első osztályának a tréfája egy fekete kecskével a korzón. Egészen bizonyos, hogy mindezért engem, mint osztályfőnököt nemcsak felettes hatóságom vonna felelősségre, hanem a közvélemény is, és elsősorban azon szülők, akik intézetünkre bízzák gyermekeiket, hogy derék és tisztességes polgárokat neveljünk belőlük. Én éppen ezért eleve elhárítom magamtól a felelősséget arra az esetre, ha ez a csínytevés mégis bekövetkezne.

- Bekövetkezne, no azt adja az Isten - pattogott mama.

Nem marad más hátra, mint hogy felhívjam a Család figyelmét ezekre a körülményekre. Azt hiszem, hogy a Család azzal, hogy gimnáziumba küldte fiát, már eldöntötte, hogy tisztességes polgárt akar nevelni gyermekéből, nem pedig kecskepásztort. Hogy a Család elhatározását siker koronázza, el kell érni, hogy a fiú lelkéből a kecske iránti érdeklődés eltávozzék. Én erről a magam részéről gondoskodni kívántam azzal, hogy büntetésből százötvenszer feladtam neki írásban a kecske szó latin (capra-kapra) formájának a ragozását, mégpedig írásban. Remélem, ennek meglesz a komoly hatása, hogy mire a végére ér, a világ összes kecskéjét is kiveti a lelkéből és el fogja átkozni az Önök kecskéjét is és így diadalmaskodik az iskola a gyermek lelkében. Ehhez azonban a Család segítségére is szükségem van. S remélem, hogy a segítséget ezen levelem a Család részéről teljes mértékben biztosítandja.

Tisztelettel: Wieber Jakob

Hú a mindenségit neki, ennek fele se tréfa. Hát ilyen bajba hozni a Micát? - gondoltam ott hirtelen. Most már, ha apa előveszi a nagykest és a fenőkövet, nincs az a hatalom, amely a Micát megmentse! De apa szerencsére mélyen hallgatott. Hallgatását mama nem is állta megjegyzés nélkül:

- Látja, mama, a tisztelt Uram, akinek a levél szól, az pedig hallgat, ahelyett, hogy az iskola segítségére sietne és kiporolná ezt a kamaszt!

- Hát verjem agyon? Én az asztalra húztam neki a fejét, amikor gimnáziumba adtam. Ha mindenáron az asztal alá akarja dugni, hát mit csináljak? Elmegy akkor inasnak és mesteriséget tanul. Ezt már neki is meg kell értenie.

Arra gondoltam, hogy nem valami nagy szerencsétlenség az egész, mondjuk, ha Imre kiugrik a gimnáziumból és elmegy inasnak. Volt már arra eset - számítottam le a nagymama közléseit -, amikor már a mi rokonságunkban magasabb iskolából is kovácsinasnak ugrottak ki.

Amíg ez a vihar dúlt, Imre szorgalmasan füzete fölé hajolt és írt, csak írt. Lassan hozzásomfordáltam, de nem vette fel a fejét, hanem tovább dolgozott. Akkor már majdnem a fél füzete tele volt írva azzal a capra szóval. Két oszlopban írta le az Imre a büntetést, ilyen formán:

Egyes szám:	Többes szám:
capra	caprae
caprae	caprarum
caprae	capris
capram	capras
capra	capris

Imrére, a megátalkodott Átillára kétféle módon hatottak ezek az események, amelyeket a saját nyakára felidézett. Felidézett? Amit a Wieber Jakab idézett fel, akit csak egyszerűen Kóbinak hívtak a diákjai. Már Imréék is, akik mindjárt az első napon, a veniszanke után az összes tanárok csúfneveit megtanulták a feljebbjáró diákoktól.

Az első hatás az volt, hogy ahogyan nőttek az akadályok közte és Mica között, úgy nőtt a vágyakozása utána. De ugyanakkor feltámadtak összes félelmei, hogy az iskolát, a családot és az egész világot, amely jóformán még csak az iskoláig terjedt, hogy ezt mind a fejére rontja. Tanult hát, de a tanulása keserves vergődés lett az iskola és a család, az iskola és a pajtások, az iskola és a Mica között. Amikor a büntetés leírásába szinte belefásult, a végén ő maga sem tudta, hogy mit csinál, úgy, ahogyan a capra szót százötvenszer végigragozta, írásban megragozta latinul a Micát is:

Egyes szám:	Többes szám:
Mica	Micae
Micae	Micarum
Micae	Micis
Micam	Micas
Mica	Micis

Amikor a Kóbi a füzetet átvette és átvizsgálta, mesélte Imre, a végén megakadt a szeme a Mica ragozásán. És nem kis megdöbbenéssel azt kérdezte:

- Mondd csak, mi ez az utolsó ragozás, fiam?
- Tanár úr kérem, ez az én utolsó üdvözetem a Micának!
- Komolyan mondod?
- Komolyan, tanár úr!
- No látom, hogy a javulás útján vagy. Mondd csak, hol laktok?
- Gázgyár-utca 7.
- No majd meglátom.

Ez az utolsó kijelentése nem volt egészen világos. Amikor Imre itthon beszámolt a történekekről, akkor az a vélemény alakult ki, hogy a Kóbi el akar jönni hozzánk. Mert mi mást jelenthetne is, hogy pont a mi címünk után mondta, hogy „no majd meglátom”.

A család illően felkészült a fogadtatásra. Az udvart különösebb gonddal felsepértük. Rendbe tettünk mindent. Mama, amit különben is minden szombaton szokott, most hét közepén is lesúrolta az árnyékszéket, mert ha talán oda is benézne vagy befordulna az osztályfőnök úr.

És a sejtések komolyan beváltak.

Egy délután, hogy nagymamával éppen készültünk a Micát kihajtani, benyit hozzánk egy olyan képű ember, szivar a szájában, mint a Hindenburg. Hindenburg képire hasonlított, pontosan olyan volt az ábrázatja, a bajusza meg a zacskós pofája. És azt mondotta:

- Kérem, én Wieber Jakab osztályfőnök vagyok.

Nagymama nyugalommal felelte:

- Isten hozta az osztályfőnök urat, tessék beljebb.

Beljebb nagy zűrzavar keletkezett, mert még senki sem tudta a látogatás okát. De a Kóbinak mintha tetszett volna ez a zavarodás, személye fontosságát olvashatta ki belőle. És akkor fontos volt is, szinte élet és halál ura. Mama száján ki is szalad az anyai rémület:

- Talán valami baj van megint?

- Nem kérem, nincsen baj!

- No, hála a Jóistennek! - lélegzett fel mama.

- Nincsen baj, kérem. Sőt! Igen, ez a helyes kifejezés: sőt. Mert kérem én olyan ember vagyok, aki megmondom a bajt is és megmondom, ha van eredmény. És az Imre gyerek esetében gyorsan mutatkozott az eredmény, eljöttem hát, hogy az aggodalmakat eloszlassam.

És elmondta Imre utolsó üdvözetének a történetét.

Imre úszott, felettünk úszott a magasságban. Mondjam, hogy a megdicsőülésben? Igen abban, csak hogy elég drága megdicsőülés volt az, amint kitűnik a következőkben. A Kóbi bácsi így szólt:

- No, hát látni szeretném azt a csodálatos kecskét, amely ilyen nagy hatással volt erre a gyermekekre!

És ekkor megmutattuk neki a csodálatos kecskét. A kamra egyik felét apa eldeszkázta, ezt lett Mica istállója. Imre szeme pedig ragyogott valamitől, valami olyan értelme lehetett a ragyogásnak, mintha azt mondaná: no most. És amikor az istálló elé értünk, kinyitja Imre büszkén az ajtót, és mutatja a kecskét:

- Gyönyörű kedves állat, igazán kedves - szólt Jakab. - De fiam, most el kell tőle búcsúznod, hagyd a pásztorkodást a kisöcsédre.

- Osztályfőnök úr, már elbúcsúztam - és azzal mutatja az ajtó belső felét, ahol nagy betűkkel föl volt írva:

„Utolsó üdvözet Micának”.

És a cím alatt négy oszlopban, mint valami négy szakaszos vers, alája volt írva a capra meg a Mica ragozása. A Jakab rövidlátóan odahajolt és beleolvasott. És dicsérte Átillát, hogy:

- No ez derék, ez derék, fiam.

Aztán végigjárták a kertet és Wieber Jakab, a Kóbi mindent rendkívüli módon dicsért. Ezeknél a dicséreteknél mindenki örvendezett. Ni, hát nem is olyan ijesztő ez az ember, aki pedig félelmetes tanár hírében állott.

Búcsúzásnál mintha csak úgy mellékesen kérdezte volna apától:

- Ejnye, nem tudna szerezni nekem egy mázsa krumplit?

- Hogyne, szívesen.

- Igazán? És mikor?

- Akár még ma.

- No ez derék, ez igazán derék. Akkor kérem jó is volna, ha este el is tudnák szállítani. - És azzal elment.

Amikor elment, a konyhában néma csendet hagyott maga után. És ebben a csendben mindenki, nagymamától le egészen hozzám, a vakaréig, vagy tőlem fel a nagymamáig, mindenki azon törte a fejét, hogy most kinek szólt a látogatás, Imre megjavulásának, a családnak, vagy a mázsa krumplinak?

- Ne törjétek a fejeteket - szólott apa. - Ismerem én ezeket. De ha nekem krumplival, meg Isten tudja mivel köll a te helyzetedet megerősíteni az iskolában, akkor, fiam, már holnap se menj vissza. Mert tudod, hogy mennyi kapavágás és mennyi hajolgtatás egy mázsa krumpli?

És apa este talicskán eltolta a mázsa krumplit. Imre elment az iskolába. És többet nem látogattak bennünket tanárok, hogy javulásokat jelentsenek be.

22.

Imre iskolája, a gimnázium, úgy hatott tehát, hogy eltávolította Imrét a Micától. Nemcsak hogy eltávolította, hanem elválasztotta. Mert Imrének ettől a pillanattól kezdve nem volt szabad még szemet sem vetni Micára. De mintha azt is észre lehetett volna venni, hogy ez az iskola lassan választóréteget rak a család felé is. Minduntalan olyan követelmények elé állította a családot, amelyek eszünkbe juttatták, hogy nem egészen természetes dolog, ha mi is kapaszkodunk feljebb, magasabb iskolákba. Mindig emlékezni kellett arra, hogy vigyázzatok, mert a gimnázium próbára teszi erőteket. És erőn főleg az anyagi erő, a család anyagi teherbíró képessége volt értendő.

Az én iskolám azonban, ha üzött is magából, a családba hajtott vissza. És Szabó Vazul verekedése után nem tudtam az iskolába bemelegedni. Mellékes területe és kerete lett életemnek. Valami olyan rossz, amin át kell esni, de nem érdemes hitet vagy lelkesedést belevinni. Ettől a pillanattól kezdve, mindvégig a középiskolán és az egyetemen keresztül, valami mellékes kitérőnek tartottam az iskolát. Megmondom őszintén, hogy a Szabó Vazul verekedése óta az egész első esztendőből úgyszólván semmire sem tudok az iskolával kapcsolatban visszaemlékezni. Olyan volt ez, mint amikor egy út hirtelen szakadék szélére ér és ott bevégeződik. Jobban hozzátapadtam a családhoz, a Micához, nagymama édes-szomorkás epikájához.

Egészen pontosan tudom tehát a napot, amikor Wieber Jakab látogatása után az első délután kihajtottunk a nagymamával a szegényház elé, amikor Imrének jogszerint is megszűnt az uralma a Mica felett.

A fák már rezezték leveleiket. Reggelente már itt-ott dér is csillogott a leveleken, de a nap délre gyorsan felszárította. Délajt olyan levegő sátorozta be a várost, mintha ezüst porral fujt volna a város fölé valami óriás, mint amikor a moziban a szagosságot permetezik bele a levegőbe. Kettő felé ez az ezüst levegősátor elvonult vagy átváltozott. A nap áttört minden rétegén és aranyárába vont mindent. A fák és bokrok, mint valami mázolóinasok, külön-külön segítettek a napnak az aranyozásban. Ekkor már olyan volt, mintha elsőhetes must színét, ízét, szagát permetezték volna bele a firmamentumba. A Mária kápolna kertjének az olajfája már megtermette a mannát, ezt az édes-kedves gyümölcsöt, amelynek a héja ezüstös volt, mint az őszi reggelek, az íze meg olyan volt, mint az őszi délutánok, azaz édes fanyar, de a manna porhanyó húsa már olyan volt, mint az első hó. A szegényház sárga fala is arannyá változott. A szegények a ház napos oldalán üldögéltek és ha ilyenkor Postás Sándor átvonult a térségen, még a legpajkosabbak sem kiáltottak rája. Így parancsolta ezt az őszi nap, a nagymama-korabeli asszonyok nyara. Az ökörnyalak vigan hajóztak a levegőben. Kikötöttek fákon, bokrokon és a Mica két szarván is, melyek közben szépen megnöttek s úgy lengedeztek rajta az ökörnyalak, mint fehér szalagocskák, amelyek a békét hirdetik.

Nagymama már végzett az ájtatossággal Mária szobra előtt és békével üldögélt a kerítés párkányán, a szokott helyén.

És amikor abbahagytam a golyózást a Karasz Pistával, akik szemben laktak a szegényházzal, apja éppen úgy fűtő volt a vasúton, mint a mi apánk, azzal a különbséggel, hogy ő visszament

a szolgálatba a változás után, mivel a Karasz Pista elnyerte minden golyómat, mert ősszel egyszerre ellepett bennünket a golyózási láz, odasomfordáltam nagymamához és amint közélettem feléje, elébem szólt:

- No gyűsz már, te hátoztánom? Nocsak gyere, mert multkor nem fejeztem be, amit neked mondani akartam.

Így mondta: mondani, tehát nem mesélni, amiből megértettem, hogy nem valami kiszínezett történetről van szó, amiket az öregek kitalálnak, ha a fiatalabbak megszorítják őket, hogy meséljenek.

- Hát hol is hagytuk abba? - kérdezte nagymama.

- Ott, hogy nagymama megszületett.

- Hát igen, igen, milyen idők voltak azok, milyen idők voltak azok, milyen idők? Valamivel fiatalabb lehettem, mint te, amikor háború tört ki. Várj csak, nem háború, hanem forradalom.

- Forradalom?

- Forradalom, bizony. Mégpedig az egész nép fölkelt, föllázadt. A dédapád is föllázadt. Föl bizony. Mert az úgy volt, hogy az a barátja, a Stáncsics mindenféle cikkeket kezdett irogatni újságokba. Hogy hát nem lehet tűrni, hogy a nép tovább jobbágyságban sinylődjön. El köll törülni, hogy a nemesek ne fizessenek adót. El kell törülni a címeiket, meg a rangokat. Osztán azokat az újságokat dédapád mindig olvasta és sokszor elővette, sokszor olvasta, sok esztendő mulva is. Amikor osztán végire ért, azt szokta mondani:

- Na, jól megmondta, jól odamondta a Miska, van annak bátorsága.

- Osztán dédapa hogyan lázadt föl?

- Hogyan, hát elmondom én neked azt is. Ez az első dolog, amire már én is emlékszem, olyan lehettem, mint te, hát megfigyeltem a dolgokat, amik történtek, természetesen csak a gyerek eszemmel. De aztán később mások is beszéltek róluk, úgylahogy megtanultam az értelmüket.

- Idehallgass hát.

- Odahallgatok!

- No csak hallgass. Ismered az öreg Mokosényit?

- Azt az öreg magas koldust itt a szegényházban?

- Azt.

- Ismerem.

- Hát tudod ki az?

- Nem tudom!

- Jó, én megmondom neked. Az a Mokosényi dédapád utolsó kovácsinasa, akit utoljára szabadított föl, utána nem volt több inas minálunk. Ez a Mokosényi pont akkor gyütt inasnak hozzánk, amikor akkora lehettem, mint te, amikor kitört a forradalom. Mert az a Stáncsics úgy föllázította a népet, meg a dédapádat, hogy föllázadtak. És amikor föllázadtak, akkor az országgyűlésben eltörölték a jobbágyságot, meg a kiváltságokat, meg a címeiket. A Pestről, Budáról érkező utasok, akik nálunk vasaltattak, patkoltattak, meghozták ennek a hírit. Hát apával nem lehetett bírni akkor. És éppen ebben az időben állított be hozzánk az öreg Mokosényi ezzel a fiával, aki mégegyszer annyi idős lehetett, mint te.

- Osztán?

- Osztán, amint ott egyezkednek az öreg Mokosényival, hogy hát mennyi időre veszi inasnak a gyereket, mikor szabadítja föl, ad-e neki kosztot vagy az apja kosztján maradjon-e, meg miegymás, akkor dédapád azt kérdi a gyerektől meg apjátul egyszerre:

- Aztán van kutyabőröd?

- Kutyabőröm? - kérdezte Mokosényi, az öreg. - Hát tudod, András, hogy mi is nemesek vagyunk, de a kutyabőr nem tudom melyik testvéremnél maradt.

- Mi az, nemesek vagytok? Csak voltatok, komám, mint mi, de vedd tudomásul, hogy március idusa óta nincsen nemes ebben az országban, hanem mindenki egy és csak a személyes érdemei, a munka jogán szerzett érdemei tehetnek különbséget ember és ember között. De én nem ezt a kutyabőrt kérdeztem.

- Hát milyen kutyabőrt kérdeztél, András?

- Azt kérdeztem, van-e kutyáruul való bőröd, hogy a gyereknek kovácskötényt csinálhassunk belőle. Bőr köll hozzá, hogy ne fogja a tűz meg a szikra.

- Hát ilyen bőrom sincsen. De majd ütünk egy kutyát.

- Üttök egy kutyát? Nem sajnálnátok? Isten teremtménye az.

- Hát mondd, hogy köll a bőr, hol vegyünk?

- Várj csak! - És azzal bement az első szobába. És ott fölnyitotta a ládát És kivette belőle a nemesi levelet, amely kutyabőrre volt fölrajzolva. Emlékszem rá, könyvre hajló íródeák volt rajta valami Fodor Gerzsonrul, aki olyan könyvbogár volt valamikor és sok szép írást csinált. Most úgy látom innen, a messzeségből, kár volt, hogy akkor apa fejit megszállta a düh, a harag, a lázadás. Mert kivette és bevitte a műhelybe. És odaszólt a legidősebb legénynek, a Csizmazia Jánosnak:

- János, egy kanna forró vizet!

És amikor János az egyik inast elszalasztván a vízért a konyhába, jelentette, hogy:

- Itt a forró víz, mester uram! - akkor dédapád odadobta neki a nemesi oklevelet:

- Súrold, János!

És János súrolta.

A festek meg az írás nehezen engedett, de azért János lesúrolta.

Amikor készen lett, azt mondta apa a Mokosényi fiának:

- Gyer ide, mutasd magad, te görcs!

És hozzáértette a görcshöz a lemosott oklevelet. Hát az éppen passzolt elejbe.

- Hát ha nem sietsz a növéssel, akkor ebben a kötényben még föl is szabadítlak - mondta dédapád. Aztán még azt mondta az öregnek is, meg a fiatalnak is:

- Nahát, ha holnap reggelre beállsz, akkorra jól meg is szárad.

Másnap a Mokosényi elkezdte az inaskodást, de a köténye nem száradt még meg.

- No nem baj - mondta apa. - Vedd csak föl, majd megszárad munkaközben.

És elkezdtek a munkát. A Mokosényi a Csizmazia János vette maga mellé és ugyancsak megdolgoztatta az első nap. Tudod, az úgy volt és azt hiszem úgy van az ma is, hogy az inasokat az első napokban nagyon meghajtják, hogy betörjenek. Amint visszaemlékezem, minden

inasnak az első hét volt a próbaideje. Ha azt kibírta, a többi már semmi sem volt az első héthez képest.

- Mokosényi kibírta?

- Ki! Csakhogy az első nap alig kapta be az ebédet, kiült a fal alá és a fáradságtul ott aludt el. A többiek is ott hancúroztak, beszélgettek, apa is ott pipázott. Egyszerre csak azt látják, hogy a Sajó kutya irtózatosan szaglássza az alvó Mokosényit.

- Szaglászta?

- Azt, szaglászta, de csak egy ideig, mert mást is csinált. Kutyának nézte!

- Kutyának az inast?

- Annak, mert a kötény még vizes volt, a kötény kutyabőrüből volt, oszt nagyon árasztotta magából a kutyaszagot.

- És osztán mi lett?

- Hát az lett, bogaram, hogy egyszerre csak a János, az idős legény elkiáltotta magát:

- Mester uram, a kutya leizéli a Mokosényit!

Odanéz a dédapád, hát látja, hogy a gazember Sajó felemeli az egyik hátulsó lábát és rá a Mokosényira. És akkor azt mondta:

- Ne sajnáljátok, nem a gyerekek szól a megtiszteltetés, hanem annak a bitang világnak, amelynek Stáncsics Miska véget vetett március idusán. Ó, ha én is ott lehettem volna mellette Pesten, mint Párisban, a legényegyletben. De elsodort az idő, de elsodort az idő. No gyere, munkára, magyarok. - És azzal munkához látott mindenki a műhelyben. Mokosényit is fölkellették.

23.

- Ni, ott a Mokosényi!

Ezt én vettem észre, onnan a kápolna dombjárul be lehetett látni a szegényház udvarába, ahol éppen Mokosényi tartott az árnyékszék felé.

- Látod, mennyire megtörte a munka. Nem bírja már soká, alig húzza a lábát.

S valóban, alig húzta már a lábát. Majdnem kétméteres öreg ember volt, derékban előre-görnyedve, a lábai minden pillanatban szétfutottak alóla. Az illemhelyen már nem tudott leülni és a kamaszok ezt meglesték és cudarul csúfolták. De neki már háborogni sem volt ereje. Nagymama tudott az ő történetéből is.

- Amikor fölszabadult, hát apa azt mondta neki: „Na hát, siess és önállósítsd magadat. Légy a magad embere. Szerezz műhelyt, ahol tudsz, más kapcája sose légy.” - Mokosényi azonban ehelyett elment uradalmi kovácsnak. Dolgozott, csak dolgozott. Meg is házasodott, gyerekei is lettek. De a gyerekeket nem lehetett az uradalomban együtt tartani, szétszéledtek. A felesége is meghalt. Amikor aztán nem bírta tovább a munkát, kivetették az uradalombul, mert gyűtt fiatalabb, erősebb kovács. Aztán egyszer valahunyan hazahozták, mert neki itt van a hazája, idevaló. Itt meg betették a szegényházba. Ilyen az ember élete.

Pedig mennyi életveszélyben forgott ez a Mokosényi, meg Csizmazia János a dédapáddal!

- ???

- Amikor kitört a forradalom és negyvennyolcban úgy ősz felé, meg negyvenkilencben az osztrákok hadsereggel gyűttek ránk, akkor nagyon élénk élet folyt ám nálunk! A kovácsműhelyben akkor dolgozott a legtöbb segéd. Volt rá eset, hogy dolgoztak húszan is, a hadseregnek, Kossuth meg Klapka katonáinak vasaltak, patkoltak. De akkor lóra kapott mindenki itt a Mátyus földjén meg a Csallóközben. Volt akkor Komáromban Klapkának egy ezredese, akit Kosztolányinak hívtak, sokszor megfordult nálunk is. Ha erre járt, nem mulasztotta el, hogy be ne ugorjon hozzánk. Ez az ezredes rettenetesen vakmerő ember volt. Akkor már a németek elfoglalták Nagyszombatot, már gyűttek a Vág meg a Dudvág és a Vág-duna meg az érsekújvári Dunaág felé. Hát ez a Kosztolányi a csallóközi csikós legényekből, és ki nem lett volna ott csikós, megszervezett egy láthatatlan hadsereget, akiket csikóshuszároknak hívták.

Ezek a csikóshuszárok egyesével vagy csoportosan, de mindig kis csoportokban lesben álltak, aztán elő, elő a karikásokat és metszették a fejeket, mert a karika végén drót volt, a drót végén meg ólomgomb volt.

Ez a Mokosényi, ez öntögette az ólomgombokat és ez sodorta meg az ustorok végire a réz-drótot a műhelyben.

- Igazán?

- Úgy bizony. A nagyobbik legények meg kijártak az erdőbe, ott vasalták a csikósok lovait. Édesapám előre megcsinált egy csomó patkót méret szerint. Azt kivitték az erdőbe.

Volt egy ilyen patkoló állomásuk a bajcsi erdőben, volt egy Anyala alatt. A Bajcsiban a Csizmázia János dolgozott, az anyalai erdőben egy csúzi legény, a neve nem jut hirtelen eszembe. A Mokosényi pedig estefelé útra kelt és vitte az ustorvégeket meg az üzeneteket.

A Kosztolányi meg ki-kicsapott Komáromból és át az ellenségen, be a hátába. Na volt ilyenkor a Csallóközben. A csikóshuszárok erre mindig összeverődtek és száguldottak végig egészen Pozsonyig, mint a szélvész, a németek meg sokszor csak a hegyekben állottak meg, a Kis-Kárpátokban.

Hej, a kovácslegények ilyenkor olyanok voltak, mint a láncra kötött komondorok, dúltak-fúltak, hogy ők nem mehetnek. Apa nem engedte őket. Azzal fékezte, hogy:

- Ti oktalanok, ti is katonák vagytok, a Kosztolányi ezredes uram regulája alatt álltok.

Hát még sosem mondtam senkinek, az apa, a te dédapád két testvére is csikóshuszárok voltak, az István az a fiatalabbik és Ferenc az öregebbik.

Persze ezt titokban köllött tartani, mert így parancsolta Kosztolányi, meg a város is tele volt pecsovicokkal, akik mindent összevissza kibeszéltek volna. És mert a csikóshuszárok nem vonultak vissza, amikor az ellenség előrement, mert a hátában ott riogatták a bitangját, hogy biztonságban ne érezze magát. Volt hát nem egy eset a városban, nappal szántó-vető, békés ember formája volt valakinek, este meg éjjel lóra kapott, osztán elintézett egy-két vasast, ahol látták, ahol érték.

Egyszer úgy tizenöt év múlva, apa nagyon jó kedviben volt és vasárnap azt mondta: no gyerekek, kimegyünk a Berekbe, kirándulunk. És ki is mentünk, jó sok elemózsiát meg bort is vittünk. Többen ott voltak a kovácsműhelyből. Akkor éppen dédapád volt a céhmester. Az anyalai erdő egyik sarkán letanyáztunk és megkezdődött a vigadalom. Sok nóta, sok búsongás szállott ott az erdő szélén az árnyékba pihenő kovácsoktól, akik apát nagyon szerették és tisztelték. És akkor dédapád az emlékek és a bor hatalma alatt egyszerre csak így szólt:

- No kovácsok, akartok látni egy vasas németet?

- Hol van, hogy nyuvasszuk meg - kiabáltak ezek.

- No, arrul alaposan elkéstem, mert tizenöt éve itt nyuvasztották meg bizonyos magyarok.
 - Hol, hol? - kérdezték többen.
 - Látjátok amott azt az öreg akácfa?
 - Amelyik ott az erdő hajlásában van?
 - Azt ott, vagy száz méterre - magyarázza dédapád. - Csak menjetek és kotorjátok meg egy kicsit a fa alját.
- Ugrottak föl a kovácsok, ágakat törtek és kotortak.
- És megtalálták?
 - Meg bizony. A koponyáján rajta volt még a csákója.
 - Te is láttad, nagymama?
 - Hogyne láttam volna, két tulajdon szememmel láttam.
 - És nem féltél tüle?
 - Miért? Bár mindet ott láttam volna, egy nagy sírban.
 - Szeretném én is egyszer megnézni.
 - Hát lehet, hogy megvan még a csákója, de a csontjai azok bizonyosan megvannak. Hátha egyszer még bírok, kimegyek és megmutatom. Lehet, hogy még ráismerek a helyre. Ha ott áll a nagy akácfa, akkor bizonyosan megtaláljuk. Hanem egyszer gyűtt egy küldönc a Kosztolányi ezredestül, Komárom várából. Egyszer éjjel és egyenest dédapádhoz, aki a műhelyben éppen Mokosényit akarta útbabocsátani Szimőre, a Vághoz, mert a szimei és gutai csikósok százötven ustorvéget kértek.
 - És mit üzent Kosztolányi?
 - Kosztolányi azt üzente, hogy minden csikóshuszár, meg minden igaz magyar, akik a Vág meg a Nyitra között tartózkodnak, gyülekezzenek a Kisdunánál, az aszódi tanya mellett. Ez az üzenet úgy június tizenötödike felé érkezhetett.
- Apa mindjárt indította Mokosényit, hogy továbbítsa a szimei, andódi, kamocsai megbízottak felé az üzenetet. Akkor még az ellenség túl volt a Vágon és mivel a Kosztolányi üzenete olyan általános hadrakelésfélének tűnt fel, hát mindenki nyíltan készülődött.
- A műhely olyan lett, mint amikor a megkötött ebek kiszabadulnak, minden legény lótt-futott, egymást taszigálták le az üllőről, mert mindegyik akart gyorsan magának valami szerzámot.
- Apáéknak voltak kardjaik, mind a három testvérnek. Ők elhatározták, hogy együtt maradnak és az egész műhelyt is együttmaradásra intették a kavarodásban, de csak a Csizmazia Jánosban lehetett megbízni, ő volt a leghiggadtabb, meg a kis Mokosényiben, de ezt nem lehetett magukkal vinni.
- Mivel úgy számították, hogy egy kurta nap elég lesz lovon az útra, mert erre nekivágnak Szimő irányába, egy meg köll arra, hogy ha valami ott előadná magát, valami gyakorlatféle, miegymás, hát pontosan tudom, hogy június 18-án indultak el a gyülekező helyre.
- Amikor odaérünk arra a helyre, amit a Kosztolányi üzent - mesélte sokszor apa, amikor már nagylány voltam -, azt látjuk, hogy híd van verve a Kisdunán és azt a Kosztolányi őrzi. Mindjárt vezénylésre vett bennünket és két részre osztott föl, mindkét rész számára egy-egy honvédtiszt parancsnokot állított. Amikor láttuk, hogy nem is vagyunk olyan kevesen, mert lehettünk vagy ötszázan is, jutott hát vagy kétszázötven mindegyik csapatba. És az volt a

főladat, hogy ha a hidat szorongatnák, akkor mi, akik jobbra-balra elhúzódtunk a Kisduna fái alatt, két oldalról kapjuk meg az ellenséget.

Június huszadikán, hajnalban látják az apáék, hogy irtózatosan sok katona jön Komárom felől és átkelt a hídon, amit ők őriznek. Aztán a tisztek magyarázták, amint apa mesélte, hogy ugyanakkora sereg meg Negyednél kelt át a Vágon és egy harmadik meg, akit Nagy Sándor, a híres generális vezetett, az meg Sempte mellett kell, hogy átkeljen a Vágon és így három sereg közrekapja a németeket. Görgey is ott volt a harctéren. Egyszerre csak Pered felől azt hallják, hogy Pered és Alsószeli táján indul ám az ütközet, puskák, ágyuk ropognak. Kicsi idő múlva jönnek is a küldöncök, hogy a közepén megindult a csata és fut a német Pered irányába és hogy az Asbóth generális kergeti. De aztán jöttek ám a küldöncök, hogy az osztrák segítséget kapott és hogy Kosztolányi adjon annyi embert, amennyit nélkülözni tud. Hát Kosztolányi a komáromi századját nem akarta odaadni, hanem odaadta a csikósokat, apáékat. Reggel hat óra felé apáék oda is érkeztek. Hát akkor már benn Pereden folyt a csata. Csata folyt? Dehogy! Uccai harcok folytak, külön-külön minden házért. Hát itt a csikósok az uccákban nem tudtak sokat csinálni, az uccák meg a kerítések között. Hát, mit csináljanak?

Le a lóról. A lovakat a folyó füzesei alatt hagyták és úgy gyalogosan neki. Az egyik komáromi tiszt azt mondta:

- Gyerekek, hát csak úgy, mintha a kocsmából kellene kihányni a bitangját. - És belementek a verekedésbe. Udvarról-udvarra kúsztak, másztak, lesből mentek rája, a bitangjára, vagy visszavonultak, ha megerősödött a németje, egy-két házzal. Karddal, vassal, srófhúzóval, egyenesített kaszával, a pusztát két kezükkel fojtogatták és pusztították vagy pusztultak el ott maguk is szegények. Apáék kis csapata összetartott, ha egyik megszorult, ugrottak hozzá a többiek, úgyhogy ők szervezeten forgolódtak ott a kertekben, pajtákban, szérükben. Ha az előttük lévő házzal nem boldogultak, hát rágyújtották a németre. Csizmázia János nem hiába tudott a fujtató alá ügyesen tüzet rakni, már vagy a harmadik vagy negyedik házat gyújtották föl, beleszorítva a vasasokat, amikor alulról kiáltva kiáltották a magyarok:

- Éljen Asbóth, éljen Asbóth!

Néznek oda apáék és látják, hogy maga Asbóth generális kivont karddal a kezében irtózatosan nyomul előre udvarról-udvarra és veri kegyetlenül, irtja a németet. Úgy dél felé lehetett már és ez megbátorította őket. Marokra szedték minden erejüket és ők is nekilendültek udvarról-udvarra, kapuról-kapura.

De az ellenség nem igen engedte magát. Az osztrákok rendezett sereggel törtek ránk. Hát amikor Peredről kiszorították őket, szinte ököllel kellett mellbe verni mindet, hogy tegyenek visszafelé egy lépést. És amikor folyik ott a küzdelem, a két komáromi tiszt szedi vissza őket s futva a lovakhoz. Föl, aztán vissza, no most mutasd meg, csikós! Hát Peredet jobbra-balra átfogták és a túlsó oldalon ki kétoldalt az ellenségre. Amint előkerültek a karikások, a végén a gombokkal, amiket ez a szegény Mokosényi gyártott ügyesen, hát a falun keresztül kitörnek a Württemberg-huszárok és egyenesen neki, mellbe az ellenségnek. Apáék meg kétoldalt. Erre a németek irtózatossá futásba kezdtek és csak Vizkeletnél meg Taksonynál tudták őket újra megállítani és újrendezni.

- Osztán, osztán?

- Osztán közben híre gyűtt, hogy az aszódi hidat támadja az ellenség, és Kosztolányi ugyancsak üzengetett Peredbe, hogy ha már nem kellene a csikósok, gyűjjenek vissza. Hát vissza is indultak úgy három óra felé. És ott kitört a nagy baj. Mert Kosztolányinak Károlyi-huszárjai voltak, akik most voltak először ütközetben. Ezek nem bírták még a harcot és összezavarták. Apáék is az egyik rohamnál beleszorultak a vízbe, még jó, hogy át tudtak vergődni a másik oldalra, Hol vegyenek száraz ruhát? Hát ott volt Csizmázia János, szerzett az váltó-

ruhát, átöltöztek, de apád öccse éjfél tájt, amire a rend valahogyan helyreállt, irtózatosan dideggni kezdett. Hajnalban meg megjött a visszavonulási parancs.

- Visszavonultak?

- Vissza, fiam, vissza.

- Miért?

- Hát apa mindig azt mondta, a dédapád, hogy az a Nagy Sándor volt a hibás, aki nem tudta a seregét Sempténél a Vágon áthozni, hogy segítsen. Így hiányzott a magyar sereg jobb karja. Még osztán az osztrákok akkor már orosz segítséget is kaptak a cártul. Éppen június 20-án ért oda egy nagy hadsereg és így az osztrák ereje pont a duplája lett a Görgey seregeinek.

Amint a visszavonulási parancs megérkezett, apáék is elengedték a Kosztolányi tisztjei, meghagyva, hogy tovább is úgy folytassák, mint azelőtt.

- No és mit gondolsz, mi mit csináltunk ezalatt itthon?

- Mit csináltatok, nagymama?

- Hát mi kimentünk a szimei országútra. És akkor volt nálunk egy öreg legény, agglegény volt szegény. Hát az azt csinálta, hogy kihozta a műhelyből a legnagyobb fúrókat!

- Fúrókat?

- Azokat, bogaram.

- És minek?

- Hát annak, hogy amint ott hallgatóztunk a csata irányába, az ágyúkat tompán lehetett hallani, az a legény meg lefűrt velük a nagy fák gyökere felé és azokon át leste a földben a hangokat, a dübörgéseket. És aztán ilyeneket mondott:

- Most távolodnak, most meg közelednek.

Csak tartotta kezét meg fülét a fogantyún és mondta, hogy mit érez. És egyszer csak az mondja, hogy egy óra múlva itt lesznek.

- Kik?

- Hát ezt mi sem tudtuk. Nem tudtuk, hát szaladtunk haza. Mama kézenfogott és úgy rohantunk vissza. Köllött sietni, mert a város másik végiben laktunk. És mit gondolsz, igaza lett annak az öreg legénynek?

- Nem tudom.

- Bizony igaza, mert egy óra múlva már visszavonuló lovasság ment át a városon. És nem-sokára megérkeztek apáék is. Igen ám, de az öccsét úgy köllött leszedni a nyeregből. Szegénnyel három hét alatt végzett is a tüdőgyulladás. A város ezalatt nagy rémületben élt. Aki honvéd volt, vagy csikós volt, az jobb, ha elmenekült Apám idősebb bátyja is gyűtt búcsúzni. És osztán nem láttuk többet. Nagysokára, amikor már a szülei sem éltek, híre járt, hogy a nagy tó mellett, a Balaton mellett megtelepedett valahol Füreden. Apa mindig készült, hogy megkeressük, de aztán kifutott szegény ebből a földi időből.

- Osztán?

- No ugye, kíváncsi vagy, hogy mi volt osztán. Az volt, hogy az egyik napon begyűttek a németek és bizony fogdosták, akiket gyanúsítottak, de apa túljárt az eszükön. A németek első dolga volt, hogy Kempen tábornok, így hívták a német parancsnokot, kiragasztatta a büntetésről szóló falragaszt azok számára, akik a csikóshuszárokat támogatják.

- No és tudod, mit csinált az apa?
 - Mit?
 - Szerzett egy ilyen hirdetményt és azt mindenkinek, nekem is, szórul szóra meg köllött tanulni.
 - Könyv nélkül az egészet?
 - Bizony könyv nélkül, vagy mint a Miatyánkot.
 - Hát minek?
 - Mindjárt elmondom, te hátsztnám. Mert hát osztán az történt, hogy munkába léptek a pecsovic sok.
 - A pecsovic sok?
 - Azok. Munkába léptek és elkezdtek besugdosni azokat, akik a honvédek mellett állottak.
 - Dédapát is besúgták?
 - De bizony, az egész műhelyt.
 - És mi lett aztán?
 - Egy szép reggel megjelenik egy vasas tiszt négy vasas némettel, meg egy tolmáccsal a műhelyben. És a német tiszt németül elmondja, hogy apa ellen az a vád, hogy összedolgozott a csikósokkal meg a honvédekkel. Amikor a tolmács fordítani akarja, apa németül közbeszól, köszöni a segítséget, nagyon jól megértette. Erre esett le a német tiszt szája, hogy egy magyar kovácsmester hibátlan németiséggel felel neki. Itt mindjárt alább hagyta egy kicsit, de azért nem engedett.
 - Nem engedett?
 - Nem bizony. Apa pedig magyarázta, hogy itt a műhelyben tisztességes emberek dolgoznak, akik a munkájuk után akarnak megélni.
 - És tessék csak idenézni, hát akármelyik szórul-szóra tudja azt a hirdetményt, amit Kempen tábornok úr kiragasztott.
 - Valóban? - kérdezte a német tiszt.
 - Tessék, tegyen próbát.
- És a német tisztnek megtetszett ez, ki is próbálta. Rábökött a Csizmázia Jánosra, hogy kezdje el a hirdetményt és figyelmeztette a tolmácsot, hogy figyelje, ellenőrizze. És János elkezdte és mondta, de egyszerre csak kidagadtak a szemei, mert belesült. Erőlködött, de nem ment sehogyan a szöveg, csak vörösödött, vörösödött. A tolmács meg mondta a tisztnek, hogy elakadt.
- És akkor apának egy mentő ötlete támadt. Amikor együtt tanultuk a szöveget, nekem ment a legjobban. Valóban úgy megtanultam, mint a Miatyánkot. Akkor apa rábökött, aki ott settenkedtem, hogy hát:
- Boriska lányom, fejezd be, amit ez a nagy mamlasz nem tudott.

És akkor rákezdtem és mondtam, mint a vízfolyás: „ezentúl minden községet, mely illetén lázadót, vagy egyes pártütöt (csikósokat vagy másokat) kebelébe befogad, elrejt, vagy azokkal egyetértésben leend, 100 pengő forintnyi pénzbüntetéssel, minden egyes, a községben megjelent és el nem fogott fölkelőért fenýíteni fogom, fönntartván magamnak ezen büntetést azon

mértékben, mint a községben megjelenendő vagy berohanandó pártütő kevés számmal lévén, könnyebben megfélemezhető, keményebben is fölrovattatni.”

Hátosztán bogaram, látod, a leckét így kell megtanulni. A tiszt fölkapott és pálinkás bajuszát hozzám nyomta. Aztán elmentek. De apa szigorúan meghagyta, hogy ha akárki, akármivel jön a műhelybe, azt vezessék eléje, senkivel ne próbáljanak az ő tudta nélkül szóba állni.

Jöttek is ám naponta emberek, akik az első szuszra elmondták, hogy őket ez és ez küldi, hivatkoztak Klapkára, Kosztolányira. És apa mind kidobálta és megfenyegette őket, hogy beadja. És minden ilyen esetről jelentést is tett.

- Följelentette a követeket?

- Föl bizony.

- Miért?

- Azért, mert egyik sem volt igazi követ.

- Miért?

- Ezeket mind a németek küldték, hogy beugrasszák apát.

- A bitangok!

- Bizony ezek mind fogdmegek voltak.

- És miről lehetett felismerni az igazi követeket?

- Apa a visszavonuláskor megbeszélte Kosztolányival, hogy az igazi követ, amikor megérkezik, akkor olyan nevet súg a fülébe, amit csak ők ketten tudnak. Szokás volt ez akkor. Tudták ezt a németek is, mert jött egy fogdmege, aki odahajolt az apához és azt súgta a fülébe:

- Éljen Kossuth Lajos!

És apa már kergette is kifelé a bitangot. Aztán jött egy másik, aki azt súgta, hogy:

- Klapka...

- Ezt is kirúgta?

- Ki bizony, csak úgy röpült.

- Hát olyan követ nem jött, akit dédapa nem dobott ki?

- Sajnos nem. Dédapád is szomorkodott emiatt. Egyre rosszabbul ment a honvédeknek.

- És nagymama, nem is tudod, hogy mit súgott volna az igazi követ, ha megérkezik?

- De tudom! Apa egyszer, nagy sokára megmondta.

- Mit súgott volna hát?

- Azt, hogy Mokosényi!

24.

És ezúttal nem tudtam kimondani a mesére, az elbeszélésre nógató szót, a „hátosztánt”. Mert a történetek egyre szomorúbban hatottak rám. Sötétlett bennük valami, egyenletes feketeség, amilyen befogja az erdők alját, alkonyatkor, aminek a nevét csak sokkal később tanultam meg: sors. De ha az ember Mokosényit és a sorsot összekapcsolja, akkor a feketeség még jobban megsötétedik és akkor az a neve, hogy: végzet. Mert nem végzet az, ami ennek az

embernek a sorsa? És hogyan összefolyik minden ebben a végzetben! A saját egyéni sorsa, a mi családunké, rokonainké is, szinte a városé és a nemzeté is. Mert most, hogy ezek az emlékek ellenállhatatlanul megrohannak és közlésre kényszerítenek, eszembe jut az az egyöntetű megállapítás, hogy a magyar szabadságharc sorsa ott dőlt el, hogy Nagy Sándor nem tudta seregét átvinni a Vágon. Tehát ez a peredi és királyrévi ütközet egy évszázadra meghatározta a nemzet sorsát.

Ebben a küzdelemben részt vett Mokosényi is, mint kovácsinas, a maga módján. Avval, hogy öntötte az ólomgombokat, sodorta a dróthuzalt, és vitte, hogy a csikósok a karikásokra köthessék. Lábai is talán éppen azért rogyadoznak alatta, inai is talán azért nyűvődtek el, mert télben, hóban, fagyban vagy szárazságban ment, ment a bajcsi erdőbe Csizmazia Jánoshoz, ment az anyalai állomáshoz, ment Szimőre, Gutára, ahová menni kellett.

És most itt van.

És ahogyan a szomorúság elfogott, aminek csak az volt akkor az értelme, hogy itt van, mi lett belőle, édes Istenem, az élet a szegényházba tiporta kamaszok csúfságára, a nagymama ölébe ejtettem a fejem. S egyszerre meleg puszogás rezzent fel a szomorúságból: a Mica szaglászta a kezem.

Felijedtem, s abban a felijedésben hirtelen, egy pillanat alatt Mica teljesen megváltozott valóságban állott ott előttem, furcsán, nyugtalanul, izgalmasan.

- Hiszen ez az állat teljesen megváltozott, nagymama! - szaladt ki a számon.

- Bizony már nem az a csecsszopó, aki volt!

S valóban, a szarvai szinte egészen kinőttek.

A szőre egy kissé veszített selymességéből és megdrótosodott. Az arca veszített a bájosságából és szemeiben mintha kérdések raktak volna fészket. S a tőgye, az mennyire megtarisznysodott azóta, hogy a Gömör Lajossal felfedeztük. Már szépen látszott szabad szemmel is, le sem tagadhatta volna Mica, ha szégyenében le akarta volna tagadni.

Közben pedig a fű csaknem teljesen kiszáradt már a szegényház előtti réten, a vásártéren is alig volt harapnivaló.

És akkor döbrentünk rá hirtelen, mi lesz a Micával a télben? Mit adunk neki enni?

Bár nem egy tehén ez az állat, de neki is kell ám takarmány, ha tartani akarjuk, minthogy tartani akarjuk.

- Honnan veszünk neki szénát télire, nagymama? - tettem fel a kérdést hazafelé mentünkben.

- Bizony ezen apád is töri a fejét!

Otthon éppen erről volt szó. Apa magyarázott:

- Megnéztem ma a szénapiacot. Igen drága a takarmány. Egy mázsa széna nyolcvan korona. Hogyan tudnánk megfizetni egy szekérrel, pedig szekér köll ám neki, ha ki akarjuk teletetni.

- No, most légy okos, te okos - szólott apa, amint a konyhába toppantam. S ebben a helyzetben nem lett volna semmi értelme, ha azt mondom, hogy én is pont erről gondolkoztam.

- És hol van az alom? - kérdezte apa továbbá.

És apa sem tudott semmi tervet kisütöni.

Imre meg Mariska bent tanultak a szobában, nekik megszűnt a joguk a kecskéhez, nem is lett volna értelme tehát bevonni őket a tervezetésbe.

De ha szegény embernek szüksége van valamire, ha el nem érheti, hát mindig kitalálódik a megoldás. Nálunk is kitalálódott, mégpedig a mama jóvoltából, aki ilyenek kitalálásában mindig megelőzte apát. Láttam, apa nem tudta másként elképzelni, csak úgy, hogy rendes szalmával almozzuk majd a Mica alját. És ez is lett volna a rendes megoldás.

De ha nincsen rendes alomszalma?

Akkor mama így szólt:

- De hullik a fákról elég falevél, összeszedjük és összesöpörjük, jó lesz alomnak!

- Falevél?

- Az, falevél.

A falevélnek ősszel nem volt semmi, de semmi értéke. Elsöpörtük és a szemetesgödörbe hordtuk.

És mindenki így bánt a falevéllal.

- Hát jól van, mondasz valamit, Mariska.

De amikor még falevelünk sincsen elég, mert a mi házunk előtt állott három akácfa, az bizony kevés falevelet hullat alomnak.

- Van levél ilyenkor éppen elég a sétakertben. És ha mi összeszedjük, még az uccaseprők is örülni fognak, mert kevesebb lesz a munkájuk - döntött a kérdés fölött végérvényesen apa.

És ettől kezdve minden szabad időnkben levélért jártunk.

Hát ilyen furcsa dolgot még alig láttak az emberek. Meg-megnézték, amint söprögettünk, össze-összesúgtak. Bizonyára ilyeneket:

- Ni, a koszos, lecsúszott vasutasok. Bezzeg most még egy rongyos kecskét sem tudnak rendesen kintartani!

Éppen ezért korán reggel jártunk faleveleket gyűjteni, amikor az utcán még nem járt senki.

Emberek nem igen jártak, de járt a sétakertben Görbe János, a városi csósz. Aki egyszer, egy őszi reggelen, amikor apa éppen hozzáfogott a sepregetéshez a sétakert gesztenyefái alatt, előlépett az egyik fa mögül és apára kiáltott, éppen akkor, amikor én a zsákokat bontogattam:

- Hé szomszéd, azt hiszi, hogy szabadon gazdálkodhat a városi tulajdonnal?

- Városi tulajdonnal? - kérdezte apa.

- Avval hát! Mit gondol, ennek nincsen értéke? Trágya értéke van, ha tudni akarja.

- Vagy úgy?

- Úgy hát.

- No jó, akkor idenézzen, megfizetem a trágyaértéket, de akkor súlya is legyen ám.

Egy szekér trágya, ami megnyomott néhány mázsát, annyi levél nem volt az egész sétakertben, akkor vagy harminc korona volt. Ehhez képest apa azt mondta a Görbének:

- Egy szekér trágyában van hat mázsa. Hát hol az a hat mázsa levél, fizetek érte harminc koronát.

- No hát az igaz, hogy itt nincsen hat mázsa gesztenyefalevél. Hát adjon szomszéd egy pakli pipadohányt.

Másnap reggel a Görbe kapott három pakli pipadohányt és el volt hárítva a veszély a levélhordásból.

A Soványék is így szereztek almot a Zsuzsi alá.

Hát az alom kérdése meg lett volna oldva valamiképpen, de most már hogyan oldjuk meg a takarmányt? A padlás fele tele volt már mindenféle ősszel hullott levelekkel. Volt ott akáclevél, gesztenye, az orgonabokrok leveleit is összegyűjtöttük a kertben, hárslevél, minden, minden, ami a környéken található és megszerezhető volt. És a levelek a hervadásban a padláson száradoztak, hervadoztak és gyönyörűségeesen illatoztak. Az őszi illatok szálltak és betöltötték a padlást. Szégyentelenül lengedeztek, mint fátyolban táncoló gyönyörű leányok és tündérek, és rá sem lehetett ismerni eredetükre, vagyis arra, hogy milyen módon szedtük őket össze.

Igazán, méltóbb almot nem is lehetett elképzelni a Mica számára.

Alom most már volt. És a takarmány kérdését is mama oldotta meg, amikor hazajöttek a hetivásárról, ahol süldőt szerettek volna venni, hogy egy kicsit fölhízlalják január végére, februárra, azért ilyen későre, hogy aratásra legyen még valami belőle a padláson.

Amikor hazajöttek, akkor alakult ki a takarmány megszerzésének a módja.

Apa azt mondta:

- Láttad Mariska, milyen jó a gazdáknak, azoknak van szénájuk, jó édes szénájuk, elnéztem, amint vetették az állatok elé a vásárban.

- És mennyit ott szoktak hagyni, amikor hazamennek. Ezt kéne összeszedni, Imre, télire a Micának.

- Mondasz valamit. Adj egy seprűt, meg egy zsákot, megpróbálom..

Így hát el volt döntve a széna kérdése is, mégpedig ugyanolyan módszerrel, mint az alom kérdése.

Persze, hogy mentem apával.

Megkerestük azokat a helyeket, ahol kocsik állottak és ahol ettek. Könnyű volt megtalálni, mert egy darab helyen széna volt a földön, amit otthagytak, amikor indultak vissza a vásárral, és a takarmányt, amit az állatok nem ettek meg, összeszedtük.

Hol több, hol kevesebb maradt a lovak után. Mi szépen összesepertük a szénát, minden szálát és be a zsákba. Lesz már a Micának szénája is!

A kocsik nem egyszerre indultak haza. Én figyelő szemekkel néznem, melyik mikor indul. És induláskor oda, mi maradt az állatok után? Az egyik gazda többet, a másik kevesebbet hagyott. Néha szerencsénk volt, mind odaadták, amit az állatok nem ettek meg.

Azért nem lehetne mondani, hogy ez a munka könnyen ment. Itt is ki voltunk téve megaláztatásnak, megszegényítésnek. Mert egy-egy dagadt nagygazda, aki a nadrágját csak a hasa alatt tudta megkötni a pocakjátul, megkérdezte:

- Minek gyűjtesz, fiam?

- Kecskének, bácsi.

- Kecskének? Hát még az is állat? Persze, úgy-e tehenet nem tudtok tartani?!

- Hát csak szedd, szedd - mondta egyszer egy pityókás, éppen akkor szállott föl a kocsijára, miután áldomásoztak a Weisz kocsmájában. - Hát csak szedd, szedd, fiam, a kecskének. Oszt:

*Nyomd meg a kecskét,
Kapsz egy kis tejecskét...*

szólt röhögve, a lovak közé vágott és el.

- Nyomjon meg a gutaités - füstölögtem utánuk, ha volt kedvem hozzá. De legtöbbször hallgattam és nem szóltam semmit a megjegyzésekre.

Volt olyan is, aki látta, hogy ott várunk az indulásra, seprű a hónunk alatt, zsákból széna kandikál ki, beletaposta a sárba, az őszi sárba, amit mi még összeszedhettünk volna.

Aztán erre a beszerzési formára rájöttek a többiek is, a Soványék, meg azok, akik nyulakat tartottak. Veszélybe került hát a mi rétünk és kaszálónk: a hetipiac és vásártér. A Soványék különösen veszedelmes konkurrensok voltak, mert többen voltak. Hát szorított bennünket a helyzet, mindenkit mozgósítani kellett a hetivásári napokon, akit csak lehetett.

És kit lehetett?

Mamát, nagymamát, apát meg engemet.

Imre, Mariska ebben a szerzésben nem vettek részt. Egyrészt a tanulás miatt, másrészt meg az iskola renoméja miatt. Mert a gimnázium már előbb is hadat üzent a Micának, s a széna-szerzésnek ezt a módját a polgáriban sem írták volna a Mariska előmeneteléhez. Sőt egyszer, éppen ezen a ponton tornyosultak a feje felett a setét fellegek, s ha jól meggondolom, el is kisérték egész életén át, amíg csak iskolába járt.

Egy pénteki napon, amikor hetivásár volt, Mariska délben még nem volt otthon, amikor mi kivonultunk szénát gyűjteni, s amikor megérkeztünk három zsák szénával, sírva találjuk Mariskát az asztalra dülve a szobában.

És könnyein át zokogva fordul felénk:

- Már megint szénát kolduskodtatok, már megint csak csináljátok nekem a szégyent!

- Milyen szégyent csinálunk mi teneked, Mariska?

És nagy nehezen lehetett kivenni belőle sírásán és zokogásán át a történeteket.

- Mert nyolc óra előtt, amikor a templombul visszamentünk az iskolába, kihivat a Blandina nővér az osztálybul a tanári szobába és azt kérdi:

- Mondd, csak, hogyan éltek ti otthon?

Én erre azt feleltem, hogy szerényen.

- Nem azt akartad mondani, lányom: szegényen, koldusszegényen? - válaszolt a Blandina nővér.

- Kedves nővér, kérem, nekünk eddig megvolt mindenünk, ami kellett - válaszoltam én neki. Erre ő:

- Csak van egy koszos kecskétek és még annyitok sincs, hogy alomszalmát meg szénát vegyetek neki. Az öcséd meg az egész család ott kolduskodik szénát a vásártéren a hetivásárok alatt.

- Honnan tetszik ezt tudni, kedves nővér? - kérdeztem én.

- Honnan? Mi azért vagyunk nevelők, hogy mindent tudjunk.

- Honnan tudja? - szólott mama - innen a szomszédbul, a Manca lányai viszik rólad a híreket, akik vénségükben máriakongreganisták és sülve-főve együtt koslatnak az apácákkal.

- Hát ez teljesen lehetséges - szólott apa -, de keserves mindenségit neki, megálljatok kecskék! És ezúttal kecskék alatt a Manca pereputtyát értette, mert szemivel a szomszéd felé vágott.

De evvel még nem múltak el a viharfellegek a Mariska felett.

- Mondott még valamit a Blandina?

- Azt mondta még, hogy jól jegyezzem meg, hogy ez az iskola úri intézet, amelyben úri lányok nevelkednek.

- Úri intézet? - szólott nagymama is. - Hát amikor hozzákezdtek az építéshez, Fodor András kezdte meg a gyűjtést, a károgó sehonnai varjak mindenségét.

- Hányadik padban ülsz, Mariska? - kérdeztem.

- Hátulról a harmadikban.

És nekem ez elég volt, hogy sorsommal érezzem a Mariska sorsát az iskolában. Szinte feleslegesnek tartottam tisztázni, hogy kik azok, akiket az első padokba ültettek.

Vettem észre gyerek eszemmel, hogy Mária nővéremben valóságos Blandina-félelem kezdett kialakulni. Ha barátnői jöttek hozzá, akik csak páran voltak, mert fűtőlányok nem igen mertek polgárra vagy kereskedelmire gondolni, mivelhogy ez a mozdonyvezetők kiváltsága volt, a Blandina nevét úgy emlegették, mint valami szörnyetegét; akik minden nap egy fűtőleány megaláztatásában leli a gyönyörét. A veszedelem súlyát és jelentőségét fokozta az is, hogy ugyanakkor ez a Blandina az apáca rendház főnöknője is volt, tehát ha valakire kimondta a szentenciát, azon legfeljebb a római pápa, ha segíthetett.

És a sors mintha előre kitervelte volna, hogy gyarlóságában hogyan adja majd Mária kezébe ezt a szörnyeteget, de nem azért, hogy elégtételt kapjon megaláztatásaiért, hanem azért, hogy Blandina jóvoltából még jobban és még többet szenvedjen.

Mert egyszer ugyancsak sírva jön meg az iskolából.

És ha nem mondja, akkor is tudtuk volna, hogy megint a Blandina.

- Ismét a Blandina bántott, bogaram? - kérdezte nagyanya.

- Megint, megint ő!

- Mondd hát, mi történt?

De sokáig kellett még noszogatni, bátorítani, amíg a lélek annyira visszatért belé, hogy elmondhatta az újabb megaláztatás történetét.

- Az Aquilinka, az a helyes kis nővér...

- Aki az óvodát is vezeti? - kérdezte nagymama.

- Az, az nálunk magyart is tanít. Mára dolgozatot íratott velünk arról, hogy mindenki mondja el egy napjának a történetét.

- És elmondjátok?

- El.

- Azt is bele kellett volna írnotok, hogy minden nap egy órát sírtok a Blandina miatt - szólott apa.

- És most már kettőt is sírhatok, apám - felelte Mariska, és valóban újra elsírta magát, hogy ismét bátorítani kellett a folytatásra.

- Mi, egyszerűbb lányok, gyorsan készen lettünk a dolgozattal, mert a mi napjaink egyszerűek, könnyen le lehet írni mindegyiknek a történetét. Így hát, mire az órát elcsengették, mi készen is lettünk, de azok, akik az első padokban ültek, egy óra alatt nem tudták befejezni egy napjuk történetét.

És az Aquilinka várt rájuk, nekik adta még az egész szünetet is, sőt még a következő órából is vagy öt percet. Így nagy nehezen elkészültek. Ekkor azt mondja az Aquilinka nekem meg a Pizskalik Bözsinek, hogy:

- Mária és Erzsébet, szedjék össze, kérem, a dolgozati füzeteket és vigyék be a tanári szobába.

Hát mi örömmel ugortunk és összeszedtük. Amikor elkészültünk, két egyforma csomóba osztva vittük a tanári szobába, az egyik csomót én vittem, a másikat a Bözsi. A folyosón lassan mentünk és Pizskalik Bözsi azt mondja:

- Mariska, jó, hogy most lóghatunk, de tudod, hogy az Aquilinka Ölvedy Erzsónak nem mondta volna, hogy szedje össze és vigye, azaz cipelje a füzeteket a tanári szobába.

- Gondolod, hogy olyan cselédmunkának veszi ezt?

- Egészen biztosan, nem is kitüntetésnek, mert akkor másokat tüntetett volna ki vele, nem pedig minket.

- Lehet, hogy igazad van - mondtam Bözsinek.

- Nem hogy lehet, hanem ez így van.

Így mentünk lassan az épület másik végébe a tanári szoba felé. Az apácák már mind mentek az óráikra, mi pedig illedelmesen félig térdet hajtva köszöntöttük őket, hogy dicsérették a Jézus Krisztus. Ezek a köszönetek is vettek el valamit az időből, mert minden köszönetnél meg kellett állni, hogy térdünket meggörbíthessük, azaz hogy Jézus Krisztus szent nevével pukkedlizzünk az apácáknak.

Elértük aztán a tanári szobát és nem is gondoltuk, hogy lehet még benne valaki, mert hisz az órák már tíz perce is elkezdődhettek. Így nem is jutott eszünkbe, hogy kopogjunk, elfelejtettünk kopogni és a füzetekkel benyitottunk.

Hát az ajtót kinyitva, kövé meredtünk...

- No, mit láttatok?

- Jaj Istenem, nem is merem elmondani.

- Ha olyan, akkor Lajcsi menjen ki és mondd el - rendelkezett apa.

- Nem, nem olyan, azaz hogy...

- No ki vele, mit láttál ott?

- Hát azt láttam, hogy a Blandina nővér ül a Bresztyák főtisztelendő úr öliben és csókolgatja.

- Mit, a Bresztyák a Blandinát?

- No és mi történt tovább? - sürgette a mama.

- Hát mi állottunk, mint Lót felesége, amikor Szodomára visszatekintett.

- És?

- És? És Pizskalik Bözsi elszórt a füzetekből ott az ajtóban, én meg csak annyit bírtam szólni, hogy jaj bocsánat, és segítettem a füzeteket fölszedni.

- És azok a gyalázatosak?

- Azok mind a ketten rákvörösek lettek.

- Az a legkevesebb, hogy a... (ez apa!)

- Aztán Blandina leszállott a Bresztyák ölibül, leugrott róla és ruháját igazgatta, rohant hozzánk és toporzékolt fölöttünk.

- Büdös parasztok, nálatok nem szokás a kopogás, mi? Amikor itt még a tanárnőknek is kopogni kell! Feleljetek, nem tudtok kopogni?!

- Elfelejtettünk, tisztelendő nővérke kérem - próbálta könyörgésre venni a Bözsi.

- No, majd gondom lesz rátok!!!

Nem is tudom megmondani, hogy jöttünk el onnan. Ez a harmadik óra volt és a Bladiné volt az utolsó. A szünetben a Pizskalik Bözsi azt mondja:

- Meglásd, első dolga az lesz, hogy nekünk jön. Jaj Istenem, inkább nyelne el bennünket a föld.

És úgy is lett, amint Bözsi sejtette. Még mielőtt csengettek volna, már bent volt az osztályban és ott állott a katedrán, mintha kőből lett volna kifaragva. Ahogy rápislantottam, de kaptam is el a tekintetemet, hát látom, hogy arca fehér és zöld színeket vet, fehérebb, mint a nyakvédője. És szája olyan volt, mint a beretva, annyira megvékonyult. És akkor, ha a szoknyáját föl lehetett volna emelni, hát lóláb lett volna alatta, egészen biztosan.

- No és mit mondott?

- Felhívott felelni. Először a Bözsi. Kérdezgette és a Bözsi egy ideig bírta a kérdéseit. És Blandina egyre dühösebb lett és olyanokat kezdett kérdezgetni, amiket még nem is tanultunk. Erre persze Bözsi nem tudott. És kiállította a sarokba. Tudtam, hogy most én következem. És akkor valami konokság szállott belém. Elhatároztam, hogy semmit sem felelek, de ha akármit is csinál, egyenesen nézek a szeme közé.

- Mi az, maga egyáltalán nem készült?

Nem válaszoltam.

- Akar felelni vagy nem?

Nem válaszoltam.

- Idenézzen, velem nem lehet packázni. Különben is elég. Jegyezze meg, hogy ez az intézet nem gatyás parasztok és koldus kecskepásztorok intézete, itt csak úri lányok tanulhatnak, menjen a Pizskalik mellé.

Szó nélkül kimentem és elhatároztam, hogy ha ott az osztályban valakinek az arcán egy rezzenet kárörvendést felfedezek, akkor szúrom keresztül a szemeimmel. Az erősített, hogy állandóan azt hajtogattam magamban, kimondom, te firhangos szajha.

De amint vége lett az órának és kiment a Blandina, Bözsivel egymás nyakába borultunk és keservesen kisírtuk magunkat. És csak a hátsó padiak jöttek hozzánk, hogy Bözsi, Mariska ne sírjatok, mert lesz az még másképpen is.

Akkor én egészen biztosan éreztem és szerettem volna Mariskának is megmondani, hogy lesz ez még másképpen is.

25.

Ők. A Blandina és a Bresztyák, a főnöknő és a hittanár.

Mi: gatyás parasztok és koldus kecskepásztorok.

Őmellettük ott sündörögnek, vagy mint a mama mondta, velük koslattak a mozdonyvezetőnek és drágalátos leányaik, meg a felfelé néző iparosok, mint ezek a Manczáék.

De nézzük meg a valóságot, nézzük meg a multat mögöttük.

A Blandina multja ismeretlen volt, legalább is a mi számunkra. Jött valahonnan. És el is ment a városból, miután tönkretett egy-két leánynemzedéket. Csak én lettem volna nagyobb, csak én születtem volna Mariska előtt, vágyakoztam ezután mindig. Sajnos, ezt nem lehetett

behozni. Így a Blandina kicsúszott a kezeim közül, addigra, amíg az én kezeim kezdtek erősödni.

A Bresztyák? A Bresztyák éppen gatyás parasztok gyermeke volt, újvári gazdák fia. Szőke, veres orrú ember volt, egy egyszerű parasztcsalád csúcsteljesítménye a felfelé törekedésben. És nem volt a magatartásában egyetlen vonás, nem volt egyetlen tulajdonsága, amivel reggel, délben, este, a nap minden percében ne ezt hangsúlyozta volna: csúcsteljesítmény vagyok, meghaladása a parasztságunknak, nézzetek rám. És amikor végigment a városban, emlékszem, elnémultunk, s csak legfeljebb azt mondtuk sugva, suttogva:

- Ni, ott megy a Bresztyák.

És a Bresztyák ment. Dehogyan ment! Előre dolgozta magát fenségesen, fejét s orrát fenntartva és hatalmas papkalap volt a fején.

És Blandina, meg a Bresztyák?

Hát a reverenda eltakarta a Bresztyák gatyás multját, szülei gatyás életét. És annál könnyebben, mert a Bresztyák alig érintkezett a szüleivel. Az egész élet olyan volt, hogy a reverenda mindent elfeledtetett. A Bresztyák azonban nemcsak a Blandinával legyeskedhetett, hanem másokkal is, mert noha a város plébániájára pályázott, mivel a plébános már öreg és bogaras volt, elhelyezték Bresztyákot. És ekkor csak nagy-néha jött a városba. Egyszerűen jött, és nem vonult be, mert elmenetele körül ugyancsak suttogtak erről, meg arról az apácáról.

És az apácarendben újvári származású apácák is voltak. Emlékszem a Mariska meg a Pizskalik Bözsi riadalmaiból az Ölveczki névre. Apáca volt, ugyancsak újvári gatyás parasztok gyermeke, de bámulatosan és csodálatosan a Blandina uralma köré helyezkedett és keringett körülötte, mint a föld körül a hold. És ő is részt vett a parasztleányok következetes megkínzásában.

Itt volt hát ez a város iskolákkal és intézményeivel, hogy szervezze és igazgassa az életet. És az intézmények és az iskolák ehelyett szembefordultak az élettel. Következésképpen szembe helyezkedtek vele. Következésképpen és minden részletre kiterjedő figyelemmel.

Mert itt volt ez a szegény kicsi jószág, a Mica.

Amint megjelent, máris ellensége támadt neki a mesteremberi világban, az úri szabók rendjében, amiért apa Manczát egyszer megrézfálta. De vajjon ezért? A tréfa elszállt. De a Mancza dühe és ellenségessége nem szállt el. Csak a fejébe szállt fel és eszelőssé tette. Mert kijárt a Mancza a szegényházhoz meg a Mária kápolnához és csontokat kezdett hazahordani. Csigolyákat, bordacsontokat szedett össze, de volt rá eset, hogy még koponyákat is. És éjjel dobálta át a kertünkbe, nyilván valami elátkozás kíséretében. Az átok rajtunk nem igen fogott, ellenben a frászt majdnem ráhozta az ő családjára. Mert a csontokat korán reggel összeszedtük és visszadoztuk az ő udvarukra. És egyszer, egy reggelen a felesége már négy órakor felkelt és kiment az udvarra. És? Sikoltva rohant be és tuszkolta ki az urát, nézve csak meg, ott vigyorog egy halálfej. Mancza morogva ment ki és ettől kezdve harcmódot változtatott. Olyan területet keresett, ahol sebezhetőbbek voltunk, mert egységeink gyengébbek voltak, az ellenfél meg erős: a polgári, ahol Mariska szegény néhány vele egyszármazású leánnyal tehetetlenül vergődött az úri világ kínzásai közt. És itt is a Mica volt a támadás oka és célpontja, valamint eszköze. A gimnázium rántámadott Imrével és Micával kapcsolatban, de ez a támadás lassan elcsitult. És milyen riadalmat keltett az a csíny is a helyi sajtóban, amikor Imréék és Sovány Pistáék felvitték a korszóra a Micát meg a Zsuzsit.

Vagyis két szegénycsalád tehénkéjét. Vagy a kisemberek tehénkéit. A Vásártér idáig merészkedett, hogy feljött egészen a főtérre és csínytevésből megzavarta kialakult rendjét és nyugalomát.

No hiszen!

No de Mica mit sem törődött avval, hogy ilyen viharfellegek tornyosultak felette és a rongyos kecskepásztorok feje felett. Igaz, hogy egyre nyugtalanabban és idegesebben viselkedett. Amikor Mariska harcai tartottak a Blandinával, mintha reája is átragadt volna a mi nyugtalanságunk és idegességünk. Mintha Blandina előtte is megjelent volna szellemformában, mert ilyesmit művelt. Sebesen farkát föltartva futni kezdett. Futott rohant, aztán hirtelen megtorpant és mereven nézett valamire, holott semmi látható nem volt előtte. Nem látott valamit? (A Blandinára gondolt talán és a kitartó rá gondolással szinte maga elé idézte? Ki tudja a természet rejtelmét?) Aztán hirtelen irányt váltva ismét csak rohant és újra csak megtorpant, mintha valami vagy valaki ismét útját állotta volna.

Mi lehet evvel a kecskével?

Aztán elhültünk, mert egyszerre csak, mintha neme változott volna el, mintha magát fiúnak érezné és neki a szegény Zsuzsinak!

Hát mi ez?

Milyen átok, vagy szemverés fogta meg azt az állatot?

És a Zsuzsi is elkezdett pajkoskodni.

Hát Mancza nem hiába dobálta át hozzánk a holtak csontjait? Vagy valami közelgő veszélyt éreznek ezek az állatok?

Aztán kettesben kezdtek rohangászni ugyanúgy, mint előbb Mica.

Éktelen nyugtalanság fogott el és ebben a nyugtalanságban benne volt minden, a majomképű ispán, a Vazul, az iskola, Kóbi bácsi, Blandina, Bresztyák és mint valami összefolyó riadalom kergetőztek izgalmamban és bánatomban körbe-körbe.

Otthon nem mertem fölhívni a figyelmet az állatok nyugtalanságára, mert hátha a Mancza győzelmére következtettek volna belőle.

És egy reggel keserves bégetést hallunk az istálló felől. Nem olyan nyikkanást, mintha valami hirtelen megjelent volna és Micát megijesztette volna, hanem olyan állandó és elnyújtott mekegést:

- Me-e-e... me-e-e... me-e-e...

Állandóan szólt ez a keserves kérő, könyörgő hang, amiben fájás volt, de ugyanakkor kérés is, öröm is, meg sírás is.

Mintha az állat valami állandó ígézet és egyenletes rémület hatása alatt állana.

- Me-e-e... me-e-e... me-e-e...

És amint benyitok, vagyis jobban mondva belesek, látom, hogy szegény Mica keservesen és idegesen csapkod a farkával jobbra-balra, vízszintesen legyezőszerűen, mintha paprikát dugtak volna az ülepébe.

És amint észrevette, hogy nyílik az ajtó, mert fényes csík csapódott éppen eléje a falra, rá nézett és szemében éppen az volt, ami a mekegésében, kérés, könyörgés és rémület, öröm és félelem.

És akkor apa azon a reggelen azt mondotta:

- Bakhoz köll vinni ezt az állatot.

No akkor kezdtem érteni valahogy a dolgokat. Hát így vagyunk. És majdnem düh fogott el a Micával szemben. Hát így vagyunk, te mákvirág. Mert, amíg mi itt törjük miattad magunkat,

félelmek vannak bennünk, mert belefolyasz a sorsunkba és Blandinák, Bresztyákok, Manczák támadnak ránk a koldus kecskepásztorság miatt, amely állapotban egysorsúvá lesz a pásztor és az állat, az állat köp az egészre, követem alássan, bogyózik mindenre, amiért mi nyugtalankodunk és szerelembe esik.

No hát, mit szóltok ehhez hatalmak?

Hát ha nem fordul fel a világ erre a szemtelenségre, ha ellenségeink, a meglévő élők és a holtak nem fognak össze már az éjjel ellenünk, akkor szinte nincsen Isten a magasságos mennyországban. És ördögök sincsenek a poklok mélységeiben.

Csak a Mica egyenletes síró, könnyörgő, nyöszörgő, félő és vágyakozó nyögése és mekegése van:

- Me-e-e... me-e-e... me-e-e...

- De hát hol vegyünk bakot, kinek van bakja?

Ezt bizony nem tudta senki, ezután mi nem érdeklődtünk.

- Majd a keresztapáék megmondják.

De keresztapáék sem tudták megmondani. Mert akinél ők fedeztetek, a Kanozsainál, az a nyáron eladta a bakját az egyik vásáron, valamilyen vidéki kecsketenyésztőnek, ők is bajban vannak ennek következtében, mert a kecskék már náluk is nyugtalankodnak.

Hát mi lesz?

Keresztapáék, a Soványék és mi is, fűtől-fától kérdeztük, kinek volna bakkecskéje, de ahova igazítottak bennünket, városszéli szegényekhez, ők is éppen ezen törték a fejüket.

Mi lesz hát, ha az egész járásban nem lesz egyetlen bakkecske sem?

A mekegés felveri az egész várost, és a főtéri hatalmak és szellemek összefognak a kecskék kiirtására.

A Mica mekegése meg egyre keservesebb és egyre elnyújtottabb lett:

- Me-e-e... me-e-e... me-e-e...

És valami folyadék is vágyakozott ki belőle a farka alatt.

- Kössétek el és csapjátok ki ezt az állatot, ne halljam a bögsét - adta ki a rendelkezést apa.

És így lőn.

Elkötöttük és nagymamával hajtottuk kifelé a szegényházhoz.

És mi történt?

Az történt, hogy amikor kinyitottuk a kaput, a Mica ugyanavval a mekegéssel és farkának ideges legyezésével célirányosan megindult a szegényház felé. De nem fordult a mezőre, hanem egyenesen a Váralja-utcába!

- Eridj, csapd vissza! - szólott nagymama.

Futottam utána és kiabáltam rá:

- Mica ne, Mica ne...

De Mica oda sem hederített, hanem ment, mintha tudná, hová.

Akkor utána szaladtam, hogy beérjem.

Erre ugyanúgy bögvé és farkával legyezve futni kezdett előttem. És egyre sebesebben rohant végig a Váralja-utcán, én meg kétségbeesetten a nyomában.

Már a Széchenyi-utca sarkához közeledtünk, de a Mica itt sem állott meg, hanem átcsapott rajta és be a Rózsa-utcába, amely a cigányok fertályába, a Péróba vezetett. Úristen, ez a cigányokhoz szalad, hogyan keveredünk ki onnan?

Evvel a kétséggel vettem magam még gyorsabban utána, hogy elérjem és visszatérítsem. És amikor már majdnem elértem, Mica becsapott egy udvarba a Rózsa-utca elején. A házat ismertem, jó kőház volt, ez még a Széchenyi-utca házaihoz hasonlított és Zájdli lakott benne, aki zsidó volt és fiakkeres.

És amikor Mica becsapott a Zájdli bácsi udvarába, egyenesen az udvar mélyibe rohant és én kétségbeesve kiabálok utána a kapuból:

- Mica, Mica ne... ne...

És erre megjelent az egyik ajtóban a Zájdli és azt kérdezte:

- Mi az öcskös, kecskét hoztál a bakhoz?

- Hát itt bak van maguknál? - kérdeztem én bambán, varázslat alatt.

- Persze, hogy van, hát nem a bakhoz hoztad?

- Gyűtt az magátul, mint a veszedelem, nem bírtam utolérni.

- Gyűtt a szag után - mondta nevetve Zájdli.

És valóban, akkor vettem észre, hogy az udvar tele van valami átható szaggal, amely vagy száz szagra emlékeztet és mégis meghatározhatatlan. És áthat mindent, szédít és a gyomrot émelyíti. A szag rémületéből Zájdli emelt ki:

- De fiam, ingyen nem lehet! Ha nincs nálad öt korona, addig a bakhoz nem is engedem.

És láttam, hogy a Mica idegesen toporzékol az istálló ajtaja előtt, mekegése még fájdalmasabb s az ajtó mögül fujtató hang és az ajtó döngetése hallatszott.

- Szaladj vissza és hozd a pénzt - mondta Zájdli.

Hát nem volt mit tenni. Visszaszaladtam. A Váralja-utca közepén nagymama jött utánam. Elmondtam neki, hogy a Mica a Zajdlinál bakra talált és rohanok haza pénzért, mert addig nem lehet.

- Szaladj, fiam, szaladj csak, addig én odaérek, a Zajdlit jól ismerem.

Mint a szélvész, rohantam haza az öt koronáért. Mama sokallotta a pénzt, de hát ki kellett azt szedni a szublótból mindenképpen, ha a Micán segíteni akartunk, már pedig akartunk.

Rohantam vissza a pénzzel.

És mi történt?

Az, hogy amint beszaladok a Zajdli udvarába, hát a nagymama barátságosan beszélget a Zajdlival, a Mica meg boldogan, megnyugvással a kőpin ott áll az udvaron, egyet sem nyikkan, csak olykor-olykor rázza a bundáját.

- A fene, hát már megtörtént? - kérdeztem én.

- Meg, fiam. Add oda a Zajdli bácsinak a pénzt és gyerünk.

Odaadtam, de akkor haragudtam mindenkire, de legfőképpen erre a fekete bestiára, mert úgy éreztem, hogy kibabrált velem.

- Hát nyomjon meg éjszaka a Blandina, vagy a Bresztyák, te bitang - füstölögtem én, felvettem egy kavicsot és utána hajítottam, de Mica oda se fittyentett.

26.

- Velem azonban nem fogtok kibabrálni - mondtam én, csak úgy magamnak és amint hazaértünk, rohantam egyenesen Soványékhoz a hírrel, hogy találtam bakot és ha nem tudnák, a Zsuzsa is abban az állapotban van, amiben a Mica, vagyis a kecskeszerelem állapotában.

Soványék megörültek a hírnek, s amikor én azt indítványoztam, hogy most mindjárt vigyük Zsuzsit a völegényhez, megszólalt az öreg Sovány:

- Az nem lesz jó, Lajoska, mert hát kifáradt a bak a ti Micáttal, gyere holnap iskola után, aztán elvihetitek.

Tudtam én valamire gondolni az iskolában? Ha előbb a Vazul gyűlése lohasztotta iskola iránti érzelmeimet, most a Zajdli bakja is tetemesen hozzájárult ehhez.

Rohantam hát haza az iskolából és ebéd után a Soványékhoz. Bandi már megebédelt, ő vagy két évvel volt idősebb nálam és harmadikba járt. Vele vittük Zsuzsát a Zajdlihoz.

Ehhez én már nagyobb körültekintéssel fogtam hozzá. Azt indítványoztam, kössük meg a Zsuzsit, hogy el ne szaladjon, mert tegnap rossz tapasztalataim voltak a Micával. Bandi elfogadta az indítványt, Zsuzsit tehát nem engedték szabadjára a szag irányába, hanem vittük. Ellenben a Váralja-utca közepén már benne volt ő is a szag után való tájékozódásban és alig bírtuk kötélen tartani, szinte vonszolt maga után. A Zajdlihoz már rohanva érkeztünk. Azt mondtam Zajdlinak, hogy hoztunk még egy kecskét és pénzt is.

- No jól van, így van ez rendben - és elvette az öt koronát.

Akkorra már elengedtük a Zsuzsit, esztét vesztve szaladt az istálló ajtajához. Miután Zajdli zsebre tette a pénzt, valamit bejegyzett egy noteszbe, odajött az istállóhoz és óvatosan kinyitotta az ajtót, éppen csak annyira, hogy Zsuzsi beférjen. A bakot nem engedte ki az udvarra, bár mi ezt szeretnénk volna, de Zajdli jobban tudta, hogyan kell csinálni. Aztán azt mondta:

- Szóljatok, ha készen lesz.

- Honnan tudjuk mi ezt?

- Hát lessétek őket a kulcslyukon.

Úgy is lett, elkezdtek lesni a Zsuzsit meg a bakot, de csak egyikünk leshetett egyszerre. Megállapodtunk, hogy elmondjuk pontosan a történeteket és mindegyikünk csak annyi ideig leshet, amíg a másik hatvanat számol. Az első megfigyelő én voltam, mert a bakot én fedeztem fel. Odaálltam tehát a kulcslyukhoz és Bandi kitartóan számolni kezdett:

- Egy, kettő, három...

- Most szagolgatják egymást...

- Négy, öt, hat, hét...

- Most a bak szagolgatja a Zsuzsit a hasa alatt.

- Nyolc, kilenc, tíz, tizenegy...

- A bak szagolgatja és fúj, hogy fru-fru-fru és kapál az első lábával...

- Húsz, huszonegy, huszonkettő... - hallom Bandi számolását. Ez ugrott, gondolom, de addig odabent megváltozott a helyzet, amit nekem a megállapodás szerint jelenteni kellett:

- Most idegesen futkos körülötte, körülkoslatja a Zsuzsit.

- Harminckilenc, negyven, negyvenegy...

- Most hátrál a bak és úgy tesz, mintha neki akarna szaladni....
- Ötven, ötvenegy, ötvenkettő...
- A Zsuzsi meg csak áll és reszket...
- Hatvan, hatvan, most én következek...!
- No jó, de pontos jelentéseket kérek. - És odaállt Bandi a lyukhoz, olyan izgalommal, hogy nem is vette észre, amikor én tíznél kezdtem a számolást:
- Tizenegy, tizenkettő, tizenhárom...
- Most hátrál a bak megint...
- Huszonöt, huszonhat...
- Most fejít letartva megy vissza és döfi a Zsuzsi hátulját...
- Harmincnyolc, negyven...
- Fúj és hátrál a bak, egészen az istálló falához...
- Negyvenöt, negyvenhat...
- No most, no most... - kiáltotta Bandi, amire én azt se tudom hogyan, elfelejtettem a megállapodást, azt kiáltottam, hogy:
- Hatvan! - és eltaszítottam a Bandit a lyuktól, éppen jókor, mert amint a lyukra értem, hát látom, hogy a bak, amely kétszer olyan testű lehetett, mint a Zsuzsi, veti magát a szegénykére, idegesen lovagol rajta, egyre sebesebben, az a szegény állat meg szinte összerogy alatta, de mégis csak állja, aztán a bak egyet nyög, még egy lovaglós lendület és oldalra lefordul róla, a Zsuzsi meg úgy összegörnyeszi és púpolja fel a hátát, mint amikor a macskák nyújtóznak.
- Hatvan, hatvan, nem hallod, hogy hatvan?
- No ennek elég - mondom én -, ez aztán ellátta ennek a szegény állatnak a baját.
- Hát akkor most szólni kellene a Zajdlinak - mondta a Bandi, de én akkor arra gondoltam, hogy csak én láttam a műveletet, de lássa a Bandi is, mert a kecskepásztorok nem maradhatnak tudatlanságban e felől sem, azt indítványoztam, hogy várjunk még, hátha...
- Látod ez jó lesz - szólott a Bandi -, de most én lesek végig. - Én ebbe beleegyeztem, mert nekem elég volt egyszer. Így aztán Bandi odaállott a lyukra és leste az istálló rejtjelmeit. Amint aztán jelentette röviden:
- A bak most dühösen szaglássza az almot... Zsuzsihoz megy és nyalogatja. Szegény Zsuzsit reszketés kínozza... a bak futkos körülötte... Döfödi a fejével... Fúj a bak, hogy fru-fru-fru. Most nekiszalad... De csak fúj, fru-fru-fru... Hátrál a bak... Még jobban hátrál... Rohan, neki-rohan, jaj szegény Zsuzsikám, azt a csavargó teremtsit ennek a baknak... Jaj már rajta van... Hogy lovagol, jaj vége van, jaj, jaj, jaj - és Bandi nem bírta végignézni, iszonyodva hagyta ott a leshelyet. És Zajdli éppen most lépett ki és kiáltotta:
- No, mi van ott, srácok?
- Éppen most végezték - kiáltottam én.
- No, akkor vigyétek! - és jött Zajdli, hogy a Zsuzsit kieressze.
- Aztán holnap is hozhattok kecskét a bakhoz - mondotta Zajdli.
- No és mi mit kapunk, ha hozunk? - kérdeztem én, csak úgy, hogy kérdezzek valamit.
- Adok ötven fillért minden kecske után.

- Igazán?
- Adok, ha mondom!
- No, akkor szólunk az ismerőseinknek.
- Csak szóljatok.

Végre is ez természetes dolog volt. Mert ha a Zajdli öt koronát kap egy kecske után, hát egészen természetes, hogy mi is kapjunk tőle valamit, amikor alig tudja valaki, hogy neki bakja van. Meg minden kecske nem olyan, mint a mi Micánk, hogy csak úgy röpülne a szag után.

Másnap keresztapámékhöz egyedül vittem meg a hírt és a Ferivel el is indultunk két kecskével. A kecskéket én vezettem, Feri csak távolabbról kísért, mert ő már ötödikes gimnazista volt, ő csak a pénzt hozta.

A Zajdli átvette a pénzt és a kecskéket egyenkint engedte a bak elé. Én meg vártam, hogy áll-e a szavának. Egyszer csak, amikor Feri a kulcslyukon leste a bak munkáját, int a Zajdli, hogy menjek utána. Követtem őt és a konyhában valóban kezembe nyomott egy koronát és azt mondta:

- Jól van, ügyes fickó vagy, hozd hát csak a kecskéket.

És én odavittem keresztapámék mind a hat kecskéjét és ezért kaptam a Zajdlitól összesen három koronát.

Amikor a keresztapáékkal elkészültem, akkor Bandival hozzáfogtunk és jártuk a városszéli utcákat, hogy hol vannak kecskék. Úgy állapotunk meg, hogy amit a Zajdlitól kapunk, azt megfelezzük. De az első alkalommal vettük csak észre, hogy az ötven fillért nehezen lehet felosztani két részre, mert ahhoz nagyon sok aprópénz kellett, akkor meg valahogy kevés aprópénz volt a forgalomban. Az osztást csak úgy tudtuk végre hajtani, hogy vettünk cukrot és azon osztottunk. De ez is nehezen ment, mert Bandi mást akart volna venni. És akkor támadt egy gondolatom, és azt mondtam a Bandinak:

- Tudod mit?
- No, mit?
- Hát ne legyünk olyan mamlaszok.
- No jó, hát ne legyünk. No és?
- No és? Kérjünk attól is ötven fillért, akinek fedezhető kecskéje van. No nem igaz?
- Mondasz valamit, mert hogyan jönnek hozzá ezek, hogy mi csak úgy mirnikszdirniksz megmondjuk nekik, hogy hol a bak.

És így is lett. Jártuk tehát az udvarokat és kérdeztük:

- Nincsen kecskéjük? - És sokszor gazemberkedtek velünk. Mert ilyeneket kérdezgettek, amikor megmondtuk hogy fedeztetés céljából érdeklődünk:
- No csak, mindjárt itt akarjátok végrehajtani, és melyiktek a bak? - És röhögtek irtózatosat ezekem a kecsketartók, az imposztorok.

Amikor aztán megmondtuk, hogy ötven fillér az ára a bak címének, akkor meg dühöngtek:

- Hát mit gondoltok, gazemberek, ér nekem az a rongy kecske annyit?

Akkor aztán azzal hűtöttünk, hogy azt mondtuk:

- Idenézzen, bizony ér, mert maga a fedeztetés az még öt koronába is belejön. - A pásztorok meg dühöngtek.

- Hát miből van az a bak, aranyból, hogy öt korona egy fedeztetés és ki az az istentelen; aki ennyit elkér?

De minket nem lehetett beugratni, nem mondtuk meg az istentelen címét. Csak akkor, ha kiguberálták az ötven fillért.

Ha nem akartak fizetni, akkor azt mondtuk:

- No, hát akkor Isten áldja, mert nekünk nincs időnk.

És majdnem minden esetben visszahívtak:

- Itt van hát. És mutassátok az utat. - És mi boldogan mutattuk. Aztán a Zajdlitól a szokott titoktartással megkaptuk a másik ötven fillért.

Csak egy helyen kellett kereket oldani.

Megyünk a Naszvadi-utcában s már messziről halljuk, hogy egy kecske ugyanolyan érzelmek alatt, éppen úgy nyög és bőg, mint a mieink csinálták.

- M-e-e-e-e... me-e-e... me-e-e-e-e...

- No ez pont minket vár - szólok Bandinak.

- Hát ez minket, no majd segítünk a baján - szólott s vágott felém hamiskásan, A házhoz érve, öntudattal nyitottunk be:

- Adjon Isten jó napot!

Egy olyan munkás- meg parasztfurma ember fogadott, a ruhája olyan volt, hogy hát nem igen lehetett volna azt mondani, hogy a Dárius rokona. A köszönésünket alig fogadta, de én nem is figyelve erre, azt kértem tőle:

- Nem unják még a bőgést, bácsi?

- No, milyen okos vagy te babszem. És mi közöd hozzá?

- Mi közöm? Hát tudnék bakot a kecskének.

- Bakot? Hát honnan tudod, hogy az kell neki?

- Honnan? Hát mi vagyunk a kecsshágatók, ha nem tudná.

- Mi az, van bakotok talán?

- Nem, hanem tudjuk, hogy hol a bak.

- No jó, hát hol a bak?

- Igen, de ennek ötven fillér az ára!

- Mennyi?

- Ötven, öt korona pedig a bak gazdájáé.

- Huj, de hordjátok el magatokat innen!

- Miért, ha a bak ötért csinálja, mi csak megérdemlünk ötven fillért, hogy megmondjuk magának, hova kell menni.

- De menjetek már, csavargók!

- Hát azért vagyunk csavargók, mert segíteni akarunk magán meg a kecskén - szólok vissza a kapuból, Bandi már kint volt az utcán.

- Az istenedet, ne pofázz, te taknyos!

- No, akkor hágja meg maga a kecskéjét, vén zsugori! - kiáltottam vissza önkéntelenül, de erre szednünk kellett a lábunkat, mert rohant utánunk, de szerencsére csak a kapuig. Csak szitkait szalajtott a nyomunkba. És azok hatására egymás után csapódtak ki a Naszvadi-utca kapui, kik azok, akiket ilyen ocsmányul szidalmaznak? De a kapuk nyílásai nem bírták futásunkat, mert azt saját érdekünkben ugyancsak gyorsítottuk, úgy védekeztünk, ahogyan tudtunk.

Lassan már elfogytak a kecskék, az ősz már télbe csapott. Számadást tettünk, amikor az utolsó kecskét is felhajtottuk. Összesen negyvenhét koronát kerestünk.

27.

A kecskék tehát mindenütt elhallgattak.

Megnyugodtak és megcsendesedtek. A hó leesett. Vastagon borította be a Vásárteret, a szegényház elejét, a bokrokat, fákat, a Mária kápolna körül. Minden közelebb került egymáshoz. Megnőtt a hangok ereje. Ha a téli estében a Vásártér túlsó sarkán emberek beszélgettek, úgy lehetett hallani, mintha mellettünk beszélgettek volna. Kint, a gazdautcákban, a gyerekek karikás ostorokkal egész este pattogtattak. A város olyan volt, mintha száz és száz pásztor lakott volna benne, ezer és ezer állattal, barommal és mintha a barmok lehelete átmelegítené a téli sátor a város fölött. Ebben a sátorban meleg a levegő, alatta nem fázhat meg senki sem. Mert, amint kinyitottam a Mica istállóját, párás meleg csapott mindig az arcomba. Igaz, apa jól körülrakta a deszkaistálló szabad oldalát trágyás alommal, mely a meleget nagyon jól tartotta. A Mica leginkább feküdt és kérődzött. De ilyenkor mama sokszor adott neki meleg moslékot, mint a malacoknak.

A város fölötti sátorba egyenkint beléptek a napok Nyitra felől és kiléptek belőle Komárom felé. Az egyszerűbbeket mindenki kergette, és sietette, mert mindenki nagy, díszes napok jöttét várta, arra készült, a karácsonyra, annak jövetelére.

Nálunk az ünnepnapok sohasem keltettek különösebb izgalmakat. Azelőtt csak egyetlenegy izgalmas karácsonyunk volt. Otthon már készülődtünk az egyszerű vacsorához, apa úton volt a város és Zsolna között, de a menetrend szerint délután négyre meg kellett volna érkeznie. A készülődésben biztosra vettük, hogy fél ötkor benyit a kapun, a konyha ajtaját már mi nyitjuk ki neki, aztán megmosakszik és leülünk a vacsorához.

De elmúlt a fél öt és apa nem jött meg. Nem jött meg hat órákor sem.

- Talán a havazás. Talán kint is rekedtek valahol?

És ez a magyarázat valószínű volt, mert volt a család küzdelmében nem egy eset, hogy ezen a zsolnai szakaszon, a Vág völgyében beszaladtak egy alagútba és nem tudtak belőle kivergődni, mert a másik végét teljesen betemette a hó. Sokszor mentek utánuk vagy eléjük segítségmozdonyok, hogy kihúzzák vagy kitolják őket a fúvásból. Nálunk a telek szelídebbek, de milyen lehet a Vág völgyében?

Az izgalom azért egyenletesen növekedett az idő elmúlásával.

- Már hat óra!

- Már fél hét!

- Menjetek a Mária kápolnáig, nézzétek meg, talán már jön a Sugár-úton - szólott mama növekvő izgalomban, amely izgalomban azt hitte, hogy ha eléje megyünk apának, egészen biztosan meg kell érkeznie.

És akkor nagyanya, Mariska meg én kimentünk, már másodszor is kimentünk és apa magas alakja csak nem akart feltűnni a Sugár-úton.

Nyolc órakor aztán megjött apa. Nem jött, hanem hozták. Egyik barátja támogatta haza és fel volt kötve a keze, a jobbkarja.

- Mária ereje! - kiáltott föl mama és a kérdéshez már nem volt ereje.

Apa leroskadt egy székre és csak annyit mondott:

- Az Istenért, adjatok vizet.

És csak ült, ült, fehéren, vértelen arccal, de megkeményedett vonásokkal. Szenvedéssel és keserűséggel elevenedtek arcvonásai, amint a víz életet elevenített ínyében, nyelvében.

- Szegények, ti! - Ez volt az első szava, pedig rettenetesen szenvedett.

- Lipótváron történt.

- Hogyan?

- Lemegyek olajozni, a belső csapágyakat... És amint benyúlok a középső kerekek küllői közé, indul a mozdony, és a karom a hajtórúd és a küllő között... De lehet, hogy... hogy tudta a bitang és rányitotta a szabályozót...

- Jézusom, fiam, a Lajos is...! - kiáltott ijedten nagymama. Kék köténye már akkor a szemeit szárította és most sárgás-fehér volt az arca, a kék kötény ijesztően keretezte be az arcát.

- És a lipótvári orvosnak nem volt kötszere... Itt kötöztek be a kórházban... Onnan, Lipótvárral, a törülközőmbe volt becsavarva.

Mindjárt nem lett karácsonyi vacsora. Apa lefeküdt.

Mi kint a konyhában. A szoba ajtaját nyitva hagytuk, hogy ha kéne valamit, vagy ha meghalljuk fájdalmát, megkérdezhessük, mit kíván.

A néma fájdalmat csak nagymama sírása olvasztotta föl. Egyenletesen folytak a könnyei és azokon át ezt a karácsonyt Lajos fia tragédiájával kapcsolta össze.

Mert lehetetlen, hogy a mozdony magától elinduljon. Mert a Lajos sem esett ki a mozdonyból, letaszította, menet közben. Nem lehetett a dolgot bizonyítani.

Apa esetében sem. Mozdonyvezetője azt vallotta, hogy parton állottak és megcsúszott az egész szerelvény. Pedig ott nem volt part. Aztán azt is vallotta, hogy szél volt és az megfújta hátulról a szerelvényt.

Ki tud erre visszaemlékezni?

Ennek a karácsonynak az emléke minden karácsony emlékéét áthatotta, mert a karácsony az emlékezés ideje, a visszaemlékezésé. De csak a vásártérszéli karácsonyok ilyenek. A főtér-körüli ablakokba állított csillogó karácsonyfák a mindig meglevő és mindig élvezhető jólét ünnepeit hirdették. Itt az egyik karácsony miatt nem tudtak a többire visszaemlékezni. Mi pedig a Vásártér szélén, karácsonykor, alig tudtunk másra, mint erre a borzalmas karácsonyra visszagondolni, amint apa megjelent, törött karjával. A jelenben sosem volt akkora öröm, ami feledtessen.

A Mica azonban belépett karácsonyunkba is és benne maradt, később minden magzatjával egyetemben, mégpedig olyan bőségesen, hogy én azt gondoltam, őt is a szentvacsora asztalához kellene vezetni.

Lencselevessel kezdtük a vacsorát.

Utána mindenki kapott mamától egy nagy ostyát és egy kis kanál mézet. A mézet belehajtogattuk az ostyába és serényen ettük. Csak apa és mama nem ettek.

Mama tányérján az övén kívül még két ostya volt. És, amint mi belefedeztünk a mézes ostya élvezetébe, apa felkelt, jobb kezében egy gerezd hámozott fokhagymát tartott és balkezében egy poharat, amelyben tavalyi szenteltvíz volt. Aztán ketten a mamával megindultak, mama az ostyákat vitte apa után.

Apa minden ajtónál megállott. A fokhagymát a szentelt vízbe belemártotta és vele az ajtóra három keresztet rajzolt. Apró keresztel az ablakokat is megjelölte. Mama pedig követte, mint a ministráns.

Mikor az összes ajtók és a kapu is ki volt keresztelve, akkor a kúthoz járultak és apa átvette mamától az egyik ostyát és miután keresztet rajzolt rája is, bedobta a kútba. Mélyen utána hajolt, és amikor az ostya elérte a vizet, akkor így szólt:

- Rendben van, most menjünk az állatokhoz, az istállóba.

Így mondta „az állatokhoz”, akkor is, amikor még csak a Mica volt az istállóban.

Később én arra jutottam, hogy ez a régi formula olyan emlékei közül származik, amikor állatok környezetében élt. Vajjon kitől, melyik gazdától és melyik pásztortól vagy kocistól vette ezt a szokást?

A Mica idegesen ugrott föl, amint a lámpa világításában a szertartástevők az istálló ajtajában megjelentek.

- Kicsi állat, vedd te is magadhoz az ostyát - mondotta apa - és kisebb darabkára törve adogatta a Micának a szájába. És a Mica, mintha a Bresztyák tanította volna, mit kell tenni, ájtatosan megszagolgota az ostyát, s miután annak finom szaga felhatott értelméhez, finoman elropogtatta, szinte vigyázott, hogy egyetlen darabkát se ejtsen el.

Mica „áldozása” után vissza az asztalhoz.

Akkor apa fogta a diókat, melyek mindenki tányérja mellett ki voltak készítve, mindegyik mellé kettő, csak ő kapott hatot, hat diót. Fogott belőlük négyet. Eggyel-eggyel keresztet rajzolt a levegőbe és a konyha négy sarkába vetette, annak jeléül és kívánságául, hogy a bőség ezekből a sarkokból soha ki ne fogyjon a következő esztendőben.

Majd feltörtük a diókat. Mégpedig nem minden félelem nélkül, mert ha valakié rossz volt, akkor arra betegség leselkedett a következő karácsonyig.

A dió után mindenki az almáját vágta fel, melynek egészséges belsejéből egészségre lehetett számítani, de jaj volt annak, vigyázhatott, aki az alma magját elvágta metszés közben.

Ilyen nehéz próbák után került az asztalra a hal, amit Imrével sohasem győztünk kivárni.

De az egész vacsora alatt még egy kitartó intő jel, amire mindenki vigyázott.

Vacsora alatt ugyanis nem égettünk lámpát, hanem gyertyát gyújtottunk. Már ez is emelte és templomivá tette a vacsora hangulatát. Az meg igazán felemelő, félelmetes, misztikus és csodálatos volt, amit a gyertya kanóca mívelt.

Mit mívelt a gyertya kanóca?

Azt mívelte, hogy égés közben hajlott erre meg arra. A kanóc piros feje és vége, mint egy kis mutatóujj, reánk mutatott És jaj volt, akin ez a mutatóujj megállapodott. Mert az meghal a következő esztendőben.

Ha rajtunk állapodott meg, akkor megrémültünk, vagy később, későbbi karácsonyokon, hetykén mondogattuk:

- Csak nem ilyen fiatalon szólít el a halál?

Az elszólítást hittük is, meg nem is, de azért félelmetes volt az a kis veres ujj a gyertya lángjában.

Ha az idősebbek felé mutatott, akkor fájdalommal és lemondással sóhajtották bele a vacsora hangulatába:

- Ó, hát elmegyek, ki tudja, a jövő karácsonyt megérem-e köztetek?

Komorak voltunk, illetve elkomorodtunk erre a kérdésre. De a komorság alján vígasság volt tulajdonképpen, aminek az volt a jelentése:

- Hát hogyne maradnál velünk, apa, mama, nagymama, hiszen egészen elképzelhetetlen, hogy a következő karácsonyt ne töltsük mi együtt.

Amikor a hangulat nagyon elmerülni készült a szomorúságba, akkor apa levette a sublódról a köménymagos pálinkás üveget és mindnyájunknak töltött egy pohárka köményes, ánizsos pálinkát. És miközben ivásra vezényelt, azt mondta:

- No, engedje Isten, hogy még sok szép karácsonyt éljünk meg így együtt.

Erre sorban hangzott a válasz:

- No, engedje Isten, engedje... - összesen ötször erősítettük meg ezt a kívánságot, erősítette mama, nagymama, Imre, Mariska, és erősítettem én. Őt kívánsággal szemben tehát egészen biztosan meg kellett buknia a leselkedő veszedelemnek.

A mi karácsonyaink az egyszerűség, a szegénység, de a jóság ünnepei voltak, de kiváltképpen az első karácsony, amit Micával együtt ünnepeltünk 1920 december 24-én.

28.

- Megfigyeltétek? - kérdezte apa.

- Mit, mit?

- Hát a gyertya kanócat!

Persze, hogy figyeltük, hisz mindenki azt figyelte az egész vacsora alatt, de nem szóltunk, nem tudtuk, mit akar mondani apa, milyen különös rémséges eseményt látott meg ő gyertya pici vörös ujjában.

- Én úgy láttam, hogy a gyertya ujjja mindenkire rámutatott.

Valóban, a kis kanóc végigforgott az egész családon.

- Tehát mindnyájan meghalunk a jövő karácsonyig? - kérdezte Mariska.

- Nem, nem lehet ez az értelme.

- Hanem?

- Hanem, hát az lehet ennek az értelme, hogy mindnyáján meghalunk. Majd, egyszer. Mi is, meg ti is. Ezt jelentheti a kanóc.

Ezt könnyebb volt hinni. Olyan tehát ez a mozzanata a mi karácsonyunknak, mint a hamvazásnak hamvazószerdán: emlékezzetek, porból vétettetek.

Apa magyarázata megnyugtató. Mert bizony, hogy jönnék én ahhoz, hogy meghaljak a jövő karácsonyig, az Imre, Mariska nem, a többiek sem és a Mica megmaradna? Rájuk maradna. Nem, nem lehet az a kis ujj ilyen igazságtalan. Ha mindenkire rámutat, hát az legyen, az rendben van. Majd egyszer mutathat rám is. De most még senkire se mutogasson, nagymamára se.

A gyertya dolga volt tehát a legnehezebb. Mi mindig szerettük volna kifelejteni. De nagyanya, mama, apa mindig észrevették a hiányosságot és pótolták. Elővették a gyertyát és beállították egy üres vázába.

Ha illő, vagy szabad volna valami ügyes rendezést feltételezni a családi vacsorában, akkor azt lehetne mondani, de sohase mertem erre határozottan gondolni, hogy a gyertya azt a célt szolgálta, hogy elment halottakat ébresszen fel avval, hogy rájuk-gondolásra kényszeríti az élőket. És hogy evvel áhítat szálljon a lelkekbe arra az időre, mire az öreg Klemanovics, a harangozó, háromnegyed tizenkettőre, éjfél előtt megadja a jelet a harangok megkondításával, az éjféli misére.

Igazi halottai azonban szinte csak nagymamának voltak. Nekünk meghalt a kistestvérünk, a Teruska, de én alig emlékeztem rája. Látok haloványan egy szőke leánykát a messzi multban, megyünk is együtt valahová egy nagy fehér fal mellett, fogja a kezem, de egyszerre csak besétál a fehér falba, és nézem, nézem a fehérséget, amely elnyelte az arcát. Apa, mama velünk küszködött, bennük mi feledtettük a negyedik gyermek hiányát. Mamának nem voltak halottai. Apának akkor már nem élt apja, az én nagyapám, nagymama férje, de kevés szó esett róla. Csak szűkszavú családi hőferek mondták néha nagyanya és apa szájából egyformán:

- Csak ne ivott volna annyira.

- Ivott?

- Mindent elivott.

- ???

- Nagycétényből származott, borvidékről, hát nem tudott leszokni róla. - Ez apa magyarázata volt. Nagymamából csak egyszer buggyant fel melegebb emlék.

- Csuda sokat birt meginni. A csizmadia céh bálján mindig ő volt a borbíró. Ő mérette szét a borokat a mesterek asztalához. De akármennyit ivott, mindig úgy ment, mintha zsinóron járt volna.

- Ment, ment és akkor is úgy elment, mintha zsinóron ment volna, amikor elment, amikor árván maradtunk, maga mama, meg mi hatan.

- Bizony, bizony, pedig éppen csak negyven éves volt, mint most te, édes fiam - sóhajtotta bele a karácsonyi időbe nagymama.

Apa tudta, hogy jobb, ha a halottak helyett az életükről emlékezünk. És erre irányította az emlékeket.

- Hát hogy is volt, mama, amikor maguk Zágrábba jártak karácsonyestére a Gyuri bácsihoz?

- Zágrábba, karácsonyestére? - kérdezte Imre.

- Oda, oda, fiam, oda.

- Minek ezeket a régi havakat emlegetni? - szólalt meg Mariska, aminek az volt az értelme, hogy mit merengünk a régieken, mink van nekünk abból, ha mi koszosak maradtunk és koldusok. És vád is volt benne. Én később rettenve vettem észre benne, hogy az iskola megtörte az ellenállását, az erejét és a bizalmát és a Blandina meg a Bresztyák vonalára állította. Persze csak a vágyaival, de mögéjük, melléjük nem. És innen sokszor megvetéssel nézett nyomorúságunkra, szinte úgy, mintha mi lettünk volna érte felelősek. És egyre többször emlegette, hogy minek a régi havakat előhozni.

De akkor úgy vágunk feléje a szemünkkel, hogy szinte vesszőcsapást érezhetett a bőrén. Érezte is és elhallgatott.

Megvallom, remegtem ezért a történetért. Csak kezdené el nagymama, aki egy kicsit bizonytalanodott Mariska megjegyzéseire. Megkérdeztem tehát:

- Hogyan utaztak Zágrábba, nagymama?

- Hát szekéren, fiam, szekéren. Apa vagy öt-hat karácsonyt töltött a Gyuri bácsinál, aki ekkor már bíboros volt.

- Hüfene - szaladt ki Imréből a csodálkozás.

- Bizony, akkor már bíbornok lett. Hát az ő karácsonyi vacsorái nagyon fényességesek voltak. Rengeteg pap, püspök meg kanonok volt az asztalánál. Mama meg apa is ott ültek, azt hitték, hogy a mennyországban vannak.

- Gyuri bácsi is megetette az állatokat ostyával? - kérdeztem én.

- Á, fiaim, ő nem etette, ha pedig etették, akkor megetették helyette a pásztorok meg a kocsisok.

Ez a válasz engem lehangolt, merthogy Mica először megáldozott nálunk karácsony este, hát egészen bizonyos, hogy mindenütt így kell annak lennie. Ha pedig nincs így, akkor nem is igazi karácsony az, amit ülnek.

- Osztán Gyuri bácsi fölpakolta őket ajándékkal. Mama kapott sok vásznat, kanavászt meg rumburgit, apa posztót meg könyveket, meg mindig hoztak egy kettőbe hasított kövér disznót.

- No, ez most nekünk is jó volna! - kiáltotta Imre.

- Haj, jó paprikásszalonna meg disznósajt!

Mariska: Ennéd bezzeg te, holott az éjféli miséig nem is szabad zsírosat enni.

- De azért ugye jó volna, ha volna kocsonya, ha hazajövünk a miséről, mi? - felelt vissza Imre.

- No, és ha lesz kocsonya az éjféli mise után? - kérdezte mama.

- Akkor döfi, döfiiii - rikoltotta Imre, és a nagymama meséje, meg a Gyuri bácsi karácsonyi ajándéka szinte már majdnem feledésbe ment, mintha nem is lett volna érdemes olyan hosszú utat Zágrábba megtenni. De én nem hagytam egy tányér kocsonyáért Gyuri bácsi egykori megboldogult hízott disznóit.

- Nagymama, te is voltál Zágrábban?

- Voltam én is, bogárkám, de nem karácsonykor, hanem akkor, amikor Gyuri bácsi meghalt. Karácsonykor hidegek voltak, meg az utak bizonytalanok is. Ha nagy hó esett, akkor apáék sem mentek. Mert akkor sok volt a farkas.

- Farkas?

- Az apa az útra csinált a műhelyben két kis pléhkályhát, egyet a mamának, egyet magának. Abba faszenet raktak. Ha, jól megrakták, elég volt egy napra. Amikor osztán gyűttek a farkasok, akkor csak egy marék szalmát meggyújtottak a parázson és feléjük dobták, és a bestiák szűkülve menekültek.

- Nohát a bestiák! És sok volt a farkas?

- Akadt, akadt. Egyszer Nagykanizsa mellett rájuk rohant vagy húsz darab. Hát akkor nagy tüzet köllött rakni ellenük.

- Tényleg azokkal mindig azt köllött csinálni - mondotta apa. - A tüztől nagyon félnek a vadak. Emlékszem, amikor gyerekkoromban apa vásárra ment föl a hegyek felé, a kocsirol a gyujtónak és a szalmának sohasem volt szabad hiányoznia.

- Dédapátok mindig azt mondta, hogy akkor lett legnehezebb az utazás, amint közel érték a Bakonyt. Éppen ezért nem is szeretett Veszprémnek utazni, hanem mindig Székesfehérvár felé mentek, akkor is, amikor én is velük mentem, aztán Kaposváron át, be Horvátországba. Ott az első nagyobb város Koprivnica volt, egy gyönyörűsége völgyben. De télen itt is veszélyes volt az utazás egészen Zágrábig, mert mentünkben jobboldalt egészen odáig nyúltak a stíriai hegyek.

- Nagymama, te is láttál farkasokat?

- Amikor utaztunk, akkor tavasz volt, május közepe. Akkor ért hozzánk az értesítés, valamelyik püspök írt, hogy menjünk a temetésre meg az örökségért.

- Örökségért?

- Bizony, az örökségért. Hát a mamát a gyász hajtotta, apát nem hajtotta semmi, csak az, hogy ott legyen az utolsó tisztességnél. Mert ha járt is hozzá Zágrábigba, nagyon nem tudtak össze-melegedni. Nem azért, mert Gyuri bácsi úr lett, hanem azért, mert nem szerette Kossuth Lajost.

- Miért nem szerette?

- Hát, tudom is én, nem értettem én ahhoz, csak annyit tudok, amit apátul hallottam, aki egyszer meg is mondta beszélgetés közben a Gyuri bácsinak, egyszer karácsonykor:

- Kár volt neked is, Gyuri bácsi, szónokolnod negyvennyolcban Kossuth ellen, mert kibabráltak veletek is az osztrákok.

- Kár volt bizony, nagy kár - válaszolta Gyuri bácsi -, jobb lett volna akkor összetartani.

- Késő bánat, eb gondolat - fakadt ki a dédapátok, de megbánta, mert Gyuri bácsi nagyon a szívre vette. Akkor este nem is lehetett egy szavát sem hallani.

Hát az úton a mama sírdogált, egészen addig, amíg be nem értünk a Koprivnica völgyébe. Ott már elfogytak a könnyei a bátyja miatt. A zágrábi érsekségnek itt is voltak birtokai. Apáék mindig behajtottak az egyik tisztartóhoz szállásra. Az a tisztartó nagyon szíves ember volt, valami németféle lehetett származás szerint. Hanem, amikor hatvankilenc májusában mi mentünk, akkor már apát meg sem akarta ismerni, pedig Gyuri bácsi csak egy hete lehetett halott.

Azt handrikálta, hogy sajnos, nincsen módjában sem a szállás, sem a takarmány a lovaknak.

- No, ez jól kezdődik - mondta apa bosszúsan, mama meg rátette volna, de már nem tudott sírni. Egy fogadóban szálltunk meg, aztán másnap neki Zágrábignak. Úgy délutánfele, amint föltűntek a tornyok, meg ahogyan előttünk lett az a két dombra épült gyönyörű város, apa csak annyit mondott:

- Kíváncsi vagyok, hogyan fog az ökonomus fogadni? - vagyis az a püspök, aki az érsekség ügyeit intézte Gyuri bácsi halála után.

Aztán, amint közeledtünk, a város csak tornyosodott, nagyobbodott. Apa meg odamutat az egyik dombra:

- No, látod, Borisom, azt a dombot, ahol a nagy katedrális áll, meg mellette az a soktornyú épület?

Láttam én, persze hogy láttam jobbrul egy gyönyörűséges templomot, még Nagyszombatban sem volt olyan, mellette meg egy vár, minden sarka tele toronnyal, hogy gyönyörűség volt nézni. Mondom hát apának: látom én mindkettőt.

- Ott lakott a Gyuri bácsi.

Aztán sok utcán át estére csak odaértünk és egyenesen be annak a soktornyú palotának az udvarára. A kapus ismerte apát és ahogy beengedett, azt mondja horvátul:

- Umrel, umrel pán arcibiskup, velkomozsny. - Meghalt a nagyságos érsek úr.

Aztán ment is és jelentette az érkezésünket. Apa a lovakat istállóba vezette. Akkor osztán egy nagy terembe mentünk és itt várakoztunk arra a püspökre, aki Gyuri bácsi halála után intézkedett. Hej, de sokáig köllött várni, apa egyre dühösebb lett. A mama pedig azt mondta:

- Látod, Borisom, itt volt mindig a szentvacsora. Itt az asztalfőn, abban a faragott székből ült Gyuri bátyád, én jobbrul, apa baljárul, osztán a többiek. A püspökök meg a kanonokok mennyit morogtak ezért. Bizony kinéztek bennünket innen.

Aztán mama mindent elmagyarázott, mert volt idő. De csak kivártuk valahogy az ökonomus püspököt. Egyszerre csak nyílik az ajtó és belép rajta egy hasas, alacsony ember.

- A püspök?

- Az volt. De ahogy belépett, látszott rajta, az arcán valami kényszeredettség. Alig fogadta köszönésünket és németül kezdett apával beszélgetni, pedig úgy tudott magyarul is meg horvátul is, amit apa megértett, mert ő meg szlovákul is beszélt. De csak németül handrikált. És ahogy handrikált, látom apán, hogy egyre vörösödik, erei a nyakán egyre dagadnak, osztán mondott valamit dühében a köpcös papnak és nekünk pedig:

- Gyertek innen, amíg valamit nem csinállok itt!

- Az Istenért, András, mi történt?

- Hát ez a nyavalyás, piszok sváb avval fogad, hogy hát ugyebár Herr Fodor, hisz ön is ismeri az egyházi törvényeket - itt célzott a nyavalyás arra, tudod, Klárám -, hogy az Isten szakassza le rája az eget. Aztán mondja, hogy ugyebár azt is tudja tehát, hogy a magas egyházi méltóságok után a civil rokonság örökrésze a vagyon egyharmadára terjed ki. Tudom, mondtam én, ismerem a kánonjog rendelkezéseit. És akkor azt mondja az ugyebárpüspök, hogy ugyebár tetszik tudni, hogy sógora, az eminenciás úr, mindenét a szegények között osztotta el. Mondom, hogy ezt is tudom. És akkor azt hittem, hogy marokra kapom a reverendát a nagy pocakján, amikor azt mondta, hogy ugyebár akkor valószínűnek fogja tartani Herr Fodor, hogy a civil örökrész mindössze egy sárga csikó, amit elköthetnek, ott áll az istállóban.

- No de ilyet, no de ilyet - mondta sírva mama, de már akkor leértünk az udvarra. A kapusnál háltunk meg. Apáék sokáig beszélgettek. Én a fáradtságomban csak annyit hallottam, hogy a kapus többször mondogatta apának:

- Bugye to estye inács pán majszter, uvigiyitye zse bugye inács - vagyis hogy: meglátja, mester úr, hogy lesz ez még másképpen is. Osztán, másnap elmentünk a katedrálisba a Gyuri bácsi sírjához és sokáig imádkoztunk egy friss falazás előtt, amely mögött ott feküdt a mama bátyja. Mama már vagy két rózsafüzért is mondhatott, amikor apa azt mondta:

- Menjünk Klárám, mert nem érünk be estére Koprivnicára.

Visszamentünk a szállásra, ahol a kapus nagy örömmel fogadott:

- No, dobre sztye mu povedál pán majszter! - Mester úr jól megmondta neki.

- Kinek mondtad meg jól? - kérdezte mama.

- Hát az ugyebár pocakosnak, tegnap elfelejtettem mondani.

- Mit mondtál neki az Istenért?

- Én csak annyit, hogy ha a sógorom, az a nagyfene úr mindent a szegényeknek adott, akkor nyilván nem tudják fedezni a temetési költségeket, hát akkor a sárga csikót itthagynom a temetési költségekbe és ha köll, akkor majd írjanak, a többit hazulról megküldöm.

- Jaj Istenem, jaj Istenem! - siránkozott a mama. Osztán az istállólok, amikor indulunk, csak hozzák ki az istállóból azt a sárga csikót, hogy kössék a saroglyához. Akkor apa megfogta és odaadta a kapusnak:

- Tu mátye pán Nikola, já ten konyik Vám nyehám. Ale potom pogyte jedenráz k nám. - Nikola úr, ezt a csikót itthagynom magának, aztán látogasson meg egyszer.

- Ilyen a mi szerencsénk - sóhajtott Mariska.

- Ilyenek a papok - mondta apa.

- Készülődjünk, mert a Klemanovics már húzza az első verset.

Aztán elindultunk az éjféli misére, Mariska, nagymama otthon maradtak házórzőnek.

A templomban már énekeltek. Egyre erősebben jött felénk az ének, amint közeledett a templom.

*Pásztorok, pásztorok örvendezve
Sietnek Jézushoz Betlehembe...*

És siettünk, mert immár mi is pásztorok voltunk mindenképpen.

29.

- Nekünk aztán jól kezdődik ez az új esztendő, szomszéd - szólott apához egy januári napon, vagy február is lehetett már, a Gömőry Lajos apja, aki olyan gurulós, köpcös ember volt, mindig sietett és szemüveget viselt.

- Miért? - kérdezte apa röviden és nem valami melegséggel, mert amikor iskolába kezdtünk járni, a szülők elhidegedtek egymástól, mert Gömőry, különösen a felesége, a Lajos anyja, egy szikkadt és rikácsoló, zsémbes asszony, azt hitték, hogy a Lajos iskolai pályafutását veszélyezteti a pásztorok környezete. Mi azért Lajossal szerettük egymást.

A bejelentést, hogy nekik nem jól kezdődik az újesztendő, Gömőry így magyarázta meg:

- Hát tetszik tudni, szomszéd, a gázgyárat új társaság vette át! Már itt is az új vezető, aki bejelentette, hogy leépítések is lesznek.

- Elbocsátások?

- Azok.

- De hát Gömőry urat csak nem fogják elbocsátani?

- No, én is azt hiszem, mert akkor nélkülem becsukhatják az egész vircsaftot.

Egy hét múlva Lajos apját elbocsátották és a vircsaftot nem csukták be.

Gömöryék egy ideig reménykedtek, hogy hát rossz tréfa az egész és egyszer csak átküldenek érte, hogy a retorták nem akarnak gázt termelni, a lendítőkerekek a szívógépeken nem mozognak és hogy a tartályok meglaposodtak, nem akarnak felhasasodni, gyűjjön hát Gömöry úr és tegyen valamit. Mindebből azonban semmi se lett. Hamar pokollá vált a Mancza-udvar, ahol a Lajosék laktak. Mert hol a Mancza hajkurászta a feleségét, hol pedig Gömöryné az urát.

- Te tehetetlen vén bakkecske! - kiáltotta Manczáné, de szaladt az ura elől.

- Te vaksi vén salabakter! - kiáltotta Gömöryné és az ura szaladt a felesége elől.

Így az erők a palánkon túl kiegyenlítődtek, mert az egyik családban a férfi, a másikban meg a nő volt az erősebb természet.

Ezen mi nagyokat neveltünk, még Lajos is velem nevetett, amikor a kertünkből hallgattuk a párbajozást. Ellenben egyszer, úgy február vége lehetett, már a rügyek duzzadoztak a fákon és Mica hasa is hasonlóképpen duzzadozott az istállóban, és naposabb délutánokon a baromfiudvarba ki is engedték, hogy járjon egyet, jót tesz az ilyen állapotban, egyszer tehát Lajos szomorúan ezt mondja:

- Lehet, hogy elköltözünk.

- Elköltöztök? Az lehetetlen. Majd visszaveszik apádat, Lajos, és maradtok. Ne költözzetek el.

- Bizony, az lesz a vége. Mama már erről beszélget apával.

- No és melyik utcába költöznének?

- Utcába, az még nem lenne baj, mert egy-kettőre itt lennék és játszhatnánk, meg legeltethetnénk Micát a kicsinyeivel.

- Az Istenért, Lajosom, csak nem akartok más városba költözni?

- Bizony arrul beszélgetnek.

- Melyik városba mennének?

- Rimaszombatba.

- Rimaszombatba?

- Oda, ahonnan a mama való, mama szüleihez mennénk.

- Hol van Rimaszombat?

- Nagyon messze, két napig tart az út vasúton.

Ettől kezdve sem nekem, sem a Lajosnak nem volt egyetlen nyugodt percünk. Neki is, nekem is fájt már a gondolata is annak, hogy elköltözzenek. Egyenesen testvéri szeretettel szerettem őt, egyetlen igaz barátom, a szó vallásos értelmében, amit abban is bizonyítva láttunk, hogy mindkettőnket egyformán hívtak. Már ott kezdődött az elszakíthatatlanság, amikor egyforma nevet kent ránk a pap. Annyit jelentett ez, mint egy ikertestvériség, de szíami értelemben.

Az elválás gondolata akkor még jobban izgatott, amikor haza megvittem a hírt:

- A Gömöryék el akarnak költözni Rimaszombatba.

Azt vártam, hogy otthon is erősítsék meg ennek a lehetetlenségét, de kétségbeejtő volt, hogy apa, mama, nagyanya teljesen lehetségesnek tartották ezt. Mama azt mondta:

- Hát, ha jól fölgyondoljuk, nincs is más a számukra. A Gömöry már nem tud dolgozni. A felesége szüleinek meg házuk és kocsmájuk van ott, hát valahogy majd megélnek.

Én nem hittem az egészben. Izgalmam azonban nem múlt el és alig vártam, hogy Lajossal lehessek, már az arcáról olvastam a család helyzetét és az ittmaradás lehetőségeit. Ki lehetett olvasni onnan egész pontosan, hogy mennyi a remény a maradásra. És Lajos csak szomorodott, egyre szomorúbb lett. Szomorúságát anyja házsártoskodásának növekedése kísérte.

- Mit fogok csak én veled csinálni? - kiabálta urára egy veszekedés közben. - Már vakulsz, tíz lépésről már meg se tudsz különböztetni Manczánétul! - kiáltotta, nem minden sértő célzat nélkül Manczánéra, aki vagy húsz évvel volt idősebb Gömörynénél. Manczáné visszakiáltott:

- Talán úgy akarta mondani, hogy engem nem tudna megkülönböztetni magátul!

- Hát azt nem, nem tudna megkülönböztetni, mert mi a különbség köztetek? - kelt a Gömörly védelmére Mancza. Bár helyzetük ellentétes volt, de férfiak, igaz, elhasznált, öreg férfiak voltak és illet, hogy a férfiasság és az elhasználtság okán duplán összetartsanak.

- Hát most már igazán megyünk - újságolta Lajos egy reggel szomorúan.

- Hogy-hogy?

- Este apa, meg a mama összeszámlálták a pénzüket és ma kimennek a vasútra vagonokat bérelni az utazáshoz.

- Ilyen gyorsan?

- Gyorsan? Hisz apa már két hónapja munka nélkül van. Mama meg nem akar várni.

És valóban úgy lett. Két vaggont béreltek és néhány nap múlva stráfkocsik állottak meg a Mancza-ház előtt és Gömörlyék elkezdtek a vasútra, a vagonokba kiköltözni.

Ez rettenetes volt. Először azt hittük, hogy mi is segíthetünk a nagyoknak. Mi is rakodtunk. Aztán, mint a Lajos apja, mi is gyalog kísértük a kocsikat az állomásra, a vagonokhoz. A két fedett teherkocsi ott is állott egy rakodó vakvágányra kilökve. Oly rettenetes volt, amint ott álltak a kocsik egyedül, olyanok voltak, mint két mesebeli gömböc, elnyelték a bútorokat, székeket, szekrényeket, asztalokat, ládákat, Lajosék konyhakredencét, amit anyja mindig zárva tartott, de Lajos ki tudta nyitni a cukor miatt. A vagonok a konyhabútor után benyelték a szobabútort, mind a kettőt, mert nekik két szobájuk volt, egy, amelyben az öregek aludtak és egy, ahol a Lajos a testvéreivel, a Bözsivei és a piciny Borissal, aki nem régen született. Bement a vagonokba a kamrájuk egész tartalma, sok koksz, elveszett az ásító szájak mögött mindenük, a padlásról sok gázgyári szerelőszerszám, sok vasholmi, vezetékcső.

Lajos minden fordulónál megkérdezte:

- Mit adjak neked ajándécul?

- Ne adj nekem semmit, nem kell nekem semmi.

Olyan volt, odaadta volna akár valamelyik szekrényüket is, ha rajta áll. Amikor aztán a padlás tartalmára került a sor, egy méteres vékonyabb csövet adott:

- Csinálj ebből puskát magadnak! Hogy nézzenek a Zoltay-utcaiak.

És adott egy vastagabb csövet is:

- Ezt Imrének hagyom, csináljon ágyut.

S akkor az ajándékoknak roppant nagy volt az értéke, mert az egész vásártér gyerekhadserege Lajost mindig azért ostromolta, hogy szerezzen puskának meg ágyunak való gázcsövet a gyárból, a nyári háborúskodások idejére.

- Hát én, mit adjak neked, Lajos?

- Ne adj semmit! Most ne adj semmit.

Ebből a mostból arra gondoltam, hogy Lajos gondol valamilyen ajándéokra, emlékre.

De Istenem, mire?

Volt a padlásunkon egy régi, negyvennyolcas csákó, Imre kizárólagos tulajdona. Ezt mindnyájan irigyeltük tőle. Lajos is. Talán erre gondolt? Másunk alig van, ami méltó ajándék lehetne. Vagy ki tudja? Meg is kérdeztem:

- Hát mikor adjak neked ajándékot, amikor holnap elutaztok?

- Majd egyszer.

- Egyszer, mikor lesz az az egyszer?

- Tudod mikor?

- Mondd már, Lajosom, mikor?

- Majd egyszer megírod, ha sok kecskétek lesz és eljövök egy kicsi fekete gidáért, amelyik a Micátul lesz.

- Látod, jövő hónapban már esedékes lesz az ellés, ha maradnátok, neked is lehetne Micád. Milyen jó lenne!

- Bizony jó, hogy legeltetnénk mi együtt!

Estére elkészültek a berakodással. Amikor a kocsikkal visszafelé jöttünk a vasútról, mindig lestem a gyárat és vártam, hogy az ablakból csak meglátják ezt a költözködést és észbe kapnak, hogy hát ne engedjék el a Lajos apját. De senki sem volt az ablakokban, az ajtók egyszer se nyíltak. Csak szerelők jöttek búcsúzkodni a Lajos apjától, akik a keze alatt dolgoztak.

Amikor az utolsó kocsival is kimentünk és amikor az utolsó holmit is betették, mi ketten ott egymásra borulva olyan sírásba robbantunk, mintha apánkra, anyánkra, vagy nekem a nagy-mamámra, elkezdtek volna hullatni a göröngyöket a Babka-temetőben. A torkunk és a szívünk egyszerre akart kiszakadni és könnyeinken át vigasztaltuk egymást, hogy:

- Ne sírj, Lajos - és mi annál jobban zokogtunk, az arra menő vasutasok is megállottak és megnémultak e nagy fájdalom előtt, aminél nagyobb fájdalom csak néhányszor ért azóta. És az volt a rettenetes, hogy Lajos apja is ott sírt fölöttünk, mintha nem is munkásszerelőből lett volna gázmester, aki az egész gyárat el tudta igazgatni, hanem csak egy nagyobb gyerek. Levette a szemüvegét, úgy folytak a könnyei. Felesége még ott maradt a Manczáéknál a két lányával. Lajos meg az apja a vagonokban fognak aludni az éjszaka, a reggeli indulásig. És olyan jó volt ott akkor hármásban, olyan elveszejtő fájdalom vett erőt rajtunk, hogy egész testünk, nekem legalább is, de egészen biztosan Lajos is úgy érezte, hogy testünk porcikáira szakad szét és szétrepül az űrben, a határban.

De mégis Lajos apja segített meg bennünket:

- No, ne sírjatok. Majd írtok egymásnak. És ha nagyobbak lesztek, akkor majd eljössz te Rimaszombatba, Lajos meg eljön ide tihozzátok.

Ez föloldott. Igen, írni fogunk, nem szakadunk el egymástól, mert ez egészen lehetetlen.

- Majd írok, amint megérkeztünk - mondta Lajos.

- Én is írok.

Aztán futottam dideregve, de melegséggel szívem körül, futottam hazafelé, mert már csukták a rakodó állomás kapuját. Onnan még visszanéztem. Lajos ott állott a vagónnál és még intett egyszer felém.

Másnap már kora reggel kint voltunk a vagonoknál, mert nem tudtuk pontosan, mikor lesz az indulás.

Kint volt az egész utca. Mi is valahányan.

Beszélgetés, búcsúzkodás. Az utca először teljes részvétellel volt a Gömörnyék iránt. Csak egyszer az asszony, harsányan, hogy mindenki hallja, azt mondta:

- Jó, hogy elmegyünk ebből a koszos városból. Én sohasem tudtam megszokni itten. Itt még az emberek nézése se jó, nem úgy, mint Rimaszombatban.

Hát erre aztán mindenkiben fagyott egyet a belső érzés és sorra elköszöntek. Mert egy város nem lehet koszos, ha az emberei nem koszosak, tehát a megjegyzés ránk vonatkozott.

Mire a tehervonat, amire a Lajosék két vagonját rákapcsolták, kezdett benyomulni a vágányra, már csak egyedül voltam ott az egész utcából. Úgy jött, olyan kérlelhetetlenül a vonat, mintha valaki előtt a halálos ítéletet kezdi fölolvadni a bíróság. Közeledik, közeledik a végső, a sötét mondat felé: golyóáltali halálra ítélem és puff, az utolsó vagon ütközői puskacsattanással rájártak a Lajosék vagonjaira, a tragédia be volt fejezve.

Mi erősen fogtuk egymás kezét és amikor a tolató fékező a kocsik alá bújott, hogy összeakassza őket, megöleltük egymást és elmotyogtuk még a búcsúzás szavait:

- Szeretlek Lajos...

- Sohasem felejtetek el...

- Eljössz nyárra hozzánk...

- Írsz, amint megérkeztek?...

- Vigyázz a Micára meg a kiskecskékre.

És füttyült a fékező és integetett a piros zászlójával. El kellett válni, Lajos anyja idegesen rikácsolt ki a vagonból:

- Hol vagy te, gyere, mert lemaradsz!

A mozdony szusszantott egyet, a vagonok egymást taszigálva indultak utána. Lajos ott volt az ajtóban és integettünk egymásnak. Majd fordulóhoz ért a vonat és a kanyar sorra benyelt a vagonokat. Utolsónak a Lajosék vagonjait és velük Lajost is. Aztán nem volt. Amikor már nem láttam őt, olyan érzés vett erőt rajtam, mint amikor a Vazul verése után az ájulatból felébredtem: üres lett a világ, vagy valamivel megüresedett.

És aztán egész nap úgy voltam, amire azt szokás mondani, hogy nem találom a helyemet.

A többi nap meg olyan volt, mintha ülnék egy kásahegy közepén és lassan, egyenletesen süllyedek a kása súlyos közepébe. És hagyom, hogy belesüllyedjek.

- Jó, hogy megszabadultunk tőlük - rikácsolt Manczáné sokszor az udvaron. Gyorsan felejtette a mázsa kokszokat, amiket Gömörnyék révén kapott a gázgyárból. És olyan kegyetlen volt ez a rettentő háládatlanság, nem a Gömörnyék miatt, hanem a Lajos miatt. Kis híjja, hogy át nem kiáltottam neki.

- Hanem ír-e majd a Lajos?

- Megtartja-e az ígéretét?

Neki kell írni először, mert én a címét sem tudom.

Majd csak megjön az a levél.

Pedig mennyi mindent szerettem volna a Lajosnak megírni!

Elsősorban is azt, hogy a Mica szépen gömbölyödött, szépen meghasasodott. Jól beöblösödött a hasa a lábai között. És a tőgye is szépen megtelt, a bundája is megereszkedett.

Mennyi, mennyi öröm! Hogyan örülne ennek Lajos. Most, hogy innen nézem az istálló ajtajából ezt a gyönyörűséges állatot, itt volna velem ugyanolyan örömben, mint én. És ugyanolyan izgalomban, mint én. És ugyanolyan várakozásban. Mert minden reggel már rohanunk ki az istállóba, az az első dolgunk. Mert apa azt mondta:

- Kitejt az ideje. Most már minden pillanatban várható.

Az ellés várható. Hát várjuk izgalommal.

De mi lehet szegény Lajossal?

Az egész házban olyan a sürgés-forgás, mintha beteg volna valaki. Mama meleg moslékkal, jól megkorpázott levessel kedvez a Micának. És jól megsózza, hogy csak úgy nyalja a száját utána és minden cseppet besodor a szájába, ami a szakállára ragad.

A nézése is megkomolyodott.

És amint ott téblábolunk, leselkedünk a Mica körül, Lajos nélkül, megszólal az istálló ajtajában apa:

- No Lajóka, jól tudod az egyszeregyet?

- Tudom én százig, mint a pinty!

- Hát akkor mennyi egy meg egy.

- Hát az kettő.

- Biztos?

- Biztos.

- Nohát úgy gondold, hogy egy kecske meg egy kecske az kettő, ugyebár?

- Az kettő.

- Tehát, ha a Micához adnánk még egy kecskét, az két kecske lenne?

- Kettő.

- No, én oktalan egy fiam, hozd vissza a Vazultól a beiratási díjat, meg a tandíjat.

- Miért?

- Mert nem tudod az egyszeregyet. Mert ha mi ezt a Micát, ahogyan én látom, hozzáadnánk egy kecskéhez, akkor egy meg egy az négy is lenne, mert én ebben a Micában két kiskecskét sejtek. Úgy biz a, te nagy kókumfitty!

- Kettőt?

- De lehet, hogy három is van benne. Akkor pedig egy meg egy az öt, mondd meg holnap a Vazulnak, hogy a Mica megdöntötte az egyszeregyet. Hogy forradalmat csinált benne. Vagyis föllázadt a Vazul buta feje ellen.

Persze, hogy ezt nem mondtam meg a Vazulnak, de senkinek se szoltam az iskolában, mert nem volt ott nekem egy bizalmasom sem, akivel közölhettem volna titkaimat.

Egyszer aztán egy hajnalban keserves kínokkal terhes nyögések hatottak felénk az istállóbul, mintha a Micát a lábainál fogva tépnék szét, vagy mintha tigris vetette volna rá magát és hatalmas harapásokkal tépi tagjait, tehát mintha eleven húsa repedne, vére folyna.

- Me-, me, me-e-e-e-e-e me, me, me-e-e-e-e-

Akkor már én is hallottam ezt a keserves hangot, amikor mama apát ébresztgette:

- Imre, Imre, hallod megjöttek a kisgidák.

Apa fölütötte a fejét és egy pillanatig belehallgatott a szürke hajnalba, de már ugrott is és kapta magára ruháját és bekecsét. Keltünk volna mi is, de ránk parancsolt:

- Meg ne moccanjatok, mert akkor mindennek vége, gyere Mariska!

És mamával kimentek az istállóba. És amikor rányithattak a szegény Micára, mintha emberi értelmű lett volna keserves nyögésének, jajkiáltásának:

- Se... e... giiiiit seeeee... teeeeeeeeeek!

Dermedt csöndben ültünk az ágyban és a hangok után próbáltunk tájékozódni. A keserves kínlódás hangjai pedig egyre magasabbra csaptak és egyre szaggatottabb fájdalom lüktetett bennük. Aztán egy olyan hang, mintha megszakadt volna benne az élet. És egy ideig néma csend, melyben a percek olyan lassan és nyúlósan másztak, mint a csigabigák a Mária kápolna kertjének a bokrain. Aztán kis idő múlva még egyszer olyan fokozódó, szaggatott és riadalmas küzdelem és mély szürke csend, amely olyan volt, mint egy feneketlen tó.

Ekkor elkezdtünk öltözködni.

De kimenni nem mertünk. Csak ültünk ott az ágy szélén és nagyon keserves volt, hogy semmi hang sem jött többé az istálló felől, amelyből olvasni, azaz tájékozódni tudtunk volna, hogy hát mi is történhetik az idő alatt.

Egy óra, kettő, vagy több is eltelt, amikor felcsapódott az ajtó és apa jókedvűen bekiáltott a konyhából:

- No, hát hol vagytok, ti híres kecskepásztorok? Titőletek aztán az állatok el is pusztulhatnak!

- Hát nem apa mondta, hogy meg se mocsanjunk?

- Én? Nicsak én? - méltatlankodott hamiskás mosolyokkal a bajusza alatt.

Csak erre a mosolyra vártunk és rohantunk ki az istállóba.

És ott hevert két kicsi nyamvadt kecske a Mica mellett, az egyik fehér, a másik meg tarka. Olyan gyengék és olyan ügyetlenek voltak, hogy minden pillanatban félttem, leesik a fejük a nyakukról.

- Hát ezek is kecskék? - kérdeztem kiábrándultan.

- Hát nem is tengerimalacok - védte őket Imre.

- No, csak védj ezeket a nyamvadt kukacokat - mondtam én Imrének.

Apa már akkor jött vissza a konyhából.

- No, nem tetszik, Lajóka?

- Hát bizony nem. - És Imre akkor rám támadt:

- Ne jártasd a szádat, vitted volna jobb bakhoz a Micát, ezért te vagy a felelős. - Mama vetette közbe magát:

- Ne szájaljatok, várjátok meg a délelőttöt. Akkor beszéljete. - És apa azalatt gyengén, sóval behintette az apró nyamvadt testeket. Aztán odaszólt a Micának:

- No Mica, szeresd meg hát a gyerekeidet!

És a Mica csak áll ott, mélységes szomorúság és egykedvűség volt az állásában, a tartásában, a feje bús lógatásában. Aztán lassan lehajolt és szagolgatni kezdte a nyamvadt testeket, de idegenséggel és valamiféle undorodással, mintha azt mondta vagy gondolta volna, de a szemeiben benne volt mindez:

- Hát ezekért kellett annyit szenvednem? Hát érdemes volt?

Én bizony azt mondtam volna akkor ott, hogy nem volt érdemes. És nem is érdemes a vesződség, a hajkurászás a bak után.

No lesz átkozódás, még az, ég is ránk szakad, ha mind a negyvenhét anyakecske, amit mi a Zajdli bakjához felhajtottunk, ilyen nyamvadtakat fog elleni. Egyetlen kecskepásztor szeme elé se kerüljek. No ezekért jogosan kérhetik vissza a Zajdlitul az ötkoronákat, meg tőlünk az ötven filléreket.

Avval az érzéssel mentem iskolába reggel nyolckor, hogy csalódás, mélységes csalódás ért engemet, mintha valami kedves, sőt legkedvesebb holmimat vesztettem volna el, vagy mintha nagyon-nagyon megloptak volna. Jó lesz mégis belefeledkezni az iskolába és tanulni. Törje magát más kecskével és állatokkal, nekem elég volt. Nekem a világ összes kecskéi nyöghetnek ősszel a bak után. Hogy én nem tudtam előre mindezt!

Üresen és kiábrándultan mentem haza délben az iskolából. Apa látta rajtam:

- No mi az, Lajóka, kiporolt a Vazul?

Morcosan válaszoltam:

- Nem porolt ki engem senki - még aztán hozzágondoltam, hogy engem pedig ne maceráljatok. De apa akkor olyan volt, hogy bajusza minden szála mintha külön táncolt volna. És azt mondta:

- Hát nem is nézed meg a kicsiket?

- Azokat a nyamvadtakat?

- Nyamvadtakat? Nem félsz, hogy ülepen taszajt az anyjuk, a Mica?

- Hát én köpök olyan kecskére, aki csak ilyeneket tud!

- Jobb lenne, ha megköpdösnéd a kicsiket a szemveréstül.

- Köpjön rájuk a... - De nem tudtam hirtelen, hogy ki köpjön rájuk, aki elég sértő lett volna, hogy eléggé kifejezze dühbefúló csalódásomat. Talán a Kozareket, vagy Bali Mihályt kellett volna hirtelen megneveznem és köpésre felszólítanom.

Ezzel a lelkiállapottal fordultam ki a konyhából, hogy a kertbe menjek megnézni a rügyek, a bokrok és fák készülődését, mert a tavasz már ott járt a kertek alatt.

És mit látok, amint kilépek?

Hát olyasmit, ami nem is lehetett igaz, bűvöletnek kellett lennie.

És ha nem láttam volna kora reggel a nyamvadtakat, akkor senki se hitette volna el velem, hogy nem valami igézet.

Mert a baromfiudvarban két gyönyörű kis gida ugrándozott és örült a napsütésnek.

És pont olyanok, mint a reggeli nyamvadt férgek, az egyik fehér, a másik tarka.

- Hát ezek azok?

- No, te híres pásztor, mit szólsz hozzájuk? - szólalt meg mögöttem apa.

Hát én nem szóltam. Berohantam a baromfiudvarba. És azt hittem, hogy felkapom mind a kettőt és elrohanok velük valahová. Talán Rimaszombatig is.

31.

Haj, de nem lehetett ám őket megfogni és felkapni, mert csaknem olyan fürgék voltak fél-napos korukban, mint a keresztapa kecskéi háromhetes korukban. Mica, az anyjuk már olyan nagy állat volt, hogy szinte nem lehetett kiengedni a baromfiudvarra. Be volt kötve hát és gyengéd fájdalommal nyöszörgött a gyerekei után, mintha mondta volna, vigyázzatok, szegbe, üvegbe bele ne ugorjatok.

Amikor a kicsi kecskék meghallották az anyjuk nyöszörgését, hozzáfutottak és egyenesen neki a tőgyeinek, egyik az egyik csecset, a másik meg másikat vette a szájába, farkukkal sebesen legyeztek és fölfelé döfködték a tőgyet, amikor cuclizás közben a duzzadt ujjak ki-csúsztak a szájukból.

- Hát már ezt is tudjátok?

- Csak egyszer köllött őket az anyjuk csecséhez igazítani - szólott gyönyörködve apa. És az valóban színtiszta gyönyörűség volt, ami a Mica hasa alatt történt. A pici okos fejek dolgoztak, mint két dugattyú. És a vastag, zsíros, tejsárga anyag el-elfolyt a szájuk mellett.

- Apa, a kecsketej ilyen sárga?

- Fehér az, mint a tehéntej, csak most az ellés után sárga egy kicsit.

A kisgidák azonban nem voltak finnyásak, hanem húzták a csecseket, szopták a tejet, döfték az anyjuk hasaalját, hogy Macának a gyönyörűségtől elálltak a fülei. De azért meg-megúnta a gyönyörűséget és sarokba fordult, hogy a gyerekei nem érhetek hozzá. Ha meg kapaszkodtak, akkor el-eldöfftette őket magától. S a puffadra szívott kicsi gidák akkor ki az udvarra ugrándozni.

A hangjuk pontosan illett hozzájuk. Alapjában véve fehéres csengése volt, a kecskejókedv tarkaságával színezve, s úgy szólt, mint amikor vásárban szájharmonikát próbálnak. A mekegésük boldogan lepkézett szerze-széjjel a térben. Hát nem volt boldogság hallgatni a mekegésüket ugrálás közben? Nekünk igen, de a Manczáéknak nem, mert még mindig nem szegődött inasnak senki a Manczáékhoz s nálunk ismét van két tréfabéli szabóinaskodásra alkalmas személy. Igen, személy, mert a kiskecskék valóságos személyiségek voltak. A Mancza tehát kitartóan dohogott, amit nálunk dudlogásnak szoktak mondani.

- Hallod, már megint dudlog a Mancza - vette észre mama, aki különös érzéssel tájékozódott a szomszédi dudlogások irányába, mint ügyes felderítő parancsnok, mindig tudni akarta az ellenség hadállásait és szándékait. Nekem mondani se kellett, hogy eridj Lajoska, hallgasd csak, mit dudlog a vénember, már is húztam a palánk felé, alkalmas megfigyelő állásba. S valóban a mi szaporodásunkról volt szó.

- No, szaporodott a nagyfene gazdaság. Hej esztendőre nem lehet a kecskéktől már megmaradni. Hogy rákapott a csöcselék a kecsketartásra! Osztan azt hiszik, hogy majd eladhatják a tejet.

- Ja igaz! Mi lesz a tejjel, ha a kicsiket már elválasztjuk? Mert a Mica tőgye öntötte a tejet. Amikor az ellés befejeződött, mama majd egy lavór tejet vett el a Micától és délre megint duzzadtak a csecsei.

- A Mica leadja az öt-hat litert is - állapította meg a mama.

De mit fogunk vele csinálni? A Mancza már szervezi magát a mi tejünk ellen és nem tudom, jogos-e az álláspontja, mert Mariska, amikor a szopás közben meglátta, amint a sárga vastag tej végigcsurgott a gidák száján, azt mondta:

- Brrr - és összerázkódott és befutott a konyhába. Hát ha ő ilyen a tej iránt, akkor kinek kell majd a tej?

- A kecsketejnek szarv-szaga, meg szarv-íze van - mondotta ki a véleményt egy más alkalommal Manczáné, amikor ismét a mi tejünk fölött állott a tana. Mi még ugyan senkinek sem ajánlottuk fel a tejet, mert bizonyossággal senki sem volt afelől, hogy mennyi lesz majd, a kecskék még szopták és azonkívül még mi sem tudtuk, hogy mennyi kell a háztartásra. Igen, a háztartásra, ha tudni akarja valaki. Mert először jövünk mi, éppen úgy, mint keresztapáék, ahol a tej legnagyobb részét a család fogyasztja el, s aztán ami megmarad, azt adják el ennek-annak. Érthetetlen tehát, hogy máris szomszédi vitatkozások folynak arról, hogy senkinek se kell majd a kecsketej. Még senkinek se kínáltuk.

A kisgidák pedig növekedtek és gyarapodtak. Amikor megellette az anyjuk, az új testek még a köldökszínóron át össze voltak kötve anyjuk testével. Apa, mint egy ügyes ellető, mintha ezt csinálta volna egész életében, elvágta a zsinórt és csomót kötött rája. A csomó ott himbálódzott a kicsi gidák hasa alatt, véresen, nem valami gusztusosan. De amint növekedtek és gyarapodtak, a zsinór is száradozott és egészen összezsugorodott. Majd pedig teljesen leszáradt a kicsi gidák hasáról. Éppen úgy, mint a gyerekekre szokták mondani az idősebbek, hogy a tojáshej már leesett az ülepükről. Hát pontosan így volt ez kicsi gidáknál is.

Hanem aztán néhány nap múlva kiderült, hogy az egyik, a tarka, nőtény, a másik, a fehér, az meg bak, éppen úgy, mint a Zájdlí bakja, a kicsike apja. Teljesen apjára ütött.

Amikor ez a tény kitudódott bizonyos jegyek megfigyeléséből, amelyek a kicsi gida farka és hasa alatt váltak nyilvánvalóvá a növekedésével, akkor különböző érzelmek dagasztották a kecskepásztorok keblét. Óriási viták keletkeztek, hogy meghagyjuk-e a bakot, vagy nem.

Nagymama így vélekedett:

- Nem kell a bakkecske.

- Miért?

- Kibírhatatlan a szaga.

- Én kibírom - szóltam én.

- Csak ne beszélj, a Zajdlinál majdnem hánytál ősszel.

- Igen, először, de aztán megszoktam.

- Nem kell a bak, nem kell ide bakkecske - visítózott Mariska.

Nagyanya súgva mondta apának, de én azért meghallottam:

- Persze, hogy nem kell, ahol fiatal lány van a háznál.

Lehet, hogy apa igazat adott ennek a föltevésnek, mert így szólt:

- A bak sokat eszik, meg kevés a haszna. Tejet nem ad. Csak akkor forgalmaz, amikor... tudjátok, ősszel, mint a Zajdli bakja.

Ezzel a kicsi fehér gida sorsa el volt döntve, csak az nem volt tisztázva még, hogy eladjuk-e, vagy - juj - levágjuk-e, mint ami húsvétkor szokás volt. Megnehezült szívvel gondoltunk erre a pillanatra.

Jöttek azonban új események a mi tájékunkon.

Olyan események, amelyek elnyomták annak jelentőségét, hogy a Mica két szép kicsi gidát hozott a világra. És ezek az események elsősorban is a Manczáékat érintették, de érintettek minket is.

Amikor a Gömör Lajosék elköltöztek - aki ígérete ellenére még mindig nem írt nekem levelet -, akkor a Manczáék legnagyobb gondja az volt, hogy a lakást hogyan és kinek adják bérbe.

- Hát ide nem jöhet akárki - jelentette ki Manczáné. És ebben benne volt, hogy még Gömöréket is az akárkik közé sorolja, mivel a Gömörné az egész utcát, de főleg Manczáékat vérgisértette a vagon ajtajából.

- Ebbe az udvarba koszos lakó többet be nem teszi a lábát, inkább álljanak a szobák üresen! - mondotta más alkalommal Mancza felesége.

Ugyanakkor azonban az inaskereső írás mellé odakerült a Mancza írásával egy másik cédula is a Manczáék kapujára, hogy kétszobás lakás azonnal kiadó.

És a hirdetés hatására nagyon sokan jöttek a lakást megnézni és kibérelni.

Ó, micsoda jelenetek színhelye volt a Mancza-udvar!

Jött egyszer egy fiatal szabóházaspár. A Mancza kizavarta őket, egészen a kapuig utánuk szaladt, mintha üldöznék és éktelenül ordította:

- Hát a számbul akarjátok kivenni a kenyeret, ti... ti... piszkosok!?

Jött aztán egy nő, akiről azt mondták, hogy kaszirnő. Arra meg a Manczáné vetette rá magát:

- Takarodjék, mit gondolsz, hogy ide fogsz járni az én udvaromba vagy az én lakásomba a pasasok? Vagy az ablakon fogják őket ki- meg beeregetni? Ó Szent Szűzanya, tekints le ránk!!

Jött egy cipész, akinek ismét Manczával gyűlt meg a baja:

- Hát mit gondolsz, a susztermesterség eléri a szabómesterséget? Nem gondolja, hogy egy kicsit talán nagyravágyó, olyan szekér után kapaszkodik, ami fel nem veszi?

- Kit várnak ezek a Manczáék, herceget, vagy legalább is gróft? - kérdezgette apa is, mama is, nagymama is, amikor a kiabálások az udvarukról hozzánk áthatottak. Mariska pedig gyakran sóhajtozott, hogy milyen jó a Manczáéknak, akik lakást tudnak bérbe adni. És egyszer ugyan- csak ő újságolta, ő hozta meg a hírt:

- Látják, a Manczáék tudták, amit tudtak. Mégis kivárták, akit ők akartak.

- Nocsak, talán a herköpáter vagy a dalai láma vette ki a lakást náluk?

- Az nem, hanem ha tudni akarják, egy tanár az Imréék iskolájából, aki nemrég jött ide Magyarországból.

- Egy tanár?

- Igenis, egy valóságos tanár !

És a Mariska közlése igaznak bizonyult, mert alighogy meghozta a hírt, máris hangzott át a palánkon keresztül a Manczáék udvarából:

- Nahát mégis megmutattuk, hogy tanár fog nálunk lakni!

Így kiáltotta ezt Manczáné, mintha kezdettől fogva ez lett volna a kérdés, hogy tanár lakjon-e náluk vagy nem, vagy mintha a szomszédok ellenezték volna a tanár beköltözését. A Mancza egy dudlogós pillanatban arról elmélkedett, hogy éppen ideje, hogy ide jöjjön egy tanár, egy valóságos tanár, aki ellenőrzi és láthatja, milyen koszosok azok, akik ma az iskolák után kapaszkodnak.

- No, majd jól körülnéz itt a tanár úr, lesz majd alkalma egyet és mást szemügyre venni - szólt sokatmondóan Mancza János úri szabó.

És nem mondhatnám, hogy minden aggodalom nélkül vártuk a tanár úr megérkezését, aki már lakott valahol a városban és Imre is megerősítette, hogy náluk tanít a gimnáziumban. Érdy Jenőnek hívják, valóban Budapestről jött és természetrajzot tanít. Nohát akkor mi rendbe jöttünk. Ez volt a család érzése akkor. Mert az volt rendjén, hogy a tanárok tőlünk messze lakjanak. Fölöttünk vagy alattunk. Fölöttünk, mert fölénk helyezte őket a közértékelés, magasra fel, ahová feltekinteni alig lehetett, legalább is nem lehetett szemhunyorgatás nélkül. Vagy alattunk, ahová, a pokolba, gyakran kívánták őket a szegények átkozódásai. Mert ki ez a Pestről idejött tanár, Wieber Jakab, vagy Blandina, vagy Bresztyák? No, akkor nekünk végünk van. Vagy az Imre kopik ki az iskolából, vagy halomra vágathatjuk vagy adhatjuk el a kecskéket, annyi bizonyos, hogy az állatoknak és a pásztoroknak végórája közeledik, amint az a tanár a szomszédba beteszi a lábát. Mariska is úgy járt ezekben a pillanatokban és napokban, mint egy jósnő, aki mindent látott előre és mindent megmondott, de senki se hallgatott rá. És meg is mondta:

- No, kár volt a Manczának Micát inasul felkínálni, mi lesz most, ha Imre egyik tanárja költözik hozzájuk?

- Elhallgass már! - mondotta apa - talán mindenkitől ijedezni fogunk, a teremtésit! Majd én megnézem azt az embert és punktum.

A Manczáék bezzeg másként tervezgettek. Mégpedig hangosan tervezgettek, hogy terveiket mindenki hallja:

- Vajon hány bútorszállító kocsival fognak megérkezni?

- Elférnek-e a két szobában?

- Ha nem, hát áttörjük a falat és adunk nekik a miénkből még egy szobát.

- Mert igaz! - tanár csak nem lakhat két szobában, mint egy gázmester.

- Mit szólsz hozzá, asszony - kérdezte Mancza -, ne írjuk föl a folyosóra, hogy „Isten hozott”?

- És ezen egy egész este tanakodtak, hogy írják-e vagy ne a falra, hogy Isten hozta a tanár urat. Végre is abban egyeztek meg, hogy nem írják fel, hanem ebéddel vagy uzsonnával várják meg a tanár úrékat és felköszöntik őket.

Aztán a tanár úr be is jelentette a napot, hogy mikor költöznek be a lakásba. No, olyan mozgalmat nem látott még a Mancza-udvar. Már hajnalban hatalmas söprögetések voltak odaát az udvaron, teljesen kitakarítottak mindent, a szemetet kihordták a Vásártér árkába. Manczáné takarítás után fehér kötényt öltött és vagy ezerszer megtette az utat a kapuig, ahonnan leste a bútorszállító kocsi érkezését. Az ismerősöknek mind bejelentette, hogy:

- Várom az új lakónkat, a tanár urat.

A láz mintha az egész utcára átragadt volna. Aki csak tehetett, az ablakban várta a nagy eseményt. A Stecikné három lánya közül egy mindig az ablakban teljesített megfigyelő szolgálatot békésebb időkben is, mert ők tudni akarták, hogy az utcában mi folyik és mi van

történőben. De ezen a napon mind a három Stecik-lány ott szorongott az ablakban, mert Manczáné nekik is bejelentette, hogy minden pillanatban várhatók a bútorkocsik. És ez valóban nagy esemény volt, mert a Gázgyár-utcában, amióta ez az utca fennáll, bútorkocsival még senki sem költözött be. Ó, a Gázgyár-utca felmagasztaltatása, amely minden pillanatban be fog következni, mert be kell következnie, hisz már dél felé tart az idő, sőt már négy óra is elmúlt és a bútorszállító kocsik, amelyek hasonlatosak a nagy cirkuszos kocsikhoz, amelyek mindig néhány hétig tartó izgalmat hoztak a Vásártérre, ezek a nagy hasas kocsik, amelyek elnyelnek egy vagon holmit is, ezek még estefelé sem gördültek be a Gázgyár-utcába se a Vásártér felől, sem pedig a Főtér irányából.

Mi ez? Ezt mi éppen úgy kérdeztük akkor, mint a Manczáék.

- Talán rosszul értettük a tanár úr üzenetét? - mondotta Manczáné.

Lehet. Akkor pedig várjunk a bevonulással, várjunk - a Manczáék az örömmel, amellyel házuk örökre felmagasztaltatik, mi pedig a szorongással, ami reánk hárul majd ebből a felmagasztaltatásból.

És amint ráborult a Gázgyár-utcára a tavaszi este, a város felől bekanyarodott az utcába egy kis kocsi, amit egy ember húzott. A kis kocsin három szalmazsák volt, katonapokróccal letakarva, meg néhány apróbb holmi. A kocsit egy társaság kísérte, amely állott egy férfiből. Hosszú haja volt, szép magas homloka, tisztán ragyogó szeme, amely szúrósan szegeződött mindenkire. Mellette jött egy gyönyörűséges szőke asszony, babaarccal és aranyszőke hajjal. A férfi mindkét kezében utazótáskát hozott. Az asszony mindkét kezében egy-egy kisgyermeket vezetett, egy kisfiút, aki még nálam is kisebb volt, és egy kis leánykát, néhány éveset.

A csalódás leírhatatlan volt. Hogy nem fordultak be bútorszállító kocsik a Manczáék felmagasztaltatására. A nagy, hatalmas, állapotos kocsik, amelyek vagy félnapig adják ki magukból a sok drága holmit, a bútorokat, szőnyeget, felszerelési tárgyakat, mindenfélét, amelyeknek minden darabját csodálni lehet, hogy hát mire is való.

A tanár szerényen, de keményen vonult be. A csalódást egyenes hangja, mint egy éles beretva szelte szét:

- Érdy Jenő tanár vagyok.

És a szürkületben beszállították a szalmazsákokat és a földre tették. És a gyermekekkel és a táskákkal bevonultak a lakásba. Nagyon zárkózottak voltak és csak a legszűkebb keretek között érintkeztek.

- Kik ezek, mik ezek?

És az egész utca esténként kémkedni járt, hogy az utcára néző ablakokon keresztül belessenek a tanárek estéibe. Abba, ahogyan este a szalmazsákon aludtak. Hallatlan dolog volt ez, mert a Gázgyár-utcában akkor nem aludt senki sem földre terített szalmazsákokon. Ha a Manczának, feleségének vagy leányainak földre terített szalmazsákokon kellett volna aludniok, hát talán öngyilkosok is lettek volna szégyenükben.

Nem mondanék igazat, ha azt állítanám, hogy a mi számunkra teljesen magától értetődő lett volna az Érdy tanár helyzete. Ellenben akkor sem mondanék igazat, ha azt állítanám, hogy nem hatott ránk megnyugvással és bátorítással az, ahogyan bevonultak a Gázgyár-utcába. Gyakran láttuk őket. Láttuk a férfit is és láttuk az asszonyt is. A férfi tartásában és járásában volt valami hallatlan biztonság. Az asszony mozgásában és nézésében pedig olyasmi, mintha nem is ezen a világon élne, mintha minden mellékes lett volna a számukra, mintha senki sem létezne körülöttük. És erősen, szorosan voltak egymás mellett. Amikor reggel iskolába ment a tanár, a felesége elkísérte egy darabon és nehezen váltak el egymástól. Amikor találkoztunk

velük, olyan volt az arcuk, mintha már régen, nagyon régen ismertük volna őket és ők bennünket, de olyan is, mintha nem lett volna a számukra fontos, hogy mellettük vagy közöttük élünk, és ők mellettünk vagy közöttünk élnek. Mik és kik voltak ezek a népek? Nagyon, de nagyon izgatta ez a Gázgyár-utca képzeletét. A pásztorok képzeletét is!

32.

És szálltak a híresztelések és találgatások a tanárék körül. Mindenki multjukon törte a fejét. Mindenki szerette volna azt a titkot megfejteni, amit ők jelentettek. Mert egy tanár szalmazsákon? Hallatlan dolog volt ez abban a világban, amelyben egy tanár olyan hatalmasságot jelentett, mint Wieber Jakab, a Blandina, vagy a Bresztyák. A Manczáné már napokkal ezelőtt készült arra a nagy eseményre, hogy a tanárék le fognák náluk vizitelni és ők visszaadják a vizitet. De a tanárék nem mutatkoztak be senkinek kívülük, nem mentek senkihez látogatóba, hozzájuk se jött senki.

- Hát ezek nem vizitelenek? - botránkoztak meg rajtuk a kisiparosnék és elsősorban természetesen a Manczáék.

- Kik ezek hát?

Aztán a találgatásokból lassan ki lehetett találni annyit, ami valamiféle magyarázatot adott multjukhoz. Mert ilyen hírek jöttek:

- A tanár forradalmár volt Pesten a forradalomban.

- A tanár Pesten halálra volt ítélve.

- A tanárt a felesége könyörögte ki az akasztófa alól.

És ez egészen természetesnek látszott, mert olyan jelenség volt a tanár felesége, hogy még az oroszlanokat is sírásra tudta volna fakasztani.

De mi az, hogy forradalmár? A Gázgyár-utcában még nem lakott forradalmár. Itt még nem lakott olyan ember, akit halálra ítélték volna. Ez egy rövid utca volt, ahol mi laktunk a legrégebben, meg vasutasok. Meg ott volt a Gázgyár, ahol elég sok munkás dolgozott, de senki sem lakott közülük az utcában. Itt laktak a Lajosék, de apja nem volt forradalmár, hanem gázmester. És most jött egy forradalmár, aki halálra volt ítélve. No, nesze neked Gázgyár-utca! Nesze neked Manczáné meg Mancza!

És a forradalmár, a tanár, aki halálra volt ítélve, az bátran mozgott, igazán nem viselkedett úgy, mintha egyszer a kötél már a nyakán lett volna. Tiszta szeme volt, tiszta nézése, ez senkitől se félt, a suttogások el sem hatottak a füléhez, fejét egyenesen tartotta. Nem volt alázkodó és nem volt görnyedő, aki mindenkinek köszönt volna, hogy meghagyták életét és hogy együtt maradhat a családjával, ha szalmazsákon hál is, ő is, gyermekei is, a felesége is. Holott... holott... a feleségén látszott, hogy nagyon domborodik elől, tehát, hogy esedékes a gólya jövele hozzájuk. Hogyan, oda fog pottyanni a csecsemő arra a szalmazsákra, amelyen alszanak az egyik szobában?

- Hát fölfordult a világ, fölfordult! - dudlogott a Mancza a palánkon túl.

De miért fordult volna föl? Mi nem fordultunk föl. Miért fordultunk volna föl? Mancza rólunk is azt tartotta, hogy fölfordult. Mert itt meg kecskék vannak és szaporodnak. Mi pedig szaporodunk örömben és boldogságban. Hát ha ez nem megy a Mancza fejébe, akkor azon léket kell ütni, hogy belemenjen.

Mama egy délután varrt egy szép fehér tarisznyát, a Mica tőgyére valót, mert már eljött az ideje a kecskék elválasztásának. És amint ez az idő eljött, akkor eljött annak is az ideje, hogy hát mit csinálunk avval a tejjel, ami a Mica tőgyéből bőséges áldásként le lett fejve. Mert fejtünk a Micától, illetve fejt a mama naponta öt vagy hat liter tejet.

De csak a mama tudott annyit fejni. A Mica csak a mamának adott annyi tejet. Nem tudom, volt-e mamának valami különös módszere, de mikor a mama melléje ült, megmosta langyos vízben a csecseit, az a gazember kecske csak állt, csak állt ott kitartóan, a fejét egy kicsit leszegte, s mintha szunyókáló álmoság vett volna erőt rajta, félig lehúnyta a szemeit és adta, adta a tejet. Miért? Mama, csak annyit láttunk, hogy egyenletesen húzogatja a csecseit, finoman nyomkodja és néha-néha mondogatja neki duruzsoló hangon:

- No még egy kicsit, no Micácska, még egy kicsit!...

És ez a gazember Mica az utolsó cseppig leadta a tejet.

Ellenben, ha a mama nem ért rá és akkor apára maradt a fejés, hát volt az nagy kínlódás. A Mica sehogy se bírta az apa kezeit. Talán erősek voltak az ujjai? Az lehet, mert néha nekem is úgy megszorította a kezemet, hogy kicsi híja össze nem izéltem magamat. Húzogatta volna ő is a Mica csecseit, mint a mama, de Mica, amikor apára került a fejés sorja, hát úgy táncolt kínjában, mintha tüzes vassal érintették volna a tőgyeit. És ilyenkor a felét sem adta annak, mint a mamának. És ha mi megkívántuk a fejést, akkor meg döfött is felénk, mintha azt mondta volna:

- Ne szemtelenkedjete velem, taknyosok!

A tejet mi boldogan élveztük. És nem igaz, hogy szarv-íze lett volna, amint a Manczáné hangoztatta. Finom, friss és habos volt az íze s ha mama kávéét főzött, hát a kávé olyan lett, mint az olaj. Szinte felesleges volt a kávéba kenyeret aprítani. A Mariska nem ivott a tejből, a kávéból sem, de nekem az lett a fő eledelem. A nagymama is rendszeresen kávézott.

A mama fejés után egy tiszta gyolcsdarabkán szépen megszűrte a tejet és sokszor úgy ittuk, hogy még érzett rajta a Mica testének a melege. De más nem, főleg pedig a szarv-íze nem.

Mit csináljunk azonban annyi tejjel?

Mama bizony nem merte ajánlani senkinek sem a szomszédok közül, mert a Gázgyár-utcában senki sem sülyedhetett olyan mélyre, hogy kecsketejet fogyasszon. Az utca, amióta fennállott, mindig tehéntejet ivott, kecskék nem voltak a környéken addig, amíg Mica meg nem jelent, utána pedig a Zsuzsi meg a kiskecskék. De hát az az utca, a Manczáék meg a többiek csak nem változtatják meg a gusztusukat és nem térnek át a kecsketej fogyasztására a mi szép szemünkért.

- A koszosok talán azt hiszik, hogy tejeseink lehetnek - dudlogott Mancza, Manczáné -, mert ki az a marha, aki meginná a kecsketejet?

- No én meginnám, háziúr! - szólalt meg a tanár, aki éppen abban a pillanatban lépett ki a konyhából az udvarra, amikor a Mancza a kérdést föltette, amit én mindig jól kihallgattam és megfigyeltem a palánk nyílásain és hasadékain át.

- Meginnám én, a feleségem is, akinek nagyon kellene a tej. A kecsketej pedig zsírosabb és vastagabb, mint a tehéntej, amit a gazdaasszonyok bizony gyakran megvizeznek - mondotta még a tanár.

- De tanár úr, kérem, hiszen szarvszagú a kecsketej - kontrázott Mancza Jánosné, az úriszabó felesége.

- Ugyan kérem, akkor a tehén teje is szarvszagú volna.

- De bizony, csak tessék kísérletet tenni.

- Hát én megkísérlem, feltéve, ha a szomszédék adnának tejet.

- Adunk, amennyi kell! - ordítottam át a palánkon, megfélelkezve mindenről, arról, hogy én leszállásból hallgatom a beszélgetést, s hogy erről hivatalosan senkinek sem szabad tudni, főleg pedig a szomszédságban.

- No akkor rendben van! - szólott a tanár - majd átmegyek és megbeszélésem.

És este valóban átjött hozzánk. A második tanár a Wieber Jakab után. Csakhogy ekkor nem tettünk olyan előkészületeket, mint a Kóbi látogatása idején. Miért? Mert a Kóbi talán más tanár volt? Nem hiszem, hogy ezért. Talán, azért, mert láttuk, hogy a tanár hogyan lakik? Talán azért, mert forradalmár volt, a Kóbi meg nem volt az? De mi egy forradalmár? Mi csak annyit tudtunk, hogy aki a király meg miegymás ellen van. Hát ezért nem remegtünk, hogy átjön hozzánk? Ki tudná ezt megmondani? Átjött és az egész esemény így volt. Nem lehet tehát fordítva kiképezni és kiszínezni. Átjött. És ez nem volt rettenetes. Mert hisz csak a szomszédból kellett átjönni hozzánk. Nem a magosból leereszkedni, hanem kimenni az utcaajtón és bejönni a mi kapunkon. És a tanár be is jött, és amikor a konyhaajtón belépett, azt mondta:

- Adjon Isten jó estét, Érdy tanár vagyok, még nem volt alkalmam, hogy bemutatkozzam.

- Isten hozta, tanár úr - mondotta a mama természetességgel, lehet azért, mert én azon nyomban megvittem a hírt, hogy a tanár tejet akar tőlünk. És akkor ezt mondotta:

- A nagyobbik fiukat már ismerem, még nem tanítom, csak a harmadikban fogom, ezt a kisebbet pedig csak látásból. - Bujtam nagymama mögé, mert a kisebb, ez csak én lehettem.

- Arról van szó, hogy amint hallom, volna tejük eladó.

- Igen, de csak kecsketej - mondotta mama, egyszerre közölve minden felvilágosítást.

- Hát hisz éppen azért jöttem - szólott a tanár.

- Ha a tanár úr tudja, akkor lehet róla szó - mondotta apa.

- Tudom. És azt is tudom, hogy a kecske teje gazdagabb és vastagabb, mint a felvizezett tehéntej. Én nagyon örülnék, ha kaphatnék mindennap két litert. Kicsiny gyermekeim vannak és önök is láthatják, hogy a feleségem....

- Igen, látjuk a nagyságos asszonyon, hogy nemsokára - a mama a szót elharapta.

- Boldogan állunk a tanár úr rendelkezésére - szólott apa és akkor megállapodtunk, hogy a reggeli és esti fejesből egy-egy liter tejet azonnal átviszünk hozzájuk, amíg még meleg.

Aztán még elkezdtek beszélgetni egyről-másról.

A tanár mondta:

- Nagyon jól teszi, hogy taníttatja a gyerekeket, szomszéd úr.

- Én taníttatnám, de már két esztendeje állandó kereset nélkül vagyunk - mondotta apa. Hangja olyan révedező és botorkáló volt, mintha előbb gondolkozott volna, mondja-e vagy sem.

- Csak nem szabad elcsüggedni, visszaesni. Tartsa, ameddig csak lehet, majd megváltozik a helyzet.

- Az én kitartásomban nem lesz hiba.

- Hallani, szomszéd úr, hogy tizenkilencben a fűtők bizalmija volt a vasúton.

- Igen, megválasztottak a simkó-vendéglői gyűlésen.

- Én is az voltam, csak Pesten a tanárok bizalmija. De ne beszéljünk erről. Itt látom, senkit sem vontak felelősségre. Nálunk bezzeg!

Bizalmi? Emlékszem, a Simkó-vendéglőben a vasúti fűtők nagy gyűlést tartottak és megválasztottak néhány fűtőt, köztük apát is, hogy képviseljék érdekeiket. Csak olyanokat választottak, akikben megbíztak. Apában is megbíztak. No és az Érdyben meg a tanárok bízhatnak meg, ha bizalmi volt.

Aztán megállapodtunk, hogy minden fejés után azonnal átadjuk a liter tejet. Mama tisztára mosta a gyolcsokat, amivel a tejet szűrni szokta. És szűrés után én azonnal szaladtam a szomszédba a tejjel.

Amikor a tanár elment, apával kezet fogott, a többiektől elköszönt. Amikor betette az utcaajtót, apa azt mondta:

- Milyen erős keze van neki. Akárcsak az enyém. A Wieber keze az olyan volt, mint egy kisasszonyé.

33.

Azt is megtudtuk, hogy miért kemény az Érdy keze, mint az apáé. Mert ha víz kellett, akkor kiment és ő húzott vizet. Ha fa kellett, akkor ő vágott fát a kamrában. Nem volt ott se szolgál, se cseléd. Mindent maguk végeztek. És aztán lassan, apródonként a bútorok is megjelentek Érdyéknél és bebútorozkodtak.

Mire meg kellett lenni a nagy eseménynek a tanár feleségével, már ágyba jött a kisdéd, de mi jól oda se tudtunk figyelni. Én kitartóan hordtam a tejet, de a pásztoroknak akkor másra kellett vigyázniuk és figyelniük.

Mariska, mint minden vasárnap, állandóan olvasta a helyi lapot. Mi már azt hittük, hogy a szerkesztője a kecskéket teljesen elfelejtette, hanem nagyon csalódtunk ebben, mert Mariska egy vasárnap délután azt mondja, nem minden káröröm nélkül:

- Kecskelegelő a város belterülete. Túrhetetlen állapotok a Mária-kápolna környékén.

- No, ez megint nekünk szól - mondotta apa. De mindjárt kérdezte is:

- Kecskelegelő? Hát nekünk kijár három kecskénk. A Soványék Zsuzsikájának mennyi lett?

- Annak három - válaszoltam.

- Aha, akkor azért nem beszéltél erről, mert a Zsuzsi a Micán túltett, mi? - Én pironkodtam, de nem válaszoltam.

- A mi három kecskénk, meg a Soványék négy kecskéje, az összesen hét kecske. Hát ettől még nem változik kecskelegelővé a Mária-kápolna környéke!

- Nem is hallgatják, hogy mit ír itt valami s. d. betűs újságíró, az, aki a multkor is a jómadarokról írt? - kérdezte Mariska.

- Hát, ha akarod, olvasd csak föl, de én úgyis tudom, hogy mi áll benne. Nem túrheti városunk polgársága, hogy kecskék legelészsenek a város szívében! - mondotta apa nem kis megvetéssel a hangjában.

És Mariska akkor rátette:

Ha városunkat felkeresi valami idegen, akkor két úton juthat a szívébe, a Fótérre, mégpedig a Sugár-úton és a Széchenyi-utcán. Ha ez utóbbin támad kedve behatolni vá-

rosunkba, akkor nincsen semmi baj, mert ez az utca városias, szép kőházak vannak benne olyan üzletekkel, amelyek megütik a fővárosi mértéket is. Jaj, de nem így a másik utca. Noha ezt az utcát két kápolna is díszíti, de a második kápolna, a Mária-kápolna körül éktelen csalódás fogadja az utazót, aki döbbenve kérdi: hát ez a Mátyusfölde fővárosa? Mert mit lát itt a nyájas utazó, a kedves vendég? Először is látja azt, hogy egy térség szélén áll egy szép kápolna, melynek kertjében kiskecskék, öt, hat is, már mind lerágta a tavaszi hajtásokat.

- No ez igaz- mondta nagymama -, mert a kicsik átbujnak a kerítésen, aztán nem lehet őket onnan kicsalni.

De Mariska, illetve s. d.:

Ez azonban talán még a kisebbik baj lenne. Hanem a kápolna környéke tele van csontokkal, amiket vásott kölykök ásnak ki. De ha csak ásnák, dobálóznak és játszanak velük. A multkor egy losonci utazót az egyik vásott kölyök úgy hátba vágott egy fél lábszárcsonttal, hogy az utazónak elállt a lélekzete.

- Úgy köllött neki! (Én.)

De nézzük csak tovább ezt a teret. A kápolnával szemben, az út másik oldalán van a szegényház, városunk legrégebbi épülete. Ez még nem volna baj, hanem egyben a legcsúnyább is. Félig már a földbe süppedt, kár a javításra költeni olykor-olykor. A térség a szegényház előtt tele van libákkal, kecskével, tyúkokkal és innen négy percnyire itt van a város szíve, Főtere. A nyájas idegen egyik ámulatból a másikba esik. A vendéglőkben és kávéházakban aztán hallhatja mindenki a megjegyzéseket az utazóktól, amely megjegyzések városunkra vonatkoznak. A legenyhébb kifejezések azok, hogy itt nincs csinosodni vágyó polgárság, hanem, hogy városunk parasztváros, amelynek szívében kecskék, malacok és libák legelésznek.

Örömmel jelenthetjük azonban olvasóinknak, hogy városunk fejlődése fordulponthoz érkezett. A városszépítő egyesület és tanács ugyanis elhatározta, hogy véget vet ennek az áldatlan állapotnak a Mária-kápolna tájékán. Elsősorban is a Mária-kápolna körüli területet házhelyek céljaira szétparcellázzák. Ezenkívül a szegényházat megszüntetik, a szegényeket máshová fogják telepíteni, lerombolják és kies szép parkot képeznek a területen, hogy a város jó benyomást kelthessen a nyájas utazók és látogatók előtt. Mivel a hely hajdan temető volt, az egyházi hatóságok kívánságára a található csontokat összeszedik, és az új temetőbe helyezik további örök nyugalomra. Az a meggyőződéssünk, hogy evvel városunk mérföldes lépéssel megy előre a fejlődés útján.

- No, hát már itt sem lesz nyugalma neki! - sóhajtott nagymama.

- Kinek, kinek?

- Hát dédapátoknak, ő is itt feküdt.

- Persze, persze, ide temettük - erősítette apa. - Csak aztán, amikor a temető betelt, meg lejárt az ideje, meg a gimnázium indult, akkor olyan játékteret csináltak belőle. Aki tudta, máshová vitte a halottait.

- Bizony, ha nekünk is lett volna tehetségünk, mi is átvittük volna a Babka-temetőbe, de nem volt fiam, nem volt fiam. Most majd fölszedik az ő csontjait is.

- Nohát ilyen gazemberséget! - Ez az én harci kiáltásom volt.

- Igazuk is van, szebb lesz a város - mondott ellent Mariska.

- Hát neked avval szebb lesz, ha pohos virilisek fogják ott jártatni a pocakjukat? - kérdezte apa, de Mariska erre nem mert válaszolni.

A kecskéken evvel ugyan nem fognak ki, mert azoknak marad a Vásártér, ha ugyan egyszer bele nem kötnek abba is, hogy micsoda alapon legelésznek a kecskék a Vásártéren.

Nem köll bővebben ecsetelni egyébként azt a hatást, amit ez a bejelentés a pásztorokban, már mint bennünk kiváltott. Csak egy kicsit megtehetetlenültünk, mert a nagyobbak egyre-másra kikoptak a pásztorkodásból, az iskola koptatta ki őket. Mi meg, kisebbek nem igen tudtunk mit csinálni, csak szomorkodtunk. És akkor a szomorúság úgy hullott ránk, mint az istencsapás, vagy a felhőszakadás, vagy áradás, amikor a Nyitra elszakítja a gátat valahol. Mert egyszer hazajövök az iskolából és mit látok?

Azt látom, hogy valami véres bőr fel van dobva a baromfiudvarban az ölfá tetejére. Talán csak nem nyulat nyúzott apa? Vettünk volna, vagy keresztapáék adtak volna nyulat? De amint közelebb megyek, látom, hogy kecskebőr az, a kicsi fehér gida bőre, kifordítva. Rohanok az istállóba, hát valóban a Mica fekszik ott szomorúan, ölében a tarka kecske, a Mica szomorúan ráhajtotta a fejét.

Szaladok a konyhába és riadva kérdem, hogy levágták a fehér kicsi gidát?

- Le, le hát, levágtuk - válaszolt a mama.

Én elsírtam magamat. És amikor apa így szólt:

- Hát nem emlékszel, hogy ebben megegyeztünk, mert a fehér az bak volt?

Ez igaz volt, az volt a döntés, ez ellen nem lehetett fellebbezni.

- De a másikat nem engedem levágni, akármit írhat az újság.

- Azt én sem - mondotta apa. - Mert én már meg is kereszteltem, hogy megmaradjon, Sári a neve, mert a keresztapáék Sárija pont ilyen.

- Sári? Hát nem bánom, de ha levágnátok, megölöm magamat.

- Hogyan csinálnád, méreggel, kötéllel, vagy puskával, vagy gatyamadzaggal, édes fiam?

Elszégyelltem magamat és kimentem. Mikor délután kihajtottunk, Soványék is csak egy kicsi gidával hajtották ki a Zsuzsit, egyet eladtak, egyet levágtak. Keserves dolog volt ezt elviselni. Mert ha így halad, akkor kipusztítják a nagyok a kecskéket.

A következő vasárnap pedig Mariska nagy kárörömmel olvasta ki az újságból hogy:

Aki bontási anyagokat kíván vásárolni a szegényház elbontásából, az jelentkezzen a város gazdájánál.

Hát akkor a világ napjai meg vannak számlálva, mondtam én és bújtam a kertbe, sarkokba, kamrába, de leginkább az istállóba, úgy forgolódtam, hogy ne kelljen találkozni Mariska tekintetével.

34.

És egy szerdai napon már reggel, amint iskolába mentem, már óriási csődület vette körül a szegényházat.

Az udvart bekerítő palánk már szét volt dobva, a város szekerei benn voltak az udvaron és rakodtak.

Rakták fel a szegények bútorait, szalmazsákjait. A kocsisok éktelenül kiabáltak és káromkodtak, hogy hát nekik szegényeket kell most fuvarozni.

A szegények pedig sírva ott csoportosultak a kocsik körül. Ott volt a Mokosényi is, aki már alig állott a lábán, egészen ráhajolt a sétabotjára. Ott volt a Postás Sándor is, aki a kocsisoknak rakodni segített. Ott voltak a többiek is, iszonyúan rozoga vénasszonyok és emberek. És amint odaérek, a város gazdája, a Dónai György, aki olyan habzó szájú ember volt és egyik keze mindig a nyakába volt kötve, ordítva indította is:

- No gyerünk, gyerünk, induljunk, irány a Tomasek-féle ház a Törökshalasztó-utca sarkán.

És megindult a menet. A lovak fürgén ragadták az ócskaságokat, amikből a szű már kirágta a súlyt és a tartósságot. Sok holmi eltörött ennek következtében, mert a kocsisok nem gondoltak arra, hogy az este az új helyen min fog aludni a Mokosényi, meg az Örzse néni, aki az asszonyok kordábantartója volt a szegényházban, szlovák asszony, és éktelenül szitkozódott:

- Aby slak vás porazel! - Hogy a ménykő váгна belétek! - De nemigen hederítettek az átkozódásaira.

Elül az asszonyok mentek, hátul a férfiak párosával és a menet olyan volt, mint a siralom-völgyből felszálló sóhaj, vagy mint évszázados kínok vonulása, hisz ha az öregek éveit összeadnánk, akkor talán eljutnánk Jézus Krisztus keresztrefeszítéséig. És ment a menet hangtalanul és némán, mint elvesztésre szánt bűnösök, szótlanul, sorsukba olvadva, csak Örzse néni dohogott. Amint be kellett fordulni a Vásártér felé, megállította a menetet és akkor visszanéztek. És Örzse néni mégegyszer kimondta az ítéletét:

- Aby slak, vás porazel! - Hogy üssön belétek a mennykő!

Amikor a szegények elvonultak, akkor már egy csomó csákányos ember volt ott és mintha ostromra indultak volna, nekirohantak a szegényháznak. Én dideregve futottam az iskolába és feldúlva vissza déltájt. Mi lett a szegényházzal, erre gondoltam rohantomban. És már a Damjanich-utca közepéről láttam, hogy a kerítését teljesen elhordták. A tetejéről már ledobták a cserepet. A téren mindenféle kocsik álltak és arra rakták fel, amit az épületből vásároltak. A kocsik akkor éppen cserepekkal voltak tele és indultak szerte-szét a városba. Az épület falai jórészt vályogból voltak. Csak az alapokat építették téglából. A bontók egyesült erővel nekítámadtak a falaknak. Mégpedig úgy, hogy ahol a téglák véget értek, ott körülvágták az épületet és aztán a falakat belülről kilökték az udvarra és a térre.

Mire én odaértem az iskolából, már egy szobányi bontással készen voltak és utána sorra vágták a sebeket a ház vályogfalán. Csakhamar olyan lett a környék, mintha egy nagy állatot terítettek volna le és kifordították a hasát, mint öléskor a disznónak.

És a bontók ott nyüzsögtek és vitte mindegyik azt, amit a Dónaitól megvásárolt.

Estére már a téglákat is felszedték és mindenki csomóba rakta a magáét. Aztán lassan fuvarozták.

A város aztán kiküldte az utcaseprőit, hogy a romokat hányják szét, azaz planírozzák a szegényház környékét, ahol sétány lesz, szép park, hogy az idegen utazóknak jó benyomásuk támadjon városunkról.

Az utcaseprők csapata fáradtan dolgozott, hiszen a seprű vonogatására is alig volt erejük, mert utcaseprést csak olyanok vállaltak, akik más munkára képtelenek voltak, elkoptak. Általában a szegénység számára ez volt az utolsó előtti állomás, az utolsó a szegényház volt. Következésképpen nem csoda, hogy az utcaseprők úgy dolgoztak ott, mintha saját életük romjait hányták volna szét a lapos megsemmisülésbe.

Ebben a döbbenetben nem lehetett volna sírni. Meghaladta a mi szomorúságunk mértékét vagy teherbíró képességét. Csak azt éreztük, hogy a pásztorok ellen merénylet volt ez a cselekedet s aki a szegényházból egy darab bontási anyagot megvásárolt, az a mi életünk darabkáit orozta el. És legyen átkozott.

A legserényebb orozó Karasz Miso bácsi volt. Itt lakott a szegényházi térség járdás szélén és mégis szemét rávetette erre az ódon házra s cserepeket, gerendákat téglákat vett a Dónaitól. Az anyagot a fiaival bontotta szét, nagy rakásba rakták, hogy aztán hazahordják. De olyan rakományt hordtak össze, hogy azt talicskával hazatologatni ítéletnapig is eltartott volna. Megvett a Karasz Miso olyan gerendákat, hogy azokat csak igával lehetett az udvarba behúztatni. Neki azonban nem volt igája.

- Kölcsön kérem a Domanizsa egyik lovát, meg szekeret! - mondotta Karasz Miso.

- Az jó lesz - felelték a fiai.

Avval Karasz Miso elment, hogy hozza a lovat és a szekeret a Domanizsáéktul. De nem a Domanizsa lovával jelent meg, hanem a Hlavicskáéval:

- Nem adta a lovát az a ravasz paraszt - magyarázta Karasz Miso, mert ő vasutas volt immár, nem paraszt.

És akkor Karaszék elkezdtek a bontási anyagot az udvarukra fuvarozni. Nem fuvarozni, hanem orozni, még ha a Dónaitól megvásárolták is.

A cserepeket és téglákat vitték legelőször. Jól megrakták a szekeret, mert Hlavicska jó erős lovat adott, olyan félmurát, hát bírta a terhelést. És Karaszék serényen dolgoztak.

Utoljára hagyták a gerendákat. A gerendák azonban hosszúk voltak, nehezen lehetett forgóldni velük a romos udvaron. És amint Karasz Miso három gerendával a szekéren felpattan az ülésre és nagyhangon indítja a lovat:

- Bijó, bijó, gyerünk, végeladás, nincs maradás! - és a következő pillanatban ordíthatta volna azt is, hogy:

- Földindulás! - mert amint fordította a lovat, ráhajtotta a nagy, kétrészes árnyékszék gödrére, amit az utcaseprők csak felületesen hánytak be törmelékkel és a szerencsétlen állat beleromlott a gödörbe, a kocsit majdnem hogy magára rántotta és majdnem elmerült benne.

- Segítség, segítsééég! - kiáltott a Karaszok apja és minden oldalról rohantak hozzája.

- Gyorsan fogja ki!

- Kifogni, kifogni, mert rámegy a kocsi a lóra!

- El köll vágni az istrángot.

- Vágja el már, maga mamlasz, mit ugrál itt, mint a...

- Hol egy kés, hol egy balta!?

- Hát ért maga a lóhoz?

- Tönkre megy ez a szép állat!

- Még egy pillanat és vége van!

- Fogják a szekeret!

- A kerékbe, a kerékbe, mert rácsúszik az állatra és egészen belenyomja.

És ebben a kavarodásban baltával gyorsan elvagdosták az istrángot és a ló valahogyan kiszabadult a veszedelemből. Amint megszabadult a szerszám szorításától, akkor valahogyan a pöcegödör partjára ágaskodott a két első lábával.

De a gödör mély volt, szügyig merült belé a Hlavicska lova és a szegény állat irtózatossá válva ki akart ugrani vagy mászni a gödörből, de nem volt ereje hozzá.

- Hamar egy gerendát a hasa alá! - rendelkezett ott egy gazdaforma ember és valóban némi rend keletkezett a zűrzavarban és a szerencsétlenségben. Karasz Miso elszaladt a gerendáért. De amint megjött vele, a bontási anyagból hozta sebesen, a gazdaforma rákiáltott:

- Miso, már ne légy egészen marha, nem látod, hogy szegek vannak a gerenda végiben? - És valóban rozsdás szegek állottak ki belőle.

- Szaladjatok, hozzatok egy síma nyomórudat!

És elszaladtak nyomórudért.

A ló pedig ezalatt keservesen vergődött a gödörben. Az emberek pedig gyűltek, gyűltek, csak a gazdája ki ne gyűjjön ide, a Hlavicska, mert akkor lesz neked Miso. A szegény állat meg csak nézte a rengeteg embert, akik valahányan voltak, mind tehetetlenek voltak és nem tudtak segíteni.

Akkor aztán elhozta a Karasz a nyomórudat. Aztán a gazdaforma vezényletére a gödör szélén gerendát helyeztek el és arra támasztva, a rúddal alányúltak a ló hasa alá.

- Vigyázva emeljétek!

És akkor ő odament a ló fejéhez és a gyepelőszárral igazgatta, serkentette, buzdította az állatot, miközben vezényelt az embereknek:

- No most, nyomjátok lefelé a rudat és emeljétek.

- Vigyázzatok, a teremtésit, nehogy a hasát beszakajtsátok!

- A teremtésedet Miso, ezt jól megcsináltad!

- No gyerünk, bijó, bijó!

- Nyomjátok, no most, most!

- Való is ló egy ilyen marha kezibe, még itt döglök ez az állat.

És a ló egy végső erőfeszítéssel, miután megérthette, hogy mit is akarnak a hasa alatt a doronggal, nekirugaszkodott a gödör partjának és valahogy kivetette magát.

És ott állt, a hasa úgy járt, mint a fűjtató, és nagy darabokban hullott róla a szegények tömény sárrá vált hagyatéka.

- No most már mosd meg - szólott az a gazdaember a Karasz Misonak, miközben a füben a kezeit és a csizmáit törülgette.

- Beviszem az udvarra és megmosom!

- No, akkor húzhatod reggelig rá a vizet, amíg a szőre a piszkot meg a szagot kiengedi.

- Hát akkor?

- Vidd a folyóra, a malomnál mosd meg, ahol úsztatni is lehet.

- Mondasz valamit, az lesz a legjobb - válaszolt Karasz és fogta a kantárnál fogva és elindult a lóval.

De vele indult egy hatalmas nagy tömeg is. Volt abban felnőtt és volt ott rengeteg gyerek. És a tömeg azonnal menetté változott, amelynek élén Karasz Miso vezette a szerencsétlen állatot. És idegesen pislogott jobbra-balra, mert miután a veszély elmúlt, az emberek nagyokat nevetve mesélték egymásnak a Karasz Miso gyalázatát. Aztán a felnőttek hasukat tartva jobbra, balra dülöngézve elmaradtak. De mi sokkal kitartóbbak voltunk a követésben. S miután láttuk az emberek bátorságát a nevetésre, a gyerekhad is felbátorodott.

- Miso bácsi, milyen a lova?

- Miso bácsi, mibe esett a lova?

- Huj, de бүdös, fogjátok be az orrotokat!

És Miso bácsi csak ment vörösen, mert testéből minden vér a fejében összpontosult ekkor. És már érkeztünk a legnépesebb utca, a Széchenyi-utca felé, amelyen még nem vezettek ilyen lovat, mióta a világ világ. És amint csak jött a Széchenyi-utca sarka a Miso bácsi felé, csak jött, megállította a sarok közeledését, azaz a lovát és felpattant a hátára. Óriási ricsaj kísérte ezt a tettet és csúfos kiáltások, hogy milyen vitéz a Miso bácsi és milyen huszár. Miso bácsi pedig megrugdosta a lovat és a szegény állat lassan nekiindult, lomhán és fáradtan vitte terhét és szórta a szegények piszkát, irtózatosszaggal töltve meg az utcát. Mindenki megfordult a menet után. Olyan tömeg tolongott Miso bácsi háta mögött, mint amikor a régi időben az akasztófa-dombra vittek valakit felakasztani. Pedig csak a gyalázat vitéze ment ott, ügetett keservében. Aztán marokra szedte a gyeplőt Miso bácsi és elkezdte verni a lovat. És az állat ügetésbe kezdett, majd pedig vágatott, mint a veszedelem. És a gyereksereg is vágatott mellette két oldalt, mint a veszedelem.

Én csak a Széchenyi-utca sarkáról néztem a vágatás után. Mielőtt befordultak a Kórház-utca sarkán a malom felé, láttam, hogy Miso bácsi nehezen tartja magát a lovon. Jobbra-balra csúszott fent a magosságban.

35.

S amint mentem visszafelé a Váralja-utcán, a levegőben még mindig ott terjengett Miso bácsi vonulásának a szaga, betöltötte az egész utcát. Az úton a gyalázat és a szenny darabkái vastag vonalat rajzoltak, amerre a szörnyű lovas elvonult, ügetett vagy vágatott. A tavasz gyenge volt, bár a virágzás és születésem hónapja volt már, azaz május lengette elénk zászlóit a város felett színben és illatozásban. De az, amit Miso bácsi szagban produkált, oly konok kitartással állott a levegőben, mint amikor esős időben a kémények füstje leszorul az utcákba.

És amint befordultam a régi térre, már azt sem érezhettem, hogy a szegényház mellett megyek el, mert szegényház mától kezdve nincs, illetve másutt van, a Tomasek épületében, amit a városra hagyott a Törökszalasztó-utcában. Csak romos folt van a helyén. S a tér oly sivár, hogy még az emlékek sem tudnak leszállni rája. Az emlékek oly riadva keringtek ott a levegőben és a lélekben, mint amikor a költöző madarak keresik a régi fészket, amelyet gonosz kezek leromboltak, letaszítottak.

Otthon a merénylet még jobban megnőtt. Apa mesélte, hogy amint ott állott egy csoport mellett, amely a bontást nézte, a Dónai, a város gazdája nagy és fröcsögő hangon magyarázta:

- A Vásártérnek is megszűnt a létjogosultsága. Valamikor a város szélén volt, de annyira beépítették, hogy most már a város közepén van. Ki kell tenni a város szélire és parkírozni kell azt is.

No hát akkor jól nézünk majd ki, ha innen is kiűzik a kecskéket. Akkor vagy eladhatjuk őket, vagy mi is költözhetünk az új vásártér után.

Bánatom erre a híre úgy megnőtt, megöregedett, az apának is feltűnt:

- Vigyázz te, mert elered az orrod vére.

- Nekem, miért?

- No, talán nem is sajnálsz a szegényházát?

- Én sajnálom.

- Van is mit sajnálni, azt az egérrágt, pókhálós épületet, szebb is lesz egy szép sétány a helyén - szólott Mariska.

- Hogy flangálhassatok, mi?

- Csak szemtelenkedj, nem is kapod meg a leveledet!

- Levelet? Milyen levelet?

- Itt van, írt a drágalátos Lajosod - mondta Mariska és csakugyan levelet vett ki a konyhakredencből. Az első pillanatban azt hittem, hogy ugratnak. Mert amikor Lajos megígérte, hogy ír, én annyiszor beszéltem a levélről, úgy vártam, szinte már megnevettető volt ez. Majd ők írnak nekem egy levelet, mintha a Lajos írná.

De azért utánanyultam és bontottam föl, de olyan gyanakvással, hogy gyorsan kiugorhassak, ha csapdába csaltak ezek az imposztorok. Nem volt azonban ugratás, mert sem az Imre, sem a Mariska írása nem volt, csak a Lajosé lehetett. Kiszaladtam tehát a levéllel a kert végibe a ribizke bokor alá, ahol Lajossal lejelesztük a ribizkét, amikor a Postás Sándor megzavart bennünket és olvasni kezdtem a levelet:

Kedves Barátom Lajos!

Ezen pár sor írásom találjon a legjobb egészségben tégedet. Azonkívül tudatom veled, hogy két napig utaztunk. A Tulipánban, amikor megláttam a Piritót, sírásomban és bánatomban ki akartam ugrani. Akkor apa becsukta a vagon ajtaját. Én elaludtam. Amikor felébredtem, olyan magas hegyek között ment a vonat, hogy csuda. Meg annyi alagúton mentünk át, hogy nem győztem számolni. Azért rossz itt Batyiban. Tudod milyen Batyiban? A Szombatyiban. Tudod milyen Szombatyiban? A Rimaszombatyiban. Így csúfolják ezt a várost, Lajosom. Nincsen itt nekem egyetlen barátom sem. Hát a Mica lelelt-e már? Hány lett neki? És milyen színűek? Mama mondta, hogy te májusban születted, hát ezért írtam és éltesen az Isten. De a Manczáéknak ne szóljál, hogy írtam, mama mondta. Én szeptember 10-én születtem, de azért írd hamarabb. Nagymamáéknak a kocsmájában lakunk, a kocsmá mellett, itt a Füleki-utcában. Füleki-utca hat szám. Öllek és csókollak Lajosom, kedves szüleidnek és a nagymamádnak kezeit csókolom. Lajos. A Mariskát meg az Imrét is üdvözlöm. Írd sokat.

Lajos

Én többször is elolvastam a levelet. Úgy éreztem azonban, hogy Lajos már valahogy nem szomorodik visszafelé. Mintha még büszke volna is, hogy magas kegyek között utaztak, meg hogy sok volt az alagút. No, de majd én visszafájdítom neki a szívét! Vasárnapig vártam a levélírással, hogy jó sok időm legyen. Akkor aztán először piszkoztatban írtam meg, aztán a levélpapírra, hogy:

Kedves Barátom!

Köszönöm a leveledet, melyet megkaptam és Neked is jó egészséget kívánok. Hát tudd meg Lajos sorjában, hogy a Mica kettőt ellett. Egy fehér bakot és egy tarka nőtényt, a Sárít. A bakot levágtuk, mert apa azt mondta, hogy az nem ad tejet. Nem is ad, mert az csak fedeztetésre való, mint a Zajdli bakja, ahová a Bandival hordtuk a kecskéket, és negyvenhét koronát kerestünk. Hanem hát Lajosom, ha visszagyünnél ide, már haza se találnál. Mert a szegényházat, tudd meg, hogy lebontották.

Már a helyén park lesz, hogy sétálhassanak benne az urak. Sírjál ezen Lajosom, mert mennyit játszottunk meg legeltettünk itt a mezőn. Most már csak a Vásártérre járhatunk, de azt is parkírozni akarják. Hogy a guta üsse meg a város gazdáját, a Dónait. Mert az akarja. Ne bánkódj, hogy nincsen kecskéd. Mert már nem tudnád hol legeltetni, Lajos. Ja, majdnem elfelejtettem, hogy a lakásokba egy tanár gyűtt lakni, akit Magyarországon majdnem felakasztottak, ha nincs a felesége. Nagy szegénységben vannak és tőlünk hordatják a tejet. Én hordom nekik. A kecsketej finom és nem igaz, hogy szarvszaga van. Sokszor öllelek, írjál Lajos. Kedves mindnyájatoknak kezeit csókolja hú barátod

Lajos.

Elment a levél és a bánatomból is elvitt egy darabot. Azt a Lajos fogja viselni. Jó az igaz barátság. Mert segít a nehéz bánatot cipelni.

36

Vannak azonban olyan bánatok is, amiket nem lehet megosztani senkivel sem, egyedül köll azokkal birkózni, mert senki sem segíthet. Mindjárt rájöttem én erre, amikor vasárnap késő délután könnyű szívvel szaladtam haza a postáról, ahol feladtam a Lajosnak a levelet. Nagymama még azt mondta, hogy zörgessem meg a ládát és mondjam azt, hogy sürgős, mert akkor gyorsabban viszi majd a posta. Úgy is tettem, mert sürgősnek éreztem, hogy Lajos megkapja a levelet.

Talán füttyültem is, amikor benyitottam, de fagyott is le a számról a fütty, mert irtózatoss kiabálást hallok a konyhábul:

- Megölöm, megölöm, adjátok elő! Te magasságokbeli, hát ezt érdemlem meg én, hát ezt?!

Szentegyisten, hisz ez az apa testvéreinek a férje, a Ferenc bácsi. Már régen nem volt nálunk, mert nagymama egyszer örökölt pár koronát valamelyik távoli rokonjátul és Ferenc bácsi beállított, hogy adjuk ki neki az örökség felit a felesége után. Hát apa akkor kizavarta. De kit akar most megölni?

Lopva fordultam be a gangról az udvarra és látom, hogy Imre, Mariska ott guggolnak a fal tövében és intenek, hogy vigyázzak és ne menjek be. Azért a konyhába belestem és ott látom, amint Ferenc bácsi az asztalra borulva sír, keservesen rázza a zokogás, előtte egy nagy kés hever. Apa az asztal másik végénél némán és falfehéren áll, mama a kredencnek támaszkodik és a semmibe réved a tekintete, a nagymama pedig egy széken roskadozik, ugyancsak vértelen arccal és ölbe ejtett kezekkel.

Ferenc bácsin pedig újra erőt vesz a féktelen kétségbeesett zokogás és öklével veri az asztalt:

- Megölöm vagy őt, vagy magamat!

- Ugyan, Ferenc, nyugodjál! - szólott nagymama alig hallhatóan. És én ebben a pillanatban sebesen átszaladtam a konyhaajtó előtt arra az oldalra, ahol az Imre meg a Mariska voltak. Kérdem is mindjárt:

- Kit akar megölni a Ferenc bácsi?

- A te szépséges unokanővéredet, a Margitot, meg azt a pizsok Járikot az adóhivatalbul - mondotta Mariska.

- Miért?

- Azt nem mondhatom meg.

- Miért ne mondhatnád meg?

- Mert azt neked még nem szabad tudni!

- Miért ne szabadna? És tudom is.

- Nohát te szégyentelen!

- Miért volnék én szégyentelen? Ha mind a kettőt meg akarja ölni, akkor... - de nem folytathattam, mert a mama hangja hallatszott a konyhábul:

- És biztos vagy benne, Ferenc, hogy a Járik a gyerek apja?

- Biztos, az anyjának bevallotta!

Szentisten, hát én nem is erre gondoltam, hogy a Margitnak gyereke született volna a Járiktól. Én azt hittem, hogy Ferenc bácsi rajtakapta őket, hogy csókolóztak. No de hát, hogy Margitnak gyereke született, még nem is házasodtak össze!

És egy pillanatig tartó csendben pusmogást hallok a palánk felől. Nézek oda és a nyíláson keresztül látom, hogy a Manczáné meg legidősebb lánya ott hallgatóznak és sugdolóznak. De mit lehet most tenni ellenük? No lesz az, ha megtudják! Vagy talán már tudják is. Figyelmeztetni köllene mamáékat, hogy csukják be a konyha ajtaját. Inkább mi se halljunk semmit. De egyikünk sem mert beszólni, hogy az ajtót csukják be.

Akkor azt hittem, hogy Ferenc bácsi valóban gyilkos szándékkal van a Járik meg a lánya iránt, hogy tényleg vérüket eresztené. És hozzánk azért jött, hogy nagymama, apa, mama tartsák vissza az öldökléstől. Mintha tehát azt mondta volna:

- Megölöm, megölöm őket, ha nem fogjátok meg a kezem.

De nem így volt, ahogyan én képzeltem, vagy képzelni szerettem volna. (Csak ezek a Manczák ne kukucskálnának és leselkednének a palánkon!) Hanem úgy volt, hogy a Ferenc bácsiban a fájdalom és bosszú eleven tüze lángolt. Mert azt mondta:

- Csak tudnám, hogy hová rejtette az anyja, csak tudnám. A szomszédban nincs, a kórházban nincs, a rokonoknál nincs, itt sincs. Csak megtalálnám!

- No és ha megtalálnád, talán megölnéd, Ferenc?

- Hogy meg-e a maga drágalátos unokáját, meg a koca dédunokáját, no mondhatom!

- Hát aztán ne jártasd a szádat, mert úgy szájon váglak, te, te szoknyakergető - vágott vissza nagymama. - Mintha én nem tudnám, hogy nők korodban kik voltak a szeretőid! Ha akarsz, elszámolom. Meg ha akarsz, azt is fölhozom, amikor a szimei házatokat eladtátok, akkor két éjjel elvertétek a pénzt Pesten, meg hogy a Margithidat végighánytad a rüfkéiddel, itthon meg a feleséged éppen betegágyon volt. Hát te beszélsz most?

És erre Ferenc bácsi nem tudott mit mondani, nem vágott vissza, csak keservesen sírt és lehetett hallani, mint hánykolódik az asztalon és öklével veri az asztalt.

- Ej, ne sírj, Ferenc! - szólott apa. - Nem ti vagytok az elsők és az utolsók, akikkel megesik az ilyesmi. Nem mondom, én is csak úgy venném, ne adja az isten, ha nálunk is... De lásd, hányan voltak már így. Hányan fogadkoztak, hogy megfojtják meg agyonverik és még jobban megszerették, mintha törvényes lett volna. Gyere, keressük meg békével őket. Hiszen te is tudod, hogy milyen esendő egy leánygyermek. Gyere, no, megyek veled.

De az elmenetel nem ment könnyen. Ferenc bácsi nem nagyon bírta a fájdalmak alatt talpra állani. És akkor nagymama szólta a mamához:

- Mariska, add ki a sublódból a vasárnapi ruhám.

Aztán hallottuk a sublód fiókjának nyikorgását, csukódását és hogy nagymama bemegy a szobába öltözködni. Egy negyedóra múlva pedig kilépett a konyhaajtón, kilépett az utcaajtón és akkor én is kiszaladtam az utcára. De ő már messze ment. A Vásártér elején lehetett. Egyetlen ünneplője volt rajta, a tiszta fekete ruhája, földig érő szoknyája. Olyan gyorsan ment, mintha nem is a földön járna. És amint ment, úgy nőtt és magasodott. A Vásártér másik oldalán, amint elfordult az Andódi-utca irányában, ahol Ferenc bácsiék laktak, már felnőtt a házak magasságába.

37.

És amikor már elmúlt tíz óra is, lefeküdtünk. Nagymama még mindig nem jött vissza. És nem volt itthon reggel sem, amikor felébredtünk. Ferenc bácsi pedig nem tudott elmenni tőlünk. Nálunk aludt a nagymama helyén.

Azt nem tudom, hogy ez így volt-e kiterelve, de a várakozás aggodásba fordult. Az aggodás átragadt Ferenc bácsira is és csak puhult, puhult a haragja, majd idegességbe változott.

- Hol lehet nagymama olyan sokáig? - kérdezte mama.

- Csak nincs valami baj!? - szólott apa.

- Szegény lányom, szegény lányom - fájdalmaskodott Ferenc bácsi, és ekkor már egészen más színe volt annak a nagy szomorúságnak.

Míg mi iskolába rebbentünk széjjel, apa, mama, Ferenc bácsi elindultak a nagymama után. Mi hárman a Fő-tér felé, ők hárman a Vásártér felé. Bár az irány ellentétes volt, a gondok és az érzés, az izgalom ugyanaz, sőt ők hárman magukkal vitték minden gondolatunkat, csuda, hogy szívünk megmaradt a belsőnkben és nem ugrott át egy az apa, egy a mama, egy pedig a Ferenc bácsi zsebébe. Boldogan hagytuk volna, mert az iskolának nem kellett szív akkor, a Vazulnak, a Kóbinak, a Blandinának, vagy a Bresztyáknak. Vagy ha kellett, akkor haragvó és ellenálló szívek kellettek, sőt a gyűlölet sistergő, nem is piros, hanem fekete szívei.

Azért volt izgalom is bennünk, csak titkoltuk, vagy nem mertük bevallani. Mariska azonban bevallotta. A Damjanich-utca sarkáig együtt mentünk, ott három irányba szakadtunk a három iskola szerint. Akkor Mariska azt mondta:

- Csak az iskolában meg ne tudják!

Meg ne tudják unokanővérünk baját, a szegény Margitét. Mert akkor! Mi lesz akkor, mi lehet? Lesz csúfolódás, lesz káröröm, sugdolódás. Lesz feleltetés, sarokbaállítás. Lesz nád-pálca? Hát lehet, hogy lesz. Mert ha volt egy ny betű miatt, akkor minek kell lenni a Margit szégyene

miatt, aki mégis csak a mi rokonunk, unokatestvérünk? Én úgy képzeltem el, hogy a Vazul megszólít:

- No, szaporodtok? szaporodtok? Születnek a kecskék és a törvénytelen gyermekek? - és pofon vág vagy előkapja a nádpálcát. De alig volt bent az osztályban. Kért egy vigyázót az ötödik osztályból, azt kiállította az asztal mellé és szinte órákig karban mondatta velünk az egyszeregyet.

- Egyszer egy az egy, kétszer egy az kettő, háromszor egy az három.

Aztán az egyszer kettő és egyszer három jött és végig, és ha befejeztük, akkor újra és újra kezdtük. Már szinte elfogyott a lélegzetünk. Míg gépiesen mondtam, de borzongtam ott a kiabálásban. Hirtelen zápor szakadt a városra, sötét felhők vonultak ránk és az ablakon át a lehűlt levegő becsapott az osztályba és lúdbőrössé borzolta a bőrünket. Legalább is az enyémet. És sötétebb lett, szinte lámpát is lehetett volna gyújtani. És csattogott, villámlott. Éles tűzcsíkok robbantak lefelé és ostromolták a tornyot. Egy-egy csattogás után hallani lehetett a torony villámhárító vezetékének a rezgését, mint olykor a villanypóznák zenéjét, ha fülünket ráteszük.

Ilyenkor, hittanórán, a miatyánkot mondták hangosan velünk. De a vigyázó nem mert az imádságra átváltani. Hanem csak fújtuk a csattogásban és mennydörgésben:

- Egyszer egy az egy, kétszer egy az kettő...

Hirtelen csak egy képzelet formálódott ki a gondolatomban, és szinte látomássá erősödött. Láttam, hogy ebben a zivatarban a nagymama jön valamely úton és felső szoknyáját az eső ellen a fejére borítja. Előre hajol és karjaiban egy csecsemő, védi a nagymama ölelése és a fejre vont szoknya. Utána Margitot vezeti az anyja, aki sír és nagyon fehér az arca. Szakad az eső és villámlik körülöttük.

- Egyszer egy az egy, kétszer egy az kettő, háromszor egy az három... - kezdte immár vagy tizedszer az osztály a számolást, amikor felrezzentem. És a tizenharmadik ismétlésnél megszólalt a kisharang. Kint még esett, csak enyhült a szakadás, a felhők már valahol Naszvad felett ontották az áldást és a villámokat. Nem néztem, hogy alkalmi májusi pocsolyák gyűltek az utakon, rohantam haza. De otthon zárva találtam mindent. És akkor az a gondolatom támadt, hogy kiszaladok Ferenc bácsiékhoz az Andódi-utcába.

A Vásártér közepén már itt-ott kibontakozott a májusi ég és mire benyitottam a Ferenc bácsiék udvarán, már felsütött a nap. Az udvar végiben a színben szekér állott, a lovak oldalról a kocsinak voltak állítva és ettek. A konyhában ott volt egy jókedvű parasztember, Ferenc bácsira formázott, az öccse volt Szimőről. Mint összeállítottam magamnak a megfigyelésekből és meghallásokból, a Margit anyja Szimőre menekítette a lányát, amikor az ideje közeledett. Az asztalon borosüveg állott és a tulsó végén ott ült Ferenc bácsi még mindig sötétén, de már enyhüléssel. Apát nem láttam sehol.

A szobából csecsemősírás hallatszott és bent tett-vett a nagymama és Margit anyja, Julcsa néném az ágy körül. Benne Margit feküdt éppen olyan fehérén, mint a látomásban. És mellette sírt egy kis csecsemő, amely éppen olyan nyamvadt jószág volt, mint a kisgidák, alig lehetett ránézni. Vörös volt az arca, még foltok is voltak rajta, és sírt, mint a veszedelem. És mamát sem láttam sehol.

- A mamát meg az apát keresem, nagymama - mondtam csak félénken, amikor az ágytól csak nem akartak észrevenni.

- Te vagy az, bogaram? - fordult hátra a nagymama.

- Szervusz Lajkó - fordította felém szenvedő szemeit Margit.

- Mindjárt jönnek anyádék - közölte Julcsa néni.

És én nem tudtam mit csinálni, mert nem igen törődtek velem. Nagymama szintén oda sem hederített többé, mintha nem is tartoznék hozzája, csak a Margittal foglalkozott és a kicsit csomagolgatta a pólyákból ki meg be. Húzódtam tehát az udvar felé. A konyhában a Ferenc bácsi öccse jókedvűen rám kiáltott:

- Gyeride te kamasz, igyál egy pohár bort a kishugod egészségére!

Vártam, hogy a nagymama megszólal a szobából, hogy ne itassa azt a gyereket, mert tej köll még annak, hanem csak hallgatott. És a Ferenc bácsi öccse akkor el is kapott a karomnál fogva, oda húzott az asztalhoz és addig el nem engedett, amíg egy fél pohár bort belém nem öntött. Édeskés, savanykás bor volt, metszette az ínyem, nyelvem, torkom, amikor leengedtem és a gyomromban valami rágás kezdett terjengeni, csakhamar olyan volt, mintha beretvát nyelettek volna velem.

- No, úgy-e hogy finom? - kérdezte Ferenc bácsi öccse - akarsz még?

De mielőtt felelhettem volna, hogy akarok, belépett a konyhába a mama, aki egy asszonyt hozott magával. Bentről hallottam, hogy bábaasszonynak szólítgatják. És alighogy a mama megérkezett a bábával, betoppant az apa is, aki azt mondta:

- Itt a fiakker a Zajdlival.

Erre én kiszaladtam a Zajdli bácsihoz, mert régi ismerősöm volt ő nekem. Ha jól meg-gondolom üzlettársak voltunk mi az ősszel, hát nem lehet, hogy szót ne váltsunk egymással.

- Jó napot, Zajdli bácsi!

Rámnézett, nem ismert meg és akkor azt kérdeztem még:

- Mit csinál a bak, Zajdli bácsi?

- Ja, te vagy az a felhajtó? - ismert fel végre. - Hát köszönöm a kérdést, most pihen a babér-jain és erőt gyűjt őszre. Remélem, megint lesz szerencsénk. Hány lett annak a feketének?

- Kettő.

- No, az szép Isten-áldás, mert először csak egy szokott lenni.

És beszélünk volna még, de csapódott ki az utcaajtó és a bába szépen bepólyázva és kendővel letakarva hozta a Margit gyermekét és szállt fel a Zajdli bácsi sárga fiakkerjére és vitte a kicsit keresztelni.

Aztán apa, mama is szedelőzködtek.

- Megyünk, mert dél van és a gyerekeknek még főzni kell.

- Menjetek, Mariska - mondotta nagymama -, én még itt maradok. Itt köll maradnom még.

Bizonyos megnyugvással indultunk vissza, de azért komorság ült rajtunk. Egészen hazáig nem is beszélünk. Bizonyos, hogy mindhárman a nagymamára gondoltunk, mert apa azt mondta:

- Jó, hogy a mama ott maradt, kordában tartja majd a Ferencet.

- Nekem hiányozni fog - felelte mama.

És nekem? nekem nem fog hiányozni? Az én számomra egészen elképzelhetetlen, hogy végleg ott maradjon. Ez teljesen lehetetlen. Ott marad addig, amíg megnyugszanak a Ferenc bácsiék és akkor visszajön. És jöjjön is vissza. És akkor egészen bizonyosan éreztem, hogy nem lehet nélküle élni, mert ha nem jön vissza, akkor... akkor... vége mindennek. Akkor

minden sarkon, minden bokorban veszedelmek várnak és Vazulok bújnak meg. Akkor a világból kiesik a biztonság és akkor nem érdemes élni.

Türelmetlenül számoltam a napokat. Mama, apa olykor-olykor átmentek Ferenc bácsiékhoz és csodálkoztam, hogy nélküle jöttek vissza.

- Nagymama nem jön még haza?

- Még nem, még nem.

- Mikor jön hát?

- Majd hazajön.

És egyszer, amikor mama ismét nélküle jött vissza Ferenc bácsiéktól, csak elkezdte nyitogatni a sublód fiókjait és szedegeti össze a nagymama holmiját. Aztán amint készen lett, odaadta az apának egy nagy batyuba belekötve:

- Itt van, Imre, vidd át a mama holmiját, kérte, hogy küldjem át.

- Hát végleg ottfognak?

- Úgy látszik.

Ottfognak? Nem eresztik vissza? Hát miért hagyta nagymama ottfogni magát? Miért nem mondta, hogy engedjete, mert várnak a gyerekek, hogy én várom őt? Lehetetlen, hogy ne érezze ezt! Miért nem jön hát?

38.

És apa fogta a lepedőbe összekötött holmit és elindult vele a Vásártér felé. Először azt gondoltam, hogy vele megyek. A Vásártér széléig el is kísértem, de onnan nem bírtam volna tenni egy lépést sem. Nem tudtam volna szívszakadás nélkül eléje állani és azt kérdezni:

- Miért hagytál el bennünket?

Ott maradtam, mintha lábaim merevedtek volna meg és csak álltam és néztem apa után, aki észre sem vette, hogy kísértem és hogy elmaradtam mellőle. Apa pedig ment, hátán a fehér lepedőbe kötött holmival, a nagymama dolgaival. És ment, és amint távolodott, a batyu mindig kisebb lett a hátán. Mire befordult az Andódi-utca irányába, már olyan kicsi volt a fehér batyu a hátán, hogy akár a hóna alá is csaphatta volna.

Ettől a pillanattól kezdve olyasvalami érzés fészkelődött bennem, hogy most már nem csak sívárabb lesz az élet, hanem nagyobb is lesz a felelősség.

Mert most a Micát teljesen nekem kell gondozni, a Micát meg a Sárít, teljesen rám maradt ez a pásztorkodás, aztán ősszel az alom és a takarmány összegyűjtése, nagymama csak totolygassa a Margit gyerekét. És rám maradt a tejhordás Érdyékhez.

Érdy, amikor este átvittem a tejet, sokszor elbeszélgetett velem. A harmadik napon vagy a negyediken, amikor nagymama elment tőlünk és mikor a Margit szerencsétlenségét a Manczáék apróra rágták, azt mondja Érdy:

- Hallom, hogy a nagymama elment tőletek!

Nem minden izgalom és pironkodás nélkül válaszoltam:

- Igen, elment, mert a Margitnak gyereke lett. - Még meg akartam mondani neki, hogy a Járíktól lett a gyereke. De azt hiszem, hogy tudta már ő ezt a Manczáék tudósításából.

- Boldog lehet a Margit, hogy gyereke született - mondotta ő.

Csodálkoztam rajta, hogy hát még sem tudja. És azt mondtam: Nem igen boldog, mert a Járík nem vette el és a Ferenc bácsi le akarta szűrni.

- Bolondság ez fiam, bolondság. Az anyának és mindenkinek nagy boldogság, ha gyermeke születik. És Isten előtt mindenki egyforma. Csak az ő törvényei szerint lehet valaki igaz vagy törvénytelen. Nevet ő azon, amire a gyarló emberek azt mondják, hogy törvénytelen. És ti is nevésetek ezen egy jó nagyot. Te is nevéss egyet.

És addig nem engedett el, amíg el nem nevettem magamat. Bevallom, csak akkor nevettem el magamat, amikor a gyönyörű babaarcú felesége is azt mondta:

- Nevéss hát, az én kedvemért!

És nevettem, nemcsak az ő kedvéért, hanem nevettem a Manczáékon, akik azt hitték, hogy a Margit szégyene után a tanárék nem fognak tőlünk tejet hordatni, tőlünk, ilyen népségtől, mert egyszer a Mancza morgása áthallatszott a palánkon, csak nem mertem senkinek mondani, mert azt morogta:

- Ezek? Ezeknek mindegy. Ezek gyerekben is úgy szaporodnak, mint a kecskék. Ezek nem nézik, hogy a Zájdlí bakja, vagy a Járík.

Most hát moroghatsz immár Mancza, te vén úriszabó-bakkecske. Mert már nemcsak inast nem kapsz, hanem már munkát is alig. A Zájdlí bakja az őszön többet keresett, mint amit te kerestél egész esztendőben.

Alighogy apa elment a batyuval, átjött a Gázgyárból az új gázmester és apát kereste.

- Munkába állhatna nálunk a férje - mondotta anyámnak.

- Nagyon szívesen, mert már régen kereset nélkül van - válaszolta mama -, majd beszélök vele.

- Úgy tudjuk, vizsgázott fűtő és nekünk különösen télen lenne szükségünk rá a gőzkazánokhoz, hogy a tartányok fel ne akadjanak.

A tartányokat, illetve a vizet, amelyben a gáztartány mozog, gőzzel szokták fűteni a fagyás ellen.

- Igen, a vasútról megvannak a vizsgái - mondotta mama.

- De azért addig minden munkát vállalnia kellene és a lámpagyújtogatást és oltogatást is.

Mama tekintete rám vetődött és kissé bizonytalan hangon mondotta:

- Majd megbeszélök vele, azt hiszem vállalja.

- Ha vállalja, akkor már délután vagy az esti gyújtogatáshoz be is állhatna.

Apa nemsokára hazajött és mama közölte vele újságot.

- Vállalom - mondotta apa.

És átment a gázgyárba, hogy megbeszélje a munkábaállást a gázmesterrel.

Amikor visszajött, hozott magával egy hosszú rudat, amivel a lámpákat gyújtogatni szokták. A rúd végén egy cső volt, amit az alsó végén a rúdra lehetett tűzni. A csőbe petróleumot kellett tölteni. Belőle egy vékonyabb cső ágazott ki, amibe apa kanócot csavart. A kanóc felitta a csőbe töltött petróleumot, apa meggyújtotta és nagy lánggal égett.

- No, ez rendben van, akkor este elkezdem - mondotta, amikor a szerszámot elrendezte.

Szürkületkor mama megfejte a Micát. Mintha kezei serényebben jártak volna, mintha valami külön erő hajtotta volna. A tejet megszűrte és vittem át az Érdyékhez.

- Apa állást kapott a gázgyárban.

- No hála Istennek! És milyen állást?

- Most lámpákat gyujtogat, télen meg fűt.

- Hát ez nagyszerű! Tudod, hogy milyen nagy ember a te apád?

- Bizony erős ember, nem törik le a te apád - szólott a tanár felesége is.

- Aztán te se törj le, Lajkó!

- Én nem török le, szeretném azt látni!

- Hát ne is. Végezd el az elemet, aztán gyere hozzánk a gimnáziumba. Meglásd, mennyi szép dolgot fogunk ott együtt tanulni.

- Jó lesz? - kérdezte mosolyogva a tanárné.

- Nagyon jó lesz- mondtam neki boldogan, izgalommal és forróságot érezve.

- Tudod, hogy mi volt az én apám? - kérdezte a tanár.

- Nem tudom.

- Hát csizmadia, fiam, csizmadia.

- Az enyém meg vasgyári munkás Budapesten - szólott a tanárné.

- Nálunk a nagypapa volt csizmadia.

- Látod, nagyapád csizmadia, apád most a gázgyárban, hát ez pont olyan, mint nálunk, kettőnkénél. Olyan ez, mint a rokonság - mondotta a tanárné.

- Bizony olyan, majd meglátod, hogy olyan - szólott a tanár.

Boldogan mentem el tőlük, a Mancza gangjának néhány lépcsőjéről egyszerre ugrottam ki a Gázgyár-utcába.

És látom, hogy apa már a Mária kápolna felé tart. A nagy gyújtóbót a vállára vetve, a kanóc széles lánggal ég és el-elpottyant egy-egy petróleumcseppet. A cseppek pár pillanatig égnek a földön a nyomában. Aztán megáll a Mária-kápolna sötét tömbje előtt a gázlámpánál. Az égő kanócot magasra emeli, egészen a lámpa csapjához és egy pillanat múlva hatalmas fényudvar lobban bele a sötétségbe, amely megvilágítja a kápolna sötét tömbjét. Aztán látom még, hogy apa kilép a fényudvarból és csak az égő kanóc után lehet látni, merre megy. Egy lámpánál megint megáll és egy pillanat múlva itt is hatalmas fényözön támad a kanóca nyomán. És a fényudvarok egymásnak nyújtják ezer és ezer fénykarjukat és megvilágosodik a két lámpa közti sötét távolság. És ő csak megy, és egymásba ölelkező fényudvarok támadnak mindenütt az útján.

Vége.

UTÓIRAT

Mivel a regény hősei igazi, élő emberek voltak, megpróbáltam kideríteni, mi is történt velük vagy családjukkal az idők folyamán. Persze, ez az utóirat egy végtelenbe nyúló fejezet, aminek tulajdonképpen soha sincs vége. Ezért azt sem lehet állítani, hogy az itt leírtak véglegesek vagy hogy teljesek. Bárki a szíves olvasók köréből elküldheti saját „felfedezéseit” a tárggyal kapcsolatban.

Tehát az egyes regényhősökről:

Sovány Pista - Kaliforniába emigrált, ott is halt meg. Gyermekai ott élnek ma is.

Majzon István, a „tót Krisztus” - Felesége Domanizsa Borbála volt, két leányuk született. Ilona és Margit.

Margit leánya Pákozdy Imréhez ment feleségül. Magyarországon élnek, három gyermekük született: Katalin, György és Gábor. Mindannyiuknak születtek már szintén gyermekei.

Majzon István fényképe:

A fénykép hátoldalára, amely valószínűleg a katonaságnál készült, ez volt írva:

„Szeretet kedves gyermekejím. It mutatom be magamat talán rám se ismertek.
MAJZON ISTVÁN”